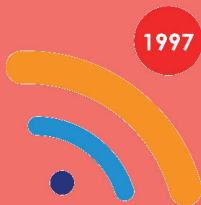

Özürllüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması

T.C.
BAŞBAKANLIK
ÖZÜRLÜLER
İDARESİ
BAŞKANLIĞI

T.C.
BAŞBAKANLIK

İnsan Hakları Başkanlığı

Özürllüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması

Özürllüler İdaresi Başkanlığı Proje Ekibi

Dr. Sermet BAŞARAN (Proje Koordinatörü)
Coşgun GÜRBOĞA (Proje Yöneticisi)
Keziban KARÇKAY (Araştırma Sorumlusu)
Bahar UĞURLU
Erem İLTER

AB ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanı
Özürllüler Uzmanı
Özürllüler Uzmanı
Özürllüler Uzmanı
Özürllüler Uzmanı

Araştırma Ekibi

Prof. Dr. Eyyup G. İSBİR (Araştırma Koordinatörü)
Doç. Dr. A. Argun AKDOĞAN (Araştırma Yöneticisi)
Yrd. Doç. Dr. Başak BEYDOĞAN
Yrd. Doç. Dr. Pınar Melis YELSALI PARMAKSIZ
Dr. Ayşegül SABUKTAY
Hasan Sayim VURAL

ISBN:
978-975-19-5002-4

© 2010, 1. Basım, ÖZİDA

Bu yayının tüm hakları saklıdır. Özürlüler İdaresi Başkanlığı'nın yazılı izni olmaksızın, yayının tamamının veya bir kısmının elektronik, mekanik veya fotokopi yoluyla basımı, yayımı, çoğaltımı ve dağıtımı yapılamaz.

Bu araştırma Avrupa Topluluğu İstihdam ve Sosyal Dayanışma Programı –PROGRESS (2007-2013) tarafından desteklenmiştir.

Bu yayının içeriğinden Avrupa Komisyonu sorumlu değildir.

Kapak

Hilal GÖRGÜLÜ

Redaksiyon

Birol AKTAŞ

Baskı

Yorum Basın Yayın Sanayi Ltd. Şti.

İvedik Organize Sanayi Bölgesi Matbaacılar Sitesi 35. Cadde No: 36-38 Yenimahalle / ANKARA

Tel: +90 312 395 21 12

T.C. Başbakanlık
Özürlüler İdaresi Başkanlığı
Necatibey Caddesi No:49 Kızılay
06440 ANKARA / TÜRKİYE
Tel: 0 312 229 55 11
Faks: 0 312 229 83 11
URL: www.ozida.gov.tr

ÖNSÖZ

Kamu hizmetlerinden eşit bir şekilde, herhangi bir ayrımcılığa uğramadan yararlanmak anayasa ile teminat altına alınarak tüm Türk vatandaşlarına tanınmış bir haktır. Ancak kimi zaman kamu hizmeti sunanların önyargıları, kimi zaman da kamu kurumlarındaki fiziksel düzenlemelerin yetersizliği bazı toplumsal grupların kamu hizmetlerinden eşit ve etkin bir biçimde yararlanmalarının önünde önemli bir engel oluşturabilmektedir. Ülkemizde sayıları 8,5 milyona ulaşan özürliülerin, çeşitli kamusal hizmetlerden en az diğer vatandaşlarımız kadar yararlanmalarının önünde bazı engellerin bulunduğunu bu araştırmanın sonuçları göstermektedir.

Özürliüler İdaresi Başkanlığı'nın yanı sıra, özürliülere yönelik faaliyet gösteren dernekler ve konuyla ilgili uzman ve akademisyenler özürliülere yönelik ayrımcılıkla ilgili çeşitli örnek olayları bir süredir incelemekte ve bunları kamuoyunun dikkatine sunmaktadırlar. Özürliülere yönelik ayrımcılık örneklerinin tespit edilmesi, kamuoyunda bu konuyla ilgili farkındalık ve gündem yaratmak açısından hiç kuşkusuz büyük önem taşımaktadır. Bununla birlikte karar alıcıların özürliülerin ayrımcılıkla ilgili algı ve deneyimleri ile ayrımcılığa uğradıklarında ne tür mücadele yöntemleri kullandıklarını hakkında bilgi sahibi olmaları ayrımcılıkla mücadelede doğru ve etkin politikaların oluşturulması için elzemdir.

Özürliülüğe Dayalı Ayrımcılıkla Mücadele Araştırması, Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme çerçevesinde hazırlanan bir anket formu aracılığıyla toplumsal yaşamın eğitim, istihdam, sağlık, siyaset, adalet, vb. sekiz alanında derneklerde faaliyette bulunan özürliülerin ayrımcılıkla ilgili algı ve deneyimlerini saptamaktadır. Yirmi dokuz ilde özürliülere yönelik faaliyet gösteren sivil toplum örgütlerindeki 1507 özürliü ile yapılan anketler aracılığıyla özürliülere yönelik ayrımcılıkla ilgili önemli veriler elde edilmiştir. Özürliülerin hangi alanlarda daha fazla ayrımcılığa uğradığı, ayrımcılık konusunda ne ölçüde bilgi sahibi oldukları ve fiili olarak hangi yöntemlerle ayrımcılıkla mücadele ettikleri konularında elde edilen bilgiler ışığında temel sorun alanları saptanmış ve çözüm önerileri sunulmuştur. Bu çalışmanın sonuçları özellikle özürliülerin toplumsal yaşama katılırken, bilgiye erişirken, eğitim görürken, işe girerken ve çalışırken ne kadar ayrımcılığa maruz kaldıklarını göstermektedir. Bu bağlamda özürliülerin kendilerini toplumdaki diğer bireylerle eşit hissetmelerini sağlayacak yasal düzenlemelerin daha da geliştirilmesi ve etkin bir biçimde uygulanması önem kazanmaktadır. Özürliü haklarını geliştirmek, özürliülerin ayrımcılıkla ilgili farkındalıklarını arttırmak ve bu tür durumlarla karşılaştıklarında neler yapabilecekleriyle ilgili bilgi düzeylerinin arttırılmasına yardımcı olmak, özürliülere yönelik ayrımcılıkla mücadelenin temel unsurları olarak öne çıkmaktadır.

Özürliülerin toplumsal yaşama, toplumun diğer fertleri gibi eşit olanaklarla katılması hiç kuşkusuz özürliülerin konuyla ilgili algı, deneyim, düşünce ve önerilerine kulak vererek sağlanabilir. Bu araştırma ile özürliülerin toplumsal yaşamın tüm boyutlarına eşit olarak katılmasının önündeki engelleri kaldırmak için bir ortak düşünme ve eyleme geçme olanağı yaratılması amaçlanmıştır. Özürliülerin ülkemizde toplumsal yaşamın çeşitli alanlarında yaşadıkları ayrımcılığın azaltılması yönündeki yeni politikaların geliştirilmesine ve mevcut politikaların iyileştirilmesinde bu raporun sağlayacağı her katkı, bu araştırmanın amacına ulaştığının bir göstergesi olacaktır.

Araştırmada emeği geçen Özürliüler İdaresi Başkanlığı Avrupa Birliği ve Dış İlişkiler Dairesi Başkanı ve proje koordinatörü Dr. Sermet BAŞARAN'a ve ekibindeki Selma ÇALIK, Coşgun GÜRBOĞA, Keziban KARÇKAY, Bahar UĞURLU, Erem İLTER'e; bu ekibe her zaman yardımcı olan Serkan KOLAT ve Murat ÖZANECİ'ye, projenin danışmanlığını yürüten Hacettepe Üniversitesi Sosyoloji Bölümü öğretim üyesi Prof. Dr. Esra BURCU'ya, projenin araştırmasını üstlenen ve Başkanlığımızla koordinasyonu sağlayan TODAİE Genel Müdürü Prof. Dr. Eyyüp G. İSBİR'e, Araştırma ve Yardım Şubesi Müdürü Doç. Dr. Örsan AKBULUT'a, TODAİE Araştırma Ekibi Yöneticisi Doç. Dr. A. Argun AKDOĞAN'a ve ekibinde yer alan öğretim üyeleri; Hasan VURAL, Ayşegül SABUKTAY AKTAŞ, Pınar YELSALI PARMAKSIZ ve Başak BEYDOĞAN'a, araştırma kitabına katkılarından dolayı Zülfüye GÜRÜNLÜ, Birol AKTAŞ, Serap DOĞAN, Hilal GÖRGÜLÜ ve Sinem YILDIRIM'a, araştırmanın örnekleme ve anketlerin oluşturulmasında, anket sonuçlarının yorumlanmasında emeği geçen Prof. Dr. Hülya ÇINGİ'ya, değerli katkı ve katılımlarıyla

çalışmamıza destek olan Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı Avrupa Birliği Koordinasyon Dairesi Başkanlığı Şube Müdürü Meltem DEMİR'e, Avrupa Birliği Uzmanı Hülya TEKİN'e ve proje ortağımız Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığında Araştırmacı Süreyya KAVAKLI'ya; projemizin yapılmasına vesile olan ve kabulünden sonuçlanmasına kadar geçen süreçte bizlere rehberlik ve danışmanlık hizmeti veren Avrupa Komisyonu PROGRESS Programının değerli yöneticileri ve ilgili personeline teşekkür ediyorum.

Bu araştırma kapsamında özürllülerle anket uygulanan derneklerdeki yönetici ve çalışanların gösterdiği anlayış ve işbirliği araştırmanın kısa bir sürede tamamlanmasını sağlamıştır. Araştırmanın ana omurgasını oluşturan anket çalışması üniversite öğrencileri ve öğretim üyelerinin özverili çalışmalarıyla gerçekleşmiştir. Hiçbir beklenti içerisinde olmadan kilometrelerce uzaktan derneklere gelen ya da derneklerde uzun süre beklemek zorunda kalan, anket sorularına büyük bir sabır ve özenle yanıt veren özürllülerin açık yürekliliği ve özverisi takdire şayandır. Ankete katılan özürllülerin bu olağanüstü çabasının, ülkemizdeki birçok özürllünün karşı karşıya kaldığı ayrımcılık durumlarını daha da azaltmak için politikaların geliştirilmesine ve ayrımcılıkla ilgili farkındalık oluşturulmasına katkı sağlayacağı inancıyla, araştırmaya katkı veren herkese teşekkür ediyor ve saygılarımı sunuyorum.

Bekir KÖKSAL
Özürllüler İdaresi Başkanı

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	III
TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ	VIII
KISALTMALAR	XIV
1. GİRİŞ	1
1.1. AMAÇ	2
1.2. ÖNEM	9
1.3. SINIRLILIKLAR	11
1.4. TANIMLAR	11
2. KURAMSAL ÇERÇEVE	13
2.1. DÖRT TEMEL AKADEMİK ALANDA ÖZÜRLÜLÜĞE DAYALI AYRIMCILIK.....	13
2.1.1. Özürllülüğe Dayalı Ayrımcılık: İnsan Hakları Boyutu.....	13
2.1.2. Özürllülüğe Dayalı Ayrımcılık: Hukuki Boyutu	17
2.1.3. Özürllülüğe Dayalı Ayrımcılık: Sosyoloji Boyutu	22
2.1.4. Özürllülüğe Dayalı Ayrımcılık: Psikoloji Boyutu	24
2.2. ÇEŞİTLİ SOSYAL ALANLARDA ÖZÜRLÜLÜĞE DAYALI AYRIMCILIK	25
2.2.1. Eğitim.....	26
2.2.2. Çalışma ve İstihdam.....	29
2.2.2.1 İşe Alınma Aşamasında Ayrımcılık:.....	30
2.2.2.2 İş Yaşamında Ayrımcılık:	31
2.2.2.3 Fiziksel Çevrenin Erişilebilir Olmaması Nedeniyle Yaşanan Ayrımcılık.....	33
2.2.2.4 Çoklu Ayrımcılık Durumları:.....	34
2.2.2.5 Özürllüler ve Yoksulluk:	34
2.2.3. Sağlık Alanında Özürllülüğe Dayalı Ayrımcılık.....	35
2.2.3.1. Sağlık Hizmetlerinden Yararlanmanın Önündeki Yapısal Engeller.....	36
2.2.3.2. Sağlık Hizmetlerinden Yararlanmanın Önünde Kişilerden Kaynaklı Engeller.....	37
2.2.4. Siyasi Haklar.....	38
2.2.4.1. Özürllülerin Siyasi Haklarını Kullanmasının Önündeki Engeller.....	38
2.2.4.2. Siyasi Haklardan Dışlanmış Bir Özürllü Grubu Zihinsel Özürllüler.....	40
2.2.5. Adalete Erişim.....	41
2.2.5.1. Adalete Erişimde Engeller	41
2.2.5.2. Zihinsel Özürllüler Açısından Adalete Erişimde Ayrımcılık.....	42
2.2.6. Dinlenme ve Boş Zaman Faaliyetlerine Katılım	42
2.2.7. Topluma Dahil Olma	46
2.2.7.1. Fiziksel Çevrenin Ulaşılabilirliği	46
2.2.7.2. Kişilerin Ayrımcı Davranışları.....	47
2.2.8. Bilgiye Erişim.....	49
3. YÖNTEM	51
3.1. Araştırma Modeli.....	51
3.2. Evren ve Örneklem	51
3.3. Veri Toplama Araçları	53
3.3.1. Pilot Çalışma ve Sonuçları.....	54
3.3.2. Pilot Çalışmanın Örneklem Özellikleri	54
3.3.3. Ölçeklerin İç Tutarlık ve Madde Analizi Sonuçları.....	54
3.4. Son Formun Geliştirilmesi ve Psikometrik Özellikleri	55
3.4.1. Son Formdaki Ölçeklerin İç Tutarlık ve Madde Analizleri	56
3.4.2. Son Formdaki Ölçeklerin Faktör Analizleri.....	56
3.4.3. Ölçeklerin İçerdikleri Maddeler ve Anket Formundaki Numaraları.....	57
3.4.4. Ölçeklerin Puanlanması	57

3.5. İşlem ve Verilerin Toplanması.....	58
4. BULGULAR	59
4.1. Demografik Bilgiler	59
4.2. Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin Dağılımlar	64
4.3. Mevzuat Bilgisine İlişkin Dağılımlar	67
4.3.1. Mevzuat Bilgisine İlişkin Dağılımların Tartışılması	67
4.3.2. Genel Mevzuat Bilgisi Değişkenine İlişkin Analizler	73
4.4. Sosyal Yaşamın Sekiz Alanında Ayrımcılık Algı ve Deneyimi	75
4.5. Eğitim Alanında Ayrımcılık.....	76
4.5.1. Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular:	76
4.5.2. Eğitim Alanında Ayrımcılık Algısına İlişkin Bulgular:	78
4.6. İstihdam ve Çalışma Yaşamında Ayrımcılık.....	83
4.6.1. İstihdam Durumuna İlişkin Bulgular:	83
4.6.2. İstihdam ve Çalışma Yaşamı Alanında Ayrımcılık Algısına İlişkin Bulgular:	85
4.6.3. Yoksulluk	90
4.7. Sağlık Hizmetlerinde Ayrımcılık.....	93
4.7.1. Sağlık Hizmeti Alanında Ayrımcılık Deneyimi	95
4.7.2. Sağlık Hizmetleri Alanında Ayrımcılık Deneyiminin Yapısal ve Sosyal Nedenlerden Kaynaklı Olarak Gruplanarak İncelenip,Tartışılması.....	96
4.7.3. Sağlık Hizmetleri Alanında Yapısal Nedenlerden Kaynaklı Ayrımcılık Deneyimi Dağılımının Tartışılması ve Yorumlanması.....	96
4.7.4. Sağlık Hizmetleri Alanında Kişilerden Kaynaklı Ayrımcılık Deneyimi.....	97
4.7.5. Sağlık Hizmetleri Alanında Ayrımcılık Deneyiminin Sorulara Göre İncelenmesi	98
4.7.5.1. Fiziksel Düzenlemeler.....	98
4.7.5.2. Sağlık Sigortasının Kapsamı	99
4.7.5.3. Hizmet Kalitesi.....	100
4.7.5.4. Özur Nedeniyle İhtiyaç Duyulan Hizmetin Sağlanmaması	101
4.7.5.5. Sağlık Personelinin Tutumu	102
4.8. Siyasi Hayata Katılım Alanında Ayrımcılık.....	103
4.8.1. Siyasi Hayata Katılım Davranışları ve Siyasi Partilerin Özürlü Politikaları Hakkındaki Görüş	103
4.8.1.1. Özürlü Bireylerin Oy Kullanma Davranışı.....	103
4.8.1.2. Siyasi Partiye Üye Olma Davranışı.....	107
4.8.1.3. Siyasi Partilerin Özürlülere Yönelik Politikalarına Yönelik Algının Değerlendirilmesi.....	107
4.8.2. Siyasi Hayata Katılımda Ayrımcılık Algı ve Deneyimlerinin Tartışılması ve Yorumlanması	109
4.8.2.1. Siyasi Hayata Katılım Alanında Genel Ayrımcılık Algısı	110
4.8.2.2. Özürlü Bireylerin Siyasi Hayata Katılımda Kişisel Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Bulguların Tartışılması	112
4.8.2.3. Oy Kullanma Hakkı İle İlgili Ayrımcılık Deneyimi	114
4.8.2.4. Siyasi Partiye Üye Olmakla İlgili Ayrımcılık Deneyimi.....	116
4.9. Adalete Erişim Alanında Ayrımcılık.....	117
4.9.1. Adalete Erişimde Genel Ayrımcılık Algısı	118
4.9.2. Adalete Erişim Alanında Ayrımcılık Deneyimi.....	119
4.9.3. Adalete Erişimde Kişilerden Kaynaklı Ayrımcılık Deneyimi.....	122
4.10. Boş Zaman Ve Dinlenme Faaliyetlerine Katılım Alanında Ayrımcılık.....	123
4.10.1. Boş Zaman ve Dinlenme Faaliyetlerine Katılım Alanında Genel Ayrımcılık Algıları	123

4.10.2. Boş Zaman ve Dinlenme Faaliyetlerine Katılım Alanında	
Ayrımcılık Deneyimlerine İlişkin Bulgular	124
4.10.2.1. Boş Zaman ve Dinlenme Faaliyetlerine Katılım Alanında	
Maddelere Göre Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Dağılımlar	125
4.10.2.2. Boş Zaman ve Dinlenme Faaliyetlerine Katılım Alanında Ayrımcılık	
Deneyimine İlişkin Bulgular	126
4.11. Topluma Dahil Olma Alanında Ayrımcılık	129
4.11.1. Ayrımcılık Algısı.....	129
4.11.2. Fiziksel Çevrenin Ulaşılabilirliği.....	132
4.11.3. Kişilerin Ayrımcı Davranışları	135
4.12. Bilgiye Erişim Alanında Ayrımcılık	137
4.13. Ayrımcılıkla Başetme Yolları	141
4.13.1. Ayrımcılıkla Başetme Yollarını Kullananlar.....	141
4.13.2. Ayrımcılık Sonrasında Hak Arama Yollarına Başvurmayanlar	143
4.13.3. Hak Arama Yollarına Başvurmama Nedenleri	144
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	147
5.1. Mevzuat Bilgi Düzeyi	147
5.1.1. Mevzuat Bilgi Düzeyine İlişkin Sonuçlar	147
5.1.2. Mevzuat Bilgi Düzeyine İlişkin Öneriler	147
5.2. İstihdam ve Çalışma Hayatı	148
5.2.1. İstihdam ve Çalışma Hayatına İlişkin Sonuçlar.....	148
5.2.2. İstihdam ve Çalışma Hayatına İlişkin Öneriler	149
5.3. Eğitim	149
5.3.1. Eğitime İlişkin Sonuçlar.....	149
5.3.2. Eğitime İlişkin Öneriler	150
5.4. Sağlık Hizmeti	151
5.4.1. Sağlık Hizmetine İlişkin Sonuçlar	151
5.4.2. Sağlık Hizmetine İlişkin Öneriler	152
5.5. Siyasi Hayata Katılım.....	153
5.5.1 Siyasi Hayata Katılıma İlişkin Sonuçlar	153
5.5.2. Siyasi Hayata Katılıma İlişkin Öneriler.....	153
5.6. Adalete Erişim	154
5.6.1. Adalete Erişime İlişkin Sonuçlar.....	154
5.6.2. Adalete Erişime İlişkin Öneriler	154
5.7. Boş Zaman ve Dinlenme Faaliyetlerine Katılım	155
5.7.1. Boş Zaman ve Dinlenme Faaliyetlerine Katılıma İlişkin Sonuçlar	155
5.7.2. Boş Zaman Ve Dinlenme Faaliyetlerine Katılıma İlişkin Öneriler	156
5.8. Topluma Dahil Olma	157
5.8.1. Topluma Dahil Olma Alanına İlişkin Sonuçlar	157
5.8.2. Topluma Dahil Olma Alanına İlişkin Öneriler.....	157
5.9. Bilgiye Erişim	158
5.9.1. Bilgiye Erişim Alanına İlişkin Sonuçlar	158
5.9.2. Bilgiye Erişim Alanına İlişkin Öneriler	158
5.10. Ayrımcılıkla Başetme Yollarına Başvurma	158
5.10.1. Ayrımcılıkla Başetme Yollarına Başvurmaya İlişkin Sonuçlar	158
5.10.2. Ayrımcılıkla Başetmeye İlişkin Öneriler	159
KAYNAKÇA	161
EK 1- FAKTÖR ANALİZİ SONUÇLARI	168
EK-2 ARAŞTIRMADA ANKETÖR OLARAK GÖREV YAPANLAR	170
EK-3 ANKETLERİN GERÇEKLEŞTİRİLDİĞİ İL, İLÇE VE DERNEKLER	171
EK-4 ANKET FORMU	176

TABLolar VE ŞEKİLLER LİSTESİ

- Tablo 1. Evren ve Örneklem Bilgileri
- Tablo 2. İllere Göre Anket Uygulanan Özürllü Sayıları
- Tablo 3. Alanlara Göre Ayrımcılık Deneyimi Ölçeklerinin Cronbach Alfa İç Tutarlılık Katsayıları
- Tablo 4. Alanlara Göre Ayrımcılık Deneyimi Ölçeklerinin Madde Analizi Sonuçları
- Tablo 5. Son Formda Alanlara Göre Ayrımcılık Deneyimi Ölçeklerinin Cronbach Alfa İç Tutarlık Katsayıları
- Tablo 6. Alanlara Göre Ayrımcılık Deneyimi Ölçeklerinin Madde Analizi Sonuçları
- Tablo 7. Ölçeklerin İçerdikleri Maddeler ve Anket Formundaki Numaraları
- Tablo 8. Özür Türüne Göre Dağılım
- Tablo 9. Genel Mevzuat Bilgi Düzeyine Ait Çapraz Yüzde Sonuçları
- Tablo 10. Eğitim Alanında Maddelere Göre Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları
- Tablo 11. Eğitim Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin T-testi Bulguları
- Tablo 12. Eğitim Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları
- Tablo 13. “Eğitim Kurumlarında Binaları Kullanmakta Özüme Uygun Fiziksel Düzenlemeler Yapılmadığı İçin Zorluk Yaşadım” Maddesine İlişkin ANOVA Bulguları
- Tablo 14. “Özrüm Nedeniyle Eğitim Kurumundaki Görevliler (Öğretmenler, Yöneticiler) Tarafından Haksız Muameleye ya da Olumsuz Davranışlara Maruz Bırakıldım.” Maddesine İlişkin ANOVA Bulguları
- Tablo 15. İstihdam Alanında Maddelere Göre Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları
- Tablo 16. “İşyerinde Özüme Uygun Fiziksel Düzenlemeler Yapılmadı” Maddesine İlişkin ANOVA Bulguları
- Tablo 17. “İşyerinde Özüme Uygun Fiziksel Düzenlemeler Yapılmadı.” Maddesine İlişkin t-testi Bulguları
- Tablo 18. İstihdam alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları
- Tablo 19. İstihdam alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin T-testi Bulguları
- Tablo 20. İstihdam alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları
- Tablo 21. Sağlık alanında Ayrımcılık Algısına İlişkin T-testi Bulguları
- Tablo 22. Sağlık Hizmetleri alanında Genel Ayrımcılık Algısına İlişkin ANOVA Bulguları
- Tablo 23. Sağlık Hizmetleri Alanında Ayrımcılık Deneyimine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri
- Tablo 24. Sağlık Hizmetleri Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin t-testi Bulguları
- Tablo 25. Sağlık Hizmetleri Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları
- Tablo 26. Sağlık Hizmetleri Alanında Yapısal Nedenlerden Kaynaklanan Ayrımcılık Deneyimine İlişkin T-testi Bulguları
- Tablo 27. Sağlık Hizmetleri Alanında Yapısal Nedenlerden Kaynaklanan Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları

- Tablo 28. Sağlık Hizmetleri Alanında Kişilerden Kaynaklı Ayrımcılık Deneyimine İlişkin T-testi Bulguları
- Tablo 29. Sağlık Hizmetleri Alanında Kişilerden Kaynaklanan Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları
- Tablo 30. Sağlık Hizmetleri Alanında Maddelere Göre Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları
- Tablo 31. “Sağlık Hizmeti Veren Kurumda Özürlülere Uygun Fiziksel Düzenlemeler Bulunmadığı İçin Sağlık Hizmetinden Yararlanmakta Zorluk Yaşadım” İfadesine Katılıp Katılmamaya İlişkin Anova Sonuçları
- Tablo 32. Sağlık Hizmetleri Alanında Sağlık Sigortasının Kapsamıyla İlgili Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları
- Tablo 33. “Özrümünden Dolayı Almam Gereken Sağlık Hizmetleri (Araç Gereç ve Cihazlar Dahil), Sağlık Sigortası Kapsamına Alınmadığı İçin Sağlık Hizmetinden Yararlandırılmadım” İfadesine Göre Anova Sonuçları
- Tablo 34. “Özrümünden Dolayı Almam Gereken Sağlık Hizmetleri (Araç Gereç ve Cihazlar Dahil), Sağlık Sigortası Kapsamına Alınmadığı İçin Sağlık Hizmetinden Yararlandırılmadım” İfadesine İlişkin t-testi
- Tablo 35. Sağlık Hizmetleri Alanında Maddelere Göre Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları
- Tablo 36. “Özürlü Olduğum İçin Toplumun Diğer Fertlerine Göre Daha Düşük Standart ve Kalitede Sağlık Hizmeti Verildi” İfadesine Göre Anova Sonuçları
- Tablo 37. “Özürlü Olduğum İçin Toplumun Diğer Fertlerine Göre Daha Düşük Standart ve Kalitede Sağlık Hizmeti Verildi” İfadesine İlişkin t-testi
- Tablo 38. Sağlık Hizmetleri Alanında Özur Nedeniyle İhtiyaç Duyulan Hizmetin Sağlanmamasından Kaynaklı Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları
- Tablo 39. “Sağlık Hizmeti Veren Kurum Özrüm Nedeniyle, Gereksinim Duyduğum Sağlık Hizmetlerini Sağlanamadı” İfadesine İlişkin t-testi
- Tablo 40. Sağlık Hizmetleri Alanında Sağlık Personelinin Tutumundan Kaynaklı Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları
- Tablo 41. “Sağlık Personeli Özrüm Nedeniyle Bana Toplumun Diğer Bireylerine Kıyasla Olumsuz Davrandı” İfadesine İlişkin Yanıtların Özur Grubuna ve Rapor Oranına Göre Anova Sonuçları
- Tablo 42. Oy Kullanma Sıklığına İlişkin t-testi Bulguları
- Tablo 43. Oy Kullanma Sıklığına İlişkin ANOVA Bulguları
- Tablo 44. Oy Kullanma Sıklığının Zihinsel Özürlü Olanlara Göre Dağılımı
- Tablo 45. “Türkiye’de Siyasi Partiler Özürlülere Yönelik Etkin Politikalar Üretiyorlar” İfadesine Katılmaya İlişkin t –Testi Bulguları
- Tablo 46. “Türkiye’de Siyasi Partiler Özürlülere Yönelik Etkin Politikalar Üretiyorlar” İfadesine Katılmaya İlişkin Anova Bulguları
- Tablo 47. Siyasi Hayata Katılım Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin t-testi
- Tablo 48. Siyasi Hayata Katılım Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin ANOVA Bulguları
- Tablo 49. Siyasi Hayata Katılım Alanında Ayrımcılık Deneyimine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri
- Tablo 50. Siyasi Hayata Katılımda Ayrımcılık Deneyimine İlişkin t- Testi Bulguları
- Tablo 51. Siyasi Hayata Katılımda Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları
- Tablo 52. Oy Kullanma Alt Alanında Ayrımcılık Deneyimine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri
- Tablo 53. Siyasi Partiye Katılım Alt Alanında Ayrımcılık Deneyimine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

- Tablo 54. Siyasi Hayata Katılım Oy Kullanma Hakkıyla İlgili Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları
- Tablo 55. Oy Kullanma Alt Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin t-testi Bulguları
- Tablo 56. Oy Kullanma Alt Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları
- Tablo 57. Siyasi Hayata Katılım Siyasi Partiye Üye Olmayla İlgili Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları
- Tablo 58. Siyasi Partiye Katılım Alt Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin t-testi Bulguları
- Tablo 59. Siyasi Partiye Katılım Alt Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları
- Tablo 60. Adalete Erişim Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin t-testi Sonuçları
- Tablo 61. Adalete Erişim Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin ANOVA Sonuçları
- Tablo 62. Karakol ya da Adliyeye Gitmelerini Gerektiren Bir Durumla Karşılaşanların Dağılımı ve Yüzdeleri
- Tablo 63. Adalete Erişim Alanında Ayrımcılık Deneyimine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri
- Tablo 64. Adalete Erişim Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin t-testi Bulguları
- Tablo 65. Adalete Erişim Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları
- Tablo 66. Adalete Erişimde Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları
- Tablo 67. Adalete Erişim Alanında Fiziksel Düzenlemeler ve İletişim Olanakları Olmamasından Kaynaklı Ayrımcılık Deneyimine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri
- Tablo 68. Adalete Erişim Alanında “Özürü Olduğum İçin Şikayetim ya da Tanıklığım ya da Savunmam Önemsenmedi” ve “Özürü Olduğum İçin Kolluk Kuvvetleri Bana Olumsuz Davrandı” İfadelerine Bağlı Ayrımcılık deneyimine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri
- Tablo 69. Adalete Erişim Alanında Fiziksel Düzenlemeler ve İletişim Olanaklarına Bağlı Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları
- Tablo 70. Adalete Erişimde Kişilerden Kaynaklı Ayrımcılık Deneyimine İlişkin t-testi Bulguları
- Tablo 71. Adalete Erişim Alanında Kişilerden Kaynaklı Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları
- Tablo 72. Sinema, Tiyatro, Kermes ve Konser Gibi Faaliyetlere Katılım Düzeyine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları
- Tablo 73. Boş Zaman ve Dinlenme Faaliyetlerine Katılım Alanında Maddelere Göre Ayrımcılık Deneyimlerine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları
- Tablo 74. Boş Zaman ve Dinlenme Faaliyetlerine Alanında Ayrımcılık Deneyimlerine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri
- Tablo 75. Boş Zaman ve Dinlenme Faaliyetlerine Katılım Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin t-testi Bulguları
- Tablo 76. Boş Zaman ve Dinlenme Faaliyetlerine Katılım Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları
- Tablo 77. Topluma Dahil Olma Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin ANOVA Sonuçları
- Tablo 78. Topluma Dahil Olma Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin t-testi Sonuçları
- Tablo 79. Topluma Dahil Olma Alanında Ayrımcılık deneyimine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri
- Tablo 80. Topluma Dahil Olma Alanında Ayrımcılık deneyimine İlişkin t- Testi Bulguları
- Tablo 81. Topluma Dahil Olma Alanında Ayrımcılık deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları
- Tablo 82. Fiziksel Çevrenin Ulaşılabilir Olmamasından Kaynaklanan Ayrımcılık deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları
- Tablo 83. Fiziksel Çevrenin Ulaşılabilir Olmamasından Kaynaklanan Ayrımcılık deneyimine İlişkin t- Testi Bulguları

- Tablo 84. Fiziksel Çevrenin Ulaşılabilir Olmamasından Kaynaklanan Ayrımcılık deneyimine ilişkin ANOVA Bulguları
- Tablo 85. Kişilerin Ayrımcı Davranışlarından Kaynaklanan Ayrımcılık deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları
- Tablo 86. Kişilerin Ayrımcı Davranışlarından Kaynaklı Ayrımcılık deneyimine İlişkin t- Testi Bulguları
- Tablo 87. Kişilerin Ayrımcı Davranışlarından Kaynaklı Ayrımcılık deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları
- Tablo 88. Bilgiye Erişim Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin t-testi
- Tablo 89. Bilgiye Erişim Katılım Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin ANOVA Bulguları
- Tablo 90. Bilgiye Erişim Maddelere Göre Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları
- Tablo 91. Bilgiye Erişim Alanında Ayrımcılık deneyimine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri
- Tablo 92. Bilgiye Erişim Alanında Ayrımcılık deneyimine İlişkin t-testi Sonuçları
- Tablo 93. Bilgiye Erişim Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları
- Tablo 94. Ayrımcılıkla Başetme Durumunun Bazı Değişkenlere Göre Olan Dağılımları Ait Çapraz Yüzde Sonuçları
- Tablo 95. Ayrımcılıkla Başetme Durumunun Bazı Değişkenlere Göre Olan Dağılımları-Ek Ait Çapraz Yüzde Sonuçları
- Tablo 96. Ayrımcılıkla Başetme Durumunun Bazı Değişkenlere Göre Olan Dağılımlarına Ait Çapraz Yüzde Sonuçları

- Şekil 1. Cinsiyete Göre Dağılım
- Şekil 2. Yaş Gruplarına Göre Dağılım
- Şekil 3. Medeni Duruma Göre Dağılım
- Şekil 4. Yerleşim Yerine Göre Dağılım
- Şekil 5. Ailenin Aylık Gelir Durumuna Göre Dağılım
- Şekil 6. Sağlık Kurulu Raporu Düzeyine Göre Dağılım
- Şekil 7. Sosyal Güvence Durumuna Göre Dağılım
- Şekil 8. Özürlü Ortaya Çıkışına Göre Dağılım
- Şekil 9. Dışarıdan Görünür Özur Durumuna Göre Dağılım
- Şekil 10. Beş Alanda Ayrımcılık Algı ve Deneyim Oranları
- Şekil 11. “Özürlüler Toplumun Diğer Üyelerine Kıyasla Daha Fazla Ayrımcılığa Uğruyor” İfadesine Katılım Düzeyine İlişkin Yüzde Dağılımları
- Şekil 12. Son On Yılda Özürlülere Ayrımcılığın Değişim Yönüne İlişkin Katılım Düzeyine İlişkin Yüzde Dağılımları
- Şekil 13. En Fazla Ayrımcılığa Uğrayan Üç Özur Grubuna İlişkin Algılara Ait Yüzde Dağılımları
- Şekil 14. Özürllüğe Dayalı Ayrımcılığa İlişkin Mevzuat Bilgi Düzeyi Yüzde Oranları
- Şekil 15. “Özürlülere Yönelik Ayrımcılık Yapmanın TCK Kapsamında Bir Suç Olduğunu Biliyor musunuz?” Sorusuna Ait Yüzde Oranları
- Şekil 16. “Özürlülerin Ayrımcılığa Uğradıklarında Haklarını Aramak İçin Nereye Başvurabileceğini Biliyor musunuz?” Sorusuna Ait Dağılımlar
- Şekil 17. “Özürlülerin Ayrımcılığa Uğradıklarında Haklarını Aramak İçin Nereye Başvurabileceğini Biliyor musunuz?” Sorusuna Yanıtı “Evet” Olanların Bildirdikleri Yerler
- Şekil 18. Özürllüğe Dayalı Ayrımcılık Karşısında Destek ve Danışmanlık Alabilecek Yerleri Bilme Oranlarının Yüzdelerik Dağılımı
- Şekil 19. Özürllüğe Dayalı Ayrımcılık Karşısında Destek ve Danışmanlık Alabilecek Yerleri Bildiklerini Belirtenlerin Bildirdikleri Yerlere Göre Yüzdelerik Dağılımları
- Şekil 20. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’yi Bilme Oranlarının Yüzdelerik Dağılımı
- Şekil 21. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’ye Göre Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Özürlülerin Çeşitli Alanlarda Topluma Katılmalarının Sağlanması İçin Gerekli Tedbirleri Almayı Taahhüt Ettiğini Bilme Düzeyi
- Şekil 22. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’ye Göre Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Özürlüler Aleyhinde Ayrımcılık Teşkil Eden Yasalar, Düzenlemeler, Gelenekler ve Uygulamaları Değiştirmeyi veya Ortadan Kaldırmayı Taahhüt Ettiğini Bilme Düzeyi
- Şekil 23. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’ye Göre Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin Sözleşmenin Türkiye’deki Uygulanma Sürecinin Denetiminde Özürlüler, Onları Temsil Eden Kuruluşlar, Sivil Toplumun Denetim Sürecine Katılımını Sağlamayı Taahhüt Ettiğini Bilme Düzeyi
- Şekil 24. Özürlü Bireylerin Alanlara Göre Ayrımcılığa Uğramayla İlgili Algı ve Deneyim Yüzde Oranlarının Karşılaştırılması
- Şekil 25. Eğitim Durumuna İlişkin Dağılımlar
- Şekil 26. Eğitim Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin Yüzde Dağılımları
- Şekil 27. Son Beş Yılda Çalışıp Çalışmama Durumuna İlişkin Dağılım
- Şekil 28. Çalışılmış Olanların Sektöre Göre Dağılımı
- Şekil 29. İstihdam Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin Yüzde Dağılımları
- Şekil 30. İstihdam Alanında Maddelere Göre Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Dağılımlar

- Şekil 31. Son Çalışılan İşte Elde Edilen Kişisel Gelir Düzeyine İlişkin Dağılım
- Şekil 32. Ailenin Aylık Gelir Durumuna Göre Dağılım
- Şekil 33. Sosyal Güvence Durumuna Göre Dağılım
- Şekil 34. Sağlık Hizmetleri Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin Dağılımlar
- Şekil 35. Oy Kullanma Hakkınızın Olduğu Seçimlerde Ne Sıklıkla Oy Kullandınız? Sorusuna Ait Dağılımlar
- Şekil 36. “Herhangi Bir Siyasi Partiye Üye Olma Girişiminiz Oldu mu?” Sorusuna Ait Dağılımlar
- Şekil 37. “Türkiye’de Siyasi Partiler Özürülülere Yönelik Etkin Politikalar Üretiyorlar” İfadesine Katılım Derecesine İlişkin Dağılımlar
- Şekil 38. Siyasi Hayata Katılım Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları
- Şekil 39. Adalet Erişim Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları
- Şekil 40. Boş Zaman ve Dinlenme Faaliyetlerine Katılım Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları
- Şekil 41. Topluma Dahil Olma Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları
- Şekil 42. Bilgiye Erişim Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları
- Şekil 43. Analizler İçin Oluşturulan Hak Arama Durumuna Göre Dağılım
- Şekil 44. Ayrımcılıkla Başetme Yollarına İlişkin Dağılımlar
- Şekil 45. “Hiçbir Girişimde Bulunmayanların” Nedenlerine İlişkin Dağılım
- Şekil 46. Hak Arama Sonucuna İlişkin Dağılımlar
- Şekil 47. Hak Arama Sırasında Destek Alma Durumuna İlişkin Dağılımlar

KISALTMALAR

<i>AB</i>	Avrupa Birliği
<i>ABD</i>	Amerika Birleşik Devletleri
<i>AİHM</i>	Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi
<i>AİHS</i>	İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme
<i>BİMER</i>	Başbakanlık İletişim Merkezi
<i>BM</i>	Birleşmiş Milletler
<i>CEDAW</i>	Convention on the Elimination of all Forms of Discrimination against Women (Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Uluslararası Sözleşmesi)
<i>CERD</i>	International Convention on the Elimination of All Forms of Racial Discrimination (Irk Ayrımcılığının Her Çeşidinin Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşmesi)
<i>EKHB</i>	Engelli Kişilerin Hakları Bildirgesi
<i>ESKHS</i>	Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi
<i>EU-MIDIS</i>	European Union Minorities and Discrimination Survey (Avrupa Birliği Azınlıklar ve Ayrımcılık Araştırması)
<i>MSHS</i>	Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi
<i>OPCAT</i>	Optional Protocol to the Convention against Torture (İşkenceye Karşı Sözleşmenin İhtiyari Protokolü)
<i>ÖSS</i>	Öğrenci Seçme Sınavı
<i>ÖSYM</i>	Öğrenci Seçme ve Yerleştirme Merkezi
<i>ÖZİDA</i>	Özürllüler İdaresi Başkanlığı
<i>SPSS</i>	Statistical Package for the Social Sciences (Sosyal Bilimler için İstatistik Paketi)
<i>TBMM</i>	Türkiye Büyük Millet Meclisi
<i>TCK</i>	Türk Ceza Kanunu
<i>TODAİE</i>	Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü
<i>TÜİK</i>	Türkiye İstatistik Kurumu
<i>WAI</i>	Web Accessibility Initiative (Web Erişim İnsiyatifi)
<i>WHO</i>	World Health Organization (Dünya Sağlık Teşkilatı)

1. GİRİŞ

Tarih boyunca özürllülere yönelik ayrımcılık birçok ülkede ortaya çıkmış bir durumdur. Günümüzde özürllülerin, ayrımcılık riskiyle karşılaşan en önemli toplumsal gruplar arasında olduğu kabul edilerek, özürllülere yönelik ayrımcılığın önlenmesi hedefi, gerek kuramsal, gerekse uluslararası ve ulusal kurumlar düzeyinde öncelikli sosyal politika hedeflerinden biri haline gelmiştir. Özürllülüğe yönelik ayrımcılığın engellenmesi için özürllülüğü bireysel yetersizlikten kaynaklanan marjinalleşme ve bağımlılık durumuyla eş tutan toplumsal algının ve buna eşlik eden sosyal politika uygulamalarının dönüştürülmesi gereklidir.

Özürllülere yönelik ayrımcılıkla ilgili farkındalık ve bilgi düzeyi birçok ülkede düşüktür. Öte yandan, özürllüler açısından, özrün fiziksel yönleriyle başa çıkmak, özür nedeniyle uğranılan ayrımcılık ve baskı ile başa çıkmaktan çok daha kolaydır.¹ Bu bağlamda, özürllülerin toplumdan dışlanarak, yalıtılmış bir şekilde yaşamlarını sürdürmeleri bir ayrımcılık olarak değerlendirilmektedir. Son yıllarda gerek uluslararası, gerekse ulusal düzeyde özürllülerin haklarının korunması ve ayrımcılığa uğramalarının engellenmesi amacıyla yasal düzenlemeler yapılmaktadır. Birleşmiş Milletler'in öncülük ettiği bu çalışmalarda özürllülere yönelik ayrımcılığın giderilmesi ve insan hakları çerçevesine uyum sağlanmasında temel sorumluluk devletlerdedir. Birleşmiş Milletler insan hakları çerçevesinin iç hukuka aktarılması, etkin bir şekilde uygulanması ve yaptırımında bulunulması ancak devletlerin yasal ve kurumsal gücü sayesinde gerçekleştirilebilir. Bu yasal düzenlemelerin amacı olan ayrımcılık karşıtı somut politika hedeflerinin gerçekleştirilebilmesi için özürllülerin hangi alanlarda ve ne düzeyde ayrımcılık yaşadıklarının saptanması gerekmektedir. Ayrımcılık yapılmaması ve insan haklarının özürllüler tarafından etkin bir şekilde kullanılması özürllülükle ilgili son yıllardaki çalışmaların ana temasını oluşturulmaktadır. Günümüzde uluslararası ve ulusal bakış açılarında özürllü bireylerin yeterli sosyal katılımı gerçekleştirmelerinin ve vatandaşlık haklarını kullanmalarının önündeki engellerin bireysel değil, toplumsal kaynaklı olduğu kabul edilmektedir.² Buna göre, özürllü birey toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal engeller nedeniyle kısıtlanmış ve bağımlı bir yaşam sürdürmektedir. Birleşmiş Milletler (BM) çerçevesinde özürllülüğe dayalı ayrımcılığın önlenmesi hedefi, toplumda farklı olana yönelik sosyal önyargılar nedeniyle özürllülere karşı oluşabilecek olumsuz algı, yaklaşım ve davranışları ortadan kaldırmak amacını taşır. Bu tanım negatif ayrımcılığın ortadan kaldırılması hedefinin bir parçası olarak, fiziksel veya bedensel özürleri nedeniyle eşit muamele görme ve sosyal yaşamın her alanına katılma konusunda türlü engellerle karşılaşan kişilerin önündeki engelleri kaldırma amacını da içermektedir.

Bu yaklaşım özürllülere yönelik insan hakları perspektifi çerçevesinde özürllüleri problem olarak değil, hakları olan eşit bireyler olarak görmektedir. Daha da önemlisi, bu perspektif özürllülerin toplumsal ve kamusal yaşamda karşılaştıkları sorunları ortadan kaldırmayı amaçlar. Bu açıdan farklı ekonomik ve sosyal süreçlerin özürllülerin farklılaştırılmasına ve ayrımcılığa uğramasına yaptığı etkiyi inceler. Sosyal model yaklaşımı da, insan hakları yaklaşımına benzer bir biçimde özürllülüğü toplumsal etkiler nedeniyle yaşanan bir kısıtlılık deneyimi olarak tanımlar. Bu bağlamda, özürllülüğe dayalı ayrımcılığın çeşitli türlerinin farklı boyutlarda ortadan kaldırılabilmesi çok yönlü bir anlayış ve çabayı gerektirmektedir. Yalnızca yasal ve idari düzenlemelerin yapılması yeterli olmayıp, bunlardan beklenen yararı elde edebilmek için bilgi, farkındalık ve katılım

¹ Fine, M. and Asch, A. (1988) "Disability Beyond Stigma: Social Interaction, Discrimination and Activism", *Journal of Social Issues*, (44) 1, 3–21.

² Colin Barnes, Geof Mercer, Tom Shakespeare (1999), *Exploring Disability: A Sociological Introduction*, Polity Press, Cambridge,.

boyutlarının bir arada ele alınması gerekir. Bu çerçevede özürllülüğe dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılması amacıyla bir özürllülük kültürü yaratılması düşüncesi oluşmuştur.³ Ayrımcılığa yönelik özürllülük kültürü yaratma çabasının önemli bir parçasını özürllülerin ayrımcılığa dair algı, deneyim ve ayrımcılıkla başa çıkma yollarını ortaya çıkarmak oluşturmalıdır. Bu sayede ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik düzenlemelerin muhatabı olan özürllülerin sürece katılımı sağlanmış olacaktır. Bu araştırmada, özürllülerin bakış açıları ve fikirlerine yer verilerek bunların geniş toplum kesimlerine ve konuyla ilgili kamu kurum ve kuruluşlarına duyurulması amaçlanmıştır. Bu araştırmada kendi deneyimlerini yansıtan özürllüler hiç kuşkusuz bu konunun gerçek muhatabıdır.

1.1. AMAÇ

Özürllülerin haklarının korunması ve ayrımcılığa uğramalarının engellenmesi amacıyla yapılan yasal düzenlemeler ve oluşturulan kurumsal yapıların amaçlarını ne ölçüde gerçekleştirdiklerinin belirlenmesi için özürllülerin bu konudaki algılama ve deneyimlerinin açığa çıkarılması büyük önem taşımaktadır. Özürllülerin toplumsal yaşamda hangi alanlarda ne düzeyde ayrımcılıkla karşılaştıklarının saptanması, varolan yasal düzenleme ve kurumsal yapılanmada ne tür iyileştirmeler yapılması gerektiğini de ortaya çıkaracaktır.

Kuşkusuz, özürllülere yönelik ayrımcılığın önlenmesi, yalnızca yasal ve kurumsal düzenlemelerle ortadan kaldırılabilecek bir sorun değildir. Türkiye'deki özürllüler konusunda bilinç düzeyinin artırılması, farkındalık yaratılması, özürllülere yönelik olumsuz tutumların değiştirilmesi ve özürllülerin toplumla bütünleşmelerini sağlamaya yönelik çalışmaların da yapılması gerekir. 2008 yılında Özürllüler İdaresi Başkanlığı'nın gerçekleştirdiği "Toplum Özürllülüğü Nasıl Anlıyor" araştırması toplumsal duyarlılığın ve farkındalığın artırılmasına yönelik önemli tespitlerde bulunarak bu konuya dikkat çekmiştir. Bu araştırmada ise, yasal ve kurumsal düzenlemelerle birlikte özürllülerin toplumsal yaşamın birçok alanında çeşitli toplumsal kesimlerin ayrımcı davranışına maruz kalıp kalmadıkları, eğer kaldırsa bu durumla ne sıklıkta karşılaştıkları araştırılmıştır. Bu sorulara verilen yanıtların analiziyle özürllülere yönelik ayrımcılığın tespit edilmesi ve bu ayrımcılığın önlenmesi için politika önerileri geliştirilmesi hedeflenmiştir. Araştırmanın amaçları arasında özürllüler ve ayrımcılık konusunda siyaset ve bürokraside kamu politikası oluşturulması ve uygulanmasında işlev üstlenenler ile bu alanlarda çalışan araştırmacılar açısından referans oluşturabilecek nitelikte bir rapor ortaya koymak da yer almaktadır. Bu çalışmada, özürllülere yönelik ayrımcılığın hangi alanlarda ve ne düzeyde gerçekleştiğini belirlemek amacıyla bir yöntem geliştirilmesi, özürllülerin toplumsal ayrımcılığa uğramasının önlenmesiyle ilgili yasal önlemlerin etkisinin değerlendirilmesi; yeni önlemler gerektiren alanların tanımlanması ve özürllülerin ayrımcılığa uğramasını engelleyecek politika ve yaklaşımlara katkıda bulunulması amaçlanmıştır.

Araştırma çerçevesi, 2008 yılında 5825 sayılı Kanunla kabul edilen "Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme" esas alınarak hazırlanmıştır.⁴ Bu sözleşme çerçevesinde özürllülerin eğitim, istihdam, siyasal haklar, adalete erişim, boş zaman faaliyetleri, toplumsal yaşama katılım ve bilgiye erişim alanlarında yaşadıkları deneyim ve algılamaların belirlenmesi amaçlanmıştır. Sözleşme, özellikle devletlere sorumluluk yüklediğinden, araştırmada devletin yükümlülüklerini yasal ve kurumsal düzeyde uygulamada ne ölçüde yerine getirdiği tespit edilmeye çalışılmıştır.

³ Panol ve McBride 2001'den aktaran Esra Burcu, *Türkiye'de Özürllü Birey Olma, Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara, 2007.

⁴ Sözleşme'nin adının Türkçe'ye birkaç değişik biçimde çevrildiği görülmektedir. Bu biçimlerden bazıları, anlam ve vurgu bakımlarından diğerlerine tercih edilebilir. Biz bu araştırmada, alternatif çeviriler arasında bir değerlendirme ve tercih yapmak yerine, Sözleşme'yi Türk hukukunun bir parçası haline getiren 03.12.2008 tarih ve 5825 sayılı yasada kullanılan adı ile anmayı uygun gördük.

Bu araştırmada, özürlü kişilerin ayrımcılık ve ayrımcılık yaşanan alanlara ilişkin algılarının, ayrımcılıkla ilgili mevzuat, başvuru ve destek mekanizmaları hakkındaki bilgi düzeylerinin, ayrımcılık deneyimlerinin, bireysel düzeyde kullandıkları ayrımcılıkla mücadele yöntemlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Derneklere üye özürülülerin çeşitli alanlardaki ayrımcılık algılama ve deneyim düzeyleri saptanarak bunlar yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi, vb. değişkenlerle açıklanmıştır. Özürülülerin ayrımcılıkla ilgili uluslararası ve ulusal yasal düzenlemeleri ne ölçüde bildikleri ve ayrımcılığa maruz kaldıklarında bu durumla nasıl başa çıktıkları belirlenmeye çalışılmıştır. Eğitim, istihdam, siyasal haklar, adalete erişim, boş zaman faaliyetleri, toplumsal yaşama katılım ve bilgiye erişim alanlarında özürülülerin yaşadıkları ayrımcılık deneyim ve algılarıyla ilgili sorulara yer verilmiştir. Bu çerçevede, bu araştırmada aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır. Soru başlıkları ve araştırma problemleri bulgular ve sonuç bölümünde incelenme sırasıyla yer almaktadır.

Mevzuat Bilgi Düzeyine İlişkin Araştırma Problemleri

1. Örneklem grubunun ayrımcılıkla ilgili mevzuat bilgisi ne düzeydedir?
2. Örneklem grubunun ayrımcılıkla ilgili mevzuat bilgi düzeyi
 - 2a. Yaşa,
 - 2b. Ekonomik duruma,
 - 2c. Yerleşim yerine,
 - 2d. Eğitim düzeyine,
 - 2e. Özür oranına
 - 2f. Cinsiyete,
 - 2g. Çalışıp çalışmama durumuna
 göre farklılaşmakta mıdır?
3. Örneklem grubunun ayrımcılıkla ilgili mevzuat bilgi düzeyi ayrımcılıkla mücadele yollarına başvurup başvurmama durumuna göre farklılaşmakta mıdır?
4. Örneklem grubunun ayrımcılıkla ilgili mevzuat bilgi düzeyi
 - 4a. Genel ayrımcılık algı düzeyine,
 - 4b. Kişisel ayrımcılık algı düzeyine
 göre farklılaşmakta mıdır?

Eğitim Alanına İlişkin Araştırma Problemleri

1. Özürlü bireyler eğitim alanında ayrımcılık yaşıyor mu?
2. Ayrımcılık algı düzeyi, yaş, eğitim, cinsiyet, sosyal güvenceye sahip olup olmama, çalışma durumu, ekonomik duruma göre farklılaşıyor mu?
3. Ayrımcılık deneyimi düzeyi özürülülere yönelik genel ayrımcılık algısına sahip olanlarda, özürülülere yönelik mevzuat ve sözleşme bilgisine sahip olanlarda farklılaşıyor mu?
4. Ayrımcılık deneyimi özür türüne ve özür derecesine göre farklılaşıyor mu?
5. Özürlü bireyler eğitim alanında ne tür ayrımcı durumlarla daha sık karşılaşıyorlar?
 - a. Eğitim imkanlarından yararlanmalarını sınırlandıran doğrudan ayrımcı uygulamalarla hangi sıklıkla karşılaştılar?
 - b. Eğitim kurumlarının fiziksel elverişsizliği nedeniyle hangi sıklıkla ayrımcılık yaşadılar?
 - c. Eğitimde özürülülere yönelik destekleyici hizmet ve/veya teknolojilerin olmaması nedeniyle ne sıklıkta ayrımcılık yaşadılar?
 - d. Eğitim hizmeti verenlerin farkındalık bilgisine sahip olmaması nedeniyle hangi sıklıkta ayrımcılık yaşadılar?

6. Eğitim alanında fiziksel çevrenin elverişsizliği nedeniyle ortaya çıkan ayrımcılık deneyimi, özür türüne, özür derecesine ve eğitim durumuna göre farklılaşıyor mu?
7. Eğitim alanında eğitim verenlerin doğrudan ayrımcı haksız davranış ve kötü muamelesinden kaynaklanan ayrımcılık deneyimi, özür türüne göre farklılaşıyor mu?

Çalışma ve İstihdam Alanına İlişkin Araştırma Problemleri

1. Özürllü bireyler istihdam ve çalışma yaşamı alanında ayrımcılık yaşıyor mu?
2. Özürllü bireyler istihdam ve çalışma yaşamı alanında ne türden ayrımcılıkla daha sık karşılaşılıyorlar?
 - a. İşe alım aşamasında karşılaşılan ayrımcılık sıklığı,
 - b. İş yaşamında karşılaşılan ayrımcılık sıklığı,
 - c. İş yerinde fiziksel çevrenin elverişsizliği nedeniyle karşılaşılan ayrımcılık sıklığı
 - i. İş yerinde fiziksel çevrenin elverişsizliği nedeniyle yaşanan ayrımcılık özür derecesine göre farklılaşıyor mu?
 - ii. İş yerinde fiziksel çevrenin elverişsizliği nedeniyle yaşanan genel ayrımcılık algısı ve istihdam ve çalışma yaşamında genel ayrımcılık algı düzeyine göre farklılaşıyor mu?
3. İstihdam ve çalışma yaşamında karşılaşılan ayrımcılık deneyimi, çeşitli demografik değişkenlere göre, cinsiyet, eğitim düzeyi, ekonomik durum, kişisel gelir, farklılaşıyor mu?
4. İstihdam ve çalışma yaşamında karşılaşılan ayrımcılık deneyimi, özür türüne göre farklılaşıyor mu?
5. Özürllülük ve yoksulluk arasında bir ilişki var mı?
6. Sosyal güvenceye sahip olma, kişisel gelir düzeyi, ekonomik durum ve eğitim düzeyi özürllülük ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi farklılaştırıyor mu?

Sağlık Alanına İlişkin Araştırma Problemleri

1. Özürllü bireylerin sağlık alanındaki genel ayrımcılık algıları ne düzeydedir?
2. Özürllü bireylerin sağlık alanındaki genel ayrımcılık algıları
 - 2a. Cinsiyete,
 - 2b. Sosyal güvencesi olup olmamaya,
 - 2c. Özür türüne,
 - 2d. Genel ayrımcılık algısına,
 - 2e. Kişisel ayrımcılık algısınagöre farklılaşmakta mıdır?
3. Özürllü bireylerin sağlık alanındaki ayrımcılık deneyimi ne düzeydedir?
4. Özürllü bireylerin sağlık alanındaki ayrımcılık deneyimi düzeyi
 - 4a. Sosyal güvencesi olup olmamaya,
 - 4b. Özür türüne,
 - 4c. Ekonomik duruma,
 - 4d. Genel ayrımcılık algı düzeyine,
 - 4e. Kişisel ayrımcılık algı düzeyine,
 - 4f. Sağlık alanındaki genel ayrımcılık algı düzeyinegöre farklılaşmakta mıdır?

5. Özürlü bireylerin sağlık alanındaki yapısal nedenlerden kaynaklı ayrımcılık deneyimi
 - 5a. Genel ayrımcılık algı düzeyine,
 - 5b. Kişisel ayrımcılık algı düzeyine,
 - 5c. Sağlık alanında genel ayrımcılık algısına,
 - 5d. Ekonomik durumagöre farklılaşmakta mıdır?
6. Özürlü bireylerin sağlık alanındaki personelden kaynaklı ayrımcılık deneyimi
 - 6a. Genel ayrımcılık algısına,
 - 6b. Kişisel ayrımcılık algısına,
 - 6c. Sağlık alanında genel ayrımcılık algısına,
 - 6d. Yerleşim yerine,
 - 6e. Ekonomik durumagöre farklılaşmakta mıdır?
7. Özürlü bireylerin sağlık alanındaki hizmet kalitesinden kaynaklı ayrımcılık deneyimi ne düzeydedir?
8. Özürlü bireylerin sağlık alanındaki hizmet kalitesinden kaynaklı ayrımcılık deneyimi
 - 8a. Özür türüne,
 - 8b. Sosyal güvencesi olup olmamayagöre farklılaşmakta mıdır?
9. Özürlü bireylerin sağlık alanındaki fiziksel düzenlemelerden kaynaklı ayrımcılık deneyimi ne düzeydedir?
10. Özürlü bireylerin sağlık alanındaki fiziksel düzenlemelerden kaynaklı ayrımcılık deneyimi
 - 10a. Özür türüne,
 - 10b. Özür oranınagöre farklılaşmakta mıdır?
11. Özürlü bireylerin sağlık sigortasının kapsamından kaynaklı ayrımcılık deneyimi ne düzeydedir?
12. Özürlü bireylerin sağlık sigortasının kapsamından kaynaklı ayrımcılık deneyimi
 - 13a. Özür türüne,
 - 13b. Sosyal güvenceye sahip olup olmamayagöre farklılaşmakta mıdır?
13. Özürlü bireylerin özür nedeniyle ihtiyaç duyulan hizmetin sağlanmamasından kaynaklı ayrımcılık deneyimi ne düzeydedir?
14. Özürlü bireylerin özür nedeniyle ihtiyaç duyulan hizmetin sağlanmamasından kaynaklı ayrımcılık deneyimi sosyal güvencesi olup olmamaya göre farklılaşmakta mıdır?
15. Özürlü bireylerin sağlık personelinin olumsuz tutumundan kaynaklı ayrımcılık deneyimi ne düzeydedir?
16. Özürlü bireylerin sağlık personelinin olumsuz tutumundan kaynaklı ayrımcılık deneyimi
 - 16a. Özür türüne,
 - 16b. Özür oranına göre farklılaşmakta mıdır?

Siyasi Haklara İlişkin Araştırma Problemleri

1. Özürllü bireylerin oy kullanma sıklığı ne düzeydedir?
2. Özürllü bireylerin oy kullanma sıklığı
 - 2a. Cinsiyete,
 - 2b. Sosyal güvencesi olup olmamaya,
 - 2c. Çalışıp çalışmama durumuna,
 - 2d. Yaşa,
 - 2e. Özür türüne,
 - 2f. Özrün doğuştan olup olmamasına,
 - 2g. Eğitim düzeyinegöre farklılaşmakta mıdır?
3. Özürllü bireylerden bir siyasi partiye üye olma girişiminde bulunanların oranı nedir?
4. Özürllü bireylerin siyasi partilerin özürllülere yönelik politikalarına yönelik algısı olumlu mudur?
5. Özürllü bireylerin siyasi partilerin özürllülere yönelik politikalarına yönelik algısı
 - 5a. Çalışıp çalışmama durumuna,
 - 5b. Genel ayrımcılık algısına,
 - 5c. Kişisel ayrımcılık algısına,
 - 5d. Yaşa,
 - 5e. Özür türüne,
 - 5f. Eğitim düzeyinegöre farklılaşmakta mıdır?
6. Özürllü bireylerin siyasi hayata katılım alanında genel ayrımcılık algısı ne düzeydedir?
7. Özürllü bireylerin siyasi hayata katılım alanında genel ayrımcılık algısı
 - 7a. Cinsiyete,
 - 7b. Alandaki genel ayrımcılık algısına,
 - 7c. Genel ayrımcılık algısına,
 - 7d. Kişisel ayrımcılık algısına,
 - 7e. Özür türüne,
 - 7f. Ekonomik duruma,
 - 7g. Özür oranına,
 - 7h. Eğitim düzeyinegöre farklılaşmakta mıdır?
8. Özürllü bireylerin siyasi hayatta ayrımcılık deneyimi ne düzeydedir?
9. Özürllü bireylerin siyasi hayatta ayrımcılık deneyimi
 - 9a. Alandaki genel ayrımcılık algısına,
 - 9b. Genel ayrımcılık algısına,
 - 9c. Kişisel ayrımcılık algısına,
 - 9d. Özür türünegöre farklılaşmakta mıdır?
10. Özürllü bireylerin oy kullanma alt alanında ayrımcılık deneyimi ne düzeydedir?
11. Özürllü bireylerin oy kullanma alt alanında ayrımcılık deneyimi

- 11a. Alandaki Genel ayrımcılık algısına¹,
- 11b. Genel ayrımcılık algısına,
- 11c. Kişisel ayrımcılık algısına,
- 11d. Yaşa,
- 11e. Özür türüne,
- 11f. Özür oranına,
- 11g. Özrün doğuştan olup olmamasına,
- 11h. Eğitim düzeyine

göre farklılaşmakta mıdır?

12. Özürlü bireylerin siyasi partiye katılım alt alanında ayrımcılık deneyimi ne düzeydedir?
13. Özürlü bireylerin siyasi partiye katılım alt alanında ayrımcılık deneyimi
 - 13a. Alandaki genel ayrımcılık algısına,
 - 13b. Genel ayrımcılık algısına,
 - 13c. Kişisel ayrımcılık algısına,
 - 13d. Özür türüne,
 - 13e. Yerleşim yerine

göre farklılaşmakta mıdır?

Adalete Erişime İlişkin Araştırma Problemleri

1. Özürlü bireylerin adalete erişim alanındaki genel ayrımcılık algıları ne düzeydedir?
 2. Özürlü bireylerin adalete erişim alanındaki genel ayrımcılık algıları
 - 2a. Cinsiyete,
 - 2b. Sosyal güvencesi olup olmamaya,
 - 2c. Genel ayrımcılık algısına,
 - 2d. Kişisel ayrımcılık algısına,
 - 2e. Yerleşim yerine,
 - 2f. Özür oranına
- göre farklılaşmakta mıdır?
3. Özürlü bireylerin adalete erişim alanında ayrımcılık deneyimi ne düzeydedir?
 4. Özürlü bireylerin adalete erişim alanında ayrımcılık deneyimi
 - 4a. Alandaki genel ayrımcılık algısına,
 - 4b. Genel ayrımcılık algısına,
 - 4c. Kişisel ayrımcılık algısına,
 - 4d. Ekonomik duruma göre nasıl farklılaşmaktadır?
 5. Özürlü bireylerin adalete erişim alanında fiziksel düzenlemeler ve iletişim olanaklarından kaynaklı ayrımcılık deneyimi ne düzeydedir?
 6. Özürlü bireylerin adalete erişim alanında fiziksel düzenlemeler ve iletişim olanaklarından kaynaklı ayrımcılık deneyimi
 - 6a. Özür türüne
 - 6b. Özür oranına göre farklılaşmakta mıdır?
 7. Özürlü bireylerin adalete erişim alanında kişilerden kaynaklı ayrımcılık deneyimi ne düzeydedir?

8. Özürllü bireylerin adalete erişim alanında kişilerden kaynaklı ayrımcılık deneyimi
 - 8a. Alandaki genel ayrımcılık algısına,
 - 8b. Genel ayrımcılık algısına,
 - 8c. Kişisel ayrımcılık algısına,
 - 8d. Özür türüne,
 - 8e. Ekonomik duruma göre nasıl farklılaşmaktadır?

Dinlenme ve Boş Zaman Aktivitelerine İlişkin Araştırma Problemleri

1. Özürllü bireylerin boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanındaki genel ayrımcılık algıları ne düzeydedir?
 2. Özürllü bireylerin sinema, tiyatro, kermes ve konser gibi boş zaman faaliyetlerine katılım düzeyi nedir?
 3. Özürllü bireylerin boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanında ayrımcılık deneyimleri ne düzeydedir?
 4. Özürllü bireylerin ayrımcılık deneyimi düzeyi
 - 5a. Cinsiyete,
 - 5b. Boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanındaki genel ayrımcılık algılarının düşük veya yüksek düzeyde (ilgili değişkenin ortalamasına göre oluşturulmuş olan) olmasına,
 - 5c. Yaşa,
 - 5d. Medeni duruma,
 - 5e. Özür türüne,
 - 5f. Hayatının büyük çoğunluğunu geçirdiği yerleşim yerine,
 - 5g. (Ailenin) ekonomik durumuna,
 - 5h. Özür oranına (rapor düzeyine),
 - 5i. Eğitim düzeyine
- göre farklılaşmakta mıdır?

Topluma Dahil Olmaya İlişkin Araştırma Problemleri

1. Topluma dahil olma alanında özürllülüğe dayalı ayrımcılığa ilişkin özürllü bireylerin algıları ve deneyimleri nasıldır?
 - 1.a. Özürllü bireyler, özürllülerin özürllü olmalarından dolayı topluma dahil olma alanında genel olarak ne sıklıkta ayrımcılığa uğradıklarını düşünmektedir?
 - 1.b. Özürllü bireyler, topluma dahil olma alanında belirli tipik ayrımcı durumlarla ne sıklıkta karşılaşmışlardır?
 - 1.b.i. Özürllü bireyler, topluma dahil olma alanında fiziksel çevrenin erişilebilir olmamasından kaynaklanan ayrımcı durumlarla ne sıklıkta karşılaşmışlardır?
 - 1.b.ii. Özürllü bireyler, topluma dahil olma alanında kişilerin ayrımcı davranışlarından kaynaklanan ayrımcı durumlarla ne sıklıkta karşılaşmışlardır?
 - 1.c. Özürllü bireylerin topluma dahil olma alanında özürllülüğe dayalı ayrımcılığa ilişkin algıları ve deneyimleri, yaş, cinsiyet, gelir düzeyi, ikamet yeri, özür türü ve derecesi gibi belirli demografik değişkenlerle ilişkili olarak anlamlı ölçüde farklılaşmakta mıdır?

Bilgiye Erişime İlişkin Araştırma Problemleri

1. Bilgiye erişim alanında özürüllüğe dayalı ayrımcılığa ilişkin özürülü bireylerin algıları ve deneyimleri nasıldır?
 - 1.a. Özürülü bireyler, özürülülerin özürülü olmalarından dolayı bilgiye erişim alanında genel olarak ne sıklıkta ayrımcılığa uğradıklarını düşünmektedir?
 - 1.b. Özürülü bireyler, bilgiye erişim alanında tipik ayrımcı durumlarla ne sıklıkta karşılaşmışlardır?
 - 1.c. Özürülü bireylerin bilgiye erişim alanında özürüllüğe dayalı ayrımcılığa ilişkin algıları ve deneyimleri, yaş, cinsiyet, gelir düzeyi, ikamet yeri, özür türü ve derecesi gibi belirli demografik değişkenlerle ilişkili olarak anlamlı ölçüde farklılaşmakta mıdır?

Ayrımcılıkla Başetme Yollarına İlişkin Araştırma Soruları

1. Özürülü bireylerin ayrımcılıkla başetme yollarını kullanma durumuna (hak arama durumu) ilişkin dağılım oranı nedir?
2. Ayrımcılıkla başetme durumu yaşa, ekonomik duruma, yerleşim yerine, eğitim düzeyine, istihdam durumuna, özür türüne ve özür oranına göre farklılaşmakta mıdır?
3. Özürülü bireylerin ayrımcılıkla başetme sırasında kullandığı yolların dağılım oranı nedir?
4. Ayrımcılıkla başetme yollarına başvurmama nedenlerinin dağılım oranı nedir?
5. Ayrımcılıkla başetme durumu ve ayrımcılıkla başetme sırasında başvurulabilecek yerlerin ne olduğunu bilip bilmeme durumu arasındaki dağılım oranı nedir?
6. Herhangi bir yol kullanarak ayrımcılıkla ilgili hak arayanların, elde ettikleri sonuçların dağılım oranı nedir?
7. Hak arama sırasında herhangi bir kaynaktan destek alma durumuna ilişkin dağılım oranı nedir?

1.2. ÖNEM

Özürülülerin insan haklarının korunmasına ilişkin gelişmeler 1970'lerde başlayan çalışmalarla daha da somutlaşmıştır. Bu çalışmalardan en önemlisi ise, 2006 tarihli Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'dir⁵. Bu çalışmada temel referans noktası olarak alınan bu sözleşme ayrımcılık yapılmaması, hak ve özgürlüklerin korunması sorumluluğunu devlete yüklemiştir.⁶ Bu açıdan sözleşmenin bireysel hakların sıralandığı değil, devletin yükümlülüklerinin sıralandığı,⁷ uygulamanın denetleme mekanizmasının tanımlandığı⁸ bir kurgusu vardır. Ekonomik, sosyal ve kültürel haklar, devletin kaynakları ölçüsünde tedbir alınacak, aşamalı olarak geliştirilebilecek bir alan olarak tanımlanmıştır. Sözleşme, özürülü kişilerin haklarına bütüncül bir koruma sağlayan ve bağlayıcılığı olan uluslararası nitelikte ilk ve tek araçtır.

Yirmi ülkenin onaylamasından sonra 3 Mayıs 2008 yılında yürürlüğe giren sözleşmeyi Türkiye'de 30 Mart 2007'de imzalamıştır. Sözleşme Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde onaylanarak

⁵ Frédéric Mégret, "The Disabilities Convention: Towards a Holistic Concept of Rights", *The International Journal of Human Rights*, 12(2), 2008, s. 261; Erem İltar, "İnsan Hakları Açısından Özürülü Kişilerin Hakları Sözleşmesine Genel Bir Bakış", *Öz-Veri* 4(1), 2007, s. 965; İdil Işıl Gül, "Bir Hak Mücadelesi Alanı Olarak Engellilik ve Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi", *Öz-Veri* 5(2), 2008a; İdil Işıl Gül, "Engelliliğe Dayalı Ayrımcılık", *Birikim*, 229, 2008b, s.45.

⁶ Aart Hendriks, UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities, *European Journal of Health Law*, Nov, 2007, Vol. 14 Issue 3, s. 273-298.

⁷ Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, Madde 4.

⁸ Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, Madde 34.

ve 03.12.2008 tarih ve 5825 sayılı Kanun'la iç hukuka aktarılmıştır. Özürllülerle doğrudan ilgili bu yasal düzenleme dışında, Türkiye'nin kabul ettiği ve hak ihlali durumunda vatandaşlarına bireysel başvuru hakkı tanıdığı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14. Madde'si ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 4.11.2000 tarihinde imzaladığı ek 12 no'lu protokol de ayrımcılığı yasaklamaktadır.⁹ Ayrıca, Türkiye'nin yasal mevzuatı Avrupa Birliği müktesebatı ile uyumlulaştırılma süreci içersindedir. 2000 yılında kabul edilen Avrupa Temel Haklar Şartı ayrımcılık yapılmasını yasaklamaktadır. Aynı çerçevede, "İstihdamda ve İşte Eşit Muamele" konusunda genel çerçeve saptayan 27 Kasım 2000 tarih ve 2000/78 EC sayılı Konsey Talimatı'nın da istihdamda ayrımcılığın önlenmesi amacıyla, çalışan tarafından yapılan şikâyetlerde ispat yükümlülüğünü işverene yüklemesi ve özürllüler için "makul düzenleme" yapılmasını öngörmesi de Türkiye'nin dikkate alması gereken yasal bir düzenlemedir.

Türkiye Cumhuriyeti mevzuatında, çeşitli kanun ve yönetmeliklerde özürllülere yönelik ayrımcılığın önlenmesine ilişkin maddeler bulunmaktadır. Özürllülere yönelik bu ayrımcılığın önlenmesine ilişkin çalışmalar, yalnızca yasal metinler boyutunda kalmamakta, özürllülerin doğrudan hak aramak amacıyla başvuruda bulunabilecekleri ya da danışmanlık alabilecekleri kurumsal mekanizmalar da oluşturulmaktadır. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları ve büyükşehir belediyelerinin Özürllü Hizmet Birimleri bu mekanizmalardan bazılarıdır.

Özürllülerin haklarını düzenleyen uluslararası antlaşmalara hızla uyum sağlayan, Avrupa Birliği'nin konuyla ilgili müktesebatını iç mevzuatına aktaran ve bununla ilgili kurumsal düzenlemeleri yapan Türkiye Cumhuriyeti Devleti özürllülere yönelik ayrımcılığı yasaklamakta, özürllülere yasal destekler ve ayrımcılıkla mücadele edebilecekleri kurumsal mekanizmalar sağlamaktadır. Kamu politikasının dayanağı olan hukuk metinleri, devletin zorlayıcı gücünün temel referansları olarak, bu gücü yanında görenleri güçlendirebilecek metinlerdir. Hakkını savunan kişinin doğrudan yargı yoluna başvurmasa da, yasal açıdan haklı olduğunu bilmesi yapacağı mücadeleyi destekler. Bu nedenle, özürllülere yönelik ayrımcılığın farkına varmak ve ayrımcılıkla mücadele etmek açısından hukuk metinlerinin özürllülerini desteklemesi çok önemlidir.¹⁰ Özürllülerin vatandaşlar olarak haklarından yararlanmalarının önündeki engelleri kaldırıp, haklarını kullanmalarını sağlamak için kabul edilen uluslararası sözleşmeler ve bu sözleşmelerin hayata geçirilmesinin araçları olan yasalar, yönetmelikler ve idarenin düzenleyici işlemleri, özürllü örgütleri tarafından bilinip, sahip çıkılırsa işlevsel hale gelir; özürllülerin toplumsal hayata katılmalarının önündeki engellerin azaltılmasıyla özürllülerin görünür hale gelmesi ve özürllülere yönelik ayrımcılığın azaltılması mümkün olur. Bu nedenle, özürllülere yönelik ayrımcılıkla mücadele edilirken devlet gücünü yardıma çağırıp, kullanmak açısından özürllülerin ayrımcılıkla ilgili yasal düzenlemeler hakkında fikrinin olması önemlidir.

Özürllülere yönelik ayrımcılıkla ilgili araştırmalar yalnızca ülkemizde değil, Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde de hayli sınırlıdır. Bu nedenle özürllülerin hangi alanlarda ayrımcılıkla karşılaştıklarıyla ilgili yeterince veri bulunmamaktadır. Ayrımcılık ile özürllülük arasındaki ilişkinin araştırılması özürllülerin haklarında ilerleme kaydetmek için gerekli görülmektedir. Ayrımcılıkla mücadelede uygulanacak kamu politikalarının oluşturulması ve uygulanmasında bu araştırmaların sonuçlarının katkı sunması beklenmektedir.

⁹ Naci Münci Çakmak, Türk Kamu Hukuku Açısından Engellilerin Hukuki Statüsü, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (İdare Hukuku) Anabilim Dalı *Doktora Tezi* Ankara-2006, s.60, 61.

¹⁰ Robert F. Kilbury, John J. Benschhoff ve Stanford E. Rubin, "The Interaction of Legislation, Public Attitudes and Access to Opportunities for Persons with Disabilities", *Journal of Rehabilitation*, October, November, December 1992.

1.3. SINIRLILIKLAR

Bu araştırmanın bulguları, özürllüder konusunda faaliyet gösteren derneklere bulunan 18 yaşından büyük beş temel özür grubunda yer alanlardan elde edilmiştir. Bu nedenle araştırma sonuçları yalnızca derneklere faaliyet gösteren özürllüdere ait olup, tüm özürllüdere genellenmemelidir. Araştırma sonuçları süreğen ile ruhsal ve duygusal hastalığı olan, 18 yaşından küçük ve herhangi bir dernek faaliyetine katılmayan özürllüderi kapsayıcı nitelikte değildir. Zihinsel özürllüderin kendi duygu ve düşüncelerini ifade etmekte zorlanabilecekleri düşünülerek, zihinsel özürllüderin yakınlarının yanıtlamaları için ayrı bir anket hazırlanmıştır. Zihinsel özürllüder için hazırlanan ankette, özürllüdere sorulan tüm sorular aynı şekilde yer almıştır. Zihinsel özürllüder yakınlarının verdikleri yanıtların zihinsel özürllüderi temsil ettiği varsayılmıştır. Bu araştırma kapsamında uygulanan anketin çerçevesi 13 Aralık 2006 tarihinde yapılan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 61/106 sayılı kararı ile kabul edilen ve 3 Aralık 2008 tarihinde 5825 sayılı Kanun'la iç hukuka aktarılan Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme kapsamında hazırlanmıştır. Sözleşmede engelli hakları yirmi altı ayrı başlık altında ele alınmaktadır. Bu alanların tümüyle ilgili özürllüderden anket aracılığıyla veri toplanması makul bir süreyi geçeceği için eğitim, istihdam, sağlık, siyaset, adalet, boş zaman faaliyetleri, toplumsal yaşama dahil olma ve ulaşabilirlik/erişebilirlik olmak üzere araştırma toplam sekiz başlıkta gerçekleştirilmiştir.

1.4. TANIMLAR

Ayrımcılık: bir grup insanın dil, din, cinsiyet ya da bedensel farklılıklarından dolayı diğer insanlarla eşit koşullar altında temel hak ve özgürlüklerini kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını engelleyen her türlü ayırım, dışlama veya kısıtlama olarak tanımlanmaktadır.

Özürllü: Doğuştan veya sonradan herhangi bir nedenle bedensel, zihinsel, ruhsal, duygusal ve sosyal yeteneklerini çeşitli derecelerde kaybetmesi nedeniyle toplumsal yaşama uyum sağlama ve günlük gereksinimlerini karşılama güçlükleri olan ve korunma, bakım, rehabilitasyon, danışmanlık ve destek hizmetlerine ihtiyaç duyan kişilerdir.

Zihinsel Özürllü: Çeşitli derecelerde zihinsel yetersizliği olan kişidir. Zekâ geriliği olanlar (mental retardasyon), Down Sendromu, Fenilketonüri (zekâ geriliğine yol açmışsa) bu gruba girer.

İşitme Özürllü: Tek veya iki kulağında tam veya kısmi işitme kaybı olan kişidir. İşitme cihazı kullananlar da bu gruba girmektedir.

Görme Özürllü: Tek veya iki gözünde tam veya kısmi görme kaybı veya bozukluğu olan kişidir. Görme kaybı ile birlikte göz protezi kullananlar, renk körlüğü, gece körlüğü (tavuk karası) olanlar da bu gruba girmektedir.

Ortopedik Özürllü: Kas ve iskelet sisteminde yetersizlik, eksiklik ve fonksiyon kaybı olan kişidir. Kol, ayak, bacak, parmak ve omurgalarında kısıklık, eksiklik, fazlalık, yokluk, hareket kısıtlılığı, şekil bozukluğu, kas güçsüzlüğü, kemik hastalığı olanlar, felçliler, serebral palsi, spastikler ve spina bifida olanlar bu gruba girmektedir.

Dil ve Konuşma Özürllü: Herhangi bir nedenle konuşamayan veya konuşmanın hızında, akıcılığında, ifadesinde bozukluk olan ve ses bozukluğu olan kişidir. İştittiği halde konuşamayanlar, gırtlığı alınanlar, konuşmak için alet kullananlar, kekemeler, afazi, dil-dudak-damak-çene yapısında bozukluk olanlar bu gruba girmektedir.

Ruhsal ve Duygusal Hastalığı Olan: Duygu, düşünce ve davranışlardaki normalden farklı örüntüler nedeni ile günlük yaşam aktivitelerini tamamlamada, kişiler arası ilişkilerini devam ettirmede güçlük yaşayan kişidir. Depresyon şizofreni gibi hastalıklar bu gruba girmektedir.

Süreğen Hastalık: Kişinin çalışma kapasitesi ve fonksiyonlarının engellenmesine neden olan, sürekli bakım ve tedavi gerektiren hastalıklardır (kan hastalıkları, kalp-damar hastalıkları, solunum sistemi hastalıkları, sindirim sistemi hastalıkları, idrar yolları ve üreme yolları hastalıkları, cilt ve deri hastalıkları, kanserler, endokrin ve metabolik hastalıkları, sinir sistemi hastalıkları, HIV)

2. KURAMSAL ÇERÇEVE

Özürllülere yönelik ayrımcılıkla ilgili bu araştırma kapsamında kuramsal çerçeve öncelikli olarak insan hakları, mevzuat bilgisi, psikoloji, sosyoloji boyutlarıyla ele alınmıştır. Bu araştırmada uygulanan anket çerçevesi 13 Aralık 2006 tarihinde yapılan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 61/106 sayılı kararı ile kabul edilen ve 3 Aralık 2008 tarihinde 5825 sayılı Kanun'la iç hukuka aktarılan Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'ye dayanmaktadır. Bu nedenle, kuramsal çerçevenin ikinci bölümünde sözleşmede yer aldığı sırayla eğitim, istihdam, sağlık, siyaset, adalet, boş zaman faaliyetleri, toplumsal yaşama dahil olma ve ulaşılabilirlik/erişebilirlik olmak üzere sekiz başlıkta ulusal ve uluslararası akademik yazın taranarak temel bulgular tartışılmıştır.

2.1. DÖRT TEMEL AKADEMİK ALANDA ÖZÜRLÜLÜĞE DAYALI AYIRIMCILIK

Kuramsal çerçevenin ilk kısmında özürllülere yönelik ayrımcılıkla doğrudan ilgili olan insan hakları, mevzuat bilgisi, psikoloji, sosyoloji alanlarında ulusal ve uluslararası akademik yazın taranmıştır.

2.1.1. Özürllülüğe Dayalı Ayrımcılık: İnsan Hakları Boyutu

Evrensel insan hakları düşüncesi İkinci Dünya Savaşı sonrasında küresel bir tanınma ve etki taşıyan siyasi ilkelere ve hukuk normlarına konu olmuştur. Özürllü kişilerin insan haklarının korunmasına ilişkin daha somut gelişmeler ise 1970'lerde başlamış ve 1980'lerden itibaren ivme kazanarak küresel çapta etkili sonuçlar üretmiştir. Bu sonuçlardan en önemlisi ise, 2006 tarihli Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'dir.¹¹ Bu kısımda, özürllülüğe ilişkin insan hakları alanındaki gelişmenin seyri¹² kısaca özetlenecek ve 2006 tarihli Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ile gelinen aşama üzerinde durulacaktır.

Evrensel insan hakları kavramında içkin olan eşitliği gerçekleştirmek amacıyla ayrımcılıkla mücadele, ırk temelli ayrımcılıktan başlayarak, inanç, cinsiyet, özürllülük, yaş ve cinsel yönelim gibi nedenlerle ayrımcılık uygulamalarına karşı mücadeleyi de içerecek doğrultuda genişleyen bir gelişme göstermiştir. Bu gelişmenin hak temelli toplumsal hareketlerin baskılarıyla doğrudan bir bağlantı içinde olduğu görülmektedir; özürllülükle ilgili gelişme de, özellikle Batı demokrasilerinde 1970'lerden itibaren yükselen özürllü hakları hareketinin ürettiği baskıyla yakından ilgilidir.¹³

1945 sonrası mutabakatın insan hakları boyutunun genel çerçevesini çizen 1948 İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi, insanların insan olmak bakımından hakta ve onurda eşitliğinin temellerini belirler ve ayrımcılığı yasaklarken, ırk ve din gibi özelliklere dayalı ayrımcılık biçimlerini özel olarak anmış; ancak özürllülükle ilgili doğrudan bir ifadeye yer vermemiştir. Ayrımcılık yasağı kuralının ayrımcılık zeminlerini "ve benzeri durumlar" ifadesiyle bir açık liste halinde saymış olması ise, özürllülük gibi farklı zeminlerde ortaya çıkan ayrımcılık biçimlerinin de bu listeye dâhil edilebilmesine olanak vermiştir. Aynı durum, Evrensel Bildirge ilkelerini Avrupa çapında somutlaştıran 1950 tarihli İnsan Haklarının ve Temel Özgürlüklerin Korunmasına İlişkin Sözleşme

¹¹ Mégret, 2008, s. 261; İter, 2007, s. 965; Gül, 2008a; Gül, 2008b, s.45.

¹² Özürllülüğe ilişkin Birleşmiş Milletler, Avrupa Konseyi ve Avrupa Birliği bünyesinde 2006 öncesinde yürürlüğe girmiş uluslararası insan hakları belgelerinin Türkçe metinleri şu derlemede görülebilir: Hakan Ataman ve Hasan Sayim Vural, *Ayrımcılığa Karşı Uluslararası İnsan Hakları Mevzuatı*, İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayını, Ankara, 2007, s. 259-297.

¹³ Mike Oliver, "The Politics of Disability", Disability Alliance yıllık genel toplantısında sunulmuş tebliğ, 15 Nisan 1983. <http://www.leeds.ac.uk/disability-studies/archiveuk/Oliver/dis%20alliance.pdf> (erişim tarihi:3.9.2010).

(AİHS) ile küresel çapta somutlaştıran 1966 tarihli Birleşmiş Milletler İkiz Sözleşmeleri (Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi -MSHS- ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi -ESKHS-) bakımından da geçerlidir: Ayrımcılık zeminlerinin tüketici biçimde değil açık uçlu olarak sayılmış olması nedeniyle bu sözleşmelerin lafzı, özürllülüğün sözleşmelerde yasaklanan ayrımcılığın zeminlerinden biri olduğu yolunda yoruma müsaittir. Nitekim bu sözleşmelerin yorumlayıcı organlarının içtihadı da bu yöne doğru gelişmiştir. Fakat bu gelişme ancak yakın zamanlarda ve sınırlı vakalarda ortaya çıkabilmiş¹⁴ ve bu durum özürllülüğe yönelik ayrımcılığın etraflıca tanımlanarak açıkça yasaklandığı bağlayıcı bir insan hakları belgesine olan ihtiyacı belirginleştirmiştir.¹⁵

Özürllülüğün bir insan hakları sorunu olarak tanınması ve özürllülük nedeniyle ayrımcılığın doğrudan bir düzenleme ile yasaklamaya konu olması 1975 tarihli Engelli Kişilerin Hakları Bildirgesi (1975 EKHB) ile gerçekleşmiştir. 1975 EKHB, özürllü kişilerin özürllü olmayanlarla eşit haklara sahip olduklarını vurgulayarak doğrudan ayrımcılığı yasaklamanın yanısıra, özürllü kişilerin tedavi, bakım ve rehabilitasyon hizmetleri alma haklarını düzenlemekte ve eğitim, iş ve yargılama gibi alanlarda eşit muamelenin gerçekleşebilmesi için gerekli pozitif tedbirlerin alınmasını öngörmektedir.

1980li yıllarda İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri (ABD) başta olmak üzere gelişmiş ülkelerde özürllü hakları hareketinin yükseldiği ve belirgin bir etki gücü elde ettiği görülmektedir. 1980'ler, aynı zamanda, Birleşmiş Milletler sistemi içinde, hem insan hakları hem de kalkınma açısından özürllülük olgusunun ele alındığı bir dönem olmuştur. 1981, Uluslararası Özürllüler Yılı olarak ilan edilmiş; ardından, 1983-1992 dönemi Birleşmiş Milletler Özürllüler Onyılı olarak kabul edilmiş ve bu onyılın etkinlikleri 1982 yılında kabul edilen Dünya Eylem Planı rehberliğinde yürütülmüştür.¹⁶ Bu dönemde BM sistemi içindeki uzman kuruluşlar da özürllülükle ilgili düzenlemeler geliştirmişlerdir. Nihayet, 1993'de kabul edilen Engelli Kişiler için Fırsat Eşitliğinin Sağlanmasına İlişkin Standart Kurallar, 2006 tarihli Sözleşme öncesindeki en kapsayıcı düzenleme olarak karşımıza çıkmaktadır. Özürllülüğün bir ayrımcılık zemini olarak açıkça anıldığı bağlayıcı nitelikteki ilk uluslararası hukuk belgesi 1989 tarihli Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'dir. Bu çalışmaların bir parçası olarak, Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, zihinsel özürllü kişilerin insan hakları ihlallerinin araştırılması ve raporlanması için iki raportör atamıştır. 1991'de de Genel Kurul, Zihinsel Hastalığı Olan Kişilerin Korunması ve Zihinsel Sağlığın İyileştirilmesi İlkeleri'ni oluşturmuştur.¹⁷ Özel olarak özürllülüğe yönelik ayrımcılıkla mücadele amacı taşıyan ilk uluslararası sözleşme ise Amerikan Devletleri Örgütü tarafından kabul edilen 1999 tarihli Engelli Kişilere Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılması Sözleşmesi'dir. Özürllülerin insan hakları konusu Birleşmiş Milletler'de tarafların katılımıyla geliştirilmiş, 2001'de Birleşmiş Milletler Genel Kurulu özürllü haklarıyla ilgili bir komite oluşturmuştur. Bu komite 5 yıllık çalışmadan sonra 13 Aralık 2006'da Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'yi hazırlamış ve sözleşme Mart 2007'de imzaya açılmış, 3 Mayıs 2008'de yürürlüğe girmiştir.¹⁸

¹⁴ İdil Işıl Gül, Fiziksel Engellilerin Uluslararası Hukukta Korunması ve Uluslararası Standartların İç Hukuka Yansımaları, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul, 2006. Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Sözleşmesi'nin yorumlayıcı organı olan Ekonomik ve Sosyal Haklar Komitesi, 5 nolu Genel Yorumunda, Sözleşmenin 2. maddesinde getirilen ayrımcılık yasağının, "veya başka herhangi bir nedene" ifadesi dolayısıyla, özürllülük nedeniyle ayrımcılığı da içerdiği sonucuna varmıştır; CESCR General Comment No 5, Persons with Disabilities, 9.12.1994, E/1995. 5 nolu Genel Yorumun Türkçe metni için bkz. Ataman ve Vural, 2007, s. 285-292.

¹⁵ Gerard Quinn, Theresia Degener vd. *Human Rights and Disability: The current use and future potential of United Nations human rights instruments in the context of disability*, OHCHR, Birleşmiş Milletler Yayını, New York ve Cenevre, 2002.

¹⁶ Michael L. Perlin ve Henry A. Dlugacz, "'It's Doom Alone That Counts': Can International Human Rights Law Be An Effective Source of Rights in Correctional Conditions Litigation?" *Behavioral Sciences and the Law*, 27: 675-694 (2009) Published online in Wiley InterScience (www.interscience.wiley.com) DOI: 10.1002/bsl.895, s.687.

¹⁷ Perlin ve Dlugacz, 2009, s. 688.

¹⁸ Perlin ve Dlugacz, 2009, s. 691.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme,¹⁹ evrensel insan haklarının özürsüzlük alanında gerçekleştirilmesi ve ayrımcılığın ortadan kaldırılması bakımından şu ana dek uluslararası insan hakları hukukunda atılan en ileri adım niteliğindedir.²⁰ Yalnızca özürsüzlük haklarının anlaşılması açısından değil, aynı zamanda, evrensel insan haklarının olanca genişliği içinde kavranabilmesi bakımından da önemli yol gösterici bir işlevi bulunan²¹ Sözleşme, özürsüzlük alanında BM bünyesinde daha önce kabul edilmiş olan 1993 tarihli Engelli Kişiler için Fırsat Eşitliğinin Sağlanmasına İlişkin Standart Kurallar ve 1982 tarihli Dünya Eylem Planı ile uyum içindedir. Sözleşme, iki saptamadan hareketle ortaya konan bir ihtiyaca yanıt vermek üzere geliştirilmiştir. Birincisi, özürsüzlük kişileri dünya nüfusunun yaklaşık %10'unu oluşturmaktadır ve %80'i geliştirmekte olan ülkelerde yaşayan bu insanların karşı karşıya oldukları koşullar hem bir gelişme sorununa, hem de bir insan hakları sorununa işaret etmektedir. İkincisi, mevcut insan hakları belgeleri, özürsüzlük kişilerin haklarının korunması için işlevsel olabilecek bir potansiyele sahiptir; ancak uygun yorum yoluyla bu potansiyeli harekete geçirmekte sınırlı kalmıştır. Sözleşme ise, tam da bu nedenle, özürsüzlük için yeni haklar yaratmayan²² ancak onların zaten sahip olduğu insan haklarından tam ve eşit yararlanmalarını sağlamayı amaçlayan ve taraf devletlere bu konuda ödevler yükleyen bir niteliktedir.²³

Sözleşmeye hâkim olan genel yaklaşıma bakıldığında, özürsüzlük alanında oldukça önemli tartışmalara konu olmuş bazı ikilikleri aşmaya olanak verdiği görülmektedir. İlk olarak, Sözleşmede, bireysel (tıbbi) model – sosyal model ikiliğini aşmaya olanak veren bir hak-temelli yaklaşımın benimsendiği görülmektedir. Özürsüzlük kişileri yardımseverlik, tedavi-bakım veya sosyal himaye pratiklerinin nesnelere olarak görmek yerine, haklara sahip özneler olarak görmek, bu yaklaşımın esasını oluşturmaktadır. Özürsüzlük kişileri, bu hakları ileri sürebilen ve kendi yaşamları konusunda karar alabilen özneler olarak, toplumlarının aktif üyeleri ve insanlık ailesinin eşit onura sahip üyeleri olarak görülmektedir. İkinci olarak, özürsüzlük kişilerin hakları konusunda, klasik haklar ve sosyal haklar ikiliğini²⁴ aşmaya olanak veren bütüncül bir yaklaşım söz konusudur.²⁵ Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme yalnızca bireysel hakları tanıyan bir metin değildir, haklardan yararlanılması için vatandaş-devlet ilişkisini yeniden tanımlayan bir kurguya da sahiptir. Sözleşmenin insan hakları yazını açısından pek çok ikiliği aşan, bütüncül bir bakış açısına dayandığı yorumu yapılmıştır.²⁶

¹⁹ Sözleşme 13 Aralık 2006'da BM Genel Kurulu'nda kabul edilmiş ve 3 Mayıs 2008'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye Sözleşme'yi 30 Mart 2007'de imzalamış ve 28 Eylül 2009'da onaylamıştır, bkz. UN Treaty Collection, http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtmsg_no=IV-15&chapter=4&lang=en (erişim tarihi: 3.9.2010). Ayrıca bkz. 27.5.2009 tarih ve 2009/15137 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, *Resmî Gazete*, 14 Temmuz 2009, 27288.

²⁰ Sözleşme hakkında Pittsburg Üniversitesi'nden Mark Silverman tarafından hazırlanmış kapsamlı bir bibliyografya çalışması şu adreste görülebilir: <http://www.ucis.pitt.edu/euce/events/conferences/Accessibility/Biblio.pdf> (erişim tarihi: 3.9.2010). Ayrıca, özürsüzlük alanında Birleşmiş Milletler bünyesinde yürütülen çalışmalar UN ENABLE adlı web sitesinden izlenebilir: www.un.org/disabilities (erişim tarihi: 3.9.2010).

²¹ Mégret, 2008, s. 262.

²² Yaygın değerlendirmenin aksine, Sözleşme ile yeni haklar, örneğin bağımsız yaşama hakkı, tanımlandığı yolunda bir görüş bkz. Camilla Parker ve Luke Clements, "The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: a New Right to Independent Living", *European Human Rights Law Review*, 508, 2008.

²³ Rosemary Kayess ve Phillip French, "Out of Darkness into Light? Introducing the Convention on the rights of Persons with Disabilities", *Human Rights Law Review*, (8)1, 2008; Mégret, 2008.

²⁴ Bu tartışma için örneğin bkz. Kathryn Ellis, "Disability rights in practice: the relationship between human rights and social rights in contemporary social care", *Disability & Society*, 20 (7), 2005, s.691–704.

²⁵ Anna Lawson, "The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: New Era or False Dawn?", *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, (34), 2007, s.563; Arlene S. Kanter, "The Promise and Challenge of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities", *Syracuse Journal of International Law and Commerce* (34), 2007, s.287; Mégret, 2008; Kayess ve French, 2008.

²⁶ Mégret, 2008, s. 261-278.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'ye göre, "engelli" kavramı diğer bireylerle eşit koşullar altında topluma tam ve etkin bir şekilde katılımlarının önünde engel teşkil eden uzun süreli fiziksel, zihinsel, düşünsel ya da algısal bozukluğu bulunan kişileri içermektedir.²⁷ Bu haliyle sosyal ve fiziksel tanımları birleştiren bir tanım benimsenmiştir.²⁸ Sözleşmenin Başlangıç bölümünde "engelliliğin gelişen bir kavram olduğu" ve "engellilik durumunun, sakatlığı olan kişilerin topluma diğer bireyler ile birlikte eşit koşullarda tam ve etkin katılımını engelleyen tutumlar ve çevre koşullarının etkileşiminden kaynaklandığı" hatırlatılmıştır.

Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'de "engelliliğe dayalı ayrımcılık", "siyasi, ekonomik, sosyal, kültürel, medeni veya başka herhangi bir alanda insan hak ve temel özgürlüklerinin tam ve diğerleri ile eşit koşullar altında kullanılması veya bunlardan yararlanılması önünde engelliliğe dayalı olarak gerçekleştirilen her türlü ayırım, dışlama veya kısıtlama" olarak ve "makul düzenlemelerin" gerçekleştirilmemesini de kapsayacak biçimde tanımlanmıştır.

Sözleşme'nin dayandığı sekiz genel ilke bulunmaktadır: "Kendi seçimlerini yapma özgürlükleri ve bağımsızlıklarını da kapsayacak şekilde, kişilerin insanlık onuru ve bireysel özerkliklerine saygı gösterilmesi"; "ayrımcılık yapılmaması"; "engellilerin topluma tam ve etkin katılımlarının sağlanması"; "farklılıklara saygı gösterilmesi ve engellilerin insan çeşitliliğinin ve insanlığın bir parçası olarak kabul edilmesi"; "fırsat eşitliği"; "erişilebilirlik"; "kadın-erkek eşitliği"; "engelli çocukların gelişim kapasitesine ve kendi kimliklerini koruyabilme haklarına saygı duyulması" (Madde 3). Bu ilkeler arasında topluma tam ve etkin katılım, ayrıca taraf devletler için genel bir ödev (Madde 4) ve bireyler için bir hak (Madde 19, 29 ve 30) konusu olarak düzenlenmiştir. Makul düzenlemelerin gerçekleştirilmesini de içeren ayrımcılık yapmama ilkesi ise ayrıca taraf devletler için genel bir ödev olarak düzenlenmiştir (Madde 4 ve 5). Bu anlamda, Sözleşme'de temel alınan ayrımcılık yapmama ilkesi doğrudan ve dolaylı ayrımcılık biçimlerini kapsayıcıdır.

Makul düzenlemelerin amacına karşılık gelen erişilebilirlik ilkesi ise, toplumun dâhil edici nitelik kazanması için bilgi ve iletişim evreni de dahil olmak üzere toplumsal çevrenin erişilebilir nitelikte olması ile ilgilidir ve taraf devletlere bu konuda çeşitli ödevler yüklenmiştir (Madde 9). İnsan topluluklarının halihazırdaki yaşama koşullarının farklı özrürlü grupları açısından erişilebilirlik niteliğinden büyük ölçüde yoksun olduğu dikkate alındığında, geniş çaplı bir makul düzenleme gereği ortaya çıkmaktadır.²⁹ Erişilebilirlik, kuşkusuz, hem özerklikle hem de tam ve eşit katılımı ilgili anahtar bir kavramdır ve Sözleşme ile getirilen bir çok güvence bakımından kritik bileşendir: Yargıya erişim (Madde 13); bağımsız yaşama ve topluma dahil olma (Madde 19); bilgi ve iletişim hizmetlerine erişim (Madde 21); eğitim (Madde 24), sağlık (Madde 25) ve rehabilitasyon ve rehabilitasyon (Madde 26) hizmetlerine erişim; siyasi ve kamusal yaşama (Madde 29) ve kültürel yaşama (Madde 30) katılım gibi başlıklarda getirilen güvenceler, söz konusu alanlarda erişilebilirliğin sağlanmasına ilişkin tedbirler almayı taraf devletlere ödev olarak yüklemektedir.

Bu temel ilkelerin kılavuzluğunda, Sözleşmede, özürürlü kişilerin zaten sahip olmakla birlikte yararlanmakta engellerle karşılaştıkları haklarından yararlanmalarını güvenceye almak üzere birtakım düzenlemeler getirilmektedir. Bunlardan bir kısmı yasa önünde eşitlik (Madde 5, 12), yaşama hakkı (Madde 10) ve kişi özgürlüğü ve güvenliği (Madde 14) gibi klasik haklara ilişkindir. Diğer bir kısım güvence ise sosyal haklara ilişkindir: Eğitim hakkı (Madde 24), sağlık hakkı (Madde 25) ve çalışma hakkı (Madde 27) gibi.

Sözleşme bağlayıcı bir hukuk belgesi olmasının yanında, uygulanmasını denetlemek üzere birtakım mekanizmalarla da güçlendirilmiş bir güvence getirmektedir. Ulusal düzlemde, hükümet teşkilatı içinde çeşitli "kilit noktalar", bir "koordinasyon mekanizması" ve bunlara ek olarak, insan

²⁷ Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmesi, madde 1.

²⁸ Hendriks, 2007, s.273-298.

²⁹ Anna Lawson, "People with Disabilities Impairments or Conditions, Reasonable Accommodation and the Convention on the Rights of Persons with Disabilities", *Law in Context*, (26) 2008, s.62.

hakları ulusal kurumlarının tabi olduğu bağımsızlık ve katılım ilkelerine tabi olacak bağımsız yapılar kurulması öngörülmektedir (Madde 33/1, 33/2). Bağımsız yapılar içinde, özellikle özürllüer ve onları temsil eden örgütler olmak üzere sivil toplumun katılımı esastır (Madde 33/3). Uluslararası denetimin kilit mekanizması ise Birleşmiş Milletler sistemi içindeki insan haklarının korunmasına ilişkin antlaşmalarla kurulmuş diğer komiteler gibi yarı yargısal bir işlevi olan Engelli Hakları Komitesi'dir (Madde 34). Taraf devletler, Komite'ye, Sözleşme'nin uygulanmasına ilişkin düzenli raporlar sunacaklardır. Sözleşme'ye ek İhtiyari Protokol³⁰ ile getirilen bireysel başvuru yolunun ise, bireysel hak ihlallerinin giderilmesinde olduğu kadar, genel olarak taraf devletleri Sözleşme'den doğan ödevlerini yerine getirmeye yöneltmekte ve Sözleşme'nin normatif içeriğini yorum yoluyla somutlaştırmada özellikle işlevsel olması beklenmektedir.³¹ Özellikle, erişilebilirlik ve makul uyumlaştırma gibi kavramların içeriğinin ve bu kavramlar çerçevesinde taraf devletlerin ödevlerinin kapsamının somutlaştırılması gibi konularda Komite içtihadı aydınlatıcı işlevde ve bağlayıcı değerde olacaktır.³²

2.1.2. Özürllülüğe Dayalı Ayrımcılık: Hukuki Boyutu

Özürllülere yönelik ayrımcılık kavramının hukuk metinlerine girmesi, doğrudan bu konuda hazırlanan metinlerle değil, öncelikle insan hakları belgelerindeki ayrımcılık yasağının özürllüler açısından da yorumlanmasıyla, daha sonra da ayrımcılık kavramının özürllü kişilerin eşit vatandaşlar olarak içerilmesi sorununu çözecek biçimde Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'nin hazırlanmasıyla mümkün olmuştur. Bütün dünyada ve Türkiye'de Özürllülere yönelik ayrımcılıkla ilgili yasal destekler açısından en önemli gelişme, Birleşmiş Milletlerin 2007 yılında imzaya açtığı, Türkiye'nin de imzalayıp, onaylanmasını 5825 sayılı Kanun'la kabul ettiği "Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme"dir. Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nın 90. maddesine göre,

"Usulüne göre yürürlüğe konulmuş milletlerarası andlaşmalar kanun hükmündedir. Bunlar hakkında Anayasaya aykırılık iddiası ile Anayasa Mahkemesine başvurulamaz. (Ek cümle: 7.5.2004-5170/7 md.)Usulüne göre yürürlüğe konulmuş temel hak ve özgürlüklere ilişkin milletlerarası andlaşmalarla kanunların aynı konuda farklı hükümler içermesi nedeniyle çıkabilecek uyuşmazlıklarda milletlerarası andlaşma hükümleri esas alınır."

Bu nedenle, Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ve imzalanan diğer sözleşmelerin normlar hiyerarşisi içindeki yeri Anayasa metniyle aynı düzeydedir ve özürllülüğe yönelik ayrımcılıkla mücadelede devletin yükümlülükleri Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ile çizilmiştir.

Bu açıdan Türkiye Cumhuriyeti'nin dayandığı yasal temellerin özürllülerin haklarından ve özgürlüklerinden eşit vatandaşlar olarak yararlanmalarını ne derecede desteklediği gözden geçirilecek olursa Türkiye Cumhuriyeti Anayasası'nda kanunların uygulanmasında herhangi bir nedenden ötürü doğrudan ayrımcılık yapılması yasaklanmıştır. Anayasa'nın 10. Madde'si kanun önünde eşitliği şöyle düzenler:

"Madde 10 – Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

...

Devlet organları ve idare makamları bütün işlemlerinde kanun önünde eşitlik ilkesine uygun olarak hareket etmek zorundadırlar."

³⁰ Protokol, 13 Aralık 2006'da BM Genel Kurulu'nda kabul edilmiş ve 3 Mayıs 2008'de yürürlüğe girmiştir. Türkiye Protokolü 28 Eylül 2009'da imzalamıştır, bkz. UN Treaty Collection, http://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=IV-15-a&chapter=4&lang=en (erişim tarihi: 3.9.2010).

³¹ Kanter, 2007; Lawson, 2007.

³² Lawson, 2008.

7 Mart 2010 tarihinde kabul edilen, 12 Eylül 2010 tarihinde halk oylamasına sunulan 5982 sayılı, Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun'la Anayasa'nın 10. Madde'sinin kapsamı genişletilmiş ve "Çocuklar, yaşlılar, özürllüler, harp ve vazife şehitlerinin dul ve yetimleri ile malul ve gaziler için alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı sayılmaz." ibaresi eklenmiştir. Böylece, yalnızca ayrımcılığı yasaklayan kanunun eşit uygulanması ilkesi değil, aynı zamanda kanundan yararlanmada dezavantajlı olan kesimlerin desteklenmesini sağlayacak olan özürllülere yönelik pozitif ayrımcılık ilkesi de Anayasa'ya eklenmiştir.

Anayasa'daki bir başka temel madde de eğitim hakkını düzenleyen maddedir. Eğitim hakkını tanımlayan Anayasa'nın 42. Maddesi'nde, bütün vatandaşların eğitim hakkından faydalanmaları güvence altına alınarak, engellilerin eğitim hakkı da güvence altına alınmıştır. Ayrıca, özel eğitime ihtiyacı olanlar için gerekli tedbirlerin alınacağını belirtilerek eğitim hakkından yararlanmada dolaylı ayrımcılık yapılmayacağı da güvence altına alınmıştır:

"Madde 42 – Kimse, eğitim ve öğrenim hakkından yoksun bırakılamaz.

.....

Devlet, durumları sebebiyle özel eğitime ihtiyacı olanları topluma yararlı kılacak tedbirleri alır."

Bu maddede özürllünün değil, toplumun merkeze alındığını görüyorsak da, özel eğitime ihtiyacı olanlara uygun eğitimin sağlanacağı da taahhüt edilmiştir.

Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti'nin kabul ettiği ve hak ihlali durumunda vatandaşlarına bireysel başvuru hakkı tanıdığı Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin 14. maddesi ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin 4.11.2000 tarihinde imzaladığı ek 12 no'lu protokol de ayrımcılığı yasaklamaktadır.³³ Sözleşmenin 14. maddesi şöyledir:

"Bu Sözleşme'de beyan edilen hak ve özgürlüklerin kullanılması cins, ırk, renk, dil, din, siyasal veya başka bir inanç, ulusal veya toplumsal köken, ulusal bir azınlığa mensup olma, mülkiyet, doğum veya başka bir statü gibi her hangi bir nedenle ayrımcılık yapılmaksızın güvence altına alınır".

Ayrımcılığın "başka herhangi bir statü" ifadesiyle, başka nedenlerle yapılan ayrımcılığın da kapsanabileceği bir tanım yapılmıştır.³⁴ 14. maddede ve 12 no'lu protokolde özürllülüğe dayalı ayrımcılık sayılmamış da olsa, bu maddenin ve protokolün özürllülüğü de kapsayacak şekilde tanımlandığı örnek mahkeme kararları vardır.³⁵ Sözleşmenin uygulanmasını denetlemekle görevli Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bir özürllünün kendine uygun koşullar bulunmayan ortamda karakolda ve cezaevinde bulunması nedeniyle "sıkıntı çekmesi iddiasını haklı görmüş ve bu durumu kötü muamele olarak değerlendirmiş, Sözleşmenin 3. maddesinin ihlali olarak saymıştır."³⁶ Bu durumda, mahkemenin dolaylı ayrımcılığı da kapsayacak biçimde bir tanıımı esas aldığı açıktır. Türkiye Cumhuriyeti Devleti, vatandaşlarına Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'ne (AİHM) bireysel başvuru hakkı tanıdığı için, mahkeme Türk vatandaşları için bir üst mahkeme haline gelmiştir. Özürllülere yönelik ayrımcılık nedeniyle sözleşmedeki hakların ihlali durumunda ayrımcı yasaları ve uygulamaları iç hukuk yolları tükendikten sonra AİHM'e götürmek mümkündür.

Ayrıca, Türkiye Cumhuriyeti'nin mevzuatını Avrupa Birliği'ne uyumlulaştırma süreci içinde olduğu göz önünde tutulursa, 2000 yılında kabul edilen Avrupa Temel Haklar Şartı'nın "Yasa Önünde Eşitlik" başlıklı 20. maddesinde 'Herkes, yasa önünde eşittir.', 'Ayrımcılık Yasağı' başlıklı 21. Maddesi'nde '1- Cinsiyet, ırk, renk, etnik veya sosyal köken, kalıtımsal özellikler, dil, din veya inanç, siyasi veya başka herhangi bir görüş, bir ulusal azınlığın üyesi olma, hususiyet, doğum, maluliyet,

³³ Çakmak, 2006, s.60, 61.

³⁴ Çakmak, 2006, s. 141, 142.

³⁵ Çakmak, 2006, s.141, 142.

³⁶ Çakmak, 2006, s.199.

yaş veya cinsel eğilim gibi herhangi bir nedenle ayrımcılık yapılması yasaktır³⁷ ifadesinin yer aldığını da hatırlamak gerekir. Aynı çerçeve içinde, “İstihdamda ve İşte Eşit Muamele konusunda Genel Çerçeve Saptayan 27 Kasım 2000 tarih ve 2000/78 EC sayılı Konsey Talimatı”nın da istihdamda ayrımcılığın önlenmesi amacıyla, çalışan tarafından yapılan şikâyetlerde ispat yükümlülüğünü işverene yüklemesi ve özürllüler için “makul düzenleme” yapılmasını öngörmesi de Türkiye’nin dikkate alması gereken bir referanstır.

Uluslararası sözleşmeler, Anayasa çerçevesinin doğrudan politika uygulama aracı olan yasalardaki izdüşümlerine bakılırsa, 1.7.2005 tarihli 5378 sayılı Özürllüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun ile 7.07.2005 tarihli 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu ile karşılaşılr.

Özürllüler ve Bazı Kanun ve Kanun Hükmünde Kararnamelerde Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’un 3. maddesinde, ‘rehabilitasyon’ özürllünün evde, işte ve sosyal yaşamda “kendine ve topluma yeterli olabilmesi”, “toplum ile bütünleşmesi”, “ayrımcılığa karşı tüm tedbirlerin alınması” amacıyla özürllüye verilen koruyucu, tıbbî, meslekî, eğitsel, rekreasyonel ve psiko-sosyal hizmetler olarak tanımlanmıştır. 4. Madde’de, özürllüler aleyhine ayrımcılık yapılamayacağı; “ayrımcılıkla mücadelenin” “özürllülere yönelik politikaların temel esası” olduğu belirtilmiştir. İstihdamla ilgili 14.Madde’de, “işe alımda; iş seçiminden, başvuru formları, seçim süreci, teknik değerlendirme, önerilen çalışma süreleri ve şartlarına kadar olan safhaların hiçbirinde özürllülerin aleyhine ayrımcı uygulamalarda bulunulamaz” ifadesi yer alır.

37. maddeyle, 13.4.1994 tarihli ve 3984 sayılı Radyo ve Televizyonların Kuruluş ve Yayınları Hakkında Kanunun, radyo, televizyon ve veri yayınlarında uyulması gereken yayın ilkelerini düzenleyen 4 üncü maddesi, özürllülere karşı şiddetin ve ayrımcılığın teşvik edilmemesini içerecek biçimde değiştirilmiştir.

Mülkiyet ilişkilerindeki ve kamu hizmetindeki ayrımcılık, 7.07.2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı Türk Ceza Kanunu’nun 122. Maddesi’nde “Ayrımcılık” başlığı ile düzenlenmiştir. Madde şöyledir:

“Kişiler arasında dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasî düşünce, felsefî inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım yaparak;

- a) Bir taşınır veya taşınmaz malın satılmasını, devrini veya bir hizmetin icrasını veya hizmetten yararlanılmasını engelleyen veya kişinin işe alınmasını veya alınmamasını yukarıda sayılan hâllerden birine bağlayan,
 - b) Besin maddelerini vermeyen veya kamuya arz edilmiş bir hizmeti yapmayı reddeden,
 - c) Kişinin olağan bir ekonomik etkinlikte bulunmasını engelleyen,
- kimse hakkında altı aydan bir yıla kadar hapis veya adlî para cezası verilir.”

Bu konudaki gelişmeler, özürllülüğe dayalı doğrudan ve dolaylı ayrımcılığa karşı anayasal düzeyde hukuki destekleri sağlamakla birlikte, dolaylı ayrımcılık ‘yasa’ düzeyinde tanımlanmamıştır. Ancak Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin hukuk düzeninde anayasa maddeleriyle eş düzeyde geçerliliği olan Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme, bu konuda yasaların, düzenlemelerin ve uygulamaların dayanması gereken temeli tanımlamaktadır. Ayrımcılıkla mücadele konusunda hukuksal çerçevenin sağladığı olanakların hayata geçirilmesi ancak hukuki mücadele süreciyle mümkün olacaktır. Bu anlamda, doğrudan hak aramak amacıyla başvuruda bulunulabilecek ya da danışmanlık alınabilecek kurumsal mekanizmaların oluşturulması önemlidir. Türkiye’de bu kurumsallaşma, Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, İl ve İlçe İnsan Hakları Kurulları ve büyükşehir belediyelerinin Özürllü Hizmet Birimleri’nde gerçekleştirilmiştir.

³⁷ Ahmet Demir, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Türk Hukukunda Ayrımcılık Yasağı, Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, 2007.

Birleşmiş Milletler Genel Kurulu 20.12.1993 tarihinde kabul ettiği 48/134 sayılı kararla üye ülkelere insan haklarının korunmasında ulusal kuruluşlarının önemini belirten ve üye ülkelere bu tür kuruluşlar oluşturmaları konusunda çağrı yapan bir karar yayımlamıştır. Türkiye’de de 1997 yılında bu çağrıyla uyumlu olarak Başbakanlığın bir genelgesiyle İnsan Hakları Koordinatör Üst Kurulu oluşturulmuştur. Daha sonra, bu kurulun yasal statü kazanması ve kurumsallaşması; insan hakları ihlallerini değerlendirecek biçimde örgütlenmesi amacıyla, kuruluş kanunu 21 Nisan 2001 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı kurulmuştur. İnsan Hakları Başkanlığı’nın görevleri arasında, “İnsan hakları ihlâli iddiaları ile ilgili başvuruları incelemek ve araştırmak, inceleme ve araştırma sonuçlarını değerlendirmek ve alınabilecek önlemlere ilişkin çalışmaları koordine etmek”³⁸ yer aldığı gibi, “İnsan hakları ihlâli iddialarını yerinde incelemek ve araştırmak üzere, Başbakanın görevlendireceği bir devlet bakanına bağlı olarak heyetler” oluşturulacağı da belirtilmiştir.³⁹ İnsan haklarının korunmasının garanti altına alınması sürecinin bir parçası olarak, 2 Kasım 2000 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan “İnsan Hakları Kurullarının Görev, Kuruluş ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik”e göre, il ve ilçe insan hakları kurulları oluşturulmuştur. Bu yönetmeliği değiştirmek amacıyla, 23 Kasım 2003 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanan “İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik”e göre, il ve ilçe insan hakları kurullarının görevleri arasında, “İnsan hakları ihlal iddialarını incelemek ve araştırmak”, “İnsan haklarının korunması ve insan hak ve özgürlüklerinin kullanılmasının önündeki engeller ile hak ihlallerine yol açan sosyal, siyasi, hukuki ve idari sebepleri incelemek, araştırmak ve bunların çözümüne ilişkin valilik veya kaymakamlık makamına önerilerde bulunmak”, “Her türlü ayrımcılığın önlenmesi için gerekli çalışmaları yapmak”⁴⁰ sayılmıştır.

Bu kurullara başvuru şöyle düzenlenmiştir: “İllerde valilik yazı işleri müdürlüğünde, ilçelerde kaymakamlık yazı işleri müdürlüğünde herkesin kolayca ulaşabileceği bir danışma ve başvuru masası oluşturulur. Masaya gelen başvurularla ilgilenmek üzere illerde vali, ilçelerde kaymakam tarafından sürekli bir memur görevlendirilir.”⁴¹ Bu başvuruları, “inceleyip ve araştırmak”, “inceleme ve araştırma sonuçlarını değerlendirmek”, “ulaşılabilir sonuçları konusuna göre Cumhuriyet savcılıklarına ya da ilgili idari makamlara iletmek” ve “sonucunu takip etmek” de il ve ilçe insan hakları kurullarının görevleri arasında sayılmıştır.⁴²

Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı tarafından “81 il İnsan Hakları Kurulu’na ve 892 ilçe İnsan Hakları Kurulu’na yapılan insan hakları ihlâl iddialarına ilişkin sayısal veriler, 2004 yılı başından itibaren 6 ayda bir kamuoyuna açıklamaya başlanmıştır”⁴³ Bu verilerin, 2009 yılı için açıklanan, 2009 Ağustos ayına kadar olan bölümüne bakıldığında, doğrudan özürülü hakları konusunda 84 başvuru olduğunu, bu konudaki başvuruların; özürülü üniversite öğrencilerinin iş talepleri, özürülü aylığı talepleri, özürülü aylığı alan vatandaşların aylıklarının kendileri tarafından kullanılmaması

³⁸ Başbakanlık Teşkilâtı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararnamenin Değiştirilerek Kabulü İle Genel Kadro Ve Usulü Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Eki Cetvellerde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun, Madde 2. <http://www.ihb.gov.tr/Hakkimizda.aspx#Kurulus> (erişim tarihi: 06.09. 2009).

³⁹ Bu heyetlerin; “Başbakanlık, Adalet Bakanlığı, İçişleri Bakanlığı, Dışişleri Bakanlığı, Millî Eğitim Bakanlığı ve Sağlık Bakanlığı temsilcileri ile insan hakları alanında çalışmalar yapan kişi ve meslek kuruluşları arasından inceleme ve araştırma yeri ve konusuna göre Başbakanın görevlendireceği bir Devlet bakanınca beş kişiden az olmamak üzere belirleneceği” belirtilmiştir. Başbakanlık Teşkilâtı Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin... <http://www.ihb.gov.tr/Hakkimizda.aspx#Kurulus> (erişim tarihi: 06.09. 2009) Ek Madde 6.

⁴⁰ İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik, Madde 9.

⁴¹ İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik, Madde 7.

<http://www.ihb.gov.tr/KYonetmelik.aspx> (erişim tarihi: 06.09.2009). Görevlendirilen memurun hukuk formasyonuna sahip olması gerektiği de belirtilmiştir.

⁴² İl ve İlçe İnsan Hakları Kurullarının Kuruluş, Görev ve Çalışma Esasları Hakkında Yönetmelik Yönetmelik, Madde 13.

⁴³ Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, *İnsan Hakları Bülteni: İnsan Hakları İhlal İddiası Başvurularına İlişkin Sayısal Veriler*, Ağustos 2010, Sayı: 2010/3 , <http://www.ihb.gov.tr/dosyagoster.ashx?id=142> (erişim tarihi: 07.09.2009).

nedeniyle yapılan şikayetler, özürlü istihdamının artırılması konusunda çalışma yapılması talepleri, özürülülerin askerlikten nasıl muaf tutulacağı konusunda bilgi talepleri, özürülülere yönelik şiddet uygulanması, işyerlerinde ve ulaşımda günlük yaşam ihtiyaçlarının giderilmesinde karşılaşılan sorunlar”, çalışma hakkı açısından da, “özürlü ve üniversite mezunu özürlü vatandaşların iş talepleri” başlıkları altında gruplandırılmıştır.

Bu kurullardaki başvuru masalarının danışmanlık görevi de olduğu yönetmelikte belirtilmiştir. İnsan hakları alanındaki kurumsallaşma çalışmaları halen devam etmektedir. BM Paris Prensipleri çerçevesinde hazırlanan “Türkiye İnsan Hakları Kurumu” kanunu tasarısı Bakanlar Kurulu tarafından Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne (TBMM) sevk edilmiştir. 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan halk oylamasıyla kabul edilen Anayasa değişiklikleri sonucunda, Anayasanın 74. maddesine eklenen hükümlerle “Kamu Denetçiliği Kurumu”nun kurulması öngörülmüştür. AB uyum sürecinde “Ayrımcılıkla Mücadele ve Eşitlik Kurumu” kurulması ile İşkenceye Karşı Sözleşme’nin İhtiyari Protokolü (OPCAT) onaylanarak ulusal önleme mekanizması oluşturulması doğrultusundaki çalışmalar sürmektedir.

Ayrıca, büyükşehir belediyeleri de doğrudan “destek ve danışmanlık”la görevlidir. 16 Ağustos 2006 tarihinde Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren, Büyükşehir Belediyeleri Özürlü Hizmet Birimleri Yönetmeliği’ne göre,⁴⁴

“büyükşehir belediyesi ve mücavir alanları içerisinde yaşayan özürülülerin, toplum hayatına katılımını kolaylaştıracak ve toplumsal fırsatlardan özürlü olmayan diğer bireyler gibi eşit faydalanmalarını sağlamak üzere; büyükşehir belediyelerinde özürülülerle ilgili bilgilendirme, bilinçlendirme, yönlendirme, danışmanlık, bakım, sosyal ve mesleki rehabilitasyon hizmetleri verecek olan özürlü hizmet birimlerinin”

kurulması öngörülmüştür. Bu yönetmelikle tanımlanan ‘danışmanlık’ işlevi; “birimden yararlanan özürlü bireylerin ve ailelerin özürülülükten kaynaklanan bireysel, ailevi, sosyal, hukuki sorunları ve hakları konusundaki hizmetleri ile özürülülerin ve ailelerinin problemlerine gerçekçi çözümler üretilmesi için yapılan çalışmalar” olarak ifade edilmiştir.

Kısaca, Türkiye Cumhuriyeti Devleti’nin, anayasa ve yasalar açısından bakıldığında doğrudan ve dolaylı ayrımcılığın farkında olduğu, ayrımcılığı yasakladığı ve özürülülere yasal destekler ve ayrımcılıkla mücadele edebilecekleri kurumsal mekanizmalar sağladığı söylenebilir.

Ayrımcılıkla mücadelede yasal dayanakların ve kurumsal mekanizmaların sağlanması önemli olmakla birlikte, kişiler bu dayanakları farkında değilse sonuç alınmayabilir. Örneğin özürlü bir çocuğun eğitim olanaklarından yararlanması ve eğitimde ayrımcılıkla mücadele etmesi, büyük ölçüde ailesinin bu konuda bilinçli olmasına bağlıdır. Bu nedenle özürlü bireylerin ailelerinin özürülülerin hakları konusundaki bilgisi çok önemlidir. Bu araştırmada anket formunu kendisi cevaplayamayan zihinsel özürlü adına cevap veren yakınlar dikkate alındığı için bu konudaki yazın da önemlidir. Eğitimle ilgili ABD’de zihinsel özürlü çocuğa sahip bir grup ebeveyn arasında yapılan bir çalışmada, ailelerinin çocuklarının eğitim hakkı konusundaki farkındalıkları ve çocuklarını okula yazdırmaları için kendilerine gönderilen formun içeriğinin yeterince farkında olup olmadıkları araştırılmıştır.⁴⁵ Bu çalışmada ailelerin çoğunun bu konuda bir bilgisi olmadığı saptanmış, bu nedenle bu sorunu aşmak için çeşitli politikalar önerilmiştir.⁴⁶ Türkiye’de özel eğitim alması gereken çocukları olan anne babalara yönelik olarak bu konudaki mevzuatı bilip bilmediklerinin sorgulandığı bir çalışma yapılmış, annelerin eğitim düzeyi ve çalışıp çalışmadıkları; babaların yaşının mevzuat bilgisi düzeyinde anlamlı bir farklılık oluşturduğunu, çocuğun durumunun anlamlı

⁴⁴ Büyükşehir Belediyeleri Özürlü Hizmet Birimleri Yönetmeliği, <http://www.ozida.gov.tr/yenimevzuat/4-6.htm>, (erişim tarihi: 07.09.2009).

⁴⁵ Boone Posalie ve Patricia Smith, “How Much Do Black Parents with Exceptional Children Really Know About P.L. 94-142 and It’s Significance for Them: A Survey”, 1981.

⁴⁶ Posalie ve Smith, 1981.

bir fark oluşturmadığı saptanmıştır.⁴⁷ Bu konuda yapılmış çalışmaların çoğu kamu görevlilerinin ya da özürllü çocuğu olan ailelerin mevzuat bilgisini araştıran çalışmalar olduğu düşünülürse, özürllülerin kendilerinin mevzuatı ne ölçüde bildikleri ve bunun ayrımcılık deneyimleri ve mücadele yöntemleri ile ilişki düzeyinin saptanması, sözleşmenin uygulanmasının denetiminde rol almaları ve özürllülere yönelik ayrımcılıkla mücadele etmeleri gerektiğinde devleti de bu yönde zorlamaları beklenen gruplara yönelik bilgilendirmenin ne ölçüde önemli olduğu saptanmış olacaktır.

İngiltere’de Özürllülüğe Dayalı Ayrımcılık Kanunu’nun (*The Disability Discrimination Act*) bilinip bilinmediğine yönelik yapılan bir çalışmada, kanunun ancak yararlanmış olanlar tarafından bilindiği saptanmıştır.⁴⁸ Dolayısıyla bu iki sürecin birbirlerini destekledikleri düşünülebilir. Çalışan özürllülerle görüşülerek yapılan bir araştırmada, işe girerken bir özürllü olanlar ya da özürllü insanlarla çalışanların özürllülerin haklarıyla ilgili mevzuata dair farkındalık düzeyleri yüksek çıkmıştır.⁴⁹ Özel eğitimle ilgili mevzuat konusunda yapılan çalışmalar da özürllülerle ilgili mevzuat bilgisi konusunda yapılan çalışmalardır. John Kessell, Gary J. Wingenbach ve David Lawyer’ın yaptığı çalışmada, özel eğitim öğretmenlerinden kadın olanların erkek olanlara, yaşlı olanların genç olanlara göre mevzuatı daha fazla bildiğini saptamıştır.⁵⁰ Isparta’da yapılan bir araştırmada özürllü yakınlarının büyük bir çoğunluğunun %47,9 özürllülerle ilgili mevzuat hakkında hiçbir bilgilerinin olmadığını, “pek bilgim yok” diyenlerle birlikte düşünüldüğünde bilgisi olmayan özürllü yakınlarının %64,3 olduğu saptanmıştır.⁵¹

Özürllülerin mevzuat bilgisi ile ayrımcılık arasında ilişki kuran az sayıda çalışmadan biri Robert Kilbury, John Benschhoff ve Stanford Rubin’in çalışmasıdır.⁵² Çalışmada, özürllü kişilere yönelik kamu politikası geliştirilmesiyle, erişilebilirliğin ve toplumsal yaşama katılımının arttığını, katılım arttıkça, özürllü olanlarla, özürllü olmayanlar arasındaki karşılaşmaların arttığını ve ayrımcılıkla mücadele etmenin mümkün hale geldiğini belirtmiş, bu süreçlerin birbirlerini desteklediğini ifade etmişlerdir.⁵³ ABD’de çeşitli alanlarda özürllülere yönelik ayrımcılığı yasaklayan Engelli Amerikalılar Kanunu’nun (*Americans with Disabilities Act*) uygulanması konusunda, yasal desteklerle özürllü hakları mücadelesi yapanların toplumdaki önyargılarla ve ayrımcılıkla mücadele etmeleri mümkün hale gelebildiği belirtilmiştir.⁵⁴

2.1.3. Özürllülüğe Dayalı Ayrımcılık: Sosyoloji Boyutu

Tarih boyunca özürllülere yönelik ayrımcılık çeşitli şekillerde ortaya çıkmıştır.⁵⁵ Batı sanayi toplumlarında özürllülük ağırlıklı olarak bireysel bir trajedi olarak algılanmaktaydı.⁵⁶ Bu durum kuşkusuz sanayi toplumlarında hâkim olan toplumsal üretim biçimi, norm ve değerlerle yakından

⁴⁷ Sibel Jusuf, *Özel Gereksinimli Bireye Sahip Ailelerin Yasalarla Belirlenen Haklara Yönelik Bilgi ve Önem Düzeyine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi*, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi, 2007.

⁴⁸ Deborah Foster, “Legal obligation or personal lottery?: Employee experiences of disability and the negotiation of adjustments in the public sector workplace”, *Work Employment Society*, 2007; 21; 67.

⁴⁹ Foster, 2007, s.72.

⁵⁰ John Kessell, Gary J. Wingenbach ve David Lawyer, “Relationships between Special Education Confidence, Knowledge, and Selected Demographics for Agricultural Education Student Teachers”, *Journal of Agricultural Education*, 2009, v50, n2 s.53-63.

⁵¹ R. Saim Dalbay, *Özürllü Yakınlarının Özürllülere Yönelik Sosyal Politikalara İlişkin Bilgi, Beklenti ve Memnuniyet Derece-leri (Isparta Örneği)*, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Isparta, 2009, s.95.

⁵² Kilbury, Benschhoff ve Rubin, 1992.

⁵³ Kilbury, Benschhoff ve Rubin, 1992.

⁵⁴ Kilbury, Benschhoff ve Rubin, 1992.

⁵⁵ Safilios-Rothschild, 1970’den aktaran, Michael Oliver, *The Politics of Disablement: A Sociological Approach*, St. Martin’s Press, New York, 1990.

⁵⁶ Barnes, Mercer, Shakespeare, 1999.

ilgilidir.⁵⁷ Özürllülüğe yönelik tıbbi yaklaşımlar bu kanıyı güçlendirir niteliktedir. Sosyal hizmet ve sağlık uzmanları tarafından özürllülerin bedensel veya ruhsal varoluşlarına yönelik sayısız müdahaleler ve aynı zamanda toplumda özürllülere yönelik yok saymadan acımaya kadar uzanan olumsuz tutumlar böyle bir bakışın sonucudur. Özürllülüğe yönelik sosyolojik kuramın gelişimi de bu çerçevede gerçekleşmiştir.⁵⁸ Sosyolojik yaklaşımın özürllülüğü kavramsallaştırma girişimleri 1940'larda Amerikan sosyolog Talcott Parsons'ın normallik kuramından hareketle ortaya çıkmıştır. Parsons'a göre normal olmak sağlıklı olmaktır, dolayısıyla hastalık ve sakatlık durumları normalden sapma olarak görülmüştür.⁵⁹ Ancak 1960'lardan itibaren Kuzey Amerika, İskandinav ülkeleri ve Batı Avrupa'da bu yaklaşımı dönüştürmeye yönelik bazı girişimlerin başladığını görmekteyiz. Bu anlayışın temel hedefi, özürllülüğü bireysel yetersizlikten kaynaklanan marjinalleşme ve bağımlılık durumuyla eş tutan toplumsal algıyı ve buna eşlik eden sosyal politika uygulamalarını dönüştürmek şeklinde ifade edilebilir. Buna göre, özürllü birey toplumsal, ekonomik, kültürel ve siyasal engeller nedeniyle kısıtlanmış ve bağımlı bir yaşam sürdürmektedir. Özürllü bireyin tam bir sosyal katılımı gerçekleştirmesinin ve vatandaşlık haklarını kullanmasının önündeki engeller bireysel değil, toplumsaldır.⁶⁰ Özürllülüğün bu yeni tanımı sakatlık ve özürllülük arasında bir ayırım yapılmasını gerektirmektedir. Bireysel olarak bedensel ya da bilişsel bir yoksunluk ya da kısıtlılığı ifade etmek için sakatlık kavramı daha uygun düşmektedir; buna karşılık özürllülük fiziksel sakatlığı olan kişilerin tam bir sosyal katılımı gerçekleştirmesinin önündeki, çağdaş toplumsal yaşamın neden olduğu engellenmiş ve ya sınırlanmış olma halini ifade eder.⁶¹

Özürllü ve özürllü olmayan arasındaki ayırım, insanların yaşamlarına ve toplumsal kimliklerine yönelik algı temelinde ortaya çıkar.⁶² Bu sebeple, sosyal modele göre, toplumda "normal" olana yönelik algı, yaklaşım ve davranışlar, farklı olarak görülene yönelik algıları, yaklaşımları ve davranışları ve aynı zamanda farklı olarak algılanan kişilerin sosyal varoluşunun koşullarını belirlemesi bakımından önemlidir. Buradan hareketle, bireyin fiziksel ya da bedensel olarak sakatlığı, sosyal olarak "normal" görülen nüfustan farklı algılanmasına yol açıyor ve sosyal yaşama katılımı bakımından engeller yaratıyorsa, sosyal özürllülüğün bahsetmek gerekir. Özürllülere yönelik toplumsal algı, yaklaşım ve davranışlar, hâlihazırda bedensel sakatlık nedeniyle dezavantajlı durumda olan kişileri sosyal açıdan daha da dezavantajlı bir durumla karşı karşıya bırakmaktadır. Sosyal modelin hedefi, özürllü kişilerin "toplumun diğer 'normal' üyelerinin yapabildiği her şeyi yapabilecek bireyler olarak algılanmaları ve bu bireylerin adeta yarım insanlarmış gibi görülmelerinin engellenmesidir. Tersine bir bakışın yol açacağı en kritik sonuç özürllü bireylere yönelik ayrımcılıktır.⁶³ Kuramsal açıdan değerlendirildiğinde, ayrımcılık bireylerin farklılıkları üzerinden işler. Belli türden farklılıklara olumsuz değer yüklemek ve sosyal ve ekonomik gücü kullanarak bu farklılıklar üzerinden davranış geliştirmek ayrımcılığa neden olur.⁶⁴

Özürllülüğün sosyal olarak kavranması ve özürllülere yönelik ayrımcılığın sosyal model üzerinden kavramsallaştırılması sakatlığın önemini ya da uygun tıbbi müdahaleyi reddetmek anlamına gelmez. Aksine özürllülerin yaşam koşullarını dönüştürmek için gereken sosyal politika hedeflerinin oluşturulması için bir yol sunar.⁶⁵

⁵⁷ Oliver, 1990.

⁵⁸ Barnes, vd. 1999.

⁵⁹ Colin Barnes, "The Social Model of Disability: A Sociological Phenomenon Ignored by Sociologists?", *The Disability Reader: Social Science Perspectives*, Tom Shakspeare (ed.), Continuum International Publishing Group, London, 1998.

⁶⁰ Barnes, vd. 1999.

⁶¹ Barnes, 1998; Esra Burcu, 2007.

⁶² John Swain, Sally French, "Towards an Affirmation Model of Disability", *Disability & Society*, 15(4), 2000: 569–582.

⁶³ Morris 2001'den aktaran Burcu, 2007, s. 10.

⁶⁴ Liz Sayce, "Beyond Good Intentions: Making Anti-discrimination Strategies Work", *Disability & Society*, 18 (5), 2003.

⁶⁵ Barnes, 1998.

Öte yandan sosyal model özürllülerin tam bir toplumsal katılımı gerçekleştirmek ve vatandaşlık haklarından tam olarak yararlanmak konusunda karşılaştıkları toplumsal cinsiyet, sınıf, etnik veya ırksal farklılıklardan kaynaklanan başka türden toplumsal eşitsizlik ve ayrımcılık durumlarını da kapsayan bir bakış açısı sağlar.

Günümüzde özürllülere yönelik sosyal politika yaklaşımları temel olarak sosyal model çerçevesinde şekillenmektedir. Sosyal model uluslararası düzeyde Birleşmiş Milletler (BM) ve Dünya Sağlık Örgütü'nün (WHO) yaptığı tanımlar ve düzenlemeler sonucunda geçerliliğini kabul ettirmekte ve Avrupa Birliği (AB) ülkelerinde yaygın ve hâkim çerçeveyi oluşturmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin özürllülük konusuna ve özürllü nüfusa yaklaşımı da sosyal model çerçevesinde şekillenmektedir.⁶⁶ BM çerçevesinde özürllülüğe dayalı ayrımcılığın önlenmesi hedefi, bedensel sakatlıkları nedeniyle eşit muamele görme ve sosyal yaşamın her alanına katılma konusunda engellerle karşılaşan kişilerin önündeki engelleri kaldırma amacını içermektedir.

Özürllülere yönelik ayrımcılığın önlenmesi hedefi, gerek kuramsal düzeyde gerekse uluslararası ve ulusal kurumlar düzeyinde öncelikli sosyal politika hedeflerinden biri haline gelmiştir. Özürllülüğün toplumsal etkiler nedeniyle yaşanan bir kısıtlılık deneyimi olarak kavranması, yani sosyal model içinde ele alınması böyle bir anlayışın ortaya çıkmasını sağlamıştır. Öte yandan özürllülüğe dayalı ayrımcılığın çeşitli türlerinin farklı boyutlarda ortadan kaldırılabilmesi çok taraflı bir anlayış ve çabayı gerektirmektedir. Yalnızca yasal ve idari düzenlemelerin yapılması yeterli olmayıp, bunlardan beklenen yararı elde etmek için bilgi, farkındalık ve katılım boyutlarının da bir arada ele alınması gerekir. Bu çerçevede özürllülüğe dayalı ayrımcılığın ortadan kaldırılması amacıyla bir özürllülük kültürü yaratılması düşüncesi oluşmuştur. Hâlihazırda sosyal modelin ortaya çıkışını bu türden bir özürllülük kültürünün müdahalesinin sonucu olarak değerlendirmek gerekir.⁶⁷ Özürllülük kültürü yaratma çabasının önemli bir parçasını özürllülerin ayrımcılığa dair algı, deneyim ve ayrımcılıkla başa çıkma yollarını ortaya çıkarmak oluşturmalıdır. Bu sayede ayrımcılığı ortadan kaldırmaya yönelik düzenlemelerin muhatabı olan özürllülerin sürece katılımı sağlanmış olacaktır.

2.1.4. Özürllülüğe Dayalı Ayrımcılık: Psikoloji Boyutu

Özürllü bireylere karşı yapılan ayrımcılığın temelinde önyargı ve kalıpyargıların etkili olduğu söylenebilir. Kalıpyargılar “belirli sosyal gruplar hakkında bilgi ve inançlardan oluşan bilişsel çerçeve ya da kişinin bu gruplara ait oluşu ile sahip olduğu düşünülen tipik özellikler” olarak tanımlanmaktadır.⁶⁸ Kalıpyargılar diğer kişiler hakkındaki algılarımızı ve yorumlarımızı etkilemektedir.⁶⁹ Holland ise önyargının “değersizleştirme ve aşırı genellemenin bileşiminden oluştuğunu” belirtmektedir.⁷⁰

Özürllülere karşı olumsuz tutumlar ya da önyargılar birçok çalışmada ortaya konmuş bir olgudur.⁷¹ Bowman özürllülere ilişkin tutumların tek boyutlu olmadığını belirtmektedir.⁷² Yürüttüğü bir çalışmanın bulgularına göre özürllülere ilişkin tutumlar kişinin algılanan özelliklerine göre değişebilmektedir. Örneğin, özür derecesi artıkça, özürllü bireyin iş aktivitelerini başarılı biçimde

⁶⁶ Burcu, 2007.

⁶⁷ Panol ve McBride 2001'dan aktaran Burcu, 2007.

⁶⁸ Judd, Ryan ve Parke, 1991'den aktaran, Robert A. Baron ve Donn R. Byrne, *Social Psychology*, Allyn & Bacon, Boston, 2000, s. 226.

⁶⁹ Susan A. Basow, *Gender stereotypes and roles*. Pacific Groves CA: Brooks/Cole, 1992.

⁷⁰ Morris K. Holland, *Psychology: An introduction to human behavior*, D. L. Heath Company, Los Angeles, 1974, s. 308.

⁷¹ Phyllis A. Gordon, Jennifer Chiriboga Tantilillo, David Feldman, Kristin Perrone, “Attitudes regarding interpersonal relationships with persons with mental illness and mental retardation” *Journal of Rehabilitation*, 70 (1), 2004, 50-56.

⁷² James T. Bowman, “Attitudes toward disabled persons: Social distance and work competence”, *Journal of Rehabilitation*, January/February/March, 1987, 41-44.

yapabilme becerisi hakkındaki değerlendirmeler de daha olumsuz hale gelmektedir.⁷³ İlgili bir diğer faktör ise, kişiler arası ortamın etkisidir, yani sosyal mesafenin derecesine göre tutumlar değişebilmektedir. Örneğin, yakın ilişki ortamı olmadığında, tüm özürlü kişilere karşı tutumlar daha olumlu hale gelmektedir.⁷⁴ Yani, ilişki düzeyi yakınlaştıkça, kişilerin etkileşim istekleri de azalmaktadır.

Özürlü bireylere ilişkin önyargılar, özürlü bireylerin rollerini gerçekleştirmelerinde, çeşitli hedeflere ulaşmalarında zorluklarla karşılaşmalarına neden olmaktadır.⁷⁵ Diğer bir deyişle, özürlü bireylerin birçok alanda önyargı temelli olarak ayrımcılığa maruz kalmakta olduğu belirtilmektedir. Kavramsal olarak, ayrımcılık önyargıya sahip olunan grup üyelerine karşı yapılan olumsuz davranış ya da harekete geçen önyargı olarak tanımlanmaktadır.⁷⁶ Dolayısıyla, kalıpyargılar ve önyargı yüksek oranda ayrımcılıkla ilişkilidir. Deaux, Dane ve Wrightsman tarafından yapılan tanıma göre ise ayrımcılık “diğer grupların üyelerine yapılan davranışlara kıyasla belirli bir grubun üyelerine yapılan haksız davranışlar” olarak tanımlanmaktadır.⁷⁷ Ayrımcılık doğrudan yapılabilir, örneğin kendileri hakkında önyargıya sahip olunan belirli bir grubun üyelerinden uzak durmak ya da onlara karşı şiddet içeren davranışlarda bulunmak gibi.⁷⁸ Ayrımcı davranışlar üstü kapalı (dolaylı) biçimde de görülebilir. Dolaylı biçimde önyargıya sahip bireyler önyargılarının ve ayrımcı davranışlarını inkar etme eğilimindedir, önyargı ve ayrımcı davranışları doğrudan değil dolaylı davranışlarında görülebilir.⁷⁹ Dolaylı ayrımcılık örneklerinden biri göstermelik ödün verme-ya da numuncilik-(tokenism)dir. Göstermelik ödün vermede kişiler aslında kuvvetli biçimde önyargıya sahip oldukları grup üyelerine olumlu biçimde davranabilirler.⁸⁰ Örneğin, bir şirket birkaç özürlü kişiyi işe alır. Böylelikle ayrımcılık yapmadığını göstermiş olur. Ancak, bu kişilere özürlü olmayan kişilerin ilerleyebilecekleri noktalara gelme şansı tanımaz, daha düşük statüde çalıştırabilir.

Önyargıyla yakından ilişkili bir başka kavram da sosyal damga (stigma)'dır. “Damgalanmış bireyler, belirli bir sosyal ortamda değersiz görülen bir sosyal kimliği imleyen vasıf veya özelliklere sahip olan ya da öyle olduğuna inanılan kişiler” olarak tanımlanmışlardır.⁸¹ Damgalanmış/olumsuz önyargıya maruz kalan grupların üyeleri bu değersizleştirme durumunu içselleştirme eğilimi taşıyabilmektedirler ve bu durum onların olumsuz benlik algısı oluşturmalarına neden olabilir. Kuşkusuz, bu durum her birey için geçerli değildir ancak bazı araştırmalar sosyal damganın benlik algısını zedelediğini göstermektedir.⁸²

Özetle, ayrımcılık ve sosyal damga özürlü bireylerin birçok alanda eşitsiz imkana sahip olmalarına (yetersiz iş imkanı ve dolayısıyla yetersiz gelir, sosyal etkileşimdeki yetersizlikler gibi) neden olmakla kalmayıp, kişilerin psikolojik sağlıklarını da olumsuz olarak etkileyebilmektedir.

2.2. ÇEŞİTLİ SOSYAL ALANLARDA ÖZÜRLÜLÜĞE DAYALI AYRIMCILIK

Bu araştırma kapsamında uygulanan anketin çerçevesi 13 Aralık 2006 tarihinde yapılan Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'nun 61/106 sayılı kararı ile kabul edilen ve 3 Aralık 2008 tarihinde

⁷³ Bowman, 1987.

⁷⁴ Bowman, 1987.

⁷⁵ Richard F. Antonak ve Hanoch Livneh, “Measurement of attitudes towards persons with disabilities”. *Disability & Rehabilitation*, 22 (5), 2000, 211-224.

⁷⁶ Baron ve Byrne, 2000.

⁷⁷ Kay Deaux, Francis Dane, Lawrence C. Wrightsman, *Social psychology in the '90s*. 6th Edition. Brooks/ Cole Publishing Company, California, 1993, s. 355.

⁷⁸ Baron ve Byrne, 2000.

⁷⁹ Çiğdem Kağıtçıbaşı, *Günümüzde insan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş*, 11.basım, Evrim Yayınevi, İstanbul, 2008.

⁸⁰ Baron ve Byrne, 2000.

⁸¹ Crocker, Major ve Steele, 1988'dan aktaran Hogg ve Vaughan, 2007.

⁸² Hogg ve Vaughan, 2007.

5825 sayılı Kanun'la iç hukuka aktarılan Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmeye dayanmaktadır. Araştırma bulgularının değerlendirilmesinde kullanılmak üzere kuramsal çerçevenin ikinci bölümünde eğitim, istihdam, sağlık, siyaset, adalet, boş zamanlar, toplumsal yaşam ve ulaşılabilirlik/erişebilirlik olmak üzere sıralanan toplam sekiz başlıkta ulusal ve uluslararası akademik yazın taranarak temel bulgular tartışılmıştır.

2.2.1. Eğitim

Sosyal yaşama katılım ve eşit imkânlardan yararlanma konusunda özürllülerin karşılaştığı engellerin önemli bir kısmı eğitim alanına ilişkindir. Özürllülerin karşı karşıya bulunduğu ayrımcı algı, yaklaşım ve davranışlar II. Özürllüler Şurası Eğitim Komisyonu Raporu'nda belirtildiği üzere eğitim konusunda çok geniş bir perspektifi içermektedir.⁸³ Eğitim alanında özürllülüğe dayalı ayrımcılık burada, yalnızca yetişkin özürllü bireylerin eğitim olanaklarından yararlanması açısından ve özel olarak da yüksek öğrenimde özürllü bireylerin karşı karşıya bulunduğu ayrımcılık ile buna yönelik deneyimleri ve başa çıkma yöntemleri çerçevesinde ele alınacaktır. Eğitimin daha temel düzeylerini kapsayan yazın, mesleğe hazırlama işlevi gören meslek liseleri açısından ve eğitim alanında ayrımcılığın önlenmesine yönelik genel sorun alanlarını tespit edebilmek amacıyla değerlendirilecektir.

Eğitim imkânlarından faydalanma, özürllü bireylerin kişisel gelişimleri için gerekli bilgi ve beceriyi edinebilmek ve sosyal varoluşunu gerçekleştirmek için olduğu kadar mesleki başarıyı ve ekonomik olarak kendine yeterli ve bağımsız bir yaşamı sağlayacak beşeri sermayeyi edinmek bakımından da büyük önem taşımaktadır.

Burcu'nun 'Türkiye'de Özürllü Birey' olma başlıklı çalışmasında, örneklem grubu, eğitim imkânlarından yeterince faydalanıp faydalanamadıkları sorusuna %54,9 oranında yeterince faydalanamadıkları şeklinde yanıt vermiştir. Eğitim olanaklarında yeterince faydalandığını düşünenlerin oranı %45,1'dir.⁸⁴

Oysa Türkiye Özürllüler Araştırması İkincil Analiz Raporuna göre özürllüler eğitim alanında büyük ölçüde engellenmiş ve eşitsiz bir konumda bulunmaktadır. Türkiye'de özürllülerin %36,3'ü okuryazar değildir. %14,9'u okuryazardır ancak bir okul bitirmemiştir. İlkokul mezunu olanların oranı %33'tür. Ortaokul mezunu olanlar %5,2'dir. Bu orana ilköğretim mezunu olduğunu ifade eden %1,4'lük bir oranı da eklemek gerekir. Lise mezunu olan özürllülerin oranı %5,6 iken lise ve dengi meslek okullarından mezun olanlar %1,3'tür. Yüksekokul ve fakülte mezunu olan özürllüler ancak %1,8'lik bir orandadır.⁸⁵ Bu sonuçlara göre, Türkiye'de özürllülere eğitim olanaklarının yeterince sağlanmadığı ya da özürllülerin sağlanan olanaklara ulaşamadıkları düşünülebilir.

Türkiye'de genç özürllü nüfusun eğitim alanında karşılaştığı ayrımcılık konusunda yeterli sayıda çalışmanın bulunduğunu söylemek pek mümkün değildir. İstatistikî verilerin kısıtlılığı hesaba katıldığında bu alana ilişkin bilginin sınırlılığı ortaya çıkmaktadır. Yine de mevcut verilerden ve alanda yapılan az sayıdaki önemli araştırmalardan bazı sonuçlar çıkarmak mümkündür. Öğrenci Seçme Yerleştirme Merkezi'nin (ÖSYM) verilerine göre, 2009 yılında Öğrenci Seçme Sınavı'na (ÖSS) başvuran toplam aday sayısı 1.350.124'tür. Bu adaylardan 1.229.800'ü sınavda başarılı olarak tercih yapma hakkını elde etmiştir. 2009 yılında ÖSS'ye başvuran özürllü aday sayısı 1.404'tür; bu adaylar arasından 1.232'si sınavda başarılı olarak tercih yapma hakkını elde etmiştir. 2004 yılında yüksek öğrenim giriş sınavına 1.728.076 aday katılmıştır. Bunlardan 1.362.208'i bir yüksek öğrenim programına yerleşmeye hak kazanmıştır. Bu adaylardan arasında 1.143 aday özürllüdür ve bunların

⁸³ ÖZİDA, 2005.

⁸⁴ Burcu, 2007.

⁸⁵ İsmail Tufan ve Özgür Arun, *Türkiye Özürllüler Araştırması 2002 İleri Analizi*, <http://www.ozida.org>, 2006.

da 817'si bir programa girmeye hak kazanmıştır.⁸⁶ Görüldüğü üzere beş yıl içerisinde yüksek öğrenime başvuran ve sınavda başarılı olarak bir yüksek öğrenim programına yerleştirilmeye hak kazanan özürlü öğrenci sayısında artış vardır. Bu iyimser bir durum yaratmakla birlikte, genel özürlü nüfusa oranlandığında bu sayının çok yetersiz olduğu anlaşılacaktır. Özürlü adayların karşı karşıya buldukları eşitsiz durum ve uygulamalar bazen doğrudan ayrımcı örnekler de oluşturmaktadır. Bunlardan biri Görme Özürlüler Derneği, Toplumsal Haklar ve Araştırmalar Derneği, Türkiye Kas Hastalıkları Derneği ve Türkiye Sakatlar Derneği'nin yasalarda yer alan ayrımcılık yasağına aykırılık gerekçesiyle adli başvurusuna konu olan 2009 ÖSYS Yükseköğretim Programları ve Kontenjanları Kılavuzu'nda bir üniversitenin tercih yapacak öğrencilere yönelik olarak belirlediği koşul ve açıklamalar içinde yer alan "Özürlü öğrencilere eğitim-öğretim verecek olanağımız olmadığından; özürlü öğrencilerin tercih etmemesi gerekir" ifadesidir. Bu yaklaşım açıkça ayrımcı bir uygulamadır ve yasalara göre suçtur.⁸⁷

Yüksek öğrenime ulaşmayı başaran özürlü öğrenciler üniversitelerde de pek çok ayrımcı düzenlemeler ve uygulamalar sebebiyle sıkıntı yaşamaktadırlar. Esra Burcu tarafından Hacettepe-Beytepe Kampüsü öğrencileriyle gerçekleştirilen araştırmaya göre⁸⁸ özürlü üniversiteli gençlerin, özürlü olmayan üniversiteli gençlerle ortak ihtiyaç ve sorunları paylaştığı söylenebilir; ancak özürlü üniversite öğrencileri bu ihtiyaç ve sorunlarla çok daha fazla karşı karşıya kalmaktadırlar. Buna göre özellikle görme özürlü öğrencilerin ders kaynaklarına ulaşmada sorun yaşadıkları, ortopedik özürlü öğrencilerinse en fazla kampüsün fiziksel koşullarından kaynaklanan sorunlarla baş etmek zorunda kaldıkları ifade edilmiştir.

Zehra Y. Dökmen ve Şennur T. Kışlak tarafından Ankara Üniversitesi'nin çeşitli fakültelerinde okuyan 35'i özürlü, 35'i de özürlü olmayan 70 öğrenciyle gerçekleştirilen araştırma⁸⁹ da benzer sonuçlar ortaya koymaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre, iki grup öğrencinin yaşadığı sorunlar benzer niteliktedir, ancak özürlü öğrenciler üniversitenin özürlü öğrencilerin ihtiyaçlarına göre düzenlenmemiş olması nedeniyle ayrımcı uygulamalarla karşı karşıya kalabilmektedirler.

Her iki araştırmanın sonucunun da işaret ettiği gibi, yüksek öğrenime girebilmek özürlü öğrencilerin sosyal yaşamda karşılaştıkları sorunları ortadan kaldırmamaktadır. Ayrımcı düzenleme ve uygulamalar nedeniyle yüksek öğrenim süresince özürlü öğrenciler çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır.

Uluslararası yazın da bu tespitleri destekler niteliktedir. Tinklin ve Hall'ın Barnes'tan aktardığı üzere 1990'da İngiltere'de yapılan araştırmada özürlülerin yüksek öğrenime ulaşamadığı tespit edilmiştir.⁹⁰ Sözkonusu araştırmaya göre, yükseköğretimde özürlü öğrencilerin karşı karşıya bulunduğu sorunlar beş kategori oluşturmaktadır. Bunlar fiziksel çevrenin ulaşılabilirliği, bilgiye ulaşma, yüksek öğrenime girme, cesaret kırıcı tavırlar ve normallik varsayımları olarak sıralanmıştır.⁹¹

Benzer şekilde West, Kregel, Getzel, Zhu, Ipsen ve Martin'in araştırmasına göre de özürlü öğrencilerin yüksek öğrenimde karşılaştıkları engeller üniversite yönetimi, akademik personel,

⁸⁶ www.osym.gov.tr

⁸⁷ Türkiye Sakatlar Derneği, <http://www.tsd.org.tr/ayrimciligin-izahi-olmaz-6007>.

⁸⁸ Esra Burcu, "Üniversitede Okuyan Özürlü Öğrencilerin Sorunları: Hacettepe Beytepe Kampüsü Öğrencileri Örneği", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1): 83-103, 2002.

⁸⁹ Zehra Y. Dökmen, Şennur T. Kışlak, "Engelli Olan ve Olmayan Üniversite Öğrencilerinin Demografik ve Psikolojik Özellikleri ile Sorunlarının Karşılaştırılması", *Kriz Dergisi*, 12(2): 33-47, 2004.

⁹⁰ Barnes 1991'den aktaran, T. Tinklin, J. Hall, "Getting Round Obstacles: Disabled Students' Experiences in Higher Education in Scotland", *Studies in Higher Education*, 24, 1999.

⁹¹ Tinklin, Hall, 1999.

fakülte ve diğer öğrencilerin anlayış ve işbirliği göstermemesi, uyarlanabilir destek ve barınma hizmetlerinin yokluğu ve binaların erişilmezliği şeklinde sıralanmıştır.⁹²

Gerek yüksek öğrenim düzeyinde gerekse genel ve özel amaçlı eğitim imkânlarından yararlanmada özürllülerin karşılaştıkları engeller, çalışma hayatında özürllülerin sorunlar yaşamalarının önemli nedenlerinden biridir. Belirli bilgi ve becerilerden yoksun olma işe girme aşamasında özürllü bireyler için temel bir istihdam edilmeme ya da düşük istihdam, istihdam koşullarında ise düşük ücret alma nedeni olmaktadır.⁹³

Öte yandan Deal'e göre özürllülüğe dayalı gizli ayrımcılığın ifadeleri aynı zamanda özürllülerin eğitim imkânlarından eşit şekilde yararlanmasının önünde doğrudan ayrımcı yaklaşım, düzenleme ve davranışlar kadar engelleyici sonuçlara yol açmaktadır. Örneğin eğitimin daha temel düzeyleri söz konusu olduğunda, özürllü çocukların okulların sağlayacağı gerekli destekler sayesinde kaynaştırma ortamında eğitim görmelerinden ziyade daha yüksek kalitede eğitim alabilecekleri inancıyla ayrı okullarda eğitim görmelerini destekleme, özürllülerin özürllü olmayanlarla anlamlı sosyal etkileşim imkânını kısıtlayıcı bir sonuç ortaya çıkarmaktadır.⁹⁴

Kaynaştırma, gerektiğinde özel eğitim hizmeti desteği sağlanması koşuluyla özürllü öğrencilerin özürllü olmayan öğrencilerle aynı eğitim ortamlarında eğitilmesi olarak tanımlanabilir.⁹⁵ Gerek doğrudan ayrımcılığın gerekse gizli ya da dolaylı ayrımcılığın eğitim alanında ortadan kaldırılmasını gerçekleştirmek üzere "herkese eşit eğitim fırsatı sağlanması" ilkesiyle uygulanan ve yaygınlık kazanan kaynaştırma eğitimi, eğitimden beklenen bireyin ihtiyaç duyduğu bilgi ve becerinin sağlanması ve sosyalleşme işlevlerini yerine getirmesi açısından olumlu bir yaklaşım olarak görülmektedir.⁹⁶ Yazında özürllü öğrencilere yönelik özel eğitim kurumlarının mı yoksa kaynaştırma eğitiminin mi daha iyi olacağı yönünde tartışmalar çeşitlilik göstermektedir. Burada söz konusu yazın tartışılmayacak, ancak kaynaştırma eğitimi ayrımcılığın önlenmesi açısından değerlendiren çalışmalara değinilecektir.

Yazında kaynaştırma eğitimi sonucunda öğrencilerin özürllü öğrencilerle arkadaşlık ilişkileri kurdukları ve sosyal etkileşim düzeyinin karşılıklı olumlu sonuçları olduğuna dikkat çekilmektedir. Karşılıklı, anlamlı bir sosyal etkileşim, özürllü öğrencilerin akranları yani diğer öğrenciler tarafından kötü muameleye maruz bırakılma durumunu dışlamaktadır. Benzer olumlu tutum ve davranış modelleri özel eğitim kurumları söz konusu olduğunda gelişmemektedir. Bu durumda özürllü öğrencilere yönelik kötü muamele ve ayrımcı tutumlar gözlenmektedir.⁹⁷

Kaynaştırma eğitiminde başarı sağlanması eğitim hizmeti veren ve bu hizmetten faydalanan kurum ve kişilerin özellikleriyle yakından ilişkilidir. Özürllü bireyleri iş yaşamına hazırlamada önemli bir rolü olması beklenen mesleki eğitim veren okullar üzerine Mutluoğlu tarafından gerçekleştirilen Türkiye'de çıraklık eğitim sistemini özürllüler açısından irdeleyen çalışmada mesleki eğitim merkezleri, meslek odaları ve özürllülere yönelik çalışan gönüllü kuruluşların yöneticilerinin

⁹² West vd. 1993'ten aktaran Paul Stanley, "Student with Disabilities in Higher Education: A Review of the Literature", *Collage Student Journal*, Vol. 34, Issue 2, 2000.

⁹³ Yelin & Cisternas, 1996'dan aktaran, Brett O'Hara, "Twice Penalized: Employment Discrimination against Women with Disabilities", *Journal of Disability Policy Studies*, Vol. 15, No. 1, 2004.

⁹⁴ Mark Deal, "Aversive Disabilism: Subtle Prejudice toward Disabled People", *Disability & Society*, Vol. 22, No. 1, January 2007.

⁹⁵ Gulliford ve Upton, 1992; Kircaali İftar, 1992; Osborn ve Dimattia, 1994'ten aktaran Sema Batu, Gönül Kircaali İftar, Yıldız Uzuner, "Özel Gereksinimli Öğrencilerin Kaynaştırıldığı bir Kız Meslek Lisesindeki Öğretmenlerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüş ve Önerileri", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(2), 2004: 33-50.

⁹⁶ Özlem Gözün ve Ahmet Yıkılmış, "Öğretmen Adaylarının Kaynaştırma Konusunda Bilgilendirilmelerinin Kaynaştırmaya Yönelik Tutumların Değişimindeki Etkililiği", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5 (2), 2004: 65-77.

⁹⁷ G. Bunch; A. Valeo, "Student Attitudes Toward Pers with Disabilities in Inclusive and Special Education Schools", *Disability and Society*, 19 (1), 2004: 61-76.

özürlülerin çıraklık eğitimine daha etkili ve yaygın şekilde katılımlarıyla ilgili önerilerde hemfikir olduğu gözlemlenmiştir. Ancak, yöneticilerin yaklaşımları özürlülere ayrı yerlerde ve ayrı programlarda iş eğitimi verilmesi gerektiği şeklindedir. Bu da bir çeşit ayrımcılık olarak değerlendirilmelidir.⁹⁸

Öte yandan gerek mesleki eğitimde, gerekse örgün eğitimde özürlü öğrencilere yönelik ayrımcı yaklaşımların düzeltilmesinde eğitimcilerin farkındalık düzeylerinin artırılmasına yönelik çabaların olumlu sonuçlar doğurabileceği de yapılan araştırmalar sonucunda ortaya çıkmıştır. Gözün ve Yıkılmış tarafından gerçekleştirilen araştırmada⁹⁹ öğretmen adaylarının kaynaştırma eğitimi sonrasında kaynaştırmaya ilişkin tutum ve yaklaşımlarında olumlu bir değişim olduğu saptanmıştır. Dolayısıyla, mevcut yazın da göstermektedir ki, öğretmenlerin konuya ilişkin bilgi eksikliği vardır; hizmet içi ve yardımcı destek eğitimlerinin, eğitim alanında özürlü öğrencilere karşı öğretmenlerin bilgi ve deneyim eksikliğinden kaynaklanan ayrımcılığın ortadan kaldırılmasında önemli bir açığı kapatması beklenebilir.

Ayrıca, yapılan çalışmalar gerek öğretmenlerin gerekse anne-babaların kaynaştırma eğitimi ve özürlü öğrencilerin özel ihtiyaçlarıyla ilgili olarak bilgilendirilmelerinin tutum ve görüşlerinde farklılık yaratmak açısından çok önemli sonuçları olduğunu göstermiştir.¹⁰⁰

Öte yandan eğitim alanında özürlülere yönelik ayrımcılığın önlenmesi açısından yazında önem atfedilen bir husus ta özürlü öğrencilerin karşılaştıkları engelleri bireysel sorunlar olarak algılamının ötesine geçerek bunu daha geniş bir bakış açısını içerecek şekilde sosyal ve kurumsal açıdan ayrımcılık olarak tanımlayabilmeleridir.¹⁰¹ Böylece başa çıkma yöntemlerinin ayrımcılığın ortadan kaldırılmasına yönelik daha sistemli çabaları doğuracağı düşünülebilir.

Eğitimde bütünleşmiş, ama aynı zamanda farklılaşmış bir yaklaşıma ihtiyaç vardır; başka bir ifadeyle kapsayıcı yaklaşımdan hareketle özürlü öğrencilerin farklı ihtiyaçlarına duyarlı ama aynı zamanda onlara eşit şartlarda eğitim hizmeti sağlanması yönünde bir eğilim yazında ifadesini bulmaktadır.¹⁰²

2.2.2. Çalışma ve İstihdam

Özürülerin çalışma yaşamından uzak kalma nedenleri çeşitli ayrımcı davranış ve düzenlemelerle ilişkilidir. Bunlar arasında kötü muamele (sözel, psikolojik ya da fiziksel) gibi doğrudan ayrımcılık sayılabilecek davranışların yanı sıra, ücret ayrımcılığı, iş güvensizliği gibi daha dolaylı ayrımcılık türleri, ya da binalara erişme ve ulaşımdaki yetersizlikler de sayılmaktadır.¹⁰³

Barnes'a göre, özürüler çalışmak istemedikleri için değil, çalışmak istedikleri halde çalışmalarını önündeki engelleri aşamadıkları için çalışmamaktadırlar.¹⁰⁴

Özürülerin çalışma yaşamına katılımı İstihdam konulu IV. Özürüler Şurası Komisyonu Raporu'nda vurgulandığı üzere, özürülere yönelik genel sosyal politikanın önemli bir parçasını oluşturmaktadır. Raporda, özürülerin çalışma hakkının bir insan hakkı olarak değerlendirilmesi gerektiği ve özürülerin istihdamının sağlanması ve sürdürülmesinin sosyal devletin temel görevleri

⁹⁸ Mutluoğlu, 2008'den aktaran ÖZİDA, 2006.

⁹⁹ Gözün ve Yıkılmış, 2004.

¹⁰⁰ Şahbaz, 1997; Baykoç Dönmez, Aslan ve Avcı, 1997'den aktaran Batu vd. 2004.

¹⁰¹ Susan Holloway, "The Experience of Higher Education from the Perspective of Disabled Students", *Disability and Society*, 16(4), 2001: 597-615.

¹⁰² Jackie Goode, " 'Managing' Disability: Early Experiences of University Students with Disabilities", *Disability and Society*, 22(1) 2007: 35-48.

¹⁰³ Rob Kitchin, Peter Shirlow ve Ian Shuttleworth, "On the Margins: Disabled People' s Experience of Employment in Donegal, West Ireland", *Disability & Society*, Vol. 13, No. 5, 1998.

¹⁰⁴ Barnes 1994'ten aktaran Kitchin vd. 1998.

arasında olduğu vurgulanmıştır. Bu çerçevede özürllülerin istihdamının sağlanması ve sürdürülmesine yönelik olarak alınacak önlemlerin gerek ulusal gerekse uluslararası düzeyde özürllülere yönelik sosyal politika hedefleriyle örtüşen nitelikte olduğu belirtilmiştir. Raporun işaret ettiği üzere, özürllülerin istihdama katılabilmeleri, sosyal yaşama eşit imkânlar çerçevesinde katılabilmelerinin bir göstergesi olduğu kadar bir koşuldur da. Buradan hareketle, özürllülerin en fazla sorunla karşılaştıkları alanlardan biri de çalışma yaşamı olarak ortaya çıkmaktadır.¹⁰⁵

Özürllüler İdaresi Başkanlığı'nın 2003 yılı Aralık ayında açıkladığı Türkiye Özürllüler Araştırması sonuçlarına göre, Türkiye'de nüfusun %12.29'unu oluşturan özürllülerin çalışma hayatına katılma oranı sadece yüzde 21,7'dir. Başka bir ifadeyle, her beş özürllüden yalnızca biri işgücü piyasasında yer almaktadır.¹⁰⁶ Çalışmaya ilişkin olarak belirtilen düşük istihdam düzeyi, özürllülerin iş yaşamına girişte ve işi sürdürme konusunda karşı karşıya buldukları engelleri tespit etmek açısından bir hareket noktası olmalıdır.

Özürllülerin çalışma hayatında karşılaştıkları ayrımcılık, işe girme aşamasından başlayarak, iş yaşamında karşılaştıkları sorunları da içine alacak şekilde çeşitli sorunları kapsamaktadır. Bu sorunlar 4 temel kategori çerçevesinde ele alınabilir. Bunlar: 1. İşe Alınma Aşamasında Ayrımcılık, 2. İş Yaşamında Ayrımcılık, 3. Fiziksel Çevrenin Erişilebilir Olmaması Nedeniyle Yaşanan Ayrımcılık, 4. Çoklu Ayrımcılık Durumlarıdır.

2.2.2.1. İşe Alınma Aşamasında Ayrımcılık

"Türkiye'de Özürllü Birey Olma" araştırmasında görüşülen özürllülerin yarısının ya herhangi bir işte çalışmadığını ya da düzensiz/devamsız, sabit olmayan işlerden gelir elde ettiklerini tespit edilmiştir. Araştırmaya göre özürllü bireyler iş ve meslek edinme sorunları yaşamaktadırlar. Örneklem grubunun %71,1'lik bir bölümü iş ve meslek edinme imkânlarından faydalanmada güçlük yaşadığını ifade etmiştir.¹⁰⁷ Bu sorunların önemli bir kısmının işe ilk alınma aşamasında karşılaşılan engellerle ilişkili olduğu belirlenmiştir.

Özürllü bireyler özürllü olmayan bireylere göre daha uzun süreler çalışma hayatından uzak kalmaktadırlar.¹⁰⁸ İşverenler açısından ilgili iş alanında deneyim ve yeterli bilgi düzeyine sahip olmanın istihdam açısından gerekli koşulların başında geldiği düşünüldüğünde, uzun süre çalışma yaşamından uzak kalmış olan özürllü bireylerin çalışma alışkanlıklarının azalması ve deneyim eksikliklerinin bulunmasının onların çalışma hayatlarındaki konumlarını olumsuz etkilediği vurgulanmaktadır.¹⁰⁹

Özürllüler özürllü olmayanlara kıyasla iki kat daha fazla vasıfsız durumda bulunmaktadır. İngiltere'de 18–19 yaş arasındaki özürllü nüfusun vasıfsızlık oranı %48 iken bu oran özürllü olmayan nüfus açısından %28 olarak verilmiştir. Bu durum özürllülerin iş yaşamına katılma aşamasında engellerle karşılaşmaları anlamına gelmektedir.¹¹⁰ Bu çerçevede yeterli eğitim düzeyine sahip olmayan özürllü bireylerin iş yaşamına girebilmeleri için mesleki eğitim imkânları büyük önem arz

¹⁰⁵ TC Başbakanlık Özürllüler İdaresi Başkanlığı, *IV. Özürllüler Şurası, İstihdam, Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, 16-20 Kasım 2009, Ankara.

¹⁰⁶ Türkiye Özürllüler Araştırması, 2003'ten aktaran, ÖZİDA, 2005.

¹⁰⁷ Burcu, 2007.

¹⁰⁸ Yelin & Cisternas, 1996'dan aktaran, O'Hara, 2004.

¹⁰⁹ Barnes, 1994'ten aktaran, Dilek Baybora, "Çalışma Hayatında Özürllülere Karşı Ayrımcılık", Sosyal Siyaset Konferansları, 51. Kitap, İstanbul, 2006.

¹¹⁰ Kingsley Purdam, Reza Afkhami, Wendy Olsen ve Patricia Thornton, "Disability in the UK: Measuring Equality", *Disability & Society*, Vol. 23, No. 1, 2008.

etmektedir. Kitchin, Shirlow ve Shuttleworth'un araştırmasında işe girme açısından meslek eğitiminin önemine dikkat çekilmiştir.¹¹¹

İşe alınma aşamasında işverenin tutumu da özürlü bireyin işe alınması açısından belirleyici olmaktadır. Shier, Graham ve Jones tarafından Kanada'da 56 kişiyle yüz yüze yapılan görüşmeler ve odak grup çalışmalarına dayanan araştırmaya katılan özürlü bireyler, potansiyel işverenlerin özürllü karşısında korku duyduğunu söylemişlerdir. Bu sebeple işverenlerin ve şirketlerin eğitimi özürlü bireyler tarafından dile getirilen ortak taleptir. Örneklem grubunun işverenden beklentileri ve işlerinde başarılı olmak için geliştirdikleri yaklaşımlar başka bir ifadeyle çalışma hayatında karşılaştıkları engellerle başa çıkma yöntemleri de analize dâhil edilmiştir. Özürlü bireyler iş başvurusu yaptıkları sırada dikkati özürlerinden başka yere çekmek, ya da özürleri konusunda eğlenceli bir yaklaşım ortaya koyarak hafifsemek gibi yaklaşımlar geliştirdiklerini ifade etmişlerdir. Kişisel olarak yüksek bir tahammül geliştirmek ve özürleri konusunda olumlu bir farkındalık yaratmak gibi başa çıkma yöntemlerinden de bahsedilmiştir.¹¹² Purdam, Afkhamia, Olsen ve Thornton'un çalışmasına göre de işe başvuru sırasında özürllülüğün başvuru sahibinin görüşmeye çağırılması açısından önemli bir engel teşkil ettiği bulgusu öne çıkmaktadır.¹¹³

Araştırmalara göre özürllülerin işe alınma süreci daha çok enformel düzenlemeler sonucunda gerçekleşmektedir, bu da resmi sözleşme, istihdam yasaları gibi güvencelerden yoksun olma ve bunun sonucunda özürllülerin düşük ücretli, yarı-vasıflı ya da vasıfsız ve yükselme hedefleri bulunmayan işlerde yoğunlaşmasına neden olmaktadır.¹¹⁴

Çalışma hayatına katılma açısından bir başka sorun grubu da sosyal çevre ve aileden kaynaklanan engellerdir. Wehbi ve El-Lahib tarafından Lübnan'da yürütülen araştırmaya katılan grubun %67'si işsizdir. İşsiz olan 133 kişiden 101'i hiç çalışmamıştır. Hiç çalışmamış bu grubun önemli bir kısmını çalışmalarına ailelerinin engel olduğu zihinsel özürllüler oluşturmaktadır. Ailelerin engel olma nedenleri arasında zihinsel özürllü kişilerin herhangi bir işi yapabilecekleri konusundaki olumsuz düşünceleri ve güvenlik kaygıları bulunmaktadır. Bir başka neden de ailelerin özürllü aile bireylerinin ev içinde basit ev işleriyle ilgilenmelerini daha uygun bulmalarıdır. Hiç çalışmayan diğer özürllü grubu bedensel sakatlıklarının çalışmaya engel olacağını düşünerek çalışmamayı tercih ettiklerini ifade eden özürllü bireylerden oluşmaktadır. Araştırmaya göre çalışanlar en fazla hizmet sektöründe yoğunlaşmıştır ve %71 gibi bir oranda kendi işlerini yürütmektedirler. Kendi işini yapmayanlar daha çok satış görevlisi ya da fabrika işçisi gibi pozisyonlarda geçici olarak bulunmaktadır. Kendi işini sürdürenler çalışma hayatına girmekteki engeller ve daha önce yaşadıkları olumsuz deneyimler nedeniyle ailelerinin onlar için işyeri açmalarından sonra, çoğunlukla çalışma yaşamına katılmak için fiziksel çevreden kaynaklanan engelleri aşmanın bir yolu olarak evden ya da eve yakın çalışmanın avantajlarını değerlendirerek bunu tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Görüldüğü üzere işe girme aşamasında özürllü bireylerin karşılaştığı kurumsal ve yapısal engeller onların çalışma tercihlerini doğrudan etkilemekte, çalışma hayatına katılma konusunda kişisel başa çıkma yöntemlerine başvurmalarına neden olmaktadır.¹¹⁵

2.2.2.2. İş Yaşamında Ayrımcılık

Esra Burcu'nun araştırmasına göre, örneklem grubuna iş yerinde sorun yaşayıp yaşamadıkları sorulduğunda, çalışan özürllü bireyler büyük bir oranda (%71) sorun yaşamadıklarını söylemişlerdir.

¹¹¹ Kitchin vd. 1998.

¹¹² Magee, 2004'ten aktaran, Michael Shier, John R. Graham, Marion E. Jones, "Barriers to Employment as Experienced by Disabled People: A Qualitative Analysis in Calgary and Regina, Canada", *Disability & Society*, Vol. 24, No. 1, 2009.

¹¹³ Pudram vd. 2008.

¹¹⁴ Martin vd. 1989'dan aktaran Kitchin vd. 1998.

¹¹⁵ Samantha Wehbi ve Y. El-Lahib, "The Employment Situation of People with Disabilities in Lebanon: Challenges and Opportunities", *Disability & Society*, Vol. 22, No. 4, June 2007.

Sorun yaşadığını ifade eden %29 oranındaki özürllü bireyler iş yerinde yaşadıkları sorunların başında %47,5 oranında iş ortamının/işe ulaşımın fiziki olarak uygun olmamasını göstermişlerdir. İş ortamında kabullenilmeme %22,1 oranında ikinci sırada yer alan sorun olarak ortaya çıkmaktadır. Belirtilen diğer sorunlar %13,7'lik bir oranla özürllü bireyin işinde mesleki bilgi ve becerisini kullanamaması ve %16,7'lik oranla iş yerinin özürllü bireyden verim alamayacağına yönelik anlayışından kaynaklanmaktadır. Güçlük yaşadığını belirten özürllü bireylerin dikkat çektiği sorun alanları, özellikle idari kadrolarda istihdam edilen özürllü bireylerin yükselme imkânlarından uzak olması, özürllülerin yapabilecekleri işler yerine yapamayacakları işlerde istihdam edilmek istenmeleri ya da örneğin görme özürllü bireylerin yalnızca belirli türden işlerde istihdam edilerek sosyal etkileşimden uzak tutulup dolaylı ayrımcılığa uğramaları olarak gösterilmiştir.¹¹⁶ Gerçekten de yapılan araştırmalar bu bulguyu destekler niteliktedir. Buna göre, özürllü kişilerin toplum üyeleriyle doğrudan temasta bulunacağı görünür pozisyonlarda istihdam edilme sıklıklarının daha az olduğu görülmektedir.¹¹⁷

Ayrıca özürllülere beklenenden daha düşük ücret önerilmektedir. Düşük ücret, ilerideki ücretlerin de düşük olmasına yol açmaktadır. Düşük ücret verilmesinin, özürllülerde iş için aranan vasıfların olmamasından mı yoksa ayrımcılıktan mı kaynaklandığını belirlemek zordur. Pek çok nedene bağlı olarak, özürllüler özürllü olmayan çalışanlara göre daha düşük ücretler alabilmektedirler. Bu nedenlerin başında özürllülerin daha az eğitim ve mesleki deneyime sahip olması gelmektedir.¹¹⁸

Çalışma hayatında ayrımcılığın önemli bir kaynağı işverenin önyargılı yaklaşım ve davranışlarıdır. Kitchin, Shirlow ve Shuttleworth'un İngiltere'de gerçekleştirdiği araştırmaya göre işverenlerin tutumları ayrımcılıktan, umursamazlığa ve korkuya kadar uzanan bir çeşitlilik içindedir. Bu tutumun bir sonucu olarak, özürllülerin iş ortamında kendilerini ispat etmek için daha fazla çaba göstermeleri gerektiği vurgulanmıştır.¹¹⁹ Crudden, Sansing ve Butler da görme özürllüler üzerine gerçekleştirdikleri çalışmalarında benzer bir tespit bulurlar. Buna göre işverenler özürllüler karşısında korku duymaktadır, öte yandan özürllülerin yapabilecekleri konusunda da farkındalığa sahip değillerdir.¹²⁰ Ancak, işveren önyargılı olmasa bile iş yerinde ayrımcılık olabilmektedir. Özürllülerin iş ortamında dışlayıcı davranışlara maruz kalmaları onların iş performanslarını düşürmekte ve istihdam alanında karşılaştıkları sorunların pekişmesine neden olmaktadır.¹²¹

Shier, Graham ve Jones tarafından Kanada'da 56 kişiyle yüz yüze yapılan görüşmeler ve odak grup çalışmalarına dayanan araştırmada özürllü bireylerin iş yaşamında karşılaştıkları ayrımcılık durumları işverenden kaynaklanan ayrımcılık, etiketleme ve kişisel düzeyde beşeri sermayenin yok sayılması olarak sıralanmıştır. Araştırmada vurgulandığı üzere özürllü bireyler özürllülüğe bağlı olarak karşılaşılan engeller bireysel ve toplumsal olmak üzere iki ayrı düzeyde ifade etmişlerdir. Buna göre işi sürdürebilmek konusunda iki durumdan bahsetmek gerekmektedir: Özürllülüğün işveren tarafından işine son verilmesinde oynadığı rol ve işi sürdürmeyi sınırlayan ve gönüllü olarak işten ayrılmaya yol açan diğer etkenler. Bu ikinci alt başlıkta sıralanan etkenlerin ne derecede gönüllü, kendiliğinden kararlar olduğu ayrıca tartışmaya açıktır. Özürllü bir çalışanın kişisel bakımla ilişkili nedenlerle işinden ayrılması gibi, ilk bakışta gönüllü olarak işten ayrılma nedeni olarak görülebilecek ancak gerçekte ayrımcı yaklaşım ve düzenlemelerden kaynaklanan ve özürllülüğün yaşamını sürdürmek açısından özel ihtiyaçları gerektirmesiyle yakından ilişkili nedenleri göz

¹¹⁶ Burcu, 2007.

¹¹⁷ Oliver, 1990'dan aktaran Baybora, 2006.

¹¹⁸ Elin & Cisternas, 1996'dan aktaran, Brett O'Hara, "2004.

¹¹⁹ Kitchin, vd. 1998.

¹²⁰ A. Crudden, W. Sansing ve S. Butler "Overcoming Barriers to Employment: Strategies of Rehabilitation Providers", *Journal of Visual Impairment and Blindness*, Vol. 99, No. 6, 2005.

¹²¹ Özida, 2006.

önünde bulundurmak gerekmektedir.¹²² Söz konusu araştırma kapsamında pek çok yanıtın ortaya çıkardığı gibi iş ortamı da özürllüer açısından uygun olmayabilmektedir. Bu sebeple destekleyici iş ortamı hedefi çalışma hayatında iş ortamından kaynaklanan ayrımcılığın ortadan kaldırılması açısından öne çıkmaktadır.¹²³ Araştırmada çalışma hayatında özürllüerın karşılaştığı ayrımcılık ve damgalama başarının önündeki temel nedenler olarak gösterilmiştir. Özürllülikle ilgili konularda kamusal eğitim özürllüerın iş yaşamında eşitlik ve itibarını destekleyecek temel yöntem olarak savunulmuştur. Bunun içinde özel olarak işverenlerin ve diğer çalışanların özürllüerın iş yaşamında karşılaştıkları engeller ve yaşadıkları deneyimler konusunda eğitilmeleri en önemli sosyal politika hedefi olarak ortaya çıkmaktadır.¹²⁴

Bu noktada vurgulanması gereken bir konu da doğrudan ayrımcılık ile dolaylı ya da gizli ayrımcılık olarak nitelenen ayrımcılık içeren yaklaşım ve uygulamalar arasındaki gerek hukuki gerekse uygulama alanında mevcut olan farklılıktır. İstihdam alanında özürllüerle yönelik doğrudan ayrımcılığın evrensel düzeyde kurumsal ve hukuki açıdan ortadan kalkma eğiliminde olduğu söylenebilir. Çalışma hayatında özürllüerın sayısında belirli bir artış olması bunun göstergelerinden biridir. Ancak, aynı tespiti gizli ayrımcılık açısından yapmak daha zordur.¹²⁵ Çalışma hayatında gizli ayrımcılık ya da dolaylı ayrımcılık olarak nitelenen ayrımcı yaklaşım ve uygulamaların sonuçları doğrudan ayrımcılığın yarattığı sonuçlar kadar şiddetli olabilmektedir. Bununla birlikte gizli ayrımcılığın yada diğer bir ifadeyle dolaylı ayrımcılığın tespit edilebilmesi daha zordur. Çeşitli işlerde istihdam edilen özürllü kişiler daha düşük ücret karşılığı çalışmaları,¹²⁶ daha düşük kariyer beklentisi içinde olmaları ve daha az mesleki destekle karşılaşmaları¹²⁷ gizli ayrımcılığın varlığını ortaya koyan göstergelerdir. Yapılan araştırmalar, özürllü çalışanların özürllü olmayan çalışanlarla karşılaştırıldığında benzer düzeyde başarı gösterebilirler bile işverenler tarafından gelecekteki iş performanslarının düşük olacağı beklentisiyle daha az desteklendiklerini ortaya koymaktadır.¹²⁸ Gizli ayrımcılığın bir sonucu olarak, istihdam edilen özürllüerın 1/3'ünün istihdam edildikleri tarihi izleyen yılda işlerini kaybettikleri tespit edilmiştir. Bu oran özürllü olmayanlarda 1/5'tir.¹²⁹ İngiltere'de %47'si özürllü olan toplam 2064 kişiyle yapılan araştırmaya göre, örneklem grubundakilerden %17'si işyerinde açık ayrımcılığa maruz kaldığını ifade etmektedir.¹³⁰ Başka türden önyargı ve adil olmayan muameleden bahsedenlerin oranıysa %37'dir. Buradan hareketle çalışma hayatında özürllüerın katılımını ve eşit imkânlardan yararlanmalarını engelleyen ayrımcılığın ortadan kaldırılması hedefinin doğrudan ayrımcılığı içeren yaklaşım, düzenleme ve davranışlar kadar gizli/dolaylı ayrımcılığı da içermesi gerektiği vurgulanmalıdır.

2.2.2.3. Fiziksel Çevrenin Erişilebilir Olmaması Nedeniyle Yaşanan Ayrımcılık

Özürllü bireylerin istihdam ve çalışma hayatına katılımı açısından önemli sorun başlıklarından biri de işyerine ulaşabilme konusudur. Kitchin, Shirlow ve Shuttleworth'un araştırmasına göre toplu taşımada gerekli ve yeterli düzenlemelerin yapılmaması ve aynı zamanda iş yerlerinin fiziksel ulaşılabilirlik koşullarını sağlayamaması özürllüerın işe girmede olduğu kadar işi sürdürme konusunda da karşı karşıya buldukları en büyük zorluk olarak ifade edilmektedir. Toplu taşımada gerekli ve yeterli düzenlemelerin yapılmaması özürllüerın işe ulaşmada yaşadıkları zorlukların

¹²² Magee, 2004'ten aktaran, Shier, Graham, Jones, 2009.

¹²³ Scheid 2005'ten aktaran, Shier vd. 2009.

¹²⁴ Shier vd. 2009.

¹²⁵ Deal, 2007.

¹²⁶ Blackaby, vd. 1999'dan aktaran Deal, 2007.

¹²⁷ Colella & Varma, 1999'dan aktaran Deal, 2007.

¹²⁸ Adrienne Colella, Arup Varma, "Disability-Job Fit Stereotypes and the Evolution of Persons with Disabilities at Work", *Journal of Occupational Rehabilitation*, 9(2), 1999: 79-95.

¹²⁹ Burchardt, 2000'den aktaran Deal, 2007.

¹³⁰ Deal, 2007.

başında gelir. Öte yandan iş yerlerinin özellikle ortopedik özürllüler açısından ulaşılabilir olmaması da önemli sorun alanlarından biridir. Bu çerçevede vurgulanması gereken önemli bir husus, iş yerine ulaşma imkânları sağlanmadığı sürece işverenleri özürllüleri işe almaya ikna etmenin gereksiz bir çaba olarak kalacağıdır.¹³¹

2.2.2.4. Çoklu Ayrımcılık Durumları

Özürllü bireylerin karşı karşıya kaldığı ayrımcılığın boyutları ve dereceleri, özürllülüğün yanı sıra sosyal olarak belirlenen normallik ve/veya ideallik kimliklerine bağlı olarak çeşitlilik göstermektedir. Örneğin kadınlar hem toplumsal cinsiyet kimlikleri hem de özürllülük nedeniyle iki kere dezavantajlı bir durumda bulunurlar.¹³²

Özürllü kadınlar aynı zamanda hem toplumsal cinsiyete dayalı ayrımcılık hem de özürllülere yönelik ayrımcılıktan kaynaklanan engellerle kuşatılmışlardır. Genel olarak özürllü erkeklere göre özürllü kadınlar ayrımcı tutumlar nedeniyle eve bağımlı bir yaşam sürdürmektedir.¹³³

Gmelch'e göre özürllü kadınların iş gücüne katılımı özürllü erkeklere oranla daha düşüktür ve özürllü kadınlar eğitim kurumlarında daha az yer almaktadırlar.¹³⁴ O'Hara'ya göre özürllü kadınlar daha düşük ücret almaktadır.¹³⁵ Benzer bir tespit Wehbi ve El-Lahib tarafından yapılan araştırmada da yer almaktadır. Araştırmaya göre özürllü genç kızlar ve kadınların eğitim ve istihdama katılımı özürllü erkeklerden daha düşüktür. Öte yandan özürllü kadınlar aile içinde ev işi yapmakta ya da aile işletmelerinde çalışmaktadırlar; ancak yaptıkları işler ücret karşılığı olmadığından görünür değildir.¹³⁶

Sonuç olarak özürllü kadınların karşı karşıya bulunduğu çifte ayrımcılık nedeniyle eğitim ve çalışma olanaklarından görece uzak kaldıkları ve aynı zamanda istihdam edilenlerin de çalışma ve istihdam alanında karşılaştıkları sorunların özürllü erkeklere oranla daha fazla olacağı hesaba katılmalıdır.

2.2.2.5. Özürllüler ve Yoksulluk

Özürllülük ve yoksulluk arasındaki ilişki çift yönlüdür. Özürllülük yoksulluğu artırırken, yoksulluk da özürllülüğü artırır.¹³⁷ Kitchin, Shirlow ve Shuttleworth özürllülerin istihdama katılım açısından dezavantajlı bir konumda bulunmalarının ekonomik ve sosyal sonuçlarına dikkat çekmekte ve özürllülerin yaşamlarını sürdürmek için fazladan harcama yapmaları zorunluluğunun bu sonuçları ağırlaştırdığını belirtmektedirler. Özürllüler söz konusu harcamaları ya kendileri karşılarlar ya da bu harcamaları devletin üstlenmesi gerekir. Özürllüler açısından işsizlik durumu veya düşük ücret alma sosyal güvenlik ödemeleriyle karşılanamadığında asgari yaşam standartlarının altına düşme ve yoksulluk söz konusu olabilmektedir.¹³⁸ Bu çerçevede, işsizliğin özürllüler açısından sonuçları sosyal tecrit/yalnızlık, kimlik yoksunluğu, düşük öz güven ve öz saygı olarak sıralanabilir.¹³⁹ Özürllüler hane

¹³¹ Kitchin, vd. 1998.

¹³² William John Hanna; Betsy Rogovsky, "Women with Disabilities: Two Handicaps Plus", *Disability, Handicap and Society*, 6(1), 1991: 49-63.

¹³³ Boylan, 1991'den aktaran Lina Abu Habib, "Women and Disability, Don't Mix!: Double Discrimination and Disabled Women's Rights", *Gender and Development*, 3(2), 1995: 49-53.

¹³⁴ Gmelch, 1998'den aktaran, Diane E. Taub, Penelope A. McLorg, April K. Bartnick, "Physical and Social Barriers to Social Relationships: Voices of Rural Disabled Women in the USA", *Disability & Society*, Vol. 24, No. 2, 2009.

¹³⁵ O'Hara, 2004.

¹³⁶ Wehbi, El-Lahib, 2007.

¹³⁷ Kauppinen, 1995'ten aktaran Peter Beresford, "Poverty and Disabled People: Challenging Dominant Debates and Policies", *Disability and Society*, 11(4), 1996: 553-567.

¹³⁸ Berthoud vd. 1993'ten aktaran Kitchin, vd. 1998.

¹³⁹ Lonsdale, 1990'dan aktaran Kitchin vd. 1998.

içinde düşük ücretli ya da çalışmayan konumunda bulunmalarına rağmen, yaşamlarını sürdürmeleri için daha fazla masrafla karşılaşmaktadırlar.¹⁴⁰ Buradan hareketle, yüksek yaşam ve bakım masrafları da düşünüldüğünde özürllüer açısından bir diğer önemli sonucu borçluluktur.¹⁴¹ Burchardt da özürllüerinin özürllü olmayanlara göre daha fazla yoksulluk riski altında olduğunu belirtmiştir.¹⁴² Ayrımcılık çoğu zaman yoksulluk deneyimine eşlik eden bir sosyal engel kümesi nedeniyle yoksulluk deneyimini karmaşıklaştıran ve sonuçlarını ağırlaştıran bir işlev görür.¹⁴³

Türkiye’de Sultanbeyli ölçeğinde 15 yaş üzeri 96 özürllü bireyle gerçekleştirilen anket çalışmasına dayanan, özürllülük ve yoksulluk arasındaki ilişkiyi analiz eden araştırmanın sonuçlarına göre, alanın demografik özellikleri nedeniyle niteliksiz ve çalışmayan işgücü fazla olan Sultanbeyli’de özürllüer eğitim eksikliği ve iş bulamama nedeniyle çalışmamakta ve büyük oranda devletten ve sivil toplum kuruluşlarından aldıkları yardımlarla yaşamlarını sürdürmektedirler. Yapılan görüşmelerde örneklem grubundakilerin çalışmak istedikleri halde iş olanaklarının kısıtlılığı, eğitim düzeyinin çok düşük olması ve niteliksiz iş gücünün varlığı nedeniyle iş bulamadıkları ortaya çıkmıştır. Formel iş imkanlarından yararlanamayan özürllüer, enformel yollarla, örneğin hemşerilik dernekleri gibi dışa kapalı ve mevcut sosyal ilişkileri yeniden üreten sosyal mekanizmalar aracılığıyla yaşamlarını sürdürme stratejileri geliştirmektedirler. Bunu başaramayanlar devlet ve sivil toplum kuruluşları (yardım dernekleri) tarafından verilen desteklerle yaşamını devam ettirmeye çalışmaktadır.¹⁴⁴

2.2.3. Sağlık Hizmetlerinde Özürllülüğe Dayalı Ayrımcılık

Sağlık hizmetlerine erişimde karşılaşılan ayrımcılık, doğrudan hizmete erişmekte yaşanan sorunlar hakkında ya da hizmete erişememekten kaynaklı olarak özürllü bireylerin sağlık göstergelerindeki olumsuzluklar hakkında yapılan araştırmalarda görünür hale gelmiştir. Araştırmalar özürllü bireylerin diğer bireylere göre temel önleyici sağlık hizmetlerine erişmekte pekçok engelle karşılaştığını göstermiştir. Özürllüer temel önleyici hizmetleri toplumun özürllü olmayan bireylerine göre daha az kullanırlar.¹⁴⁵ Ayrıca bu grubun genel sağlık göstergeleri özürllü olmayanlara göre daha olumsuz¹⁴⁶, önlenebilir acil servis başvuruları daha fazladır.¹⁴⁷ Aynı zamanda ihtiyaçlarının karşılanmadığı yolundaki bildirimleri daha yüksektir.¹⁴⁸

Sağlık hizmetlerine erişimde karşılaşılan engeller; ilgili yazında “yapısal-çevresel” ve “süreçle ilgili” olmak üzere¹⁴⁹ ya da “yapısal”, “finansal” ve “kişisel/kültürel” olmak üzere çeşitli başlıklar altında¹⁵⁰ incelenmiştir. Bu tür ayrımcılığın kaynağıyla ilgili bir sistematizasyonun sağlık alanındaki ayrımcılığı anlamak açısından yararlı olacağı düşünülerek, sağlık hizmetlerinden yararlanmada

¹⁴⁰ Smith vd. 2004 ve Thornton 2005’ten aktaran Purdam vd. 2008.

¹⁴¹ Grant 1994’ten aktaran, Purdam vd. 2008.

¹⁴² Burchardt 2004’ten aktaran, Purdam vd. 2008.

¹⁴³ Beresford, 1996.

¹⁴⁴ Mehmet Turgut, “Sultanbeyli Ölçeğinde Özürllülük ve Yoksulluk”, http://www.ibb.gov.tr/sites/sdb/Documents/isom/ayin_makalesi.pdf (İstanbul Büyükşehir Belediyesi).

¹⁴⁵ Diab& Johnston 2004’dan aktaran Karen Hwang, Mark Johnston, David Tulsy, Trevor Dyson-Hudson ve Eugene Komaroff, *Journal of Disability Policy Studies*, 2009: 20; 28; Schopp, Sanford, Hagglund, Gay & Coatney 2001’dan, Steinberg, Willings, Barmada, & Sullivan 2002’dan aktaran Mari-Lynn Drainoni, vd. “Cross-Disability Experiences of Barriers to Health-Care Access” *Journal of Disability Policy Studies*, Vol. 17, no. 2, 2006, s. 102.

¹⁴⁶ Campbell, Sheets & Strong 1999; Thompson 1999’dan aktaran Hwang vd. 2009, s. 28.

¹⁴⁷ Bindman vd. 1995’dan; Campbell vd. 1999’dan, Langendoen, 2004’dan; Thompson 1999’dan aktaran Hwang vd. 2009, s. 28; Couglin vd. 2002’dan, Long vd. 2002’dan aktaran Drainoni vd. s.102.

¹⁴⁸ Iezzoni vd. 2002’dan; Jha vd. 2002’dan; Kroll, Beatty,& Bingham 2003’dan; Kroll& Neri, 2004’dan aktaran Hwang vd. 2009, s. 28.

¹⁴⁹ Kroll, 2006’dan aktaran Karen Hwang vd. 2009, s.29.

¹⁵⁰ Institute of Medicine 1991’dan aktaran Mari-Lynn Drainoni vd., 2006, s.102.

“yapısal engeller” ve “kişilerden kaynaklı engeller” başlıkları temel alınmıştır. “Yapısal engeller” başlığı, fiziksel çevre, düzenlemeler, yasalar ve yönetmeliklerden kaynaklı olarak sağlık sisteminin kurgusu, sigortanın sadece sağlık hizmetlerini kapsamaması sorunu gibi kişilere bağlı olmayan engelleri tanımlamak için kullanılırken, “kişilerden kaynaklı engeller” başlığı, sağlık personelinin tutumundan kaynaklanan engelleri tanımlamak amacıyla kullanılmıştır.

2.2.3.1. Sağlık Hizmetlerinden Yararlanmanın Önündeki Yapısal Engeller

Yapısal engeller arasında rampaların, park yerlerinin, erişilebilir muayene odalarının, uygun araç gerecin olmaması, sağlık hizmetinin sunumunun kurgusu nedeniyle yaşanan ayrımcılık sayılabilir.

Ortopedik özürllülerin genel olarak erişimle ilgili fiziksel-çevresel uygunlukla ilgili karşılaştığı engeller, sağlık alanında uygun araç gerecin ve muayene odalarının sağlanmasıyla ilgili engeller biçiminde görünmektedir. Esra Kilimcioğlu Güler’in bir ildeki hastaneleri incelediği çalışmasında, özürllülerin sağlık raporu almak için başvurmak zorunda oldukları tam teşekküllü bir devlet hastanesinde hastaların üst kattaki polikliniklere kucakta taşınmak zorunda olduğunu saptaması bu tip engellerin boyutu konusunda çarpıcı bir örnektir.¹⁵¹ Fiziksel-çevresel engeller pekçok ülkede hala sorundur. ABD’de yapılmış bir çalışmada özel muayenehanelerin çoğunun sevk sistemi ya da fiziksel erişilebilirlik açısından erişilebilir olmadığı saptanmıştır.¹⁵² ABD’de yapılmış bir başka araştırmada örneklem grubunun üçte ikisinin özel kliniklerden ve özel kişisel yardım hizmetlerinden yararlanmakta güçlük çektikleri saptanmıştır.¹⁵³ Türkiye’de yapılmış az sayıda araştırmada da, Sağlık Bakanlığı’nın bu konuda bir genelgesi¹⁵⁴ olmasına rağmen devlet hastanelerinde bile sorunların sürdüğü saptanmıştır.

Yapısal engeller arasında değerlendirilen sağlık sisteminin finansmanından kaynaklı sorunlara bakılırsa, ABD’de özürllülerin sağlık hizmetlerine erişimiyle ilgili yapılmış araştırmalarda, daha yüksek oranda özürllü olanların ve daha ciddi sağlık sorunları olanların ekonomik açıdan daha fazla güçlük yaşadığı belirtilmiştir.¹⁵⁵ Ayrıca, destekleyici araç gereç ve rehabilitasyon hizmetinin karşılanıp karşılanmaması da, örneğin ABD’de yaygın bir sorundur.¹⁵⁶

Türkiye’de özürllülerin sağlık hizmetinden yararlanmalarıyla ilgili araştırmalar yok denecek kadar azdır. Türkiye’de yapılmış araştırmalara bakıldığında, Said Bodur ve Yasemin Durduran’ın bir ilde özürllü çocukların sağlık hizmetlerinden yararlanması hakkında yaptıkları çalışmada; özürllü çocukların ailelerinin %16,7’sinin sağlık güvencesinin olmadığı, çoğunun ilk tercih ettikleri sağlık kuruluşunun hastaneler olduğu (%53,5), ailelerin %28,3’ünün bu kurumları fiziksel olarak uygun bulmadığı saptanmıştır.¹⁵⁷ Ayrıca, zihinsel özürllü çocukların gerekli ve yeterli koşulları sağlamakta güçlük çektiği, ailelerin özürllü çocuğu olmayan ailelere göre sağlık bakımı için birkaç kat daha fazla kişisel harcama yapmak zorunda kaldığı saptanmıştır.¹⁵⁸ Türkiye’de bir ilde özürllü yakınlarıyla yapılmış bir araştırma sağlık hizmetine erişmekte en çok talep edilenin süreçle ilgili pozitif ayrımcılık yapılması ve katkı payı alınmaması olduğu (%33,8), sağlık hizmetinin ücretsiz olması

¹⁵¹ Esma Kilimcioğlu Güler, *Tıbbi Ortamların ve İlişkilerin Engelli Kişilere Uygunluğunun Etik Yönden Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, Adana, 2005. s. 137.

¹⁵² Grabois, Nosek, & Rossi, 1999’dan aktaran Hwang vd. 2009, s. 29.

¹⁵³ Hagglund, Clark, Conforti, & Shigaki, 1999’dan aktaran Hwang vd. 2009, s. 29.

¹⁵⁴ Sağlık Bakanlığı’nın 05.06.2008 tarihli, 2008/43 no’lu genelgesi.

¹⁵⁵ Beatty & Dhont, 2001’den; Jha vd. 2002’den aktaran Hwang vd. 2009, s.29.

¹⁵⁶ Bingham & Beatty 2003’den aktaran Hwang vd. 2009, s. 29.

¹⁵⁷ Said Bodur ve Yasemin Durduran, “Konya’da engelli çocukların sağlık hizmetlerinden yararlanma ve beklenti durumu”, *Genel Tıp Dergisi*, 2009, 19(4): 169-175.

¹⁵⁸ Bodur ve Durduran, 2009, s.174.

talebiyle birleştğinde özürlü yakınlarının sağlık hizmetine erişim açısından %52,8'inin sürecin ve sağlık hizmetinin bedelinin düzenlenmesini talep ettiği söylenebilir.¹⁵⁹

2.2.3.2. Sağlık Hizmetlerinden Yararlanmanın Önünde Kişilerden Kaynaklı Engeller

Sağlık çalışanlarının özürülere yönelik tutumlarıyla ilgili araştırmalarda farklı sonuçlara varılmıştır. Çalışmaların çoğunda sağlık çalışanlarının özürülere karşı negatif tutuma sahip olduğu saptanmıştır.¹⁶⁰ Özürülülerin sağlık hizmetine erişimde süreçle ve personelle ilgili engeller olarak, iletişim sorunları, uzun bekleme süreleri,¹⁶¹ hekimin durumu anlamaması,¹⁶² soruları cevaplamaması, gerekli zamanı ayırmaması,¹⁶³ hekime erişim sorunları¹⁶⁴ yaşadıkları saptanmıştır. Ayrımcılık, kültürel engeller ve önyargılarla da beslenmektedir. ABD'de yapılan bir araştırmada sağlık personelinin inançlarının ve algılarının verdikleri hizmet açısından önemli olduğu, çevresel-sosyal modelden haberdar olmamalarının hizmeti etkilediği ve hizmeti eziyete dönüştürdüğü ifade edilmiştir.¹⁶⁵

Birleşik Krallık'ta yaklaşık sekiz milyon temel sağlık hizmetleri kaydı üzerinden ve 1000 zihinsel özürülüle görüşülerek yapılan bir araştırmada, örneklem grubundakilerin (belli bir saatte telefon etmeyi gerektiren) randevu sistemini kullanamadıkları, randevu saat ve tarihlerini hatırlayamadıkları, önceki deneyimlerinden hizmet verenlerin saygılı davranmayacağı kaygısı içinde oldukları ortaya çıkmıştır.¹⁶⁶ Birleşik Krallık'ta Down sendromlularla yapılan bir araştırmada örneklem grubunun yaklaşık %30'unun sağlık personelinin kendilerine ayrımcı yaklaştığını düşündüğünü ortaya çıkarmıştır.¹⁶⁷ Sağlık hizmetlerinin öğrenme güçlüğü çeken zihinsel özürülüler açısından diğer nüfusla eşit biçimde erişilebilir olmadığı belirtilmektedir.¹⁶⁸ Bu grubun genel nüfusa göre sağlık sorunlarının daha fazla olduğu, ancak bu gereksinimlerin çoğunun karşılanmadığı, önleyici sağlık hizmetlerine de genel nüfustan daha az başvurdukları saptanmıştır.¹⁶⁹ Personelin öğrenme güçlüğü olan özürülüler hakkında bilgili olmaması, gereği gibi iletişime geçememesi bu grup ve aileleriyle ilgili olumsuz kalıplardan kaynaklandığı ifade edilmiştir.¹⁷⁰

Özür grubu açısından bakıldığında, ABD'de hizmet sağlayıcılarla yapılmış bir araştırmada, daha çok duyma bozukluğu olanların (%33) sağlığa erişmekte zorlanacaklarının düşünüldüğü saptanmıştır.¹⁷¹ Diğer sorun yaşayacak gruplar olarak zihinsel özürülüler (%10) ve ortopedik özürülüler

¹⁵⁹ Dalbay, 2009, s.80.

¹⁶⁰ Wills1978'den, Livench 1984'den Chubon 1982'den Duckworth 1988'den Potts ve Brandt 1986'dan aktaran Güler, 2005, s.122.

¹⁶¹ Coughlin vd. 2003'den aktaran Hwang vd. 2009, s. 29.

¹⁶² Kroll & Neri 2004'den aktaran Hwang vd. 2009, s. 29.

¹⁶³ lezzoni vd. 2002'den; Kroll et al 2004'den aktaran Hwang vd. 2009, 29.

¹⁶⁴ Hagglund vd. 1999'dan aktaran Hwang vd. 2009, s. 30.

¹⁶⁵ Linda L. Treloar, "People with Disabilities – the Same, but Different: Implications for Health Care Practice", *J. Transcult Nurs*, 1999; 10; 358-364.

¹⁶⁶ Greater needs, limited access, *Bull World Health Organ*, 2009; 87: 252.

¹⁶⁷ Neil O'Connor, "Down with discrimination", *Nursing Older People*, October vol.16, no.7, 2004.

¹⁶⁸ Gates 2003'den aktaran Sowney ve Barr, 2004.

¹⁶⁹ Espie ve Brown 1998'den; Royal Collage Nursing 1998'den; Stanley 1999'den, Twycross vd. 1999'dan aktaran Sowney ve Barr, 2004, s.248.

¹⁷⁰ Barr vd. 1999'dan, Numas 1998'den, Stanley 1999'dan aktaran Sowney ve Barr, 2004, s. 248.

¹⁷¹ Drainoni vd, 2006, s. 133.

(%7) belirtilmiş, çok az sayıda hizmet sağlayıcı görme özürllülerin sorun yaşayacağını düşünmüştür.¹⁷²

Türkiye’de bir ilde yapılmış bir araştırmada, özürllü çocukların ailelerinin %31,8’i sağlık hizmetlerinden şikayetçiyken, %21,3’ünün sağlık personelinin yaklaşımını olumsuz bulduğu saptanmıştır. Şikayetler arasında “engelliye sert davranmak, baştan savmak, rahatsız edici biçimde bakmak” da vardır.¹⁷³ Ailelerin yaklaşık yarısının sağlık hizmetlerinden, ilgi, kolaylık, öncelik, fiziki ve psikolojik yardım, ücretsiz tedavi ve cihaz sağlanması gibi beklentileri olduğu saptanmıştır.¹⁷⁴

Güler, bir ildeki tam teşekküllü devlet hastanelerinde yaptığı araştırmasında, hastanelerin fiziksel koşullar açısından yetersiz olduğunu, ancak hekimlerin özürllü hastalara süreçle ilgili sorunlar açısından olumlu ayrımcılık yapmaya yatkın olduğunu saptamıştır.¹⁷⁵ Güler’in araştırmasında hekimlerin, bedensel özürllü hastalara koruyucu, kollayıcı biçimde davrandıkları, fiziksel erişimle ilgili sorunların etkisini özel biçimde davranarak düzeltmeye çalıştıklarını saptanmıştır.¹⁷⁶

Bu alandaki yazında, sağlık hizmetlerine erişimde özürllülerle çalışan farklı sağlık personelinin, özürllülerce yönlendirilen özürllü eşitliği duyarlılık eğitimine tabi tutulması gerektiği dile getirilmiş, bu eğitimin özürllülere yönelik ayrımcılığı önlemekte işlevsel olabileceği belirtilmiştir.¹⁷⁷ En kalabalık sağlık çalışanı grubu olan hemşirelerin “eşit erişim” kavramının anlamının farkında olmalarının özürllülerin sağlık hizmetine erişiminde çok önemli olduğu belirtilmiştir.¹⁷⁸ Sağlık kolaylaştırıcısının (sağlık kurumunda servisleri bulmakta yol gösteren kişi) eşit erişim konusunda rol oynayabileceği belirtilmiştir.¹⁷⁹

2.2.4. Siyasi Haklar

Özürllülerin siyasi haklarını kullanmalarının önündeki engeller genellikle bu alandaki temel hak olan oy kullanma hakkıyla sınırlı olarak ele alınmıştır. Pek çok alanda engelle karşılaşan özürllülerin siyasi haklardan yararlanmaları, özürllü olmayan nüfusa göre daha sınırlıdır. Bu konu, uygun olanaklar sağlanmadığı için dolaylı ayrımcılık ve zihinsel özürllülerin hakkı kullanmaktan men edilmesiyle de doğrudan ayrımcılık olarak incelenebilir.

2.2.4.1. Özürllülerin Siyasi Haklarını Kullanmasının Önündeki Engeller

Özürllü bireylerin siyasal haklarını kullanırken karşılaştıkları doğrudan ve dolaylı ayrımcılığın etkisi siyasal katılım davranışlarında izlenebilir. Pek çok araştırmada özürllülerin, seçimlere özürllü olmayanlara göre daha az katıldıkları,¹⁸⁰ ayrıca daha yaşlı olan özürllülerin siyasal katılım düzeyinin

¹⁷² Sara S. Bachman; Drainoni Vedrali; Mari-Lynn Mark; Carol Tobias, ve Lisa Maisels, “Provider Perceptions of Their Capacity to Offer Accessible Health Care for People With Disabilities”, *Journal of Disability Policy Studies*, 2006; 17; s. 133.

¹⁷³ Bodur ve Durduran, 2009, s. 172.

¹⁷⁴ Bodur ve Durduran, 2009, s. 174.

¹⁷⁵ Güler’in kullandığı ölçek, daha önce başka araştırmacılar tarafından özürllülere yönelik tutumu saptamak amacıyla kullanılmış bir ölçektir. Güler, 2005, s.62.

¹⁷⁶ Güler, 2005, s.120.

¹⁷⁷ Christine M. Tilley, “Health Care for Women with Physical Disabilities: Literature Review and Theory” *Sexuality and Disability*, vol. 16, No.2, 1998, 87-102.

¹⁷⁸ Margaret Sowney ve Owen Barr, “Equity of Acces to Health Care for People with Learning Disabilities: A concept analysis”, *Journal of Learning Disabilities*, 2004; 8; s. 249-250.

¹⁷⁹ Department of Health 2001’den aktaran Sowney ve Barr,2004, s. 260.

¹⁸⁰ Schur, Shields, Kruse & Schrinder 2002; Schur, Shields, Kruse & Schrinder 2005’den aktaran Andrew Ward, Paul M.A. Baker ve Nathan W. Moon, “Ensuring the Enfranchisement of People With Disabilities”, *Journal of Disability Policy Studies*, 2009; 20; 79.

daha düşük olduğu saptanmıştır.¹⁸¹ ABD'de 2000 yılında yapılan sayımda sorulan sorulara göre, aynı demografik özelliklere sahip seçmenler arasında özürliülerin oy kullanma oranı %20 daha azdır.¹⁸² ABD'de özürliülerin özürliü olmayanlara göre seçmen kütüklerine %15 oranında daha az kaydoldukları, kaydolanların da %14-21 oranında az oy kullandığı saptanmıştır. Bu durumu, özürliü bireylerin genel olarak siyasete ilgisinin az olmasıyla açıklamak zordur. Özürliü bireylerin pek çoğunun nerede kayıt olacaklarını bilmedikleri ya da oy sandıklarının fiziksel olarak erişilebilir olmaması nedeniyle oy kullanmadığı belirlenmiştir.¹⁸³ Dolayısıyla, özürliü bireylerin kurumsal siyasete düşük ilgi gösteriyor olması, bu alanda karşılaştıkları ayrımcılıkla bağlantılıdır.

ABD'de yapılan pek çok araştırmada, oy sandıklarının fiziksel olarak erişilebilir olmamasının yaygın bir durum olduğu saptanmıştır.¹⁸⁴ Bu araştırmalardan birinde sandıkların %33'ünün özürliü park yeri, rampalar, eğilendirilmiş kaldırımlar ve alçaltılmış oy kabinleri gibi basit ulaşılabilirlik gereklerini sağlamadığı saptanmıştır.¹⁸⁵ Aynı araştırmada görme özürliü seçmenlerin kendilerine sandıkla ilgili bilgiyi okuyacak birini bulmakta güçlük çektikleri, kendilerini aşağılanmış hissettikleri, bazılarının bir başkası aracılığıyla oy kullanmak durumunda kalmanın güçlükleriyle karşılaşp, yıllarca oy kullanmaktan vazgeçtikleri saptanmıştır.¹⁸⁶ Özürliülerin oy kullanması hakkında yapılan çalışmalarda konunun yalnızca erişilebilirlik olarak görülmemesi gerektiği, nasıl oy kullanıldığının da önemli olduğu dile getirilmiştir.¹⁸⁷ Özürliüler açısından oy kullanmayla ilgi en önemli sorunlardan biri bağımsız ve gizli oy kullanma sorunudur.¹⁸⁸ ADB'deki bir araştırmada, görevlilerin görme özürliü seçmenle ne yapacaklarını bilemedikleri, orada yokmuş gibi kendi aralarında konuştukları belirtilmiştir.¹⁸⁹ Pekçok ülkede ve ülkemizde görme özürliüler yasalarda güvence altına alınmış "bağımsız, gizli" oy kullanma hakkından mahrumdur, çünkü bir başkası aracılığıyla gizli oy kullanmak ve bunu denetlemek mümkün değildir. Özürliü bireylerin, basit düzenlemelerle çözülebilecekken, diğer bireylere tanınan bağımsız ve gizli oy kullanma hakkından mahrum bırakılması dolaylı ayrımcılık olarak değerlendirilebilir.

Türkiye'de özürliü bireylerin siyasi hayata katılım sırasında karşılaştıkları ayrımcılık konusunda yapılmış geniş kapsamlı bir araştırma yoktur. Bayram Oran, 2007 yılında Ankara'da görme ve ortopedik özürliülerle yaptığı araştırmada örneklem grubundakilerin oy kullanma oranını %99 gibi yüksek bir oran olarak saptamıştır. Ancak bu verinin araştırmayla ilgili bir sorundan kaynaklı olabileceği akla gelmektedir. Oran'ın incelediği ortopedik özürliüler ve görme özürliüler arasında oy vermeye katılım oranı çok yüksek, siyasi partiye üye olma, parti mitingine katılma, parti başkanı olma, kamu görevine aday olma gibi diğer siyasi katılım davranışları göstergeleri ise oldukça düşük çıkmıştır.¹⁹⁰ Oran'ın çalışmasında ortopedik özürliüler ve görme özürliüler arasında siyasi partiye üye olma oranı %2'dir.

¹⁸¹ Schur vd. 2005, s.494'den aktaran Ward, Baker ve Moon, 2009, s.79.

¹⁸² Schur vd. 2002 s.173'den den aktaran Ward, Baker ve Moon, 2009, s.79.

¹⁸³ Weiss 1988'den; Bell, McKay & Philips 2001'den aktaran Ward, Baker ve Moon, 2009, s.79

¹⁸⁴ James C. Harrington, "Pencils Within Reach and a Walkman or Two : Making a Secret Ballot Available to Voters Who Are Blind or Have Other Disabilities", *Texas Forum on Civil Liberties & Civil Rights*, vol.4, 1999, s. 90.

¹⁸⁵ Harrington, 1999, s.90.

¹⁸⁶ Harrington, s.90, 91. Oysa görme özürliüler için oy pusulası geliştirmek bir volkmen, bir kurşun kalemle mümkündür. Harrington, 1999.

¹⁸⁷ Ward, Baker Moon, 2009.

¹⁸⁸ Ward, Baker ve Moon, 2009.

¹⁸⁹ Harrington, 1999, s. 91.

¹⁹⁰ Bayram Oran, Engellilerin Siyasal Yaşama Katılımı: Ankara Örneği, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, 2007.

2.2.4.2. Siyasi Haklardan Dışlanmış Bir Özürllü Grubu; Zihinsel Özürllüler

Özürllü vatandaşların siyasi haklarını kullanmasının önündeki engellerden ve bu konuda karşılaştıkları ayrımcılıktan sözeden pek çok araştırma yalnızca sandıkların erişilebilirliği ve formların, oy pusulalarının kolay okunup okunmadığı, yönlendirici olup olmadığı gibi bir dizi sorununu dile getirir. Oysa pekçok ülkede zihinsel özürllüler toplumda açıkça oy kullanma hakkından mahrum bırakılmış az sayıda gruptan birini oluşturur. Türkiye'de de Anayasa'da bir engelleme olmamasına rağmen Seçim Kanunu'nda "kısıtlılar"ın oy kullanamayacağı belirtilmiştir. "Kısıtlılar" tanımı ise Medeni Kanun'da bulunabilir. Türkiye'de zihinsel özürllülerin siyasi haklardan yararlanırken karşılaştıkları ayrımcılıkla ilgili bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Diğer ülkelerde yapılan araştırmalara bakıldığında, bu konunun yakın dönemde önemli bir tartışma konusu haline gelmiş olduğu görülür. Zihinsel özürllülerin, seçimlerde oy kullanmak ya da siyasi partilerde çalışma yapmak için yeterli değerlendirmeleri yapamayacakları, yeterli zihinsel kapasiteye sahip olmadıkları düşüncesi, belirli bir özürllü grubunun, siyasi hayata katılmasının doğrudan reddedilmesi anlamına geldiği için "doğrudan ayrımcılık" anlamına gelmektedir.

Çeşitli ülkelerde öğrenme güçlüğü çeken yetişkinlerin formları okuyamayacağı, değerlendirme yapamayacağı öne sürülmüş,¹⁹¹ üç yaşında bir çocuğun zekâsına sahip olan yetişkinlerin oy kullanmasının reddedilebileceği dile getirilmiştir.¹⁹² Öte yandan, yetişkinlerin oy kullanmasını yasaklamak yerine oy kullanmanın doğasını ve amacını anlayıp anlamadığını belirlemek üzere basit bir görüşme yapılabileceği, böyle bir kapasitesi olanların da akıl yaşı ya da öğrenme özürllü olup olmaması dikkate alınmaksızın oy kullanma hakkına sahip olabilmesi önerilmiştir.¹⁹³

Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin de imzaladığı ve 5825 sayılı Kanun'la onaylanmasını uygun bulduğu Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme de özürllülerin siyasi haklardan mahrum bırakılmayacağı belirtilmiştir. Marcus Redley, sözleşmenin "öğrenme güçlüğü çeken" yetişkinlerin de eşit oy hakkına sahip olmasını teyit ettiğini belirtir.¹⁹⁴ Redley'in *Zihinsel Kapasite Kanunu*'nda yer aldığını söylediği bir test, bir insanın karar verme kapasitesi olup olmadığını saptamak üzere, şunları yapıp yapmadığına bakılmasını öngörür: "(i) bir kararla ilgili bilgiyi anlamak; (ii) bilgiyi zihninde tutabilmek; (iii) bilgiyi muhakeme sürecinde kullanmak; (iv) kararını bildirmek".¹⁹⁵ Redley, bir yetişkinin oy kullanmasına adayların niteliklerini anlayıp anlayamadığı üzerinden karar verilmesini ise, nüfusun diğer bölümüne böyle davranılmadığı için ayrımcılık olarak niteler.¹⁹⁶

Bu konuda ayrımcılık yapılmadan bir çözüm arayışıyla, zihinsel özürllülerin oy kullanmasını kolaylaştırmak için resimlerle, renkler kullanılarak yönlendirmeler yapılabileceği, DVD hazırlanarak ve internet aracılığıyla bu yönlendirmelerin yaygınlaştırılabileceği belirtilmiştir.¹⁹⁷ Okuması kolay, simgelerle ve renklerle tasarlanmış oy pusulaları kullanılması da önerilmiştir.¹⁹⁸

¹⁹¹ Örnekler için bakınız: Marcus Redley, "Citizens with learning disability and the right to vote" *Disability & Society*, vol. 23, no.4, June 2008, s. 377, 378.

¹⁹² Redley, 2008, s.378.

¹⁹³ Mencap 2003'den aktaran Redley, 2008, s.378, 382.

¹⁹⁴ Redley, 2008, s. 376.

¹⁹⁵ Redley, 2008, s.382.

¹⁹⁶ Redley, s. 382.

¹⁹⁷ "Marks the Spot", *Learning Disability Today*, July 2009, s.14.

¹⁹⁸ *Learning Disability Today*, 2009, s.15.

2.2.5. Adalete Erişim

Gözüne alınan, cezaevlerinde tutulan özürsümlerinin nasıl gözüne alındıkları, karakolda, cezaevinde nasıl muamele gördükleri, başkalarının bakımına ihtiyaç duydukları ya da istismara açık oldukları için dikkat edilmesi gereken ve devlete çeşitli sorumluluklar yükleyen bir konudur. Bu alanda uygun ortamın sağlanmasıyla uygun hizmetin sağlanması birbirini bütünlendiğinden fiziksel çevre, süreç ve personel birarada incelenmiştir. Bu alanda ayrımcılığa uğrama olasılığının daha yüksek olduğu tahmin edilen zihinsel özürsümler ayrı bir başlık halinde incelenmiştir.

2.2.5.1. Adalete Erişimde Engeller

ABD’de tekerlekli sandalyeye bağımlı bir özürsümlü gözüne alınırken uygun araç getirilmediği için, araçtaki sıraya kemerle bağlanmış, ancak araç seyir halindeyken yere düşüp yaralanmıştır.¹⁹⁹ Bu durum dava konusu olmuş ve ayrımcılık olarak değerlendirilmiştir. Bir başka örnekte, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi’nin uygulanmasını denetlemekle görevli Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi, bir özürsümlünün kendine uygun koşullar bulunmayan ortamda karakolda ve cezaevinde bulunması nedeniyle “sıkıntı çekmesi iddiasını haklı bulmuş ve bu durumu kötü muamele olarak değerlendirmiş ve Sözleşmenin 3. Madde’sinin ihlali olarak saymıştır.”²⁰⁰ Bu örnekte, tekerlekli sandalyeye ihtiyaç duyan birinin tuvalete götürülüp getirilmesinden sorumlu olan kolluk kuvvetlerinin, özürsümlüyü tuvalete götürmemesi, tuvalette uzun süre bekletip geri götürmemesi, özürsümlünün özüründen dolayı gereksindiği ihtiyaçların gözetilmemesi söz konusudur.

Yazında, cezaevlerindeki özürsümlü tutuklu ve hükümlülerin çoğu zaman gündelik ihtiyaçlarını, bakımını, temizliğini sağlamak açısından diğer tutuklu ve hükümlülerin insafına bırakılıyor olması sorunu dile getirilmiştir.²⁰¹ ABD’deki bir başka uygulamada, tekerlekli sandalyeli bir mahkûm, tekerlekli sandalyenin dönmesine izin vermeyecek ölçüde küçük bir hücrede günde 23 saat kalmak zorunda olduğu ve temel temizlik ve bakım sağlanmadığı, tuvaleti kullanmaya çalışırken kendini yaraladığı için dava açmış ve haklı bulunmuştur.²⁰² Bu durum, özürsümlü olmayanlardan farklı ihtiyaçları olan özürsümlü bireylerin, gerekli ihtiyaçların giderilmemesi nedeniyle dolaylı ayrımcılığa uğraması anlamına gelmektedir.

Türkiye’deki cezaevlerinde bu konuda yapılmış bir çalışma bulunmamıştır. Ancak Mehmet Kurt, “ceza infaz kurumlarının çoğunda, kadrolu bir kurum hekimi ve kurum reviri” bulunmadığını, hasta olan tutuklu ve hükümlülerin hastanelere sevinde infaz koruma personelinin sayısının ve “dış güvenlikten sorumlu olan jandarma görevlilerinin sayısının sevklerde gecikme veya sevkleri zorlaştırdığını, 5275 sayılı Ceza ve Güvenlik Tedbirlerinin İnfazı Hakkında Kanun’da “ceza infaz kurumunun sağlık yönünden kurum hekimi tarafından denetlenmesi” öngörüldüğü halde bunun uygulamasına da pek rastlanmadığını ifade etmiştir.²⁰³ Bu durum, cezaevinde kalan diğer bireylere göre daha sık ve daha ciddi sağlık sorunları yaşayan özürsümler açısından ayrımcılık anlamına gelebilir.

Adalete erişime ilişkin kaydedilen bir başka ayrımcılık durumu da, gözüne alınma ya da yargılanma sürecinde ifadenin ya da tanıklığın önemsenmemesidir. Ayrımcılık, yargılama sürecinde yargıçların ve avukatların özürsümlere acıma ve sempatiyle yaklaşım davranışı göstermeleri,

¹⁹⁹ Oyez Oyez, Heidi Koenig, “The Americans with Disabilities Act: Who Isn’t Covered?”, *Public Administration Review*, vol. 58, No.6, 1998, s.473.

²⁰⁰ Çakmak, 2006, s.199.

²⁰¹ Robert B. Greifinger, “Disabled Prisoners and ‘Reasonable Accommodation’”, *Criminal Justice Ethics*, Jan 1, 2006.

²⁰² Greifinger, 2006, s.2.

²⁰³ Mehmet Kurt, Türkiye’de Ceza İnfaz Kurumlarının Sorunları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Huku-ku Anabilim Dalı, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara, 2006, s. 184-185.

özürllüleri hakları olan eşit insanlar olarak görmemeleri biçiminde ortaya çıkabilmektedir.²⁰⁴ Bu nedenle, bu konudaki mevzuatın değişmesi adaletle ilgili personelin zihniyetinin değişmemesi nedeniyle etkisiz olabilmektedir.²⁰⁵

2.2.5.2. Zihinsel Özürllüler Açısından Adalete Erişimde Ayrımcılık

Zihinsel özürllülerin adalete erişimiyle ilgili ayrımcılık, tutuklanma ve yargılanma aşamalarından başlamaktadır. Zihinsel özürllülerin hukuki kavramları anlamaları açısından özürllü olmayanlarla karşılaştırıldıkları bir araştırmada 34 kavramdan yalnızca 8'i gelişme bozukluğu olan zihinsel engellilerin çoğu tarafından anlaşılabilmiştir.²⁰⁶ Birleşik Krallık'ta yapılan bir araştırmada, zihinsel özürllülerin gözaltına alınma sürecinde kötü muameleye uğrayabildiği, süreçleri anlamadığından dolayı sorgulama sırasındaki ve cezaevindeki bilgilendirmenin zihinsel özürllüler için yeterli olmadığını, yargılama sürecinde çok hızlı ve karmaşık konuşulduğu için dinlemeyi bırakabildikleri ve hak etmedikleri cezalara mahkûm edilebildiklerini saptamıştır.²⁰⁷

Bu konuda Türkiye'de yapılmış bir araştırmaya rastlanmamıştır, ancak diğer ülkelerle ilgili yazında, ağırlıklı olarak zihinsel özürllülerin cezaevlerinde istismara ve ayrımcılığa uğradıklarını gösteren araştırmalar vardır.²⁰⁸ Zihinsel özürllüler cezaevi kurallarını öğrenmekte güçlük çektikleri için ayrıca cezalandırılabilen, ²⁰⁹ rehabilite edici etkinliklerden faydalanamamakta, zihinsel özürllülerin yararlanabileceği etkinlikler düzenlenmemektedir.²¹⁰ Birleşik Krallık'ta yapılan bir araştırmada, cezaevi personelinin zihinsel özürllülerin ihtiyaçlarının farkında olmadıkları, zihinsel özürllülerin diğer mahkûmların kötü davranışlarından da korunamadığı belirtilmiştir.²¹¹ Birleşik Krallık'ta, cezaevi reformu nedeniyle cezaevindeki 154 zihinsel özürllüyle görüşülerek yapılan bir araştırmada, cezaevlerinde zihinsel özürllülerin "sistemik ve rutin hak ihlalleriyle ve ayrımcılıkla karşılaştığı" belirtilmiştir.²¹²

2.2.6. Dinlenme ve Boş Zaman Faaliyetlerine Katılım

Özürllü bireyler değişik alanlarda haklarını kullanmak konusunda sıkıntı yaşamaktadırlar. Bunlardan birisi de dinlenme ve boş zaman faaliyetleri²¹³ alanıdır. Birleşmiş Milletlerin hazırladığı ve Türkiye'nin de imzalamış olduğu Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'de özürllülerin dinlenme ve boş zaman faaliyetlerine tam katılımına ilişkin ayrımcılıkla mücadeleye ait bir bölüm de

²⁰⁴ Harlan Hann, "Antidiscrimination Laws and Social Research on Disability: The Minority Group Perspective", *Behavioral Science and the Law*, vol.14, 41-59, 1996.

²⁰⁵ Hann, 1996.

²⁰⁶ Kristine I. Ericson ve Nitza B. Perlman, "Knowledge of Terminology and Court Proceedings in Adults with Developmental Disabilities", *Law and Human Behaviour*, vol.25, no.5 October, 2001.

²⁰⁷ Daniel Allen, "Criminal injustice", *Learning Disability Practice*, vol.11, no.10. 2008; Talbot 2008'den aktaran Glyn Jones ve Jenny Talbot, "Editorial No One Knows: The bewildering passage of offenders with learning disability and learning difficulty through the criminal justice system", *Criminal Behaviour and Mental Health*, 20: 1-7 (2010), s.4.

²⁰⁸ Yakın tarihte zihinsel özürllülerin zorla kısırlaştırılması da söz konusu olmuştur. Sayce 1997'den aktaran Paul Illingworth, "A model for prison change: combating discrimination", *Ethnicity and Inequalities in Health and Social Care*, vol.2, Issue 3 October 2009. Örneğin ceza ve tutukevlerinde özürllülerin tahliyesine izin verecek acil durum planları olup olmadığı, ceza indirimi seçeneklerinin mümkün olacağı cezaevi tiplerinin ya da işliklerin özürllülere de eşit biçimde sağlanıp sağlanmadığı sorgulanmıştır. Oyez ve Koenig, 1998, s.471-473.

²⁰⁹ Greifinger, 2006, s. 53.

²¹⁰ Greifinger, 2006, s. 53; Loucks 2007'den aktaran Glyn Jones ve Jenny Talbot, "Editorial No One Knows: The bewildering passage of offenders with learning disability and learning difficulty through the criminal justice system", *Criminal Behaviour and Mental Health*, 20, s. 1 (2010).

²¹¹ Jones ve Talbot, 2010, s.1.

²¹² "Discrimination is 'routine' in the criminal justice system", *Community Care*, 11.20.2008, Issue: 1748, s.9.

²¹³ Bu bölümde boş zaman aktiviteleri genel bir başlık olarak kullanılmış olup Dinlenme, Boş Zaman Aktiviteleri, Kültürel Yaşama ve Spor Faaliyetlerine Katılımı da kapsamaktadır.

bulunmaktadır. Buna göre taraf devletlerin, özürülülerin diğer bireylerle eşit koşullar altında dinlenme ve boş zaman faaliyetlerine katılım haklarını tanımaları ve özürülülerin bu imkanlardan yararlanmasını sağlamak için gerekli tüm tedbirleri alması gerekmektedir. Bu tedbirler arasında temel olarak "özürülülerin bu faaliyetlere fiziksel ulaşılabilirliğini artırmak; ilgili etkinlikleri örgütlenme, geliştirme ve bu etkinliklere katılma imkanına sahip olmasını temin etmek ve bu nedenle, diğer bireylerle eşit koşullar altında onlara uygun bilgi ve eğitimin verilmesini ve kaynakların sunulmasını sağlamak" gelmektedir (Madde 30). Dolayısıyla, sayılan nedenlerle özürülü bireylerin dinlenme ve boş zaman faaliyetlerinden faydalanamaması ise ayrımcılık kapsamında değerlendirilmektedir. Diğer yandan, ayrımcılık genel olarak olumsuz tutumlara sahip olunan grup üyelerine karşı yapılan olumsuz davranışlar olarak tanımlanmaktadır.²¹⁴ Dolayısıyla, toplumdaki özürülülere ilişkin olumsuz tutumlar nedeniyle de özürülülerin bu faaliyetlere tam katılımlarında sıkıntı yaşamaları yine özürülülere karşı ayrımcılık kapsamında değerlendirilmektedir. Özetle, yukarıda belirtilen hususların özürülülerin dinlenme ve boş zaman faaliyetlerine tam katılımları önündeki ayrımcılık temelli engelleri oluşturduğu söylenebilir.

Gündelik yaşamda kişilerin boş zaman faaliyetleri önemli bir yer tutmaktadır. Boş zaman faaliyetleri ve sağlık arasındaki ilişki son yıllarda yoğun olarak çalışılmaktadır.²¹⁵ Araştırmalar boş zaman faaliyetlerinin psikolojik ve fiziksel yararlarına işaret etmektedir.²¹⁶ Örneğin, araştırmalara göre boş zaman faaliyetleri kişilerin stresle başa çıkmalarına yardımcı olmaktadır.²¹⁷ Diğer taraftan, ayrımcılığa maruz kalmak kişilerde olumsuz psikolojik etkiler doğurabilmektedir. Örneğin, İsveç'te yürütülen bir çalışmada yaşın, uzun süreli hastalığın ve sosyo-ekonomik dezavantajın etkileri kontrol edildikten sonra, özürülü olmanın algılanan ayrımcılığın kaynaklarından biri olduğu ve sıklıkla yaşanan ayrımcılığın psikolojik stresi artırdığı bulunmuştur.²¹⁸ Bu bağlamda, boş zaman faaliyetleri özürülü bireyler için stresi düşürücü bir fonksiyona sahip olabilirken, bu alandaki algılanan ayrımcılık ise tersine algılanan stres düzeyi gibi birçok psikolojik sağlık kriteri açısından özürülü bireylere olumsuz etkiler de yapabilir. Diğer bir deyişle, özürülülerin bu alanda algıladıkları ayrımcılık, dinlenme ve boş zaman faaliyetlerinin olası olumlu etkilerini yok edebilir, hatta tersine bu faaliyetlerin kendileri stres yaratıcı yaşantılar olarak kişiler üzerinde olumsuz etkiler yaratabilir.

Öte yandan, boş zaman faaliyetlerinin sosyal etkileşim ve ayrımcılığın önlenmesinde işlevi olabileceği de belirtilmektedir. Örneğin, Stodolska, etnik ve ırksal ayrımcılık özelinde yürüttüğü çalışmasında, boş zaman faaliyetlerinin ayrımcılığın azaltılmasında önemli bir yere sahip olabileceğini öne sürmektedir. Bu faaliyetler değişik toplum kesimlerinden gelen kişilerin enformal biçimde etkileşime girebilmelerine imkan sağlamaktadırlar.²¹⁹ Stodolska boş zaman faaliyetleri kapsamında ayrımcılığın hedefi olan kişilerin daha homojen olarak ve görece izole edilmiş mekanlarda bir araya gelebildiklerini ancak, bunun bu kişilerin geçici olarak ayrımcılıktan uzak kalmalarını sağlayabildiğini belirtmektedir.²²⁰ Stodolska, diğer taraftan, uzun vadede diğer gruplarla etkileşimin sınırlı olmasının toplumda belli gruplara karşı olan tutumların daha da olumsuz hale gelmesine neden olabileceğini öne sürmektedir.²²¹ Zihinsel ve ortopedik özürülülerden oluşan bir grubun algılarının incelendiği araştırmada, örneklem grubundakilerin kaynaştırma ortamında

²¹⁴ Robert A. Baron ve Donn R. Byrne, *Social Psychology*, Allyn & Bacon, Boston, 2000.

²¹⁵ Linda Trenberth, "The role, nature and purpose of leisure and its contribution to individual development and well-being", *British Journal of Guidance & Counselling*, 33, 1, 1-6, 2005.

²¹⁶ Leandra A. Bedini, "Just sit down so we can talk: Perceived stigma and community recreation pursuits of people with disabilities", *Therapeutic Recreation Journal*, First Quarter, 2000.

²¹⁷ Trenberth, 2005.

²¹⁸ Wamala, Boström ve Nyqvist, 2007.

²¹⁹ Monika, Stodolska, "Implications of conditioned attitude model of individual discriminatory behavior for discriminatory behavior for discrimination in leisure settings", *Leisure Sciences*, 27, 59-74, 2005.

²²⁰ Stodolska, 2005.

²²¹ Stodolska, 2005.

düzenlenen boş zaman faaliyetlerini üç farklı biçimde algıladıkları bulunmuştur. Bazıları kaynaştırma ortamını birleştirici olarak algılamış ve bu ortamın boş zaman faaliyetlerinin özürllülere ilişkin olumsuz kalıpyargıları yıkılabildiğini ve özürllü olmayan bireylerle yakınlaştırmaya etkisi olduğunu belirtmiştir. Yani, bu grupta yer alan katılımcılar kaynaştırma ortamını olumlu değerlendirmişlerdir. Örnekleme grubundan bazıları ise bu ortamın uzaklaştırıcı etkiye sahip olduğunu belirtmişlerdir. Bunlara göre ise, kaynaştırma ortamı benzerlikler yerine farklılıkları vurgulamaktadır. Bu grupta yer alanlar kaynaştırma ortamında yapılan boş zaman faaliyetlerinin özürllülük temelli bir hiyerarşiye neden olduğunu belirtmişlerdir. Bu grup kaynaştırma ortamında olumsuz tutumlara maruz kaldıklarını belirtmişlerdir. Son gruptakiler ise kaynaştırma ortamının nötrleştirici etkiye sahip olarak algıladıklarını belirtmişlerdir. Yani, gruptakiler bu ortamın kabul etmeyen ama aynı zamanda dışlamayan, yok saymayan ve aşağı görmeyen bir ortam olarak nitelendirmişlerdir. Dolayısıyla, sosyal kabulün olmadığı boş zaman faaliyet ortamları kişiler üzerinde olumsuz etkiler yaratabilirken, sosyal kabulün varlığı kalıpyargıların yıkılabildiği olumlu ortamlar olarak algılanabilirler.

Öte yandan, Devine ise kaynaştırmalı olarak (özürllü olan ve özürllü olmayan bireyler birlikte buldukları) düzenlenen boş zaman faaliyetlerinin özürllü bireylerin algılamaları üzerindeki etkilerini araştırmıştır.^{222 223}

Özürllü bireylerin özürllü olmayan bireylere kıyasla boş zaman faaliyetlerine tam katılım düzeyleri ayrımcılık temelli engeller nedeniyle sınırlı görünmektedir.²²⁴ N.O.D. Harris tarafından A.B.D. genelinde yürütülen çalışmaya göre, özürllü bireylerin özürllü olmayan bireylere kıyasla daha az sıklıkla restoranlara, süpermarketlere, alışveriş merkezlerine, sinemaya, tiyatroya, konserlere, spor karşılaşmalarına gittiklerini; daha az sıklıkla arkadaşları, aileleri ve komşularıyla sosyalleştikleri ve hobi faaliyetlerine katıldıkları bulunmuştur.²²⁵ Özürllü ve özürllü olmayan bireylerin benzer gelir düzeyine sahip oldukları koşullarda bile, özürllü bireylerin özürllü olmayanlara kıyasla boş zaman faaliyetlerine daha az katıldıkları bulunmuştur. Bu bulgu, ulaşılabilirlik konusundaki sıkıntılar ve/veya toplumda özürllülere ilişkin olumsuz tutumlar gibi başka nedenlerin özürllülerin boş zaman faaliyetlerine daha düşük düzeyde katılımlarının arkasında yatan nedenler olabileceğini göstermektedir.²²⁶ Burns ve Graefe'nin yine A.B.D'de yürüttükleri ve dış mekanda yürütülen boş zaman aktivitelerine katılıma odaklandıkları çalışmalarında, kişisel özne sahip olan katılımcıların sırasıyla ailesinde özürllü birey olan ve özürllü birey bulunmayan aileye sahip katılımcılara kıyasla bu tip aktivitelere katılımda daha fazla zorluk (ulaşımdaki sınırlılıklar, ücreti karşılayamıyor olmak, dış mekan için yanlarında eşlik edecek sosyal grubun olmaması) yaşadıkları bulunmuştur.²²⁷ Darcy ve Daruwalla ise özürllü bireylerin yaşadıkları turistik aktivitelere ilişkin olumsuz deneyimlerin ekonomik, fiziksel ve olumsuz tutumdan kaynaklı olduğunu belirtmektedir.²²⁸ Özürllü bireyler, turistik geziler kapsamında fiziksel ulaşılabilirlik konusunda sıkıntı yaşamaktadır, turizm hizmeti sağlayanlar kendilerine yeterli düzeyde ve uygun şekilde bilgi vermeyebilmektedir ve yine, toplumdaki olumsuz tutumlar da kişilerin tatmin edici turistik faaliyette bulunmalarını önünde engel oluşturmaktadır.²²⁹ Bu bağlamda, Bedini boş zaman hizmeti sağlayıcılarının özürllüler için uygun dil,

²²² Mary Ann Devine, "Being a doer instead of a viewer: The role of inclusive contexts in determining social acceptance for people with disabilities", *Journal of Leisure Research*, 36, 2, 137-159, 2004.

²²³ Devine, 2004.

²²⁴ Robert C. Burns ve Alan R. Graefe, "Constraints to outdoor recreation: Exploring the effects of disabilities on perception and participation", *Journal of Leisure Research*, 39, 1, 156-181, 2007.

²²⁵ N.O.D. Harris, "Key findings: 2000 N.O.D./Harris Survey of American with disabilities", 2000.

²²⁶ N.O.D. Harris, 2000.

²²⁷ Burns ve Graefe, 2007.

²²⁸ Simon Darcy ve Pheroza S. Daruwalla, "The trouble with travel: People with disabilities and tourism", *Social Alternatives*, 18, 1, 41-46, 1999.

²²⁹ Darcy ve Daruwalla, 1999.

işaret, başlık, reklam ve özürlü ihtiyaçları açısından uygun bilgiye sahip ve saygılı davranan personeli sağlamalarının tam katılımın sağlanması açısından önemine işaret etmektedir.²³⁰

Bedini özürlü bireylerin boş zaman faaliyetlerine ilişkin deneyimlerine dayanan sosyal damgalanmaya ilişkin algılarını ve buna ilişkin tepkilerini araştırdığı bir çalışma yürütmüştür.²³¹ Bedini mekansal ulaşılabilirlik ve ilgili olanaklara rağmen, özürlü bireylere ilişkin olumsuz tutumların özürülülerin boş zaman faaliyetlerine katılım düzeylerine ve faaliyetler süresince yaşadıkları memnuniyet düzeylerine etki ettiğini belirtmektedir.²³²

Diğer taraftan, farklı özür gruplarına ait bireylerin boş zaman faaliyetlerine tam katılım düzeyleri değişkenlik gösterebilir. Ancak, Williams ve diğerleri boş zaman aktivitelerine katılım ile bağlantılı olarak farklı özür gruplarına sahip kişilere ilişkin araştırmaların oldukça kısıtlı olduğunu belirtmektedir.²³³ Örneğin, Coco-Ripp daha önceki araştırma bulgularına dayanarak, işitme özürlü bireylerin boş zaman faaliyetlerine tam olarak katılmadıklarını bildirmektedir.²³⁴ İşitme özürülülere ilişkin olarak yapılması gereken fiziksel düzenlemelerin (çeşitli görsel uyarı sistemi gibi) boş zaman faaliyetlerinin düzenlendiği mekanlarda sınırlı düzeyde yapıldığını belirtilmektedir.²³⁵ Hem görme ve hem de işitsel özürlü grubun boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılımlarına ilişkin yürüttükleri çalışmalarında, Lieberman ve Stuart, katılımcıların %60'nın şu an içinde buldukları boş zaman faaliyetlerinden memnun olmadıklarını belirtmektedirler.²³⁶ Bu katılımcılar yaptıkları boş zaman faaliyetlerinin aslında kendi tercihleriyle uyuşmayan faaliyetler olduğunu belirtmektedirler. Hem görme ve hem de işitme özürlü grubun istihdam oranlarının oldukça düşük olduğunu ve bu yüzden boş zaman faaliyetlerine katılımlarının daha da önemli olduğunu belirtilmektedir. Katılımcıların %50'sinin herhangi bir işte çalışmadığı da bildirilmiştir. Ayrımcılık açısından değerlendirildiğinde, katılımcıların belirttikleri en önemli engelin, ulaşımındaki kısıtlılık olduğu ortaya çıkmıştır. İkinci önemli engel ise, büyük olasılıkla kişinin görsel sınırlılığı ve ihtiyaç duyduğu alternatif iletişim yolları nedeniyle, kendilerine eşlik edecek birinin bulunmaması olarak bildirilmiştir. Özürlü bireylere uygun boş zaman ve dinlenme faaliyetlerinin eksikliği de bildirilmiştir. Ayrıca son olarak bu aktiviteleri sunan kişilerin özürülülere ilişkin olumsuz tutumları da önemli engeller arasında belirtilmiştir.²³⁷

A.B.D genelinde yürütülen bir çalışmanın bulgularına göre düşük ve orta düzeyde özre sahip olan bireylerin yüksek düzeyde özre sahip olan bireylere kıyasla boş zaman faaliyetlerinin de dahil olduğu birçok alanda (istihdam, eğitim, sağlık vb.) daha iyi düzeyde olduğu bildirilmektedir.²³⁸ Daha spesifik olarak, yürütülen başka bir çalışmada daha ağır derecede özre sahip olan katılımcılar daha düşük derecede özre sahip olanlara kıyasla kaynaştırmalı boş zaman faaliyetlerinin düzenlendiği ortamlarda daha fazla oranda olumsuz tutumlara maruz kaldıklarını bildirmişlerdir. Dolayısıyla, özrün derecesi de boş zaman ve dinlenme faaliyetlerinde algılan ayrımcılık temelli engeller üzerinde etkili olabilir.²³⁹

Demografik değişkenlerin özürülülerin boş zaman faaliyetlerine katılım düzeylerine olan etkisi de bazı çalışmalar da incelenmiştir. Örneğin, ABD genelinde 1994-1995 yılları içinde boş zaman ve

²³⁰ Bedini, 2000.

²³¹ Bedini, 2000.

²³² Bedini, 2000.

²³³ Williams vd. 2004'den aktaran Burns ve Graefe, 2007.

²³⁴ Jo Ann, Coco-Ripp, "Including people who are deaf in recreation", *Parks & Recreation*, February, 26-31, 2005.

²³⁵ Coco-Ripp, 2005.

²³⁶ Lauren Lieberman ve Moira Stuart, "Self-determined recreational and leisure choices of individuals with deaf-blindness", *Journal of Visual Impairment & Blindness*, October, 724-735, 2002.

²³⁷ Lieberman ve Stuart, 2002.

²³⁸ N.O.D. Harris, 2000.

²³⁹ N.O.D. Harris, 2000.

dinlenme faaliyetlerine katılımı ilgili bir araştırma yürütülmüştür.²⁴⁰ Bu araştırmada örneklem grubunun ağırlıklı olarak fiziksel özre sahip olduğu belirtilmiştir. Özürllü grubun özürllü olmayan gruba kıyasla daha az istihdam edildikleri ve daha düşük yıllık gelire sahip oldukları bulunmuştur. Genel olarak değerlendirildiğinde, boş zaman faaliyetlerine katılmada sorun yaşayan grubun daha çok kadın olduğu, görece olarak daha yaşlı olduğu ve daha az eğitim ve gelire sahip olduğu bulunmuştur. Yaşın özürllülerin boş zaman faaliyetlerine katılım düzeyleri üzerinde belirleyici bir değişken olduğu bulunmuştur. En genç ve en yaşlı özürllü grupların en genç ve en yaşlı özürllü olmayan gruplara kıyasla boş zaman faaliyetine daha fazla katıldığı bulunurken, orta yaş kategorilerinde özürllü grubun ise özürllü olmayan gruba kıyasla boş zaman aktivitelerine daha az katıldıkları bulunmuştur. Ayrıca, özürllü grubun %30'nun özellikle dış alanda boş zaman faaliyetlerine katılmak için değişik araçlara ihtiyaç duyduğu bulunmuştur. Örneklem grubunun %49'u ise yanlarında kendilerine eşlik eden birine ihtiyaç duyduklarını belirtmişlerdir. Özürllü grubun %88'i boş zaman faaliyetine katılacakları mekanlarda ulaşılabilirliğin ortama uyabilecekleri şekilde düzenlemesi gerektiğini düşündüklerini belirtmişlerdir.²⁴¹ Başka bir araştırmada da, 18-29 yaş aralığı dışındaki gruplarda özürllü olan bireylerin özürllü olmayanlara kıyasla daha az boş zaman faaliyetlerine katıldıkları bulunmuştur. 18-29 yaş düzeyi özürllü grup ise özürllü olmayanlarla hemen hemen eşit düzeyde boş zaman faaliyetlerine katıldıklarını bildirmişlerdir.²⁴²

Özetle, bu çalışma ile özürllü bireylerin boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine ilişkin katılım düzeyleri ve bu alanda algıladıkları ayrımcılık düzeylerinin incelenmesinin yukarıda belirtildiği gibi, bu kişilerin yaşamlarındaki stres düzeyinin azaltılması ve sosyal ilişkilerin artırılması gibi olası olumlu etkileri açısından önemli olduğu düşünülmektedir. Yine, uluslararası ilgili yazında gösterilen bazı ilişkilerin (örneğin, yaşa bağlı farklılaşma gösteren ayrımcılık algıları gibi) Türkiye'de de araştırılmasının bu alanda daha fazla dezavantaj algılayan grupların belirlenmesi ve dolayısıyla da ilgili önlemlerin alınabilmesi için de katkı sağlayıcı olacağı düşünülmektedir.

2.2.7. Topluma Dahil Olma

Özürllü kişilerin bağımsız yaşayabilmelerine ve eşit haklara sahip üyeler olarak topluma dahil olmalarına karşı toplumsal çevrenin fiziksel olarak ulaşılabilir nitelikte olmamasından ya da kişilerin ayrımcı davranışlarından kaynaklanan engellerle karşılaştıkları bilinmektedir. Bu alanda özürllülere karşı ayrımcılık, örneğin binalar, yollar ve ulaşım araçları gibi fiziksel çevre unsurlarının ulaşılabilir nitelikte olmaması biçiminde ortaya çıkabilmektedir. Öte yandan, özürllüler, kendileri için ulaşılabilir olan toplumsal alana adım attıklarında da örneğin tanımadıkları kişilerin sözlü ya da fiziksel saldırılarına uğrayabilmekte ya da kendi başlarına hukuki işlemler yapabilme yetenekleri fazladan koşulları ileri sürülerek kısıtlanabilmektedir.

2.2.7.1. Fiziksel Çevrenin Ulaşılabilirliği

Fiziksel çevrenin ulaşılabilirliğinin, özürllülere karşı ayrımcılığın ortadan kaldırılması ve toplumların özürllüleri dışlayıcı tutumlarından kurtulmaları açısından oldukça önemli olduğu yaygın olarak kabul edilmektedir; ancak bu konuda toplumlar henüz pek yol katetmiş değildir.²⁴³ Avrupa'da Türkiye dahil 14 ülkede özürllülere ilişkin koşulları ve uygulamaları değerlendiren 2007 tarihli bir raporda,²⁴⁴ fiziksel çevrenin ulaşılabilirliği, ülkelerin genellikle en az başarı gösterdikleri

²⁴⁰ B. P. McCormick, *People with disabilities: National survey of recreation and the environment*, Bloomington, IN: National Center on Accessibility, 2000.

²⁴¹ McCormick, 2000.

²⁴² N.O.D. Harris, 2000.

²⁴³ Rob Imrie ve Marion Kumar, "Focusing on Disability and Access in the Built Environment" *Disability & Society*, 13(3), 1998, s. 370 – 374.

²⁴⁴ International Disability Rights Monitor, *IDRM Regional Report of Europe*, 2007, s. 1-29.

alan olarak görünmektedir. Bu ülkelerin çoğunda özürlü haklarını korumak üzere yürürlüğe sokulmuş kapsamlı düzenlemeler vardır ve bu düzenlemeler birçok konuda ciddiyetle uygulanmakta ve sonuç getirmektedirler. Ancak bu düzenlemelerin ulaşılabilirlikle ilgili olan hükümlerinin uygulanması belirgin biçimde geri kalmaktadır. Ulaşılabilirlik yönünde somut gelişmelerin sağlandığı örneklerin birçoğunda devam eden temel sorun ise, kesintisiz ulaşılabilirliğin sağlanamamış olmasıdır. Bu raporda Türkiye, Estonya ve Bulgaristan ile birlikte, özürllülere karşı Avrupa'daki en dışlayıcı nitelikte ülkeler arasında değerlendirilmektedir. Rapora göre Türkiye'de yollar, alanlar, ulaşım şebekesi ve binalar da dahil olmak üzere kentsel fiziksel çevrenin ulaşılabilir olmaması norm, ulaşılabilir olması ise istisna durumundadır.²⁴⁵ 2007 yılında Ankara'da farklı özür gruplarından 382 kişi ile yapılan özürllülerin yapıllı çevreye ulaşımı araştırmasının bulguları da bu yöndedir. Çalışmada, kamunun yaya ulaşımına açık kentsel yapıllı çevrenin bir çok noktada özürllüler için ulaşılabilir nitelikte olmadığı, özellikle yaya hareketini zorlaştıracı veya engelleyici nitelikte olduğu saptanmıştır.²⁴⁶

II. Özürllüler Şurası'nda sunulan Fiziksel Çevre Komisyon Raporu, kentsel yerleşimlerde fiziksel çevrenin ulaşılabilirliği ile ilgili sorunların detaylı bir tablosunu sunmaktadır.²⁴⁷ Türkiye İstatistik Kurumu'nun 2002 tarihli Türkiye Özürllüler Araştırması bu konuyla ilgili ulusal bazda veriler içermektedir. Araştırmanın bulgularına göre, örneklem grubunun ancak yaklaşık %3'ü yaşadığı bina, sokak ve caddede özürüne uygun düzenleme bulunduğunu belirtmişken, yaklaşık %67'si yaşadığı çevrede özürüne uygun herhangi bir düzenleme olmadığını yanıtını ve yine yaklaşık %20'si ise düzenleme olup olmadığını bilmediği yanıtını vermiştir.²⁴⁸ Tufan ve Arun, bu sonuncu grubu, özürllülerin çevrelerindeki yaşamdan ne denli yalıtılmış olabileceklerinin göstergesi olarak okumaktadır. Aynı değerlendirmeyi, yazarlar, yaşadığı çevrede toplu taşıma hizmetinin bulunup bulunmadığı sorusuna "bilmiyorum" yanıtını veren yine yaklaşık %20'lik bir kesim için de yapmaktadırlar. İki soruda da olumlu, olumsuz ve bilmiyor yollu yanıtların yüzde dağılımları birbirine yakındır. Örneklem grubunun ancak yaklaşık %5'i toplu taşıma hizmeti alan bir çevrede yaşamaktadır; yaklaşık %67'lik bir kesimin bu soruya yanıtı olumsuzdur.²⁴⁹

Alana ilişkin yazın, fiziksel çevrenin özürllüler için ulaşılabilirliğinin dünya genelinde önemli bir sorun alanı olduğunu; Türkiye'deki durumun ise dikkat çekici bir biçimde ağır ulaşılabilirlik sorunları içerdiğini göstermektedir. İşyerlerinde ya da okullardaki ulaşılabilirlik sorunları istihdam ve eğitim alanlarında özürllülere karşı ayrımcılık yaratmaktadır. Topluma dahil olma alanındaki ayrımcılık bakımından ise, kamuya açık alanlar ve binalar ile toplu taşıma sistemlerinin ulaşılabilirliği özellikle önemlidir.

2.2.7.2. Kişilerin Ayrımcı Davranışları

Özürllülerin topluma eşit vatandaşlar olarak ve etkin biçimde katılabilmelerinin önündeki ciddi engellerden bir kısmının kişilerin özürllülere yönelik ayrımcı davranışlarından kaynaklandığı bilinmektedir. Özürllü bireylere yönelik ayrımcı davranışlar üzerine araştırmalar, daha çok aile ve yakın çevre, iş çevresi, okul çevresi gibi daha yakın, yoğun veya sürekli ilişkilerin yaşandığı sosyal evrenler üzerinde yoğunlaşmıştır. Alanın çok başvurulan çalışmalarından biri, Amerikan hukuk

²⁴⁵ International Disability Rights Monitor, s.513-515.

²⁴⁶ Mehmet Emin Barış ve Aysel Uslu, "Accessibility for the disabled people to the built environment in Ankara, Turkey", *African Journal of Agricultural Research*, 4 (9), 2009, s. 801-814.

²⁴⁷ T.C. Başbakanlık Özürllüler İdaresi Başkanlığı, II. Özürllüler Şurası:Yerel Yönetimler ve Özürllüler, Ankara, 2005. Yayının içeriğine Özürllüler İdaresi Başkanlığı web sitesinden de erişilebilmektedir. Url: www.ozida.gov.tr (erişim tarihi: 3.9.2010).

²⁴⁸ İsmail Tufan ve Özgür Arun, *Türkiye Özürllüler Araştırması 2002 İkincil Analizi*, Ankara, 2006, s. 48-50.

²⁴⁹ Tufan ve Arun, 2006, s.48-50.

bilimci Weber'in 2007 tarihli araştırması, iş, okul ve kamusal barınma yerlerindeki taciz olgusunu ve buna ilişkin hukuksal sonuçları ele almaktadır.²⁵⁰

Anonim üçüncü şahısların antisosyal davranışları ile ilgili yazın ise görece sınırlıdır. 1996 yılında Birleşik Krallık'ta zihinsel özürülülerle yapılan bir taramada görüşülen 778 kişi arasında toplum (kamu) içinde tacize uğradığını belirtenlerin oranı %47; fiziksel saldırıya uğradığını söyleyenlerin oranı ise %14 olarak verilmektedir.²⁵¹ Zihinsel özürülüler, İskoçya'da, Özürülü Hakları Komisyonu ile Capability Scotland adlı özürülü hakları örgütü tarafından yapılan bir başka araştırmada da, tüm özürülü grupları içinde en fazla tacize açık grup olarak ortaya çıkmaktadır; ardından görme özürülüler ve tekerlekli sandalyesi olmayan ortopedik özürülüler gelmektedir (sırasıyla %82, 57, 49). Tekerlekli sandalye kullanan ortopedik özürülülerin, ilginç bir biçimde, görünür bir özürü olmayanlardan da düşük bir oranda ve genel olarak en düşük oranda saldırıya uğradıkları bulgulanmıştır (sırasıyla %45 ve 36). Araştırma, İskoçya'da özürülülerini hedef alan nefret suçlarını ele almaktadır ve örneklem grubunun %47'si en az bir kez özürüllüğü nedeniyle nefret suçuna hedef olmuştur. Bildirilen olayların %73'ü sözlü hakaret, aşağılama ve tehdit biçiminde iken, %35'i fiziksel şiddet içermektedir. Saldırıları genellikle kentsel yerleşimlerde kamuya açık yerlerde ve mağdurun tanımadığı kişi veya kişilerce gerçekleştirilmektedir. Kırsal yerleşimlerde bildirilen görece seyrek saldırılar ise, daha çok mağdurun iş vb. yakın yaşam alanında ve bir ölçüde tanıdığı kişilerce gerçekleştirilmektedir. Mağdurlardan yaklaşık üçte birinin ayda bir sıklıkta saldırı ile karşılaştığı; yaklaşık yarısının korku ve çaresizlik hissi nedeniyle saldırıyı durdurmaya çalışmadığı; yüzde doksanı olayı yakınlarına ve ancak yüzde onu kolluğa bildirirken yaklaşık yüzde onunun kimseye bildirmedığı; saldırılardan doğan korku ve yılgınlık duyguları nedeniyle yaklaşık üçte birinin belirli yerlerden sakınmaya başladıkları ve her zaman kullandıkları alışılmış gündelik güzergahlarını ve dörtte birinise ikametgahlarını değiştirmiş olduğu bulgulanmıştır.²⁵² Özürülülerini hedef alan antisosyal davranışlar, *nefret suçu* kavramının daha önce taciz vb. kavramlarla ifade edilen saldırı fiillerini içeren geniş bir kavram olarak işlevselleşmesi ile birlikte, yakın gelecekte daha fazla araştırmaya konu olacak görünmektedir.²⁵³

Özürülülere yönelik ayrımcı davranışlar içinde dikkat çekici bir başka alt küme, kamu görevlilerinin veya şirket görevlilerinin özürülü bireylerin hukuken yapmaya yetkili oldukları işlemleri yerine getirmeyi reddetmeleri ya da ek koşullar ileri sürerek zorlaştırmalarıdır. 1996 yılında Birleşik Krallık'ta zihinsel özürülülerle yapılan bir taramada görüşülen 778 kişi arasında sigorta veya finans şirketleri tarafından hizmet talepleri geri çevrilmiş olanların oranı %25 olarak verilmektedir.²⁵⁴

Alana ilişkin yazın, özürülülerin fiziksel engellerin izin verdiği ölçüde adım atabildikleri toplumsal yaşamda, kişilerin ayrımcı davranışları nedeniyle bir kez daha engellendiklerini göstermektedir. Bu başlıkta, anonim üçüncü şahısların özürülülere yönelik antisosyal davranışları

²⁵⁰ Mark C. Weber, *Disability Harassment*, NYU Press, New York, 2007.

²⁵¹ Jim Read ve Sue Baker, *Not Just Sticks & Stones: A Survey of the Stigma, Taboos and Discrimination Experienced by People with Mental Health Problems*, 1996, Mental Health Charity. Url: <http://www.leeds.ac.uk/disability-studies/archiveuk/MIND/MIND.pdf> (erişim tarihi: 3.9.2010).

²⁵² Disability Rights Commission for Scotland ve Capability Scotland, *Hate Crime Against Disabled People in Scotland: A Survey Report*, 2004. Url: <http://www.leeds.ac.uk/disability-studies/archiveuk/DRC/Hate%20Crime%20report.pdf> (erişim tarihi: 3.9.2010).

²⁵³ Özürülülerin mağduru olduğu taciz, hakaret, kötü muamele vb. antisosyal davranışlarla ilgili az sayıdaki tarama hakkında bkz. Caroline Hunter ve diğerleri, *Disabled people's experiences of antisocial behaviour and harassment in social housing: a critical review*, Centre for Education Research and Social Inclusion, 2007, s.53-75. Url: <http://www.leeds.ac.uk/disability-studies/archiveuk/hodge/ASBO%20Final%20Report.pdf> (Erişim tarihi: 3.9.2010). Özürülülere karşı nefret suçları, yalnızca politika yapımcılar arasında değil, özürülü hareketinin aktif üyeleri ve alandaki araştırmacılar arasında da önemli bir zihniyet değişimi ile birlikte daha ciddi olarak kavranır hale gelmiştir. Örneğin, alandaki tanınmış bir aktivist ve yazarın şu yazısına bakınız: Tom Shakespeare, "The Cruel Toll of Disability Hate Crime", *The Guardian*, 12.3.2010. Url: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/mar/12/disability-hate-crime-david-askew> (Erişim tarihi: 3.9.2010).

²⁵⁴ Read ve Baker, 1996.

özellikle öne çıkmaktadır. Bir başka önemli sorun kümesi ise, özel ya da kamusal bürokratik kurum görevlilerinin işlemlerinde ortaya koydukları özürülere yönelik ayrımcı davranışlarla ilgilidir.

2.2.8. Bilgiye Erişim

Özürü bireylerin bilgiye erişimi alanındaki yazının önemli bir kısmı, sorunun saptanmasına,²⁵⁵ ilgili hukuksal durumların incelenmesine,²⁵⁶ politikaların tartışılmasına²⁵⁷ ya da teknolojik yenilikler önerilmesine²⁵⁸ odaklanmıştır. Bilgiye erişim alanında özürülere karşılaşılan engellenmenin ve dolayısıyla ortaya çıkan ayrımcılığın olgusal boyutlarını daha yakından ortaya koymaya yönelik saha çalışmaları ise sınırlıdır. Konunun bu boyutu, bazı akademik araştırmalarda ve özürü hakları ya da insan hakları örgütlerinin raporlarında görülebilmektedir.

İlk olarak, *bilgi* teriminin, burada, uzmanlık bilgisi ya da örneğin bilimsel bilgi anlamında değil, *enformasyon* anlamında kullanılmakta olduğu hatırd tutulmalıdır. Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme ile güvenceye alınan haklardan biri olan bilgiye erişim hakkının (access to information) konusu (Maddeler 2, 9, 21) basılı, sesli veya görüntülü materyallerin yanısıra televizyon veya internet yayını da dahil olmak üzere her türlü medyada iletilen enformasyonu kapsamaktadır. Kamuya açık bilginin özürülere erişilebilir olması, iletişim teknolojilerinin özürülere etkin kullanılacak biçimde tasarlanmış ya da uyumlaştırılmış olması ve kamu otoritesi ile yurttaş iletişiminin özürülere erişilebilecek biçimde gerçekleştirilmesi, Sözleşme ile getirilen güncenin ana öğeleridir.

Alandaki yazın özellikle bilgisayar kullanımı ve web erişilebilirliği konusunda yoğunlaşmıştır. Birleşik Krallık'ta düşük gelirli ve çoğunlukla işsiz bir grup özürü ile niteliksel yöntemlerle yapılan bir araştırmada, iletişim teknolojilerine erişimin iyileştirilmesinin onlar için yalnızca çok küçük bir fark anlamı ifade ettiği ortaya konmuştur.²⁵⁹ Yeni Zelanda'da yapılan bir çalışmada, özürü kişilerin iletişim teknolojilerini kullanarak yaşamlarında çok önemli gelişmeler elde edebildikleri ve özürülükle gelen kapanmayı aşmakta yararlanabildikleri ortaya konmuştur.²⁶⁰ ABD'de yapılan bir çalışmada ise, özürü kişiler arasında bilgisayar kullanımı veya evde bilgisayar bulunması sıklığının genel ortalamadan düşük olduğu, ancak bilgisayar kullanan özürü kişiler arasında internet kullanımının yaygın ve çok önemli olduğu bulunmuştur.²⁶¹ 2006'da Yeni Zelanda'da yapılan bir araştırmada ise, web erişilebilirlik standartlarını uygulayan 127 resmi kurum web sitesinin özürü kullanıcıları arasında her üç kişiden ikisinin sonuçtan memnun olduğu ortaya çıkmıştır.²⁶²

²⁵⁵ Örneğin bkz. Nick Moore, *The Information Needs of Visually Impaired People: A review of research for the RNIB*, 2000, Acumen. Url: <http://www.leeds.ac.uk/disability-studies/archiveuk/moore%20nick/rnib%20report.pdf> (erişim tarihi: 3.9.2010).

²⁵⁶ Örneğin bkz. Sharon N. Barnartt, Katherine D. Seelman, Bonnie Gracer, "Policy Issues in Communications Accessibility", *Journal of Disability Policy Studies*, (1), 1990, s.47-63.

²⁵⁷ Örneğin bkz. Thomas R. Eng vd. "Access to Health Information and Support: A Public Highway or a Private Road?", *The Journal of the American Medical Association*, 280 (15), 1998, 1371-1375.

²⁵⁸ Örneğin bkz. Josef Fink, Alfred Kobsa ve Andreas Nill, "Adaptable and Adaptive Information Provision for All Users, Including Disabled and Elderly People", *New Review of Hypermedia and Multimedia*, (4), 1998, s.163-188.

²⁵⁹ Alison Sheldon, *Disabled people and communication systems in the twenty first century*, Leeds, 2001.

²⁶⁰ Jason Welham, "The Impact of Information Technology on People with Disabilities", New Zealand Ministry of Economic Development Web Archive. Url: [http://www.med.govt.nz/templates/MultipageDocumentTOC____16733.aspx#](http://www.med.govt.nz/templates/MultipageDocumentTOC____16733.aspx#.) . (erişim tarihi: 3.9.2010).

²⁶¹ Kerry Dobransky ve Eszter Hargittai, "The Disability Divide in Internet Access and Use", *Communication, Information and Society* dergisinde yayınlanacak makale. Url: http://digitalinclusion.typepad.com/digital_inclusion/Documentos/dobransky-hargittai-disabilitydivide.pdf . (erişim tarihi: 3.9.2010).

²⁶² New Zealand Office for Disability Issues, *Going Beyond Compliance: Survey Report*, 2006. Url: <http://www.odi.govt.nz/resources/publications/going-beyond-compliance/index.html> (erişim tarihi: 3.9.2010).

Uluslararası Özürlü Hakları İzleme Örgütü'nün 2007 Avrupa raporunda taranan ülkelerde, web erişilebilirliği bakımından oldukça geri koşulların sürmekte olduğu ortaya konmuştur. Resmi kurumlar da dahil olmak üzere web sitelerinin tamamen erişilemez nitelikte olması son derece yaygındır; Birleşik Krallık gibi bazı örneklerde ise bu konularda çalışmaların sürmekte olduğu ve ileride bir tarihte erişilebilir yayına geçileceği bilgisine yer verilmektedir. Finlandiya'da, istisnai olarak önemli aşama kaydedildiği rapor edilmiştir. Ancak genel olarak Uluslararası Web Erişilebilirliği (WAI) ilkeleri ölçüt alındığında, Avrupa bölgesinin erişilebilirlik bakımından henüz yolun başında olduğu belirtilmektedir; erişilebilirlik amacıyla uyumlaştırılmış bir çok sitede de WAI ilkeleri ile tam bir uygunluk sağlanmış değildir.²⁶³ Rapora göre, Türkiye'de web erişilebilirliği henüz bir konu olarak ilgi çekme aşamasında dahi değildir; resmi kurum web siteleri de dahil olmak üzere bütün web alanında erişilemezlik norm durumundadır.²⁶⁴ 2008'de İstanbul'da gerçekleştirilen Uluslararası Engelsiz Medya Toplantısı'nın sonuç bildirisinde, kitle iletişim medyasında erişilebilirlik konusuna da yer verilmiş ve işaret dilinin yaygın olarak kullanılması gereğine vurgu yapılmıştır.²⁶⁵

²⁶³ International Disability Rights Monitor, *IDRM Regional Report of Europe*, 2007, s. 25-29.

²⁶⁴ International Disability Rights Monitor, 2007, s. 515.

²⁶⁵ Mustafa Sütlaş, "Engelsiz bir Medya için Medya Engellilere Açılmalı", *Bianet Bağımsız Haber Portalı*, 14.10.2008.Url: <http://bianet.org/bianet/toplum/110192-engelsiz-bir-medya-icin-medya-engellilere-acilmali> (erişim tarihi: 3.9.2010)

3. YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMA MODELİ

Bir araştırmada verilerin amaca uygun olarak toplanması esastır. Toplanan verilerin de bilimsel yöntemlerle değerlendirilmesi ve yorumlarının yapılması gerekir. Amaca uygun olmayan ve evrenin özelliklerini yansıtamayan veriler gerçeği saklar yahut çarpıtır. Bu nedenle verilerin toplanması ile ilgili araştırma modelinin doğru kurulması zorunludur. Bunlardan biri “Tarama Modeli” diğeri ise “Deneye Dayalı Model”dir. Bu araştırmada “Tarama Modeli” kullanılmıştır.

Tarama Modeli’nde geçmişte ya da içinde bulunduğumuz zamanda oluşan olayların ve durumların betimlenmesi amaçlanır. Olayların ve durumların olduğu gibi aktarılmasına çalışılır. Bunun için anket ya da gözlem yöntemleri kullanılabilir. Bu yöntemlerde “ne idi?”, “nedir?”, “ne ile ilgilidir?”, “nelerden oluşmaktadır?”, “nasıldır?” gibi sorular sorulur. Toplumbilimlerinde yapılan araştırmaların çoğunda tarama modeli kullanılır. Tarama Modeli genel ve örnek olay olmak üzere iki biçimde uygulanır. Bu araştırmada bir evren tanımlanıp o evreni simgeleyen bireylerin örneklem olarak seçilmesi ve örneklemden tahminlerin yapılması biçiminde uygulanan genel Tarama Modeli uygulanmıştır.²⁶⁶

Araştırmada, Türkiye’deki özörlölere yönelik faaliyette bulunan derneklere üye olan kişilerden alınan bir örneklem üzerinden özörlö bireylerin çeşitli alanlardaki ayrımcılık algıları ve deneyimlerin, ayrımcılıkla ilgili mevzuat bilgi düzeyleri ve ayrımcılıkla başetme yolları araştırılmış, ilgili algı ve deneyimlerin, bilgi düzeyinin ve başetme yollarının çeşitli değışkenlere göre (yaş, cinsiyet, eğitim durumu vs.) farklılaşp farklılaşmadığı belirlenmeye çalışılmıştır.

Araştırmada elde edilen veriler, öncelikle frekans ve yüzdeler kullanılarak analiz edilmiştir. Daha sonra ise yazın ile bağlantılı olarak uygun değışkenler kullanılarak; ayrımcılık algılarının ve deneyimlerin, mevzuat bilgi düzeyinin ve başetme yollarının bu değışkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığı ANOVA -gerektiğinde post-hoc analizleri- ve t-testi kullanılarak incelenmiştir. Araştırmada istatistiki anlamlılık için $p < .05$ düzeyi benimsenmiştir.

3.2. EVREN VE ÖRNEKLEM

Araştırmanın evreni Türkiye’de özörlölere yönelik faaliyet gösteren derneklere dir. Dernekler evreniyle ilgili bilgiler (dernek adı, adresi, iletişim bilgileri, vb.), İçişleri Bakanlığı Dernekler Masası Başkanlığı’ndan temin edilmiştir. Örneklem seçimi Hacettepe Üniversitesi İstatistik Bölümü öğretim üyelerinden Prof. Dr. Hülya Çıngı tarafından yapılmıştır. Özörlölere yönelik çalışan federasyon, konfederasyon ve sportif faaliyetlere ilişkin dernekler evrenden çıkartılmıştır.

Örnekleme yöntemiyle Türkiye’deki özörlö derneklere üye olan toplam 63360 özörlö kişi temsil edilecektir. Bu amaçla her özörlö grubunun farklı özelliklere sahip olacağı düşünölerek dernekler, genel, işitme ve konuşma, görme, ortopedik, zihinsel, ortopedik-zihinsel ve ortopedik-işitme olmak üzere yedi tabakaya ayrılmıştır. Bu derneklerin sayısı 533 olup Tabakalı rastgele örnekleme yönteminde orantılı dağıtım altında %3 tolerans ile 350 derneğin seçilmesine karar verilmiştir. Bu 350 dernek özür türlerindeki dernek sayılarına orantılı olarak dağıtılmıştır. Bu derneklerin sayısı ve örnekleme seçilen dernek sayıları Tablo 1’de verilmektedir.

²⁶⁶ N. Karasar, *Bilimsel Araştırma Yöntemi-Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, Taş Kitapçılık Ltd.Şti., Ankara, 1984.

Tablo 1. Evren ve Örneklem Bilgileri

Dernek Türü	Dernek Sayısı	Örneklem Seçilen Dernek Sayısı	Derneğe Üye Özürlü Sayısı	Örneklem Seçilen Özürlü Sayısı
Genel	192	126	17172	409
İşitme ve Konuşma	56	37	4382	105
Görme	105	69	23185	551
Ortopedik	72	47	10928	260
Zihinsel	95	62	6818	162
Ortopedik-Zihinsel	12	8	118	17
Ortopedik- İşitme	1	1	757	3
Toplam	533	350	63360	1507

Örneklem büyüklüğünü azaltmamak amacıyla ortopedik-zihinsel özürlü tabakasındaki örneklem sayısı zihinsel tabakasının örneklem sayısına, ortopedik- işitme özürlü tabakasındaki örneklem sayısı ise işitme tabakasının örneklem sayısına dâhil edilmiştir. İşitme ve konuşma özürlüler konuyla ilgili yazında ayrı ayrı ele alınmasına rağmen, dernekler büyük bir oranda bu iki özürlü grubuna yönelik kurulduğu için birlikte örneklem alınmıştır. Bu derneklerin üye sayıları farklı olduğundan görüşülmesi gereken özürlü sayısı 1507 olmaktadır. Bu örneklem büyüklüğü %2,4'lük bir örneklem oranına karşılık gelmektedir. Dernek türüne göre özürlü sayıları dikkate alınarak 1507 özürlü tabakalara dağıtılmış ve Tablo 1'de verilen sayılar elde edilmiştir.

Tabakalardan yani özürlü gruplarından özürlü kişiler, derneğe üye olan özürlü sayılarına orantılı olarak seçilmiş olup bu derneklere karşılık gelen iller örneklem alınmış olmaktadır. Ancak bazı illere karşılık gelen özürlü sayıları çok küçük olduğundan bu il örneklemden çıkartılıp yerine üye sayısı daha çok olan iller seçilmiştir. Buna göre 25 il ile Türkiye'de derneğe üye olan özürlüler temsil edilmiştir.

Öngörülen ve görüşülen dernekler arasında 200 kişilik sapmanın en önemli nedeni İçişleri Bakanlığı'ndan sağlanan özürlülere yönelik faaliyet gösteren dernekler listesinden elde edilen örneklem kapsamındaki derneklerin bazılarında ulaşılabilmesidir. 2008 yılı sonunda verilen beyannamelerle hazırlanan sözkonusu liste dernek faaliyet alanını, dernek başkanının ismini, derneğin faaliyet adresini, derneğin iletişim bilgilerini, vb. içermektedir. Anketlerin gerçekleştirildiği 2010 Haziran ve Temmuz aylarında sözkonusu listede yer alan derneklerin süre içerisinde kapandığı, faaliyet alanını ya da statü (dernek iken vakıf olma gibi) değiştirdiği araştırma sırasında saptanmıştır. Bu durumla karşılaşıldığında, aynı ilde, aynı özürlü kategorisinde faaliyette bulunan ve benzer üye sayısına sahip derneklerle ikame yoluna gidilmiştir. Ancak, özürlüler alanında faaliyet gösteren sınırlı sayıda dernek olan bazı illerde, işitme ve konuşma gibi dernek sayısının Türkiye genelinde çok az olduğu bir kategoride ikame edilecek dernek bulunamamıştır. Derneklerin kapatılması, faaliyet alanını ya da statüsünü değiştirmesi, derneklere ulaşılabilmesinin, derneklerin anket görüşmesi yapmayı reddetmesi, vb. nedenlerle, örneklem dört il daha ilave edilmiştir. Bu durumda örneklem seçilen özürlü sayısı 1707 ve il sayısı da 29 olmuştur. Anketin gerçekleştirildiği il, ilçe ve derneklerin listesi EK-3'de yer almaktadır.

İllere göre anket yapılması öngörülen ve gerçekleşen özürlü sayıları Tablo 2'de verilmektedir.

Öngörülen ve görüşülen kişi sayıları arasında istatistiki olarak anlamlı bir fark olup olmadığını görmek amacıyla Ki-Kare testi yapılmıştır. Testin sonucunda Ki-Kare değeri 22,31 bulunmuş ve bu değer Ki-Kare tablo değeri 41,3'den küçük olduğu için görüşülen kişi sayısının öngörülen kişi sayısı

ile arasında anlamlı bir fark olmadığı sonucuna varılmıştır. 1507 adet anketten 44 tanesi tamamlanmadığı ya da hatalı doldurulduğu için değerlendirmeye alınmamış, araştırma sonuçları 1463 adet anket üzerinden yapılmıştır.

Tablo 2. İllere Göre Anket Uygulanan Özürlü Sayıları

İLLER	Öngörülen	Gerçekleşen
ADANA	51	51
ANKARA	301	229
ANTALYA	20	16
ARTVİN	14	0
AYDIN	26	36
BALIKESİR	28	28
BURSA	43	42
ÇANAKKALE	24	28
DENİZLİ	18	18
DİYARBAKIR	24	24
ERZURUM	12	12
ESKİŞEHİR	46	46
GAZİANTEP	53	49
İSTANBUL	339	165
İZMİR	180	210
KAHRAMANMARAŞ	34	36
KAYSERİ	14	10
KOCAELİ	44	35
MANİSA	55	39
MERSİN	19	34
MUĞLA	24	24
SAKARYA	20	16
SAMSUN	24	36
ŞANLIURFA	43	43
ZONGULDAK	51	51
KIRIKKALE	26	62
KONYA	91	93
MALATYA	49	49
VAN	34	25
Toplam	1707	1507

3.3. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

Araştırmanın verileri dört ana bölüm ve toplam 98 sorudan oluşan anket formları aracılığıyla toplanmıştır. Anket formunu demografik bilgiler, mevzuat bilgisi, ayrımcılık deneyimi ve başatme yolları olmak üzere dört ana bölümden oluşmaktadır. Ayrımcılık algı ve deneyimi bölümü de kendi içinde sekiz alt alana (istihdam, eğitim, sağlık, dinlenme ve boş zaman faaliyetlerine katılım, bağımsız yaşama, topluma ve toplumsal yaşama katılım, siyasi yaşama katılım, adalete erişim, bilgiye erişim) ayrılmaktadır.

Araştırmanın evreni kapsamında yer alan zihinsel özürlülerin anket formundaki soruları kendileri yanıtlayamayacak olmaları nedeniyle ikinci bir form oluşturulmuştur. Zihinsel özürlü bireyler yerine anketi onların bir yakınlarının doldurmaları istenmiştir. Diğer bir deyişle, anket iki ayrı form halinde –özürlü bireyin yanıtlaması için A Formu ve özürlü yakınının yanıtlaması için B formu- düzenlemiştir. Bu iki form –B formunda yer alan tek bir ek soru dışında (70 numaralı soru)-

tamamen aynı soruları içermektedir ancak, soru köklerinde A formunda doğrudan özürlü bireyin yanıt vermesi istendiği için “siz” ifadesi yer alırken, B formunda özürlü birey yerine yakınının yanıt vermesi için “yakınız” şeklinde ifade değişiklikleri yapılmıştır. Her iki ankette de özürülere aynı sayıda soru yöneltilmiştir.

Bunun dışında, anketin ilk ve son kısmında anketörlerin doldurdıkları iki bölüm bulunmaktadır. Bu bölümler anketlerin sağlıklı biçimde doldurulup doldurulmadığına yönelik olarak geri bildirim amaçlı düzenlenmiştir.

3.3.1. Pilot Çalışma Sonuçları

Ana uygulama öncesinde, belirlenen alt alanlara göre ayrımcılık deneyimlerini ölçmek için geliştirilen ölçeklerin (istihdam, eğitim, sağlık, dinlenme ve boş zaman faaliyetlerine katılım, bağımsız yaşama, topluma ve toplumsal yaşama katılım, siyasi yaşama katılım, adalete erişim, bilgiye erişim alanlarında ayrımcılık deneyimlerini ölçen alt ölçekler) psikometrik özelliklerinin araştırılması ve anket genelinde anlaşılamayan, cevaplanma sırasında sorun yaşanan soruların gözden geçirilmesi amacıyla bir pilot çalışma yürütülmüştür. Bu çalışmanın sonuçlarına göre anket formu revize edilmiştir.

3.3.2. Pilot Çalışmanın Örneklem Özellikleri

Pilot çalışma Ankara’da 50 kişiden oluşan örneklem grubu (Kadın = 18, Erkek =32) üzerinde yürütülmüştür. Örneklem grubunun yaş ortalaması 35.78’dir. Grubun %4’ü zihinsel özürlü, %12’si işitme özürlü ve %64’ü ise görme özürlü bireylerdir.

3.3.3. Ölçeklerin İç Tutarlık ve Madde Analizi Sonuçları

Pilot çalışmada kullanılan anket formunda toplam 121 soru bulunmaktadır. Bunlardan 43 soru alt alanlara ait ayrımcılık deneyimlerini ölçmek üzere düzenlenmiştir. İstihdam, eğitim, sağlık, dinlenme ve boş zaman faaliyetlerine katılım, bağımsız yaşama, topluma ve toplumsal yaşama katılım, siyasi yaşama katılım, adalete erişim, bilgiye erişim alanlarında ayrımcılık deneyimlerini ölçen alt ölçeklerin güvenilirlik düzeylerini belirlemek amacıyla Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. İlgili katsayı değerleri Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Alanlara Göre Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ölçeklerinin Cronbach Alfa İç Tutarlık Katsayıları

ÖLÇEK	Madde Sayısı	Cronbach Alpha (α)
1. İstihdam	8	.88
2. Eğitim	9	.72
3. Sağlık	5	.58
4. Dinlenme ve Boş Zaman Faaliyetlerine Katılım	4	.64
5. Bağımsız Yaşama, Topluma ve Toplumsal Yaşama Katılım	6	.79
6. Siyasi Yaşama Katılım	4	.38
7. Adalete Erişim	3	.75
8. Bilgiye erişim	4	.77

Görüldüğü gibi ölçeklerin Cronbach alfa katsayıları .38 ile .88 arasında değişmektedir. Genel olarak, kabul edilebilir düzeydeki iç tutarlık katsayısının .70 ve üzeri olması gerektiği belirtilmektedir. Bu bakımdan, üç ölçeğin (sağlık, dinlenme ve boş zaman faaliyetlerine katılım ve siyasi yaşama katılım) iç tutarlık düzeylerinin kabul edilen sınırdan daha düşük alfa katsayısına sahip olduğu görülmektedir. Ölçeklerin iç tutarlık düzeylerine olumsuz etkide bulunan maddelerin

tespit edilmesi için madde-toplam korelasyon katsayıları (madde analizi) hesaplanmıştır. İlgili sonuçlar Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Alanlara Göre Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ölçeklerinin Madde Analizi Sonuçları

ÖLÇEK	Madde-Toplam Korelasyon
1. İstihdam	.34 - .77
2. Eğitim	.16 - .56
3. Sağlık	.03 - .57
4. Dinlenme ve Boş Zaman Faaliyetlerine Katılım	.23 - .50
5. Bağımsız Yaşama, Topluma ve Toplumsal Yaşama Katılım	.41 - .65
6. Siyasi Yaşama Katılım	-.07 - .45
7. Adalete Erişim	.53 - .68
8. Bilgiye Erişim	.57 - .60

Görüldüğü gibi, madde-toplam korelasyon katsayıları istihdam ölçeği için .34-.77, eğitim ölçeği için .16-.56, sağlık ölçeği için .03-.57, dinlenme ve boş zaman faaliyetlerine katılım ölçeği için .23-.50, bağımsız yaşama, topluma ve toplumsal yaşama katılım ölçeği için .41-.65, siyasi yaşama katılım ölçeği için -.07-.45, adalete erişim ölçeği için .53-.68 ve bilgiye erişim ölçeği için .57-.60 aralıklarında değişmektedir. Madde analizi sonuçlarına göre, eğitim ölçeğinde 45 numaralı maddenin madde-toplam korelasyonunun (.16) düşük olduğu görülmektedir. Yine, madde analizi sonuçlarına göre, sağlık ölçeğinde 62 numaralı sorunun çıkarılması durumunda Cronbach alfa katsayısının .70'e yükseleceği, faaliyet ölçeğinde 72 numaralı sorunun çıkarılması durumunda Cronbach alfa katsayısının .67'e yükseleceği görülmüştür. Diğer bir deyişle, belirtilen maddeler iç tutarlığı düşürmektedir. Yapılan analizler neticesinde, eğitim ölçeğindeki 45 numaralı madde, sağlık ölçeğinde 62 numaralı madde, faaliyet ölçeğindeki 72 numaralı madde uzman görüşleriyle yeniden değerlendirilmiş, ana çalışmada maddelerde ifade değişiklikleri yapıldıktan sonra kullanılmışlardır.

Diğer taraftan, siyaset ölçeğinde 95 ve 96 numaralı soruların çıkarılması durumunda Cronbach alfa katsayısının sırasıyla .45 ve .46'ya yükseleceği görülmektedir. Genellikle, madde sayısı arttıkça iç tutarlığın da yükseldiği bildirilmektedir. Burada da belirtilen iki maddenin ölçekten çıkarılması durumunda geriye yalnızca iki madde kaldığından, alfa katsayısının görece düşük olması da beklenen bir sonuç olarak değerlendirilebilir. Maddelere bakıldığında 45 ve 46 numaralı maddelerin siyasi partiye katılım ile ilgili ayrımcılık deneyimlerini ölçtüğü görülmektedir. Bu iki sorunun kendi içinde alt bir faktör oluşturmuş olabileceği görülmektedir. Siyasi partiye üye olmayan bireylerin soruya cevap veremeyecek olması nedeniyle ana çalışmada anket formuna eklenen bir soru ile ilgili maddelerin yalnızca siyasi partiye üye olan özürü bireyler tarafından yanıtlanması sağlanmıştır.

Ölçek maddeleri ile ilgili yapılan değişikliklerden sonra, genel olarak uzman görüşü ile diğer bazı maddelerde de ifade değişiklikleri yapılmıştır. Ancak, yukarıda iç tutarlık açısından olumsuz etki yapan maddeler ifade değişiklikleri ile anket formunda tutulmuştur. Elde edilen geri bildirimler neticesinde toplumsal yaşama katılım ölçeğine bir madde (son formda madde 68) eklenmiştir. Ayrıca, örneklem grubundakilerin anketi uzun bulduklarına dair geri bildirimleri doğrultusunda da anket formundan bazı sorular çıkarılarak anket formunun kısaltılmasının uygun olduğuna karar verilmiştir. Diğer taraftan, bazı ek yönlendirme soruları (örneğin, 70-72) eklenmiştir.

3.4. SON FORMUN GELİŞTİRİLMESİ VE PSİKOMETRİK ÖZELLİKLERİ

Bu kısımda son formda bulunan alt alanlara ilişkin ölçeklerin iç tutarlık, madde analizi ve faktör analizi sonuçları sunulmuştur.

3.4.1. Son Formdaki Ölçeklerin İç Tutarlık ve Madde Analizleri

İstihdam, eğitim, sağlık, dinlenme ve boş zaman faaliyetlerine katılım, bağımsız yaşama, topluma ve toplumsal yaşama katılım, siyasi yaşama katılım, adalete erişim, bilgiye erişim alanlarında ayrımcılık deneyimlerini ölçen alt ölçeklerin güvenilirlik düzeylerini belirlemek amacıyla Cronbach alfa iç tutarlık katsayıları hesaplanmıştır. İlgili katsayı değerleri Tablo 5'te sunulmuştur.

Tablo 5. Son Formda Alanlara Göre Ayrımcılık Deneyimi Ölçeklerinin Cronbach Alfa İç Tutarlık Katsayıları

ÖLÇEK	Madde Sayısı	Cronbach Alpha (α)
1. İstihdam	8	.83
2. Eğitim	9	.84
3. Sağlık	5	.78
4. Dinlenme ve Boş Zaman Faaliyetlerine Katılım	4	.74
5. Bağımsız Yaşama, Topluma ve Toplumsal Yaşama Katılım	7	.78
6. Siyasi Yaşama Katılım	4	.54
7. Adalete Erişim	3	.61
8. Bilgiye Erişim	4	.83

Görüldüğü gibi, siyasi yaşama katılım ve adalete erişim dışındaki tüm ölçeklerin iç tutarlık katsayıları .70'in üzerinde ve kabul edilir iç tutarlık düzeyine sahiptir. Bu iki ölçeğin madde sayılarının düşük olması, beklenenden daha düşük iç tutarlığa sahip olmalarının nedeni olmuş olabilir. Genelde, madde sayısı düştükçe iç tutarlığında azaldığı belirtilmektedir. İç tutarlığı olumsuz yönde etkileyen madde veya maddelerin var olup olmadığını görebilmek için madde analizi yapılmıştır. İlgili analizler Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Alanlara Göre Ayrımcılık Deneyimleri Ölçeklerinin Madde Analizi Sonuçları

ÖLÇEK	Madde-Toplam Korelasyon
1. İstihdam	.44-.65
2. Eğitim	.32-.68
3. Sağlık	.45-.67
4. Dinlenme ve Boş Zaman Faaliyetlerine Katılım	.41-.62
5. Bağımsız Yaşama, Topluma ve Toplumsal Yaşama Katılım	.34-.62
6. Siyasi Yaşama Katılım	.26-.44
7. Adalete Erişim	.37-.49
8. Bilgiye Erişim	.58-.72

Madde toplam korelasyonları incelendiğinde tüm maddelerin tüm ölçekle ile kabul edilir düzeyde bir ilişkiye sahip olduğu görülmektedir. Ayrıca, ölçeklerdeki maddelerin ölçekten çıkarılması durumunda iç tutarlığın olumsuz etkilendiği bulunmuştur. Bu bağlamda, hiçbir maddenin ölçeklerden çıkarılmasına gerek olmadığı için ölçeklere ait maddeler son anket formunda sunulduğu şekliyle korunmuştur.

3.4.2. Son Formdaki Ölçeklerin Faktör Analizleri

Ölçeklerin faktör analizi sonuçları bu kısımda sunulmuştur. Faktör analizi sonuçlarına ilişkin tablolar Ek-1'de sunulmuştur. Yapılan faktör analizi sonuçlarına göre, istihdam ölçeğinin tek faktörlü yapıya (eigen değeri = 3.04 ve açıklanan varyans %37.95) sahip olduğu bulunmuştur. Faktör yükleri .74 ile .49 arasında değişmektedir. Yapılan faktör analizi sonuçlarına göre, eğitim ölçeğinin tek faktörlü yapıya (eigen değeri = 3.37 ve açıklanan varyans %37.38) sahip olduğu

bulunmuştur. Faktör yükleri .78 ile .34 arasında değişmektedir. Yapılan faktör analizi sonuçlarına göre, sağlık ölçeğinin tek faktörlü yapıya (eigen değeri = 2.19 ve açıklanan varyans %43.72) sahip olduğu bulunmuştur. Faktör yükleri .80 ile .50 arasında değişmektedir. Yapılan faktör analizi sonuçlarına göre, boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine ilişkin ölçeğinin tek faktörlü yapıya (eigen değeri = 1.72 ve açıklanan varyans %42.96) sahip olduğu bulunmuştur. Faktör yükleri .77 ile .48 arasında değişmektedir. Yapılan faktör analizi sonuçlarına göre, bağımsız yaşama ve topluma tam katılım ölçeğinin iki faktörlü yapıya (eigen değerleri sırasıyla 2.02 ve 1.25 ve açıklanan varyans sırasıyla %28.8 ve 17.89) sahip olduğu bulunmuştur. Faktör yükleri .86 ile .41 arasında değişmektedir. Yapılan faktör analizi sonuçlarına göre, adalete katılım ölçeğinin tek faktörlü yapıya (eigen değeri = 1.15 ve açıklanan varyans %38.44) sahip olduğu bulunmuştur. Faktör yükleri .76 ile .47 arasında değişmektedir. Yapılan faktör analizi sonuçlarına göre, siyasete katılım ölçeğinin tek faktörlü yapıya (eigen değeri = 1.04 ve açıklanan varyans %26.1) sahip olduğu bulunmuştur. Faktör yükleri .68 ile .37 arasında değişmektedir. Yapılan faktör analizi sonuçlarına göre, bilgiye erişim ölçeğinin tek faktörlü yapıya (eigen değeri = 2.23 ve açıklanan varyans %55.70) sahip olduğu bulunmuştur. Faktör yükleri .83 ile .64 arasında değişmektedir.

Genel olarak, madde yüklerinin –bir maddenin .34 olması dışında- .35 ve üzeri madde yüküne sahip olduğu ve dolayısıyla kabul edilebilir düzeyde ayırt ediciliğe sahip oldukları görülmüştür.

3.4.3. Ölçeklerin İçerdikleri Maddeler ve Anket Formundaki Numaraları

Ölçeklerin içerdikleri maddeler ve anket formundaki numaraları Tablo 7’de sunulmuştur.

Tablo 7. Ölçeklerin İçerdikleri Maddeler ve Anket Formundaki Numaraları

ÖLÇEK	Madde Sayısı	Madde Numaraları
1. İstihdam	8	29-36
2. Eğitim	9	40-48
3. Sağlık	5	50-54
4. Dinlenme ve Boş Zaman Faaliyetlerine Katılım	4	57-60
5. Bağımsız Yaşama, Topluma ve Toplumsal Yaşama Katılım	7	62-68
6. Siyasi Yaşama Katılım	4	72-75
7. Adalete Erişim	3	79-81
8. Bilgiye Erişim	4	83-86

Not: Bu tabloda ve bulgular bölümünde gerekli olduğu hallerde belirtilmiş olan soru numaraları A formu esas alınarak sunulmuştur. Yalnızca, B formunda bulunan ek soru olan -70 numaralı soru-, B formuna ait olduğu uyarısı yapılarak B formundaki soru numarası ile sunulmuştur. Anketin son hali EK-4’de yer almaktadır.

3.4.4. Ölçeklerin Puanlanması

Özürülülerin sekiz alt alandaki ayrımcılığa maruz kalma düzeylerini belirlemek için geliştirilen ölçekler beş dereceli Likert türünde ölçek ile cevaplandırılmaktadırlar. Örneklem grubundakiler, her maddedeki durumu hangi sıklıkla yaşayıp yaşamadıklarını belirtmek için “hiçbir zaman”, “nadiren”, “arasıra”, “çoğu zaman” ve “her zaman” seçeneklerinden birini işaretleyerek cevap vermektedirler. Ölçeklerde ters olarak kodlanması gereken madde bulunmamaktadır. Toplu ölçek puanları hesaplanırken ilgili maddeler toplanıp, ölçekteki madde sayısına bölünmüştür. Dolayısıyla, ilgili ortalamalar ve en düşük-en yüksek puanlar da yine 5’li likert ölçeği içinde dağılmaktadır.

3.5. İŞLEM VE VERİLERİN TOPLANMASI

2010 Mayıs ayının son haftasında gerçekleştirilen pilot anket uygulamasında anket uygulama deneyimlerinden de yararlanılmak üzere Gazi ve Orta Doğu Teknik Üniversitesi İstatistik Bölümü son sınıf öğrencileri anketör olarak görev yapmışlardır. Anketlerin istatistiki değerlendirilmesinin yanı sıra anketörlerin sözlü öneri ve görüşlerinden de yararlanılarak son anket formu oluşturulmuştur. Örneklem içerisinde yer alan illerin tümünde üniversitelerin İktisadi ve İdari Bilimler Fakültelerindeki isimleri EK-2’de yer alan son sınıf öğrencileri, öğretim görevlileri ve üyeleri anketör olarak çalışmışlardır. İzmit ve Malatya’da özürllüler üzerine akademik çalışma yapan öğretim üyeleri anketör olarak görev yapmışlardır. Haziran ayının ilk üç haftasında araştırma ekibince örneklem içerisinde yer alan illere gidilerek anketörlere eğitim verilmiştir. Eğitimlerde öncelikli olarak araştırmanın amacı, önemi ve araştırma soruları açıklanmıştır. Anketörler, daha sonra çalışma yönergesi hakkında bilgilendirilmişlerdir. Bu yönergede özürllü grupları, özürllülerle anket yapılırken dikkat edilmesi gereken hususlar gibi bilgiler yer almaktadır. Araştırmada kullanılan anket anketörlere tanıtılarak her bir maddenin hangi amaçla sorulduğu, yanıtlarının neler olduğu, her soru maddesinin nasıl sorulması ve işaretlenmesi gerektiği açıklanmıştır. Böylece her soru maddesinin ve seçeneklerinin anketörler tarafından doğru algılanması sağlanmıştır. Anketlerin uygulanmasında toplam 65 anketör görev almıştır.

İçişleri Bakanlığı Dernekler Masası Başkanlığı’ndan temin edilen ve örnekleme de yer alan derneklere TODAİE’de oluşturulan araştırma projesi sekreteryasından telefonla ulaşılarak projenin amacı ve önemi anlatılmış ve anket yapılmak üzere randevu istenmiştir. Listede telefon numarası yer almayan ya da listedeki telefon numarasından ulaşılamayan derneklerin telefon numaralarına öncelikle internet arama motorları kullanılarak ulaşılmaya çalışılmıştır. Bu yöntemden sonuç alınmadığında ise 11880, 11818, vb. bilinmeyen telefon numaraları servisleri aranmıştır. Aranan derneklerin telefon numaraları bu servislerin kayıtlarında genellikle bulunamamış ya da Dernekler Masası Başkanlığı’nın listesinde yer alan telefon numarasının aynısına ulaşılmıştır. Üçüncü bir yöntem olarak dernek il merkezinde ise valilik bünyesinde yer alan dernekler il müdürlüğünden, ilçelerde ise kaymakamlık bünyesinde yer alan dernekler şubelerinden, ilgili derneğin telefon numarası alınmaya çalışılmıştır. Olumlu sonuç alınmadığında, il müdürlüğü ve şubeden sözkonusu derneğin faaliyette bulunup bulunmadığı öğrenilmiştir. Bu yöntemle de sonuç alınmadığında, iletişim bilgileri aranan derneğin bulunduğu il ya da ilçede özürllülere yönelik benzer faaliyette bulunan derneklere ulaşılarak bilgi alınmıştır.

İlgili derneğin yetkilisinden randevu alındıktan sonra o ildeki sorumlu anketör dernek adresine yönlendirilmiştir. 10 Haziran 2010-10 Ağustos 2010 tarihleri arasında 29 ilde, belirlenen 183 dernekte, 1507 özürllü ile yüzyüze görüşülerek anketler gerçekleştirilmiştir. Her ilde anketlerin doğru uygulanıp uygulanmadığına ilişkin kontroller yapılmış ve dernek yetkililerine telefon edilerek saha araştırması doğrulanmıştır.

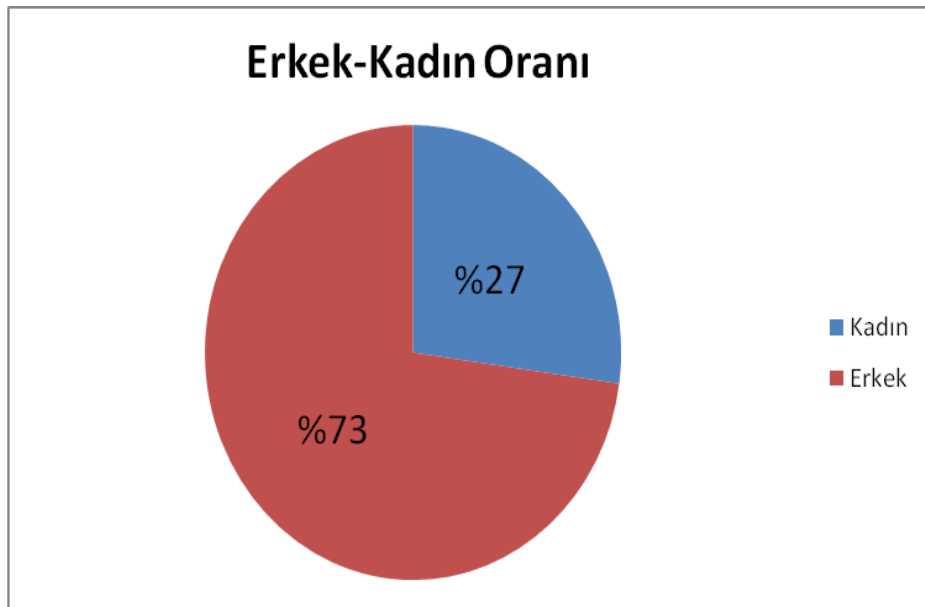
Anketler tamamlandıktan sonra, toplanan veriler bilgisayar ortamına aktarılmış ve veri girişlerinin doğruluğu kontrol edildikten sonra Sosyal Bilimler için İstatistik Paketi (SPSS) programı kullanılarak istatistiki analizler yapılmıştır.

4. BULGULAR

Bu bölümde anket uygulamasında elde edilen veriler ve ilgili akademik yazındaki bulgu ve önermeler dikkate alınarak çalışmanın giriş bölümündeki araştırma problemlerine yanıt aranmaktadır. Öncelikli olarak örneklem grubuyla ilgili demografik veriler incelemektedir. Örneklem grubundakilerin özür olmalarının dışında cinsiyet, etnik köken, dini inanç, vb. nedenlerle Türkiye’de ayrımcılığa maruz kalıp kalmadığı tartışıldıktan sonra sosyal yaşamın hangi alanlarında daha fazla ayrımcılığa uğradıklarıyla ilgili bulgular yorumlanmaktadır.

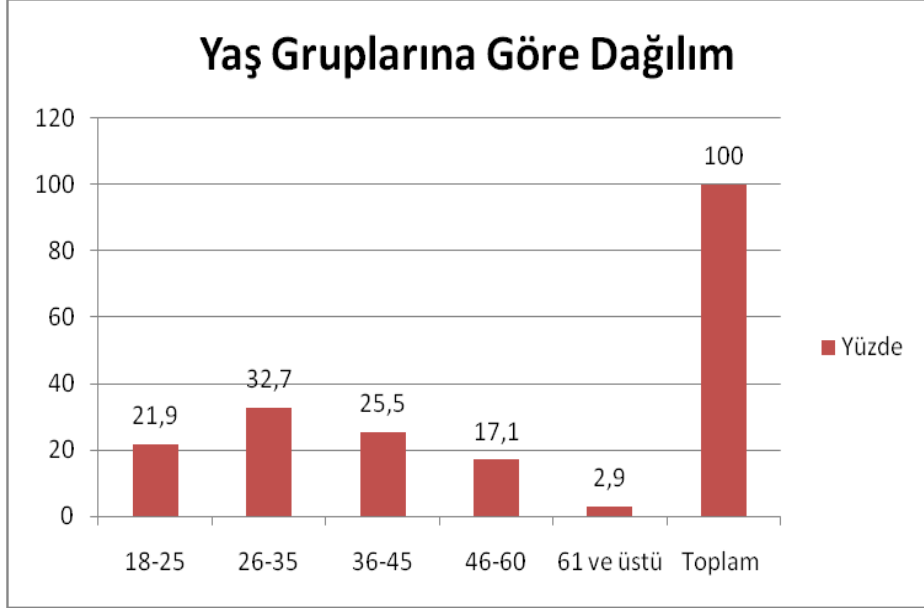
4.1. DEMOGRAFİK BİLGİLER

Örneklem grubunun demografik özelliklerine (cinsiyet, yaş, medeni durum, yerleşim yeri, aile toplam gelir düzeyi, sağlık kurulu raporu, sosyal güvence durumu, özür tipi, özürün ortaya çıkışı, dışarıdan görünür özür durumu) ait sayı ve yüzde dağılımları bu başlık altında incelenmektedir.

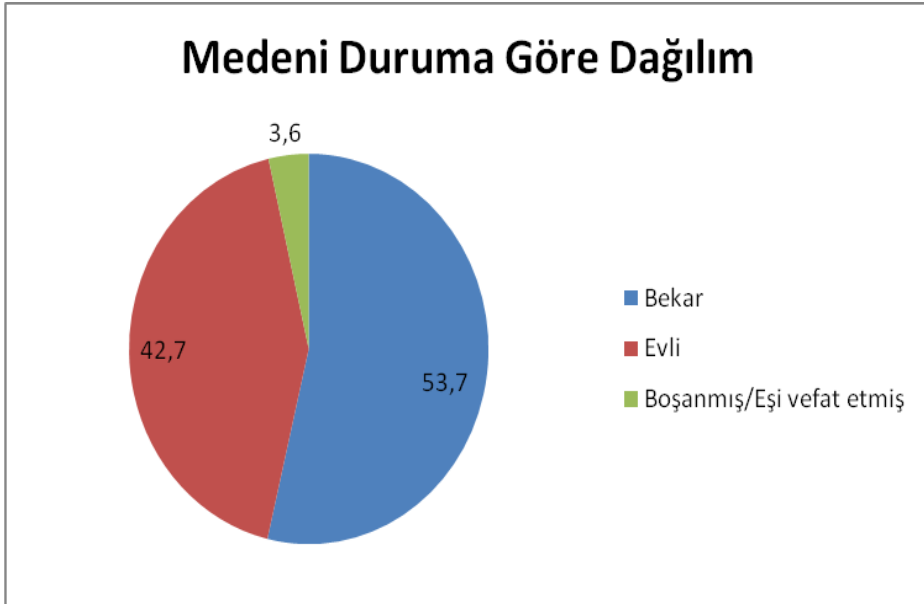
Şekil 1. Cinsiyete Göre Dağılım

Şekil 1’de görüldüğü gibi örneklem grubunun yaklaşık üçte biri kadın (%27), yaklaşık üçte ikisi ise erkektir (%72). Türkiye İstatistik Kurumu’nun (TÜİK) 2002 yılında yaptığı Türkiye Özürlüler Araştırması verilerine göre özürlülerin %41,3’ü kadındır. Araştırmada kadın özürlülerin oranı Türkiye ortalamasının altında gözükmemektedir. Ancak, araştırmanın evrenini Türkiye’de özürlülere yönelik çalışan dernekler oluşturduğundan özürlülere yönelik faaliyette bulunan derneklere üye olan kadın özürlülerin sayısı daha tutarlı bir veri sağlayacaktır. Türkiye’de özürlülere yönelik çalışan derneklere üye kadın sayıları belli olmadığından Türkiye’deki tüm derneklere üye kadınların sayısı bu konuda bir öngöründe bulunmayı kolaylaştırabilir. İçişleri Bakanlığı Dernekler Dairesi Başkanlığı web sitesindeki derneklere ilişkin istatistikler bölümünde Türkiye’de tüm dernek üyelerinin yalnızca %16,7’si kadındır. Bu nedenle, bu çalışmada, özür alanlarında faaliyet gösteren derneklere üye olan özür kadınların sayısı, Türkiye’deki tüm derneklere üye olan kadınların sayısından %10 daha fazladır.

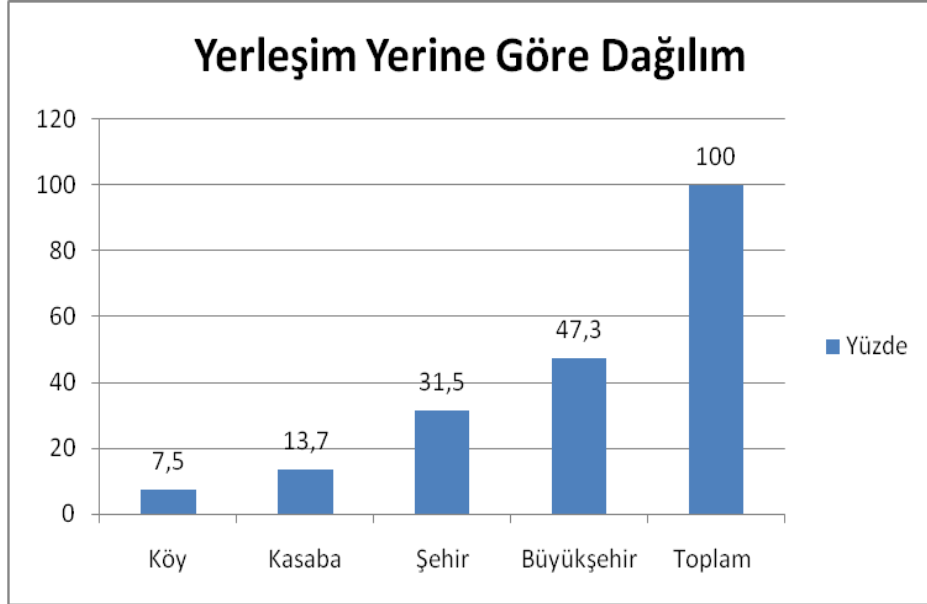
Şekil 2. Yaş Gruplarına Göre Dağılım

Şekil 2’de görüldüğü gibi örneklem grubunun yaş gruplarına göre dağılımı incelendiğinde, ilk sırayı %32,7 ile 26-35 yaş grubunun aldığını, bunu %25,5 ile 36-45 yaş grubunun, %21,9 ile 18-25 yaş grubunun ve %17,1 ile 46-60 yaş grubunun izlediğini, en düşük oranın ise %2,9 ile 61 yaş ve üstü yaş grubuna ait olduğu gözlenmektedir.

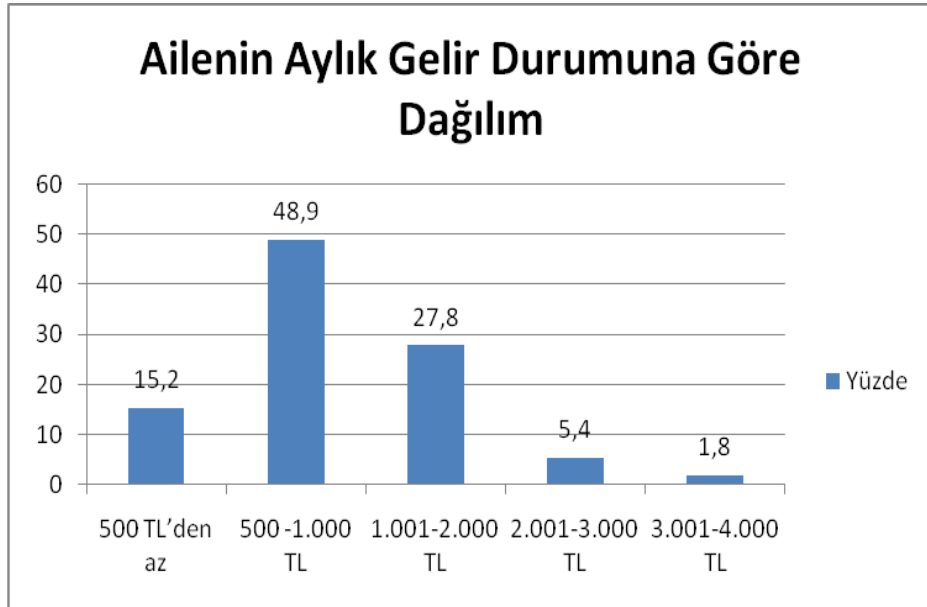
Şekil 3. Medeni Duruma Göre Dağılım

Örneklem grubunun medeni durumu incelendiğinde, en büyük grubu %53,7 ile bekarların oluşturduğu görülmektedir. Bu grubu sırasıyla %20,9 ile evliler ve %3,6 boşanmış kişiler izlemektedir.

Şekil 4. Yerleşim Yerine Göre Dağılım

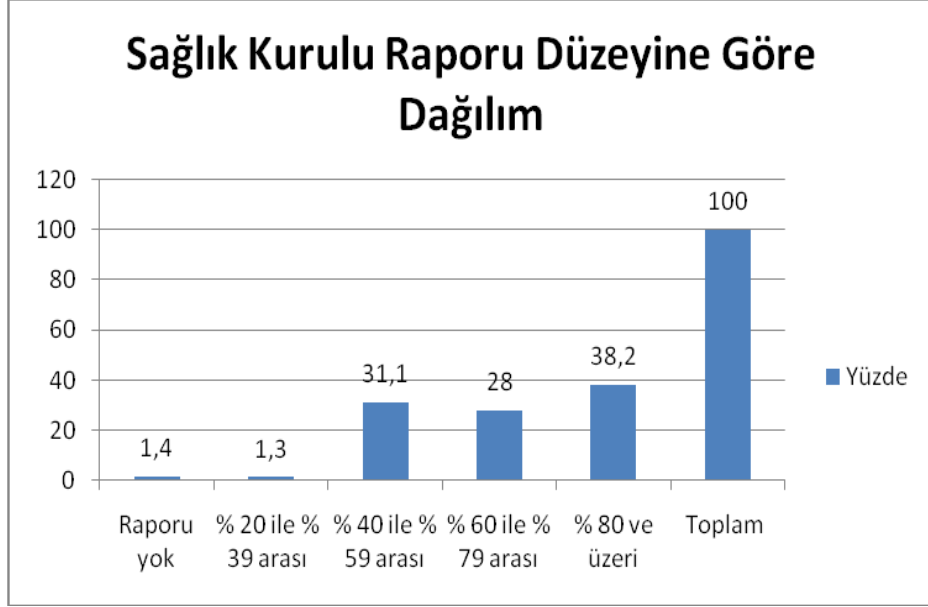
Şekil 4’de görüldüğü gibi örneklem grubunun yaşamlarının büyük bölümünü nerede geçirdiği incelendiğinde büyükşehrin %47,3 ile ilk sırada yer aldığı, bunu sırasıyla şehrin (%31,5), kasabanın (%13,7), köyün (%7,5) izlediği belirlenmiştir.

Şekil 5. Ailenin Aylık Gelir Durumuna Göre Dağılım

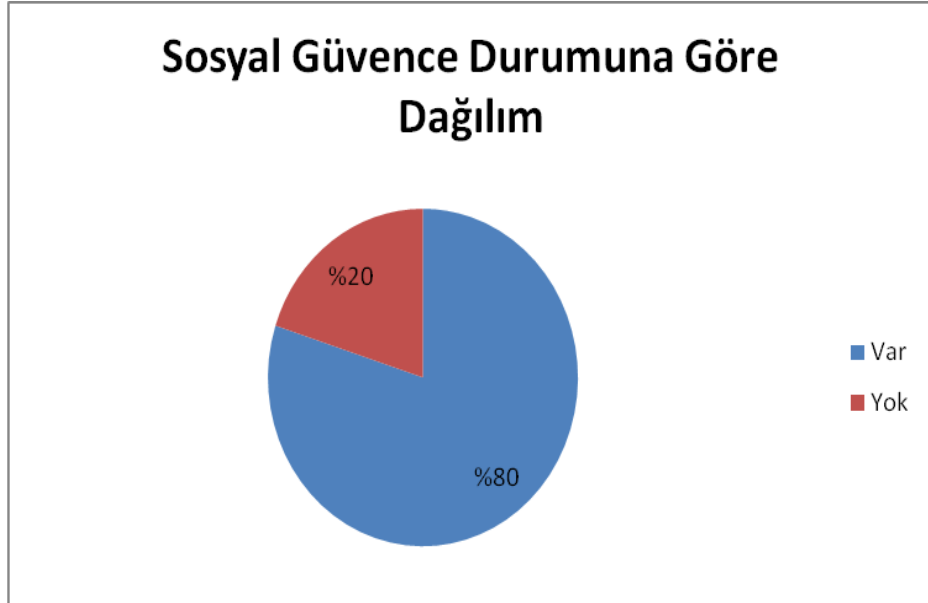
Şekil 5’de görüldüğü gibi örneklem grubunun %48,9’unun ortalama aylık geliri 500-1.000 TL. arasında değişmektedir. Bunu, %27,8 ile aylık geliri 1.001-2.000 TL. arasında olanlar, %15,2 ile gelirleri 500 TL. den az olanlar, %5,4 ile 2.001-3.000 TL. olanlar izlemektedir. 3.001TL. üstü geliri olanların oranı ise %2,7 olarak belirlenmiştir.

Görüşme yapılan kişilerin Sağlık Raporu oranları düzeyine göre dağılımları Şekil 6’da verilmiştir.

Şekil 6. Sağlık Kurulu Raporu Düzeyine Göre Dağılım

Şekil 6'da görüldüğü gibi örneklem grubu sağlık raporunda belirlenen özür oranı açısından incelendiğinde %80 üzeri arası özür oranı olanların %38.2 ile ilk sırada yer aldıkları, bunu sırasıyla %40 ila %59 arasında (%31,1), %60 ila %79 arasında (%28) ve %20 ila %39 arasında (%1,3) özür oranı olanların takip ettiği görülmektedir. Grubun %1.4'ü ise Sağlık Kurulu'ndan rapor almamıştır.

Şekil 7. Sosyal Güvence Durumuna Göre Dağılım

Şekil 7'de de görüldüğü gibi örneklem grubunun çoğunluğunun (%80) sosyal güvencelerinin olduğu, sosyal güvencesi olmayanların ise sadece %20 oranında olduğu belirlenmiştir.

Tablo 8. Özur Türüne Göre Dağılım

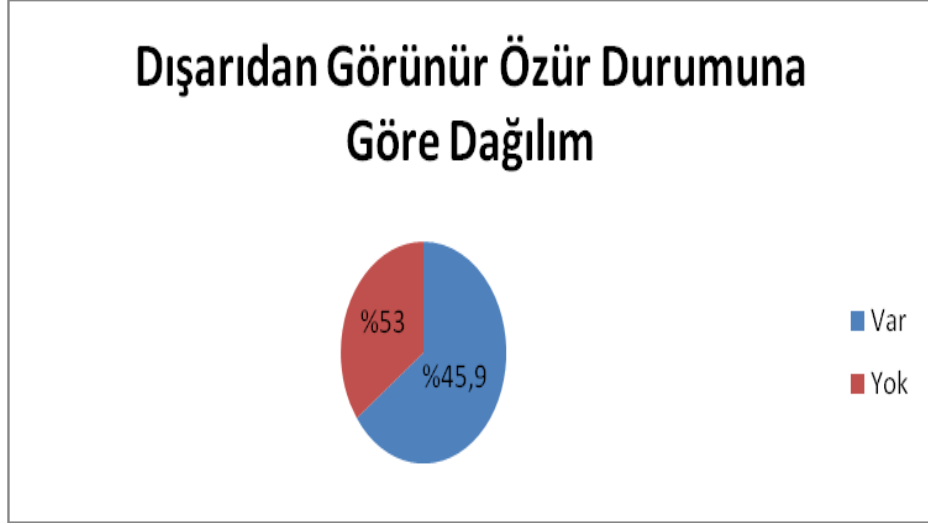
Dernek Türü	Örnekleme Seçilen Özürlü Sayısı	Anket Yapılan Özürlü Sayısı	Örnekleme Seçilen Özürlü Oranı (Yüzde)	Anket Yapılan Özürlü Oranı (Yüzde)
Genel	461	430	27	29
İşitme ve Konuşma	121	89	7	6
Görme	622	552	37	37
Ortopedik	293	257	17	17
Zihinsel	203	171	12	11
Eksik Veri		8	0	1
Toplam	1700	1507	100	100

Örnekleme ilk olarak seçilen derneklere hedeflenen sayılara ulaşamadığından dört ilden daha örneklem seçilmiştir. Bu nedenle örnekleme seçilen ve anket yapılan özürlülere yönelik faaliyet gösteren derneklere üye olanlar arasında farklılık oluşmuştur. Evren ve örneklem kısmında açıklanan nedenlerden dolayı her özürlü grubundan öngörülen sayılardan daha az özürlü ile görüşülebilmektedir.

Şekil 8. Özurün Ortaya Çıkışına Göre Dağılım

Şekil 8’de görüldüğü gibi örneklem grubunun yarısından biraz fazlasının (%53’ünün) özrü sonradan ortaya çıkmıştır. Bu grupta yer alanların özürlüleri 11 ile 12 yaşları arasında ortaya çıkmıştır.

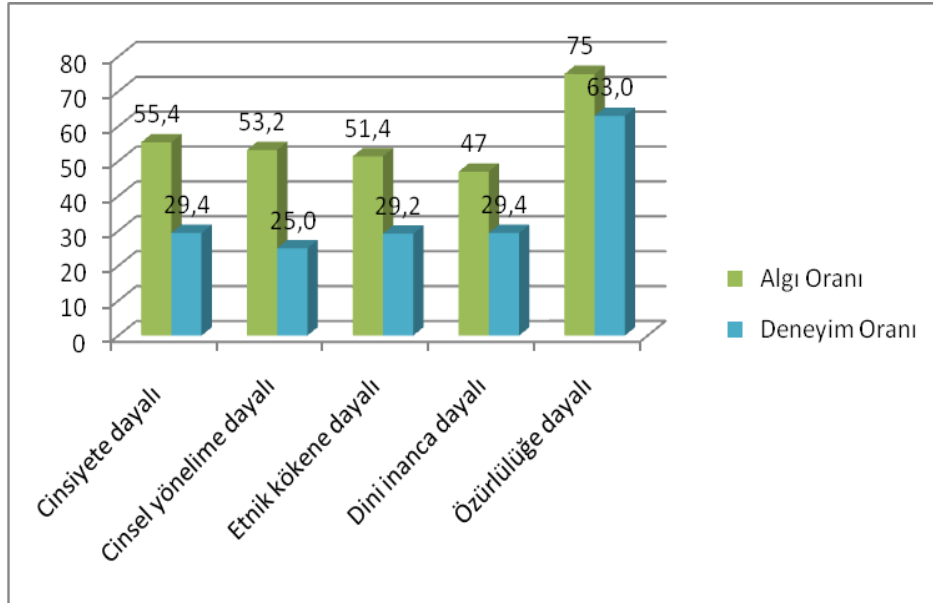

Şekil 9. Dışarıdan Görünür Özür Durumuna Göre Dağılım

Şekil 9’da görüldüğü gibi örneklem grubunun çoğunluğunun (%53’ünün) dıştan görünür bir özürü var iken, %45.9’ünün ise dıştan görünür bir özürü olmadığı belirlenmiştir.

4.2. GENEL AYRIMCILIK ALGILARINA İLİŞKİN DAĞILIMLAR

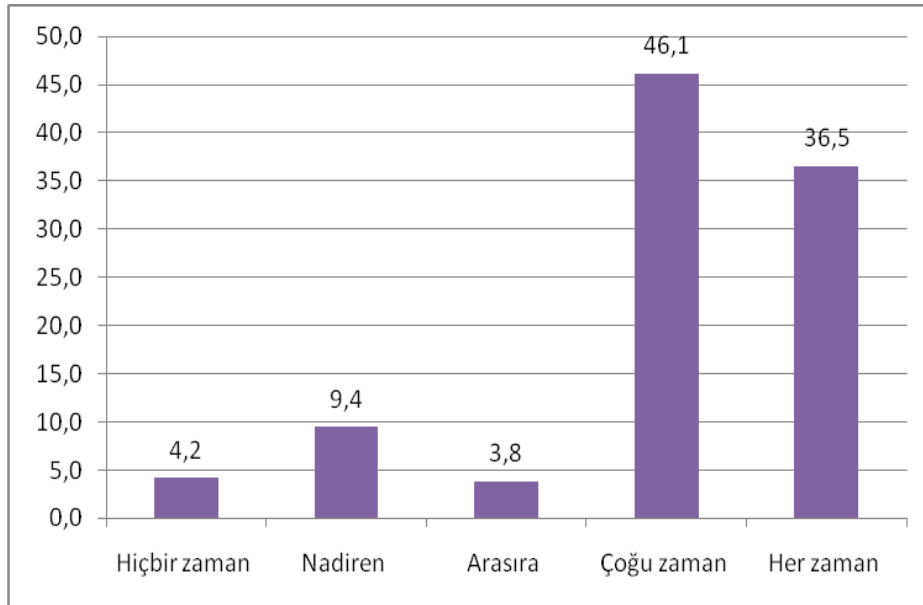
Bu başlık altında örneklem grubunun belirli nedenlere (cinsiyete dayalı, cinsel yönelime dayalı, etnik kökene dayalı, dini inanca dayalı, özürllülüğe dayalı) göre, genelde Türkiye’de ayrımcılığa maruz kalıp kalınmadığına ve daha sonra yine aynı nedenlere bağlı olarak kendilerinin ayrımcılığa maruz kalıp kalınmadığına ilişkin algılarına ait ortalama değerleri ve yüzde dağılımları tartışılmaktadır. Ayrıca, özürllülerin toplumun diğer üyelerine kıyasla ne düzeyde ayrımcılığa uğrayıp uğramadıkları, on sene öncesine göre özürllülerin maruz kaldıkları ayrımcılığın sıklığının değişip değişmediği ve en fazla ayrımcılığa uğrayan üç özür grubuna ilişkin algıları ölçen sorulara ait ortalama değerleri ve yüzde dağılımlar da bu kısımda tartışılmaktadır.

Şekil 10. Beş Alanda Ayrımcılık Algı ve Deneyim Oranları

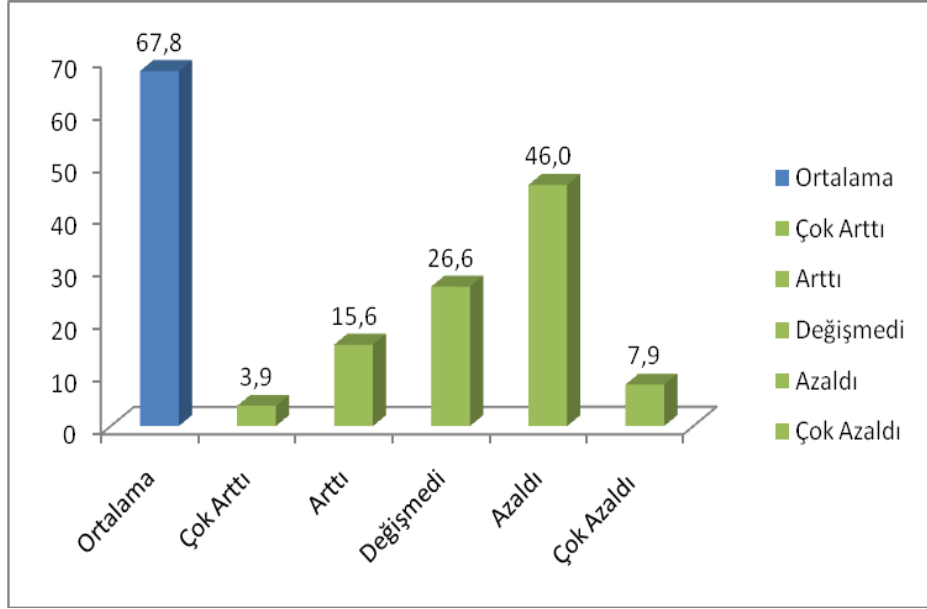
Şekil 10'da örneklem grubunun Türkiye'de beş alanda ne derecede ayırım yaşandığıyla ilgili algı ve deneyimleriyle ilgili veriler yer almaktadır. Örneklem grubunun büyük bir çoğunluğu (%75'i) Türkiye'de en fazla, özörlölere yönelik ayırmıcılık olduğu kanısındadırlar. Algılama düzeyinde örneklem grubu Türkiye'de özörlölerden sonra en fazla cinsiyete, cinsel yönelime, etnik kökene ve dini inanca dayalı ayırmıcılık yapıldığı düşöncesindedir. Bu araştırmanın hedef kitlesi derneklerde faaliyet gösteren özörlöler olduğu için, katılımcıların Türkiye'de en fazla özörlölere yönelik ayırmıcılık yaşandığı yönündeki algıları öngörölebilir bir sonuçtur. Aynı tablodaki kişisel deneyim oranlarına bakıldığında ise yine öngörölebileceği gibi katılımcılar en fazla özörlö oldukları için ayırmıcılığa uğradıklarını ifade etmektedirler. Özörlölüğe dayalı ayırmıcılık da dahil olmak üzere tüm ayırmıcılık alanlarında deneyimlenen ayırmıcılık, algılanan ayırmıcılığa göre daha düşöktür.

Şekil 11'de göröldüğü gibi "özörlöler toplumun diğer üyelerine kıyasla daha fazla ayırmıcılığa uğruyor" ifadesine örneklem grubunun büyük bir çoğunluğu katılmaktadır. Bu veri, Şekil 11 ile birlikte değerlendirildiğinde ise Türkiye'de diğer bireylere kıyasla özörlölerin daha fazla ayırmıcılığa uğradığı ancak son on yılda özörlölere yönelik ayırmıcılığın azaldığı görölmektedir. İkinci bölümde tartışılan özörlölerin haklarına yönelik mevzuatta yaşanan olumlu gelişmelerin özörlölere yönelik ayırmıcılığın azaldığına yönelik algıya etki ettiği düşönlöbilir.

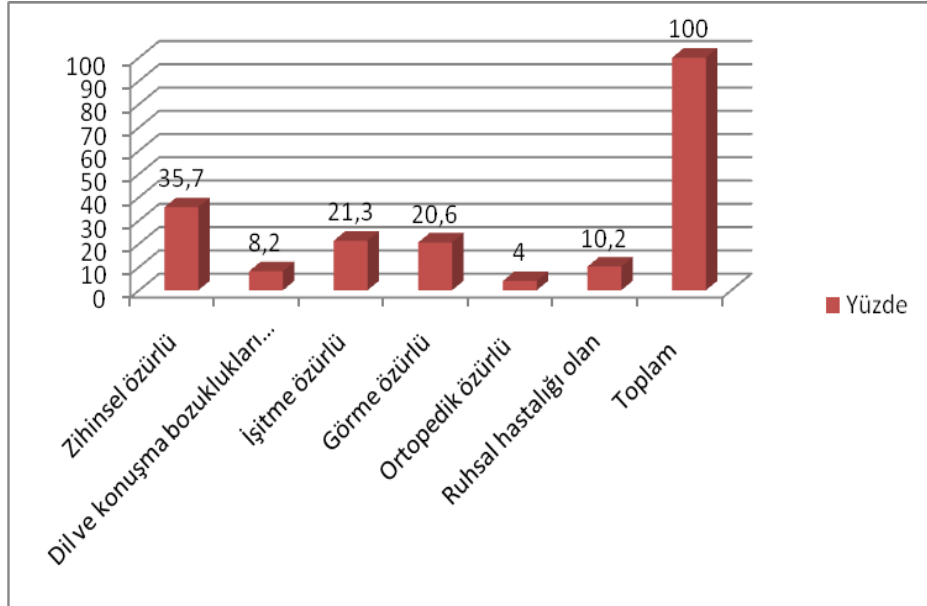
Şekil 11. "Özörlöler Toplumun Diğer Üyelerine Kıyasla Daha Fazla Ayırmıcılığa Uğruyor" İfadesine Katılım Düzeyine İlişkin Yüzde Dağılımlar

Örneklem grubunun büyük bir çoğunluğu (%82.6) özörlölerin çoğu ya da her zaman toplumun diğer üyelerine kıyasla daha fazla ayırmıcılığa uğradığını düşönmektedir. Türkiye'de çeşitli gruplara yönelik yapılan ayırmıcılık konulu araştırmalarda, anketlerin yöneldiği grubun niteliğine göre Türkiye'de en fazla ayırmıcılığa uğrayan grup değişmektedir. Örneğin ODTÜ Sosyoloji Bölümü tarafından yürütölen ve sonuçları 10 Temmuz 2010'da kamuoyuna açıklanan "Aleviler ve Ayırmıcılık Araştırması" çalışmasında Türkiye'de en fazla ayırmıcılığın Alevilere yönelik olduğu bulgusu ortaya konmuştur. Bu çalışmanın örneklem grubunu özörlöler oluşturduğu için özörlölerin kendilerinin diğer gruplara kıyasla daha fazla ayırmıcılığa uğradığı yönünde algıları bulunmaktadır.

Şekil 12. Son On Yılda Özürülere Ayrımcılığın Değişim Yönüne İlişkin Katılım Düzeyine İlişkin Yüzde Dağılımları

Şekil 12’de görüldüğü gibi örneklem grubunun %53,9’u son on yıl içerisinde özürülere yönelik ayrımcılığın azaldığını belirtmişlerdir. Son on yılda özürülere yönelik yasal mevzuatın gelişmesi, özürülülerde dahil olmak üzere insan hakları bağlamında ayrımcılığı önlemek için yasal tedbirlerin alınması ve kurumsal yapıların oluşturulması ayrımcılığın azaldığına yönelik algıyı etkilemiş olabilir.

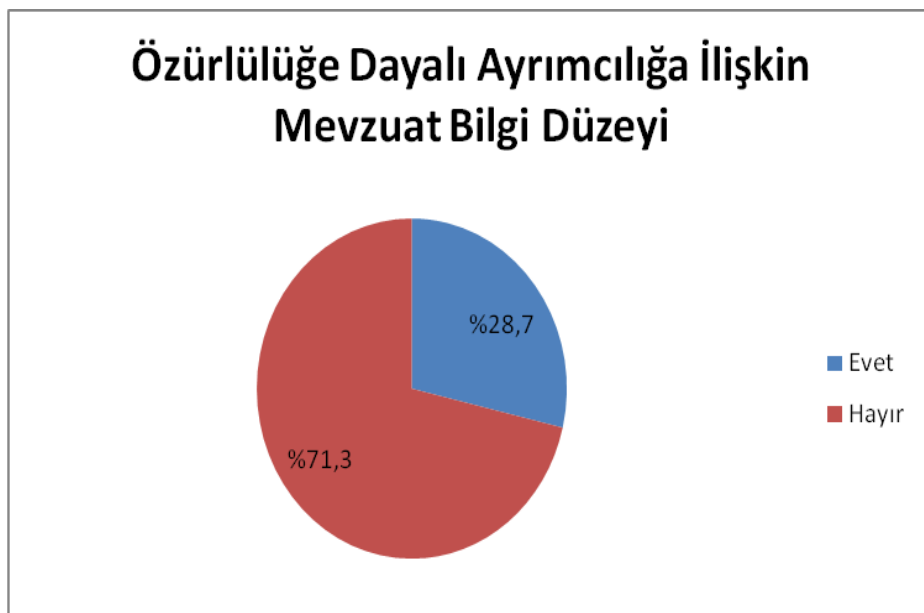
Şekil 13. En Fazla Ayrımcılığa Uğrayan Üç Özür Grubuna İlişkin Algılara Ait Yüzde Dağılımları

Araştırma bulgularına göre Türkiye’de en fazla ayrımcılığa diğer özür gruplarına kıyasla açık biçimde zihinsel özürülüler uğramaktadırlar. Bu veri “Toplum Özürülülüğü Nasıl Anlıyor” araştırmasındaki bulgularla tutarlıdır. Sözkonusu araştırmada da örneklem grubunu oluşturanlar diğer özürülü gruplarına kıyasla zihinsel özürülülerini eş, iş arkadaşı ve komşu olarak daha az tercih etmektedirler (Şekil13).

4.3. MEVZUAT BİLGİSİNE İLİŞKİN DAĞILIMLAR

Ayrımcılıkla ilgili yasaları, ayrımcılığa uğrandığında başvurulabilecek ya da danışmanlık alınabilecek yerleri bilmek, özürülü bireylerin ayrımcılığı algılayışını ve ayrımcılığa karşı tavrını değiştirebilir. Bu bölümde, özürülü bireylerin ayrımcılıkla ilgili mevzuata ilişkin bilgisine dair bulgular bu çerçevede tartışılmıştır.

4.3.1. Mevzuat Bilgisine İlişkin Dağılımların Tartışılması

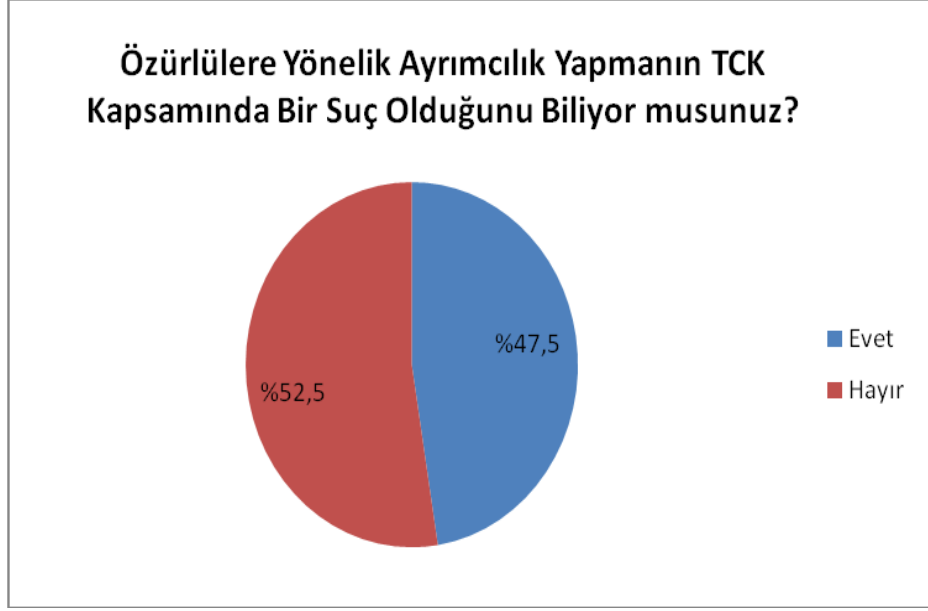
Şekil 14. Özürülülüğe Dayalı Ayrımcılığa İlişkin Mevzuat Bilgi Düzeyi Yüzde Oranları

Örneklem grubunun %28,7’si özürülülüğe dayalı ayrımcılıkla ilgili mevzuatı bildiğini, %71,3’ü ise bilmediğini belirtmiştir.

Bir ilde yapılan bir araştırmada özürülü yakınlarının çoğunluğun (%64,3) özürülülükle ilgili mevzuatla ilgili hiç bir bilgisi olmadığını ya da pek bilgisi olmadığını belirttiği düşünülürse,²⁶⁷ her ne kadar örgütlü özürülü kesimi temsil etseler de, örneklem grubunun %71,3’ünün özürülülüğe dayalı ayrımcılığa ilişkin mevzuatı bilmediğini ifade etmesi öngörülebilir bir sonuçtur.

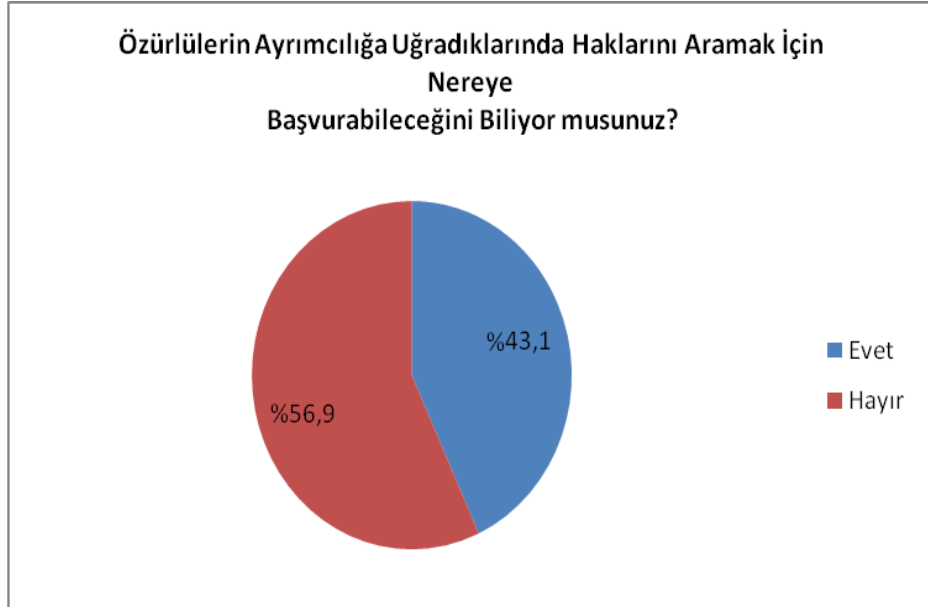
Genel olarak özürülülüğe dayalı ayrımcılıkla ilgili mevzuatı bilme oranı düşük olmasına rağmen, Türk Ceza Kanunu’nda (TCK) özürülülere yönelik ayrımcılığın suç olarak tanımlandığını bildiğini belirtenlerin oranı (%47,5) daha yüksektir (Şekil 15). Örneklem grubunun yaklaşık yarısı, özürülülüğe dayalı ayrımcılığın suç olarak tanımlandığını bilmektedir. Bu durum, genel olarak ayrımcılıkla ilgili mevzuat konusunda fazla fikri olmayanlardan bazılarının somut durumlarla ilgili bazı bilgileri olduğunu göstermektedir.

²⁶⁷ Dalbay, 2009, s.95.

Şekil 15. “Özürllülere Yönelik Ayrımcılık Yapmanın TCK Kapsamında Bir Suç Olduğunu Biliyor musunuz?” Sorusuna Ait Yüzde Oranları

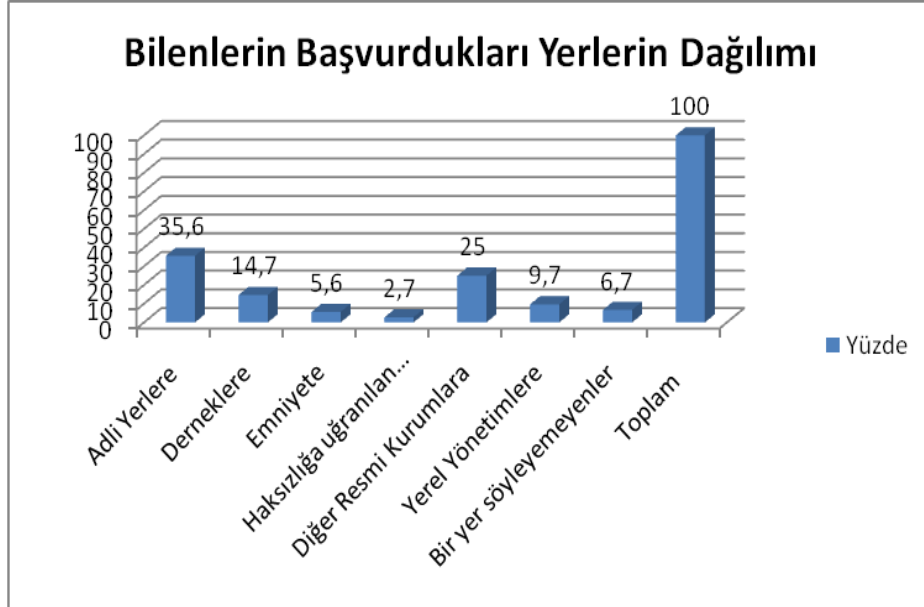
Örneklem grubunun hak arayacakları yerleri bilip bilmemeyle ilgili cevaplarına bakıldığında, gruptan %56,9'u hak arayacakları yerleri bilmediğini belirtmiştir (Şekil 16).

Şekil 16. “Özürllülerin Ayrımcılığa Uğradıklarında Haklarını Aramak İçin Nereye Başvurabileceğini Biliyor musunuz?” Sorusuna Ait Dağılımlar

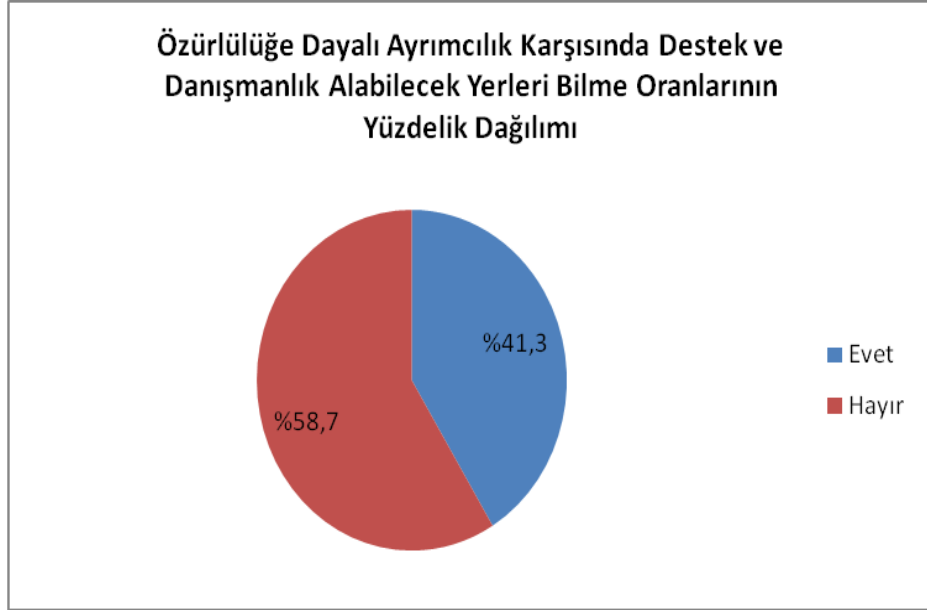
Bu soruda ‘hak aramak’la kastedilen, ayrımcılığı dava konusu yapmaktır. Bu biçimde düşünüldüğünde, ayrımcılığı dava konusu yapabilmek için ‘adli yerlere’ ve ‘emniyete’ cevabını verenlerin oranı %41,2’dir (Şekil 17). Soru daha genel olarak ‘hakkını aramak’ olarak yorumlandığında bile, hak aramak için nereye başvuracağını bildiğini söyleyenlerden %6,7’si bir yer belirtmemiş, %14,7’si dernekleri, %9,7’si ise yerel yönetimleri belirtmiş, yani toplam olarak örneklem grubunun %32,1’i bir yer belirtmemiş ya da danışmanlık alabileceği yerel yönetimleri, dayanışma sağlayabileceği dernekleri belirtmiştir. Örneklem grubunun bir bölümünün ‘hak

aramaktan' dernekten yardım almayı ya da derneği bu konuda yönlendirmeyi, bir bölümünün yerel yönetimlere şikâyet etmeyi anladığı, bir bölümünün ise bu konuda bir fikri olmadığı ortaya çıkmaktadır. 'Hak arama' kavramını idari başvuruları da kapsayacak şekilde düşünüp, 'adli yerler' (%35,6), 'emniyet'(5,6), 'diğer resmi kurumlar' (%25) ve 'haksızlığa uğranılan yerin yetkilisi' (%2,7) cevaplarını verenler birlikte değerlendirildiğinde, hak aramak için nereye başvuracağını bildiğini söyleyenlerin %69'u, örneklem grubunun ise %29,7'si hak aramak için başvuracağı yerler hakkında fikir sahibidir.

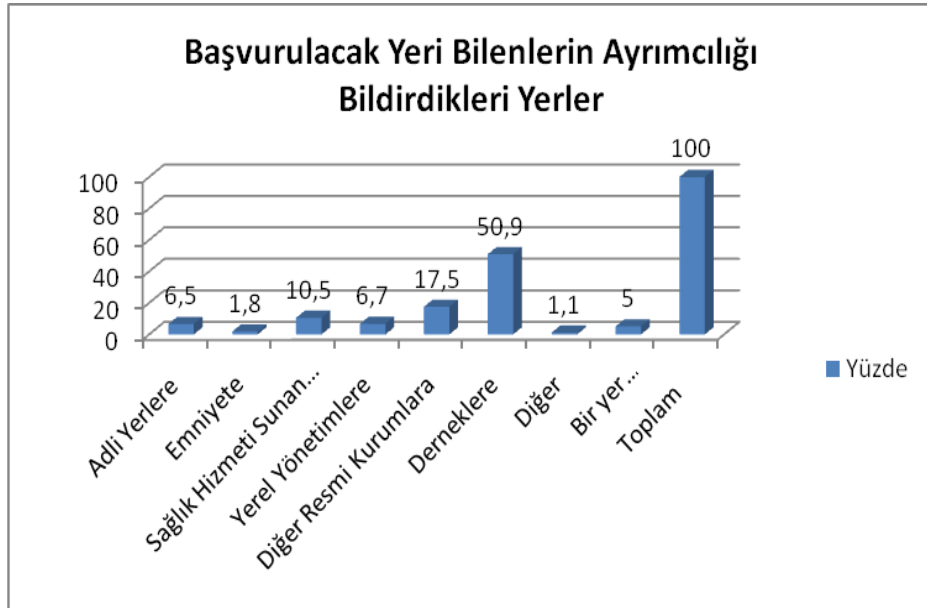
Şekil 17. "Özrümlülerin Ayrımcılığa Uğradıklarında Haklarını Aramak İçin Nereye Başvurabileceğini Biliyor musunuz?" Sorusuna Yanıtı "Evet" Olanların Bildirdikleri Yerler

Destek ve danışmanlık alabilecekleri yerleri bildirenlerin oranı (%41,3) da, hak aramak için başvurabilecekleri yerleri bildirenlere (%43,1) yakındır (Şekil 16, 18) . Örneklem grubunun %58,7'si destek ve danışmanlık alacakları yerleri bilmediklerini belirtmişlerdir (Şekil 18). Destek ve danışmanlık veren yerleri bilmediğini belirtenlerin hak aramak için başvuracağı yerleri bilmediğini belirtenlerden biraz daha yüksek oranda çıkması, açıkça bu işleyle tanımlanmış olan il, ilçe insan hakları kurulları ile büyükşehir belediyelerinin danışma merkezlerinden yaygın olarak haberdar olunmadığını göstermektedir.

Şekil 18. Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılık Karşısında Destek ve Danışmanlık Alabilecek Yerleri Bilme Oranlarının Yüzelik Dağılımı

İki soruya verilen cevaplar karşılaştırıldığında cevapların benzer olduğu görülmektedir. Farklı olarak, destek ve danışmanlık için sağlık hizmeti sunan yerlere başvurulabileceğini düşünenler vardır. Bu durum, özürlü kişilerin destek konusunda sağlık hizmeti sunan yerlere başvurma alışkanlığı olduğunu gösterir. Destek ve danışmanlık almak için de en yaygın olarak bilinen adresin bir kamu kurumu değil, özürlülere yönelik faaliyette bulunan dernekler (%50,9) olduğu ortaya çıkmıştır. Doğrudan bu amaçla birimler kurmuş olan büyükşehir belediyelerini içerecek biçimde 'yerel yönetimler' cevabını verenler örneklem grubunun yalnızca %6,7'sini oluşturmaktadır (Şekil 19).

Şekil 19. Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılık Karşısında Destek ve Danışmanlık Alabilecek Yerleri Bildiklerini Belirtenlerin Bildirdikleri Yerlere Göre Yüzelik Dağılımları

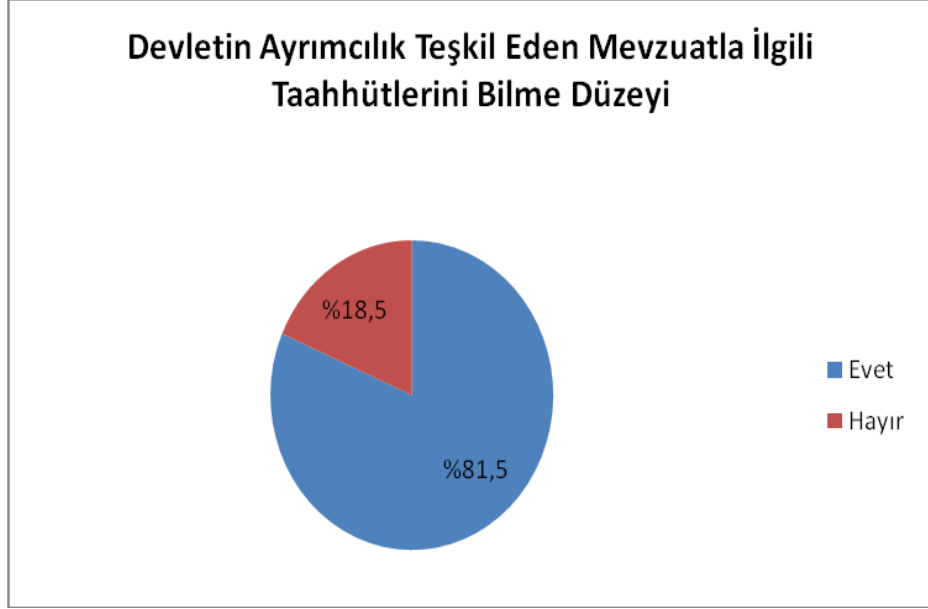
Şekil 20. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'yi Bilme Oranlarının Yüzdelik Dağılımı

Mevzuat bilgisinin bir parçası olarak, özürlü bireylerin Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme hakkındaki bilgisi de sorgulanmıştır. Örneklem grubundan bu soruyu cevaplayanlardan yalnızca %20'si sözleşme hakkında bilgisi olduğunu belirtmiştir (Şekil 20).

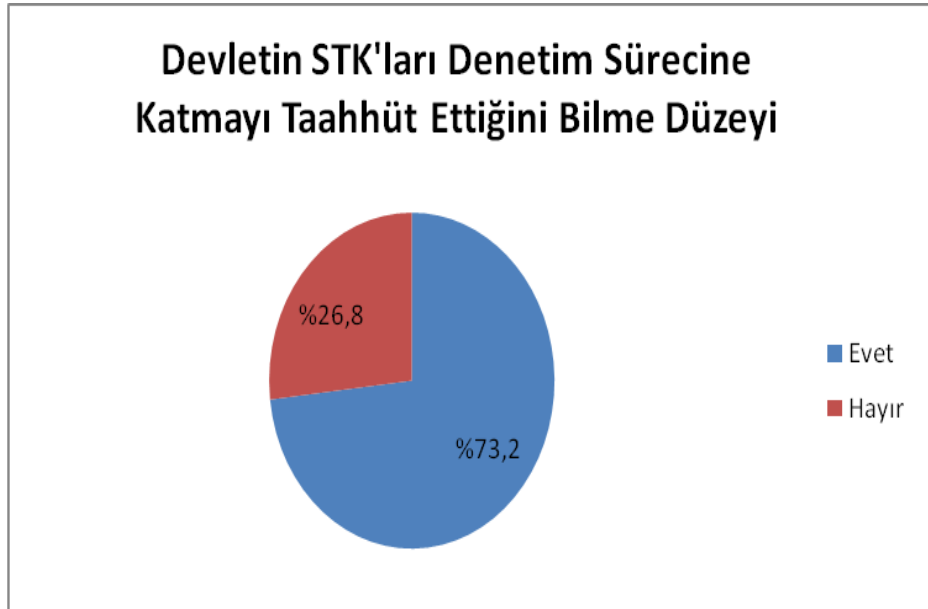
Şekil 21. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'ye Göre Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Özürliülerin Çeşitli Alanlarda Toplum Katılımlarının Sağlanması İçin Gerekli Tedbirleri Almayı Taahhüt Ettiğini Bilme Düzeyi

Sözleşme hakkında bilgisi olduğunu söyleyenlerden; Sözleşmeyle, devletin eğitim, sağlık, istihdam gibi alanlarda özürlü bireylerin topluma tam katılımının sağlanması için gerekli tedbirleri etkin bir şekilde almayı taahhüt ettiğini bildiğini söyleyenlerin oranı %86,8'dir (Şekil 28).

Şekil 22. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'ye Göre Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Özürlüler Aleyhinde Ayrımcılık Teşkil Eden Yasalar, Düzenlemeler, Gelenekler ve Uygulamaları Değiştirmeyi veya Ortadan Kaldırmayı Taahhüt Ettiğini Bilme Düzeyi

Sözleşme hakkında bilgisi olduğunu söyleyenlerden; özürlüler aleyhinde ayrımcılık teşkil eden yasalar, düzenlemeler, gelenekler ve uygulamaların değiştirilmesinin veya ortadan kaldırılmasının taahhüt edildiğini bildiğini söyleyenlerin oranı (%81,5)dir. Dolayısıyla, Sözleşmeden haberdar olan sayısı (%20) oldukça düşükken, (Şekil20) haberdar olan bu az sayıda kişinin Sözleşme hakkındaki bilgi düzeyi ise yüksektir (Şekil 22).

Şekil 23. Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'ye Göre Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin Sözleşmenin Türkiye'deki Uygulanma Sürecinin Denetiminde Özürlüler, Onları Temsil Eden Kuruluşlar, Sivil Toplumun Denetim Sürecine Katılımını Sağlamayı Taahhüt Ettiğini Bilme Düzeyi

Sözleşme hakkında bilgisi olduğunu söyleyenlerden; sözleşmenin uygulanmasını denetleme sürecinde özürülülerin ve özürlü örgütlerinin katılımının taahhüt edildiğini bildiğini belirtenler ise %73,2'dir (Şekil 23).

Genel olarak, Sözleşmenin yaygın olarak bilinmediğini, ancak sözleşmeden haberdar olan az sayıda özürlü bireyin Sözleşmeyi iyi bildiği söylenebilir.

4.3.2. Genel Mevzuat Bilgisi Değişkenine İlişkin Analizler

Mevzuat bilgisini ölçen beş sorunun²⁶⁸ bir araya getirilmesinden oluşturulan genel mevzuat bilgisi değişkeni kullanılarak yapılan analizlere ilişkin bulgular bu kısımda sunulmuştur. Toplu puanın ortalama değeri olan 1,638 ikiye bölünerek düşük ve yüksek bilgi adı verilen iki kategori oluşturulmuştur.

Genel mevzuat bilgisi değişkenine ilişkin analizlerde gösterildiği gibi (Tablo 9), mevzuat bilgisi açısından demografik değişkenlerle ilişkili olarak özürlü grupları arasında anlamlı farklılaşmalar ortaya çıkmıştır. Örneklem grubunu ayrımcılıkla ilgili mevzuat bilgi düzeyi; yaşa, ekonomik duruma, yerleşim yerine, özür oranına, cinsiyete, çalışıp çalışmama durumuna ve mücadele yollarına başvurup başvurmamaya göre farklılaşmıştır.

Örneklem grubunun özürülülüğe dayalı ayrımcılıkla ilgili mevzuat bilgi düzeyi; 46 yaş üstündekilerde 18-25 ve 36-45 yaş aralığında olanlardan daha yüksektir (Tablo 9).

Ekonomik durum açısından bakıldığında, en düşük iki gelir grubu olan 500'den az-1000TL aralığında geliri olanlar arasında mevzuat bilgi düzeyi düşük olanların oranı fazlayken, 1000-2000TL arasında geliri olan gruptan itibaren bilgi düzeyi yüksek olanların oranı fazladır. Bu durum, ekonomik gelir düzeyi daha yüksek olanların ayrımcılıkla ilgili mevzuat bilgi düzeyinin de yüksek olduğunu gösterir.

Yerleşim yeri açısından bakıldığında, özürülülüğe dayalı ayrımcılıkla ilgili mevzuat bilgi düzeyi yalnızca büyükşehirde yaşayanlarda daha yüksek çıkmıştır. Bu farklılık, büyükşehirde yaşayanların genel olarak daha fazla toplumsallaşma olanaklarına sahip oldukları biçiminde yorumlanabilir.

Lise, üniversite, yüksek lisans düzeyinde eğitim almış olanların mevzuat bilgi düzeyi daha az eğitim almış olanlara göre daha yüksektir. Üniversite ve yüksek lisans düzeyinde eğitim almış olanların mevzuat bilgi düzeyi de lise düzeyinde eğitim almış olanlardan daha yüksektir. Dolayısıyla, eğitim düzeyi yükseldikçe mevzuat bilgi düzeyi de yükselmektedir.

Özür oranı, raporu olmayacak kadar düşük olanlardan, %59'a kadar olanları kapsayan grupta, bilgi düzeyi düşük olanlar çoğunlukta iken, %80 ve üzeri raporu olanlarda ise bilgi düzeyi daha yüksek olanların çoğunlukta olduğu görülür.

Cinsiyet açısından bakıldığında, kadınlar arasında daha düşük bilgi düzeyine sahip olanların sayısı fazlayken, erkekler arasında iki grup birbirine yakın da olsa, daha yüksek bilgi düzeyine sahip olanların sayısı fazladır. Bu durum da, kadınların genel olarak toplumsal hayata katılım oranının düşük olmasıyla açıklanabilir.

²⁶⁸ "Özürülülüğe dayalı ayrımcılığa ilişkin mevzuatı biliyor musunuz?", "Özürülülere yönelik ayrımcılık yapmanın Türk Ceza Kanunu kapsamında bir suç olduğunu biliyor musunuz?", "Özürülülerin ayrımcılığa uğradıklarında haklarını aramak için nereye başvurabileceğini biliyor musunuz?", "Özürünüzden dolayı ayrımcılığa uğradığınızda destek ve danışmanlık alabileceğimiz yerleri biliyor musunuz?" "Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşmesi hakkında bilginiz var mı?" soruları.

Tablo 9. Genel Mevzuat Bilgisi Değişkenine Ait Çapraz Yüzde Sonuçları

Değişken	Kategori	Yüksek Bilgi	Yüksek Bilgi (Yüzde)	Düşük Bilgi	Düşük Bilgi (Yüzde)	Toplam
Yaş	a.18-25	117	41,2	167	58,8	284
	b.26-35	215	50,5	211	49,5	426
	c.36-45	154	46,4	178	53,6	332
	d.46-60	138	61,9	85	38,1	223
	e.61 ve üstü	24	63,2	14	36,8	38
	Toplam	648	49,7	655	50,3	1303
Ekonomik Durum	a.500'den az	81	37,7	134	62,3	215
	b.500-1.000	312	45,5	374	54,5	686
	c.1.001-2.000	211	53,7	182	46,3	393
	d.2.001-3.000	55	71,4	22	28,6	77
	e.3.001-4.000	16	61,5	10	38,5	26
	f.4.001 ve üstü	12	92,3	1	7,7	13
	Toplam	687	48,7	723	51,3	1410
Yerleşim Yeri	a.Köy	37	35,2	68	64,8	105
	b.Kasaba	77	39,3	119	60,7	196
	c.Şehir	214	48,3	229	51,7	443
	d. Büyükşehir	368	54,5	307	45,5	675
	Toplam	696	49,0	723	51,0	1419
Eğitim Düzeyi	a.Okur yazar değil	63	40,1	94	59,9	157
	b. Okur yazar	28	38,9	44	61,1	72
	c. İlkokul	162	42,5	219	57,5	381
	d. Ortaokul	108	42,7	145	57,3	253
	e.Lise	225	55,0	184	45,0	409
	f. Üniversite	105	72,9	39	27,1	144
	g.Lisans üstü	5	100,0	0	0,0	5
	Toplam	696	49,0	725	51,0	1421
Rapor	a. Raporu yok	5	25,0	15	75,0	20
	b. %20 - %39	6	31,6	13	68,4	19
	c. %40 - %59	182	41,7	254	58,3	436
	d. %60 - %79	194	48,6	205	51,4	399
	e. 80 ve üzeri	311	57,0	235	43,0	546
	toplam	698	49,2	722	50,8	1420
Cinsiyet	Kadın	169	43,9	216	56,1	385
	Erkek	525	50,9	506	49,1	1031
	Toplam	694	49,0	722	51,0	1416
İstihdam	Evet	426	54,8	351	45,2	777
	Hayır	271	42,1	373	57,9	644
	Toplam	697	49,0	724	51,0	1421
Mücadele Yollarına Başvurup Başvurmama	Evet	628	49,9	631	50,1	1259
	Hayır	63	40,1	94	59,9	157
	Toplam	691	48,8	725	51,2	1416

İstihdam açısından; çalışanlar arasında, çalışmayanlara göre ayrımcılıkla ilgili mevzuata ilişkin bilgi düzeyi yüksek olanların sayısı fazladır. Bu durum da, benzer biçimde çalışanların toplumsal

hayata daha fazla katıldıkları²⁶⁹ ve çalışma koşullarıyla ilgili olarak ayrımcılığa karşı kendilerini savunacak yasal dayanaklara ihtiyaç duydukları için bilgi düzeylerinin de yüksek olduğunu düşündürmektedir.

Başarıya yollarına başvurup başvurmama açısından bakıldığında, başarıya yollarına başvuranlar arasında mevzuat bilgi düzeyi yüksek olanların oranı fazladır. Bu veri de başarıya sürecinin mevzuatı öğrenmek açısından kritik önemde olduğunu gösterir. İngiltere’de Engellilik Ayrımcılık Kanunu’nun bilinip bilinmediğine yönelik yapılan bir çalışmada, kanunun ancak yararlanmış olanlar tarafından bilindiği saptanmıştır.²⁷⁰ Benzer biçimde, çalışan özürlerle görüşülerek yapılan bir araştırmada, işe girerken bir özrü olanların, özürlerin haklarıyla ilgili mevzuat farkındalık düzeylerinin yüksek çıktığı saptanmıştır.²⁷¹ Dolayısıyla, mevzuattan yararlanma ve mevzuatı bilme süreçlerinin birbirlerini destekledikleri düşünülebilir.

4.4. SOSYAL YAŞAMIN SEKİZ ALANINDA AYRIMCILIK ALGISI

Eğitim, istihdam ve çalışma yaşamı, sağlık, siyasi yaşama katılım, adalete erişim, boş zaman ve dinlenme faaliyetleri, topluma dahil olma ve bilgiye erişim alanlarında ayrımcılık algı ve deneyimi bu bölümün geri kalan kısmında ayrıntılı olarak tartışılmıştır. Örneklem grubunun sekiz alandan hangilerinde daha fazla ayrımcılık yaşadıklarıyla ilgili algı ve deneyimleri bu kısımda incelenmektedir.

Şekil 24’te görüldüğü gibi örneklem grubundakiler özürülerin en fazla istihdam alanında ayrımcılığa uğradıkları düşünülmektedirler. Bunu sırasıyla eğitim, toplumsal yaşama katılım, boş zaman ve dinleme faaliyetleri, bilgiye erişim, sağlık ve adalete erişim izlemektedir. Örneklem grubundakilerin algıları özürülerin siyasi yaşama katılım alanında çok az ayrımcılığa uğradıkları yönündedir. Örneklem grubundakilere sekiz alanla ilgili ayrımcılığa uğrama deneyimleri sorulduğunda ilk sırayı toplumsal yaşama katılım alırken, bunu bilgiye erişim, eğitim, istihdam, boş zaman ve dinlenme, adalete erişim, sağlık ve siyasi katılım izlemektedir.

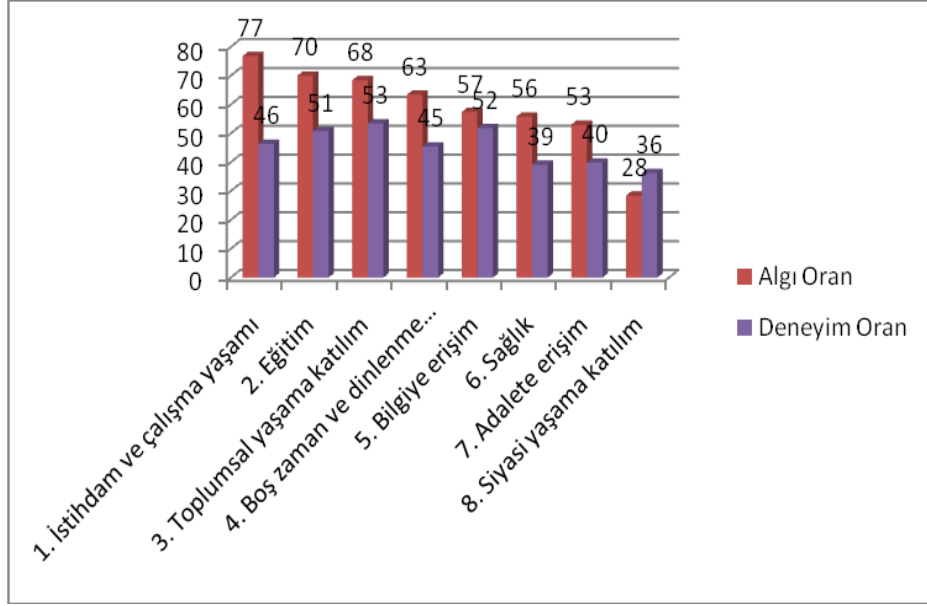
Ayrımcılığa uğrama alanlarıyla ilgili algılama ve deneyim karşılaştırıldığında, örneklem grubundakiler özürülerin öncelikli olarak istihdamda ayrımcılığa uğradığını algılamakta, ancak kendi deneyimleri temelinde en fazla ayrımcılığa toplumsal yaşama katılım alanında uğradıklarını belirtmektedirler. Kamuoyu araştırmalarında istihdam genellikle Türkiye’nin en önemli sorunu olarak ortaya çıkmaktadır. Örneklem grubundakilerin Türkiye’de özürülerin en fazla istihdam alanında ayrımcılığa uğradığı algısı Türkiye’deki genel bir sorunla ilişkili görünmektedir. Devlet İstatistik Enstitüsü’nün 2002’de gerçekleştirdiği “Türkiye Özürüler Araştırması” sonuçlarına göre özürü nüfus için istihdamı gerçekten çok önemli bir sorundur. Ortopedik, görme, işitme, dil ve konuşma ile zihinsel özürü nüfus içinde çalışma hayatına katılım oranı %21.71 iken çalışma hayatına dahil olmayan özürü nüfus oranı %78.29’dur. Bu araştırmanın örneklem grubuna dahil olan özürü bireylerin %54,8’i çalışmaktadır. Deneyim düzeyinde istihdamın ayrımcılık yaşanan alanlarda dördüncü sıraya düşmesi araştırma evrenini oluşturan özürülere yönelik faaliyette bulunan derneklere üye olanlar arasında çalışma hayatına katılım oranlarının yüksek olmasından kaynaklanabilir. Deneyim düzeyinde en fazla ayrımcılık, toplumsal yaşama katılım alanında ortaya çıkmaktadır. Siyasi katılım hariç tüm alanlarda örneklem grubundakiler, diğer özürülerin kendi deneyimlerine göre daha fazla ayrımcılığa uğradığını düşünülmektedirler. Bu saptama çerçevesinde,

²⁶⁹ Jusuf’un Türkiye’de özel eğitim alması gereken çocukları olan anne babalara yönelik olarak bu konudaki mevzuatı bilip bilmediklerini sorguladığı çalışmasında, annelerin çalışıp çalışmamalarının mevzuat bilgisi düzeyinde anlamlı bir farklılık oluşturduğu, emekli annelerin mevzuat bilgi düzeyinin çalışan ve çalışmayanlara; çalışan annelerin de çalışmayanlara göre mevzuat bilgi düzeylerinin yüksek olduğu saptanmıştır. Jusuf, 2007.

²⁷⁰ Foster, 2007, s. 67.

²⁷¹ Foster, 2007, s.72.

Türkiye’de özürllülerin karşılaştığı (deneyimlenen) ayrımcılığın, karşılaşmayı beledikleri (algılanan) ayrımcılıktan daha düşük olduğu ileri sürülebilir.

Şekil 24. Özürllü Bireylerin Alanlara Göre Ayrımcılığa Uğramayla İlgili Algı ve Deneyim Yüzde Oranlarının Karşılaştırılması

Not: Elde edilen ortalamalar sekiz alanda genel ayrımcılık algılarını ve “bireysel” ayrımcılık deneyimini ölçmek üzere oluşturulmuş olan ölçeklerden elde edilen toplu değişkenlere aittir.

4.5. EĞİTİM ALANINDA AYRIMCILIK

Özürllü bireyler açısından gerek akademik, gerekse mesleki bilgi ve beceri kazanma anlamında eğitim, sosyal ve ekonomik yaşama katılımı sağlamak bakımından büyük önemdedir. Bu çerçevede araştırma sonuçları araştırma kapsamında görüşülen özürllülere yönelik faaliyette bulunan derneklere üye olan özürllü bireylerin eğitim durumlarına ilişkin bulgular, eğitim alanında yaşadıkları ayrımcılığa ilişkin deneyimler ve eğitim alanındaki ayrımcılık deneyimlerinin çeşitli değişkenlere bağlı olarak farklılaşıp farklılaşmadığından hareketle analize tabi tutulmuştur.

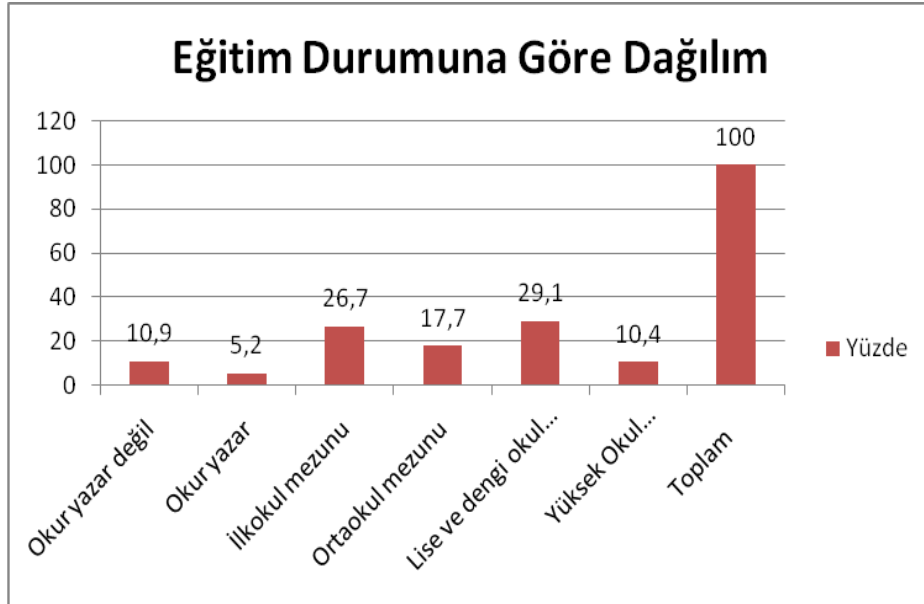
4.5.1. Eğitim Durumuna İlişkin Bulgular:

Araştırma sonuçlarına göre örneklem grubunun %29,1 oranında çoğunluğu oluşturan kısmı lise ve denge okul mezunudur. Bunu sırayla %26,7’yle ilkokul mezunu olanlar, %17,7’yle ortaokul mezunu olanlar, %10,4’le yüksekokul/üniversite/lisansüstü düzeyde eğitim sahibi olanlar, %10,9’la okuryazar olmayanlar ve %5,2’yle okuryazar olanlar izlemektedir.(şekil 25)

Veriler, Türkiye Özürllüler Araştırması İkincil Analiz Raporunda yer alan verilerle karşılaştırıldığında, Türkiye genelinde özürllülerin %36,3’ünün okuryazar olmadığı, %14,9’unun okuryazar olduğu ancak herhangi bir okul bitirmediği, %33’ünün ilkokul mezunu, %5,2’sinin ortaokul mezunu, %1,4’ünün ilköğretim mezunu olduğu görülür. Lise mezunu olan özürllülerin oranı yalnızca %5,6 iken, lise ve denge meslek okullarından mezun olanlar %1,3’tür. Yüksekokul ve fakülte mezunu olan özürllülerin Türkiye’deki genel özürllü nüfusa oranı yalnızca %1,8’dir.²⁷² Buradan hareketle özürllülere yönelik faaliyette bulunan derneklere üye özürllü bireylerin eğitim durumuna ilişkin verilerin, Türkiye genelinde özürllü bireylerin eğitim durumlarına ilişkin veriyi yansıtmadığı açıkça görülmektedir. Başka bir ifadeyle, derneklere üye olan özürllü bireylerin eğitim düzeyleri,

²⁷² Tufan ve Arun, 2006.

Türkiye genelinde özürlü bireylerin eğitim düzeyine göre oldukça yüksektir. Bu sonuç, daha yüksek düzeyde eğitim almış olan özürlü bireylerin dernek üyeliği ve faaliyetlerine katılım açısından daha bilinçli ve aktif bir toplumsal rol üstlendikleri, yani özürlülük konusunda toplumsal bir anlayıştan hareketle örgütlü düzeyde hak arama ve kamuoyu oluşturma girişimlerine daha sıkça başvurduğu şeklinde yorumlanabilir. Özürlü bireyin eğitim düzeyi yükseldikçe özürlülüğe ilişkin farkındalık düzeyinin ve sivil girişimde bulunma sıklığının arttığı sonucuna ulaşmak mümkündür. Diğer taraftan, derneklerin özürlü bireylerin eğitim alanında karşılaştıkları sorunları çözme ve ihtiyaç duydukları destekleri sağlama ve aynı zamanda özürlü bireyleri daha yüksek düzeyde eğitim almaları için teşvik etme bakımından olumlu bir etkilerinin olduğu da düşünülebilir.

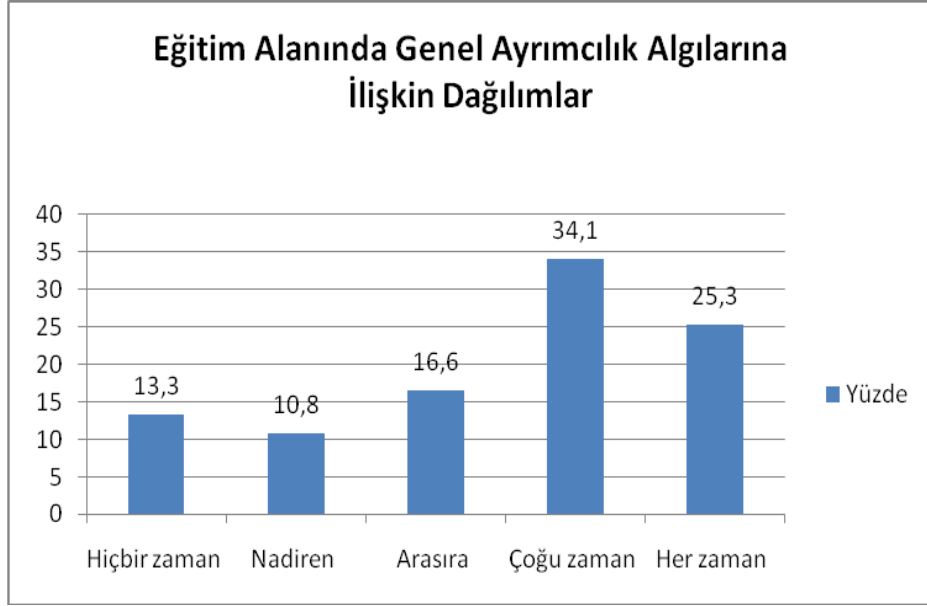

Şekil 25. Eğitim Durumuna İlişkin Dağılımlar

Eğitim alanında özürlülere yönelik ayrımcılık çok boyutlu ve geniş bir alanı kapsamaktadır. Bu araştırma çerçevesinde seçilen örneklemin nitelikleri göz önünde bulundurularak, araştırma bulguları öncelikle yetişkin özürlü bireylerin eğitim olanaklarından yararlanma durumunu ortaya çıkarmak ve özel olarak da eğitimde özürlü bireylerin karşı karşıya bulunduğu ayrımcılık durumlarını örneklem grubunun deneyiminden yola çıkarak tespit etmek amacıyla bir analiz yapılmıştır.

Örneklem grubuna özürülerin eğitim alanında ayrımcılık algılayıp algılamadıkları sorulduğunda, her zaman ayrımcılığa uğradığını ifade edenler örneklem grubunun %25,3'ünü, çoğu zaman diyenler örneklem grubunun %34,1'ini oluşturmaktadır. %16,6 oranında bir grup eğitim alanında ara sıra ayrımcılık yapıldığını, %10,8 oranında bir grup ise nadiren ayrımcılık yapıldığını ifade etmiştir. Eğitim alanında özürlülere yönelik olarak hiçbir zaman ayrımcılık olmadığını düşünenlerin oranı %13,3'tür. Görüldüğü gibi, %59,4'lük bir grup eğitim alanında özürlülere yönelik ayrımcılık olduğu algısını paylaşmaktadır (Şekil 26).

4.5.2. Eğitim Alanında Ayrımcılık Algısına İlişkin Bulgular:

Şekil 26. Eğitim Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin Yüzde Dağılımları

Eğitim alanında karşılaşılan ayrımcılık durumlarını örnekleyen maddelere verilen yanıtlara bakıldığında, özürllülere uygun iletişim araç ve teknolojilerinin kullanılmaması en fazla ayrımcılık yaşanan madde olarak ortaya çıkmaktadır. Bu maddeye dayanarak her zaman ayrımcılık yaşadığını ifade edenlerin oranı %31,5 iken, çoğu zaman ayrımcılık yaşayanlar %15,1'dir. Eğitim alınan kurumda eğitimcilerin özürllülük konusunda eğitilmiş olmamaları ikinci en sıklıkla ayrımcılık deneyimine neden olan madde olarak görülmektedir. Bu duruma her zaman maruz kaldığını ifade edenlerin oranı %28,3, çoğu zaman maruz kaldığını ifade edenlerin oranıysa %19,1'dir. Bunun dışında örneklem grubuna dahil olan özürllü bireyler, özürllülere yönelik düzenlemeler yapılmadığı için yetişkin eğitime yönelik kurslar veya programlardan yararlanamama durumuna ilişkin olarak %20,5 oranında her zaman, %17,3 oranında ise çoğu zaman yararlanamadıklarını ifade etmişlerdir. Yine, eğitim sistemi içinde özürllülere yönelik ihtiyaç duyulan destek hizmetlerinin sağlanamaması durumuyla her zaman karşılaştığını söyleyenler %18,5, çoğu zaman karşılaştığını söyleyenler %15,7 oranında bir grubu kapsamaktadır. Özürllülere yönelik düzenlemeler yapılmadığı için meslek edindirmeye yönelik eğitim imkânlarından yararlanamadığını ifade edenlerden %19,1'i her zaman bu sorunla karşılaştığını, %14,9'u ise çoğu zaman bu sorunla karşılaştığını söylemiştir. Öte yandan, özrü nedeniyle okula kayıt başvurusu kabul edilmeyenlerin (her zaman %3,8, çoğu zaman %4,1) ve özrü nedeniyle eğitim kurumundaki görevliler, tarafından haksız muamele ya da olumsuz davranışa maruz kalanların (her zaman %6,5, çoğu zaman, %4,9) araştırmaya katılanlara oranla oldukça küçük bir grubu oluşturdukları göze çarpmaktadır.

Bu bulgular, eğitim alanında doğrudan ayrımcı düzenleme ve uygulamaların hukuki düzenlemelerle amaçlanan şekilde ortadan kalkmakta olduğunu göstermektedir. Ancak, özürllü bireylere eğitim alanında yeterli bilgi ve beceri düzeyine ulaşması amacıyla sağlanması gereken çeşitli destek ve uygulamalara ilişkin olarak yüksek düzeyde ayrımcılık deneyiminin mevcut olduğu araştırma sonuçlarından çıkmaktadır. Bu türden desteklerin olmaması ve düzenlemelerin yapılmaması eğitim alanında özürllülerin yüksek düzeyde ayrımcılık deneyimine neden olmaktadır.

Tablo 10. Eğitim Alanında Maddelere* Göre Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları

Maddelere Göre Ayrımcılık Deneyimi	N	$\bar{X} \pm SS$	(%)				
			Hiçbir zaman	Nadiren	Arasıra	Çoğu Zaman	Her Zaman
1. Özümlü nedeniyle okula kayıt başvurum reddedildi.	1191	1.43±1.04	80.3	7.8	4	4.1	3.8
2. Eğitim kurumlarında binaları kullanmakta (binaya girme, üst katlara çıkma, tuvaletleri kullanma) özümlüme uygun fiziksel düzenlemeler yapılmadığı için zorluk yaşadım.	1190	2.61±1.62	43.8	8.1	11	17.6	19.5
3. Özümlü olmayan öğrencilere kıyasla istediğim düzeyde eğitim (lise, lisans, yüksek lisans, vb.) verilmedi.	1185	2.25±1.53	53.2	8.6	11.1	14.5	12.6
4. Eğitim sistemi içinde özümlülere yönelik ihtiyaç duyduğum destek hizmetleri (etüt, kişisel yardım, teknik yardım, vb.) sağlanmadı.	1189	2.52±1.62	45.9	9.2	10.7	15.7	18.5
5. Eğitim aldığım yerdeki eğitimciler özümlülük konusunda eğitilmiş değildi.	1181	2.95±1.69	36.5	7.8	8.4	19.1	28.3
6. Özümlülere uygun iletişim araç ve teknolojileri kullanılmadı.	1179	2.95±1.73	37.7	7.4	8.4	15.1	31.5
7. Özümlülere yönelik düzenlemeler yapılmadığı için erişkin (yetişkin) eğitimine yönelik kurslar ve/veya programlardan (resim, müzik, dil gibi) yararlanamadım.	1188	2.65±1.63	42.3	9	10.9	17.3	20.5
8. Özümlülere yönelik düzenlemeler yapılmadığı için meslek edindirmeye yönelik eğitim imkânlarından (İşkur, Belediye, Halk Eğitim kursları gibi) yararlanamadım.	1186	2.51±1.62	46.6	8.9	10.4	14.9	19.1
9. Özümlü nedeniyle eğitim kurumundaki görevliler (öğretmenler, yöneticiler) tarafından haksız muameleye ya da olumsuz davranışlara maruz bırakıldım.”	1191	1.73±1.2	66.4	11.7	10.5	4.9	6.5

* Bu maddelere 38. soruda okur yazar olmadığını belirten yani okula hiç gitmemiş olan katılımcılar ve özümlü sonradan ortaya çıkanlar arasında 25 yaşından sonra olanlar yanıt vermemişlerdir.

Tablo 11. Eğitim Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin T-testi Bulguları

Değişken	Kategori	\bar{X}	Ortalama	SS	t
Cinsiyet	Kadın	286	2.68	1.12	-.76 p=.45
	Erkek	949	2.62	1.16	
Sosyal Güvence	Evet	894	2.63	1.13	-.46 p=.65
	Hayır	238	2.67	1.13	
Genel Ayrımcılık ¹ (madde 12)	Düşük	745	2.50	1.06	-6.24
	Yüksek	416	2.93	1.21	
Mevzuat Bilgisi Değişkeni	Düşük	569	2.67	1.15	1.27 p=.20
	Yüksek	544	2.59	1.11	
Sözleşme Bilgisi Değişkeni	Düşük	346	2.37	1.16	-3.89
	Yüksek	70	2.98	1.11	
Eğitim Genel Ayrımcılık ¹ (madde 37)	Düşük	464	2.19	.91	-11.80
	Yüksek	668	2.95	1.17	
Bugüne Kadar Çalışma Durumu	Evet	692	2.58	1.12	2.26
	Hayır	446	2.73	1.13	

*** $p < .001$; * $p < .05$

¹ İlgili maddelerin ortalamalarına göre düşük yüksek gruplar oluşturulmuştur.

Tablo 11’de “özürülüler eğitim alanında ayrımcılığa uğramaktadır” genel yargısını destekleyenlerin, eğitim alanındaki ayrımcılık içeren uygulamalara örnek olarak sayılan maddelere ilişkin ayrımcılık deneyiminin yüksek olması bu yargıyı destekler niteliktedir. Ayrıca, “Türkiye’de genel olarak özürülü bireyler diğer bireylere göre daha fazla ayrımcılığa uğramaktadır” maddesine katılanlar da eğitim alanındaki ayrımcı uygulamalara yönelik olarak daha yüksek bir ayrımcılık deneyimine sahiptir. Birleşmiş Milletlerin Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme konusunda bilgiye sahip olanların eğitim alanında daha fazla ayrımcılık deneyimine sahip olduğu da görülmektedir. Bu durumun uluslararası düzeyde özürülülerin hakları konusundaki girişimlerin özellikle eğitim seviyesi görece yüksek özürülü bireylerde belirli bir türden farkındalık ve buradan hareketle ayrımcılığa karşı mücadele bilinci yarattığını söylemek mümkündür. Eğitim alanında ayrımcılık deneyimine ilişkin değerler araştırmaya katılanların istihdam durumuna bağlı olarak da farklılık göstermektedir. Bugüne kadar herhangi bir işte çalışmamış olanların eğitim alanında ayrımcılık olduğu yönündeki deneyimi daha yüksektir. Bu durum, özürülü bireylerin ayrımcılık deneyimlerini sonuçları bakımından değerlendirmek gerektiğini ortaya koyar. Buna göre, bugüne kadar herhangi bir işte çalışmamış olanların eğitim alanında karşılaştıkları ayrımcı durum ve uygulamalar nedeniyle gerekli mesleki bilgi ve beceriye sahip olamadıkları ve bu yüzden çalışma hayatından uzak kaldıkları varsayımıyla eğitim alanında yüksek düzeyde ayrımcılık deneyimine sahip oldukları düşünülebilir.

Tablo 12. Eğitim Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamli fark
Özür türü	a. Zihinsel özürülü	56	2.30	1.04	5.39*** sd=5, 1131	f ile b arasında
	b. Dil/konuşma bozukluğu olan	11	2.04	.95		
	c. İşitme özürülü	61	2.93	1.07		
	d. Görme özürülü	478	2.66	1.12		
	e. Ortopedik özürülü	448	2.56	1.10		
	f. Birden çok özür	83	3.06	1.28		
Ekonomik Durum	a. 500'den az	178	2.73	1.15	4.00** sd=4, 1124	e ile diğerleri arasında
	b. 500-1.000	546	2.51	1.09		
	c. 1.001-2.000	318	2.72	1.12		
	d. 2.001-3.000	61	2.87	1.26		
	e. 3.001 ve üstü	26	3.02	1.08		
Rapor	a. Raporu yok	14	2.58	.88	2.76* sd=4, 1133	c ile e arasında
	b. %20 - %39	17	2.52	.99		
	c. %40 - %59	366	2.52	1.13		
	d. %60 - %79	284	2.60	1.12		
	e. 80 ve üzeri	457	2.76	1.13		

* $p < .05$, *** $p < .001$

Eğitim alanında ayrımcılığa uğrama durumuna ilişkin deneyimleri özür türüne, özür derecesine ve hane başı aylık gelire (ekonomik durum) göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Buna göre birden fazla özrü olanlar ve işitme özürlüler, diğer özür gruplarına göre daha fazla ayrımcılıkla karşılaşmaktadır. Yine, özür derecesi sağlık kurulu raporuna göre %80 ve üzeri olanların eğitim alanında ayrımcılıkla karşılaşma sıklıkları daha fazladır. Bu durum gerek birden fazla özre sahip olanların, gerekse özür derecesi yüksek olanların eğitim imkânlarından yararlanmak konusunda daha fazla destek ve hizmete ihtiyaç duyduğunu ancak bu desteklerin ve hizmetlerin sağlanmadığını göstermektedir. Aynı durum özel olarak işitme özürlü grup için de geçerlidir. Eğitim kurumlarının ve bu kurumlarda hizmet veren kişilerin işitme özürlülerin eğitimi konusunda yeterli bilgi ve donanıma sahip olmadığı anlaşılmaktadır. Yanı sıra, araştırma sonuçları göstermiştir ki, hane başı aylık geliri (ekonomik durum) 3001 TL ve üzerinde olanlar diğer gelir gruplarına göre daha fazla ayrımcılık yaşamaktadır. Ekonomik açıdan kısıtlı imkânlarla sahip olan özürlülerin eğitim imkânlarına ulaşma konusunda daha fazla zorluk yaşadığı ve eğitim alamadığı ya da yetersiz eğitim aldığı düşünüldüğünde, gelir düzeyi düşük olanların eğitim kurumlarında özürlülerin karşı karşıya kaldığı ayrımcılık durumlarına ilişkin deneyiminin sınırlı olacağını hesaba katmak gerekir (Tablo 12).

Tablo 13. "Eğitim Kurumlarında Binaları Kullanmakta Özrüne Uygun Fiziksel Düzenlemeler Yapılmadığı İçin Zorluk Yaşadım." Maddesine İlişkin ANOVA Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamlı fark
Özür türü	a. Zihinsel özürlü	57	1.70	1.28	19.57*** p=5, 1180	e ve diğerleri arasında
	b. Dil/ Konuşma Bozukluğu Olan	11	1.63	1.43		
	c. İşitme özürlü	66	2.01	1.48		
	d. Görme özürlü	501	2.36	1.46		
	e. Ortopedik özürlü	465	3.12	1.67		
	f. Birden çok özür	86	2.44	1.74		
	b. Kasaba	149	2.94	1.74		
	c. Şehir	395	2.41	1.60		
d. Büyükşehir	553	2.61	1.56			
Eğitim Düzeyi	a. Okur yazar	2.48	1.80	27	3.22* sd=4, 1185	b ile c-d-e arasında
	b. İlkokul	2.78	1.71	355		
	c. Ortaokul	2.43	1.59	249		
	d. Lise	2.48	1.55	411		
	e. Y.okul-Üniversite	2.86	1.59	148		
	d.2.001 ve üstü	18	3.00	1.46		
Rapor	a. Raporu yok	14	2.92	1.90	2.84* sd=3, 1181	a-e ve b arasında
	b. %20 - %39	17	1.76	.97		
	c. %40 - %59	378	2.48	1.62		
	d. %60 - %79	296	2.57	1.69		
	e. 80 ve üzeri	481	2.75	1.58		

*p < .05, ** p < .01; *** p < .001

Eğitim alanında ayrımcılık deneyimine neden olan maddelere ilişkin farklı değişkenlerle ilgili olarak bu değişkenlere daha yakından bakıldığında eğitim kurumlarının fiziksel yapılarının elverişsiz olması nedeniyle, en fazla ayrımcılık yaşadığını ifade eden grubun özür türüne, eğitim düzeyine ve

özür derecesine göre anlamlı olarak farklılaştığı görülmektedir. Ortopedik özürli olanlar ve birden fazla özre sahip olanlar fiziksel yapıların elverişsizliği nedeniyle en fazla ayrımcılıkla karşılaşan özür gruplarıdır. Ayrıca özür derecesi ile ayrımcılık arasında anlamlı bir ilişki vardır. Buna göre özür derecesi %80 ve üzeri olanlar daha fazla ayrımcılıkla karşılaştıklarını ifade etmektedirler. İlkokul mezunu olan özürülülerin eğitim kurumlarının fiziksel yapılarındaki elverişsizlik nedeniyle diğer eğitim düzeylerindeki özürli bireylere göre daha fazla ayrımcılık yaşadığı da sonuçlar arasında yer almaktadır (Tablo 13).

Aşağıda belirtildiği üzere özürli bireyin eğitim kurumlarındaki görevliler tarafından haksız muamele ve olumsuz davranışlara maruz bırakılması ayrımcılık olarak sayılan durumlar arasında en az sıklıkla karşılaşılan maddelerden biridir. Ancak bu maddeye ilişkin olarak ayrımcılık yaşadığını ifade edenlerin çeşitli değişkenlere göre nasıl farklılaştığına daha yakından bakıldığında, özellikle işitme özürli olan bireylerin ve birden çok özre sahip olan bireylerin bu türden yaklaşımlarla daha fazla karşılaştığı görülmektedir. İşitme özürli ve birden fazla özre sahip olan bireylerin, eğitim alanında özürülülere yönelik ayrımcılık deneyimleri diğer özür gruplarına göre daha yüksek olduğu düşünüldüğünde eğitim alanında eğitim kurumlarında görevli olan yöneticiler ve öğretmenlerden kaynaklanan ayrımcılıkla karşı karşıya olduklarını söylemek mümkündür. Aşağıda belirtildiği üzere eğitim alanında yüksek düzeyde ayrımcılık deneyimine sahip olan bir başka özürli grubu olan ortopedik özürülüler, araştırma sonuçlarına göre en fazla, eğitim kurumlarında gerekli fiziksel düzenlemeler yapılmaması nedeniyle ayrımcılık yaşamaktadırlar (Tablo 14).

Tablo 14. “Özrüm Nedeniyle Eğitim Kurumundaki Görevliler (Öğretmenler, Yöneticiler) Tarafından Haksız Muameleye ya da Olumsuz Davranışlara Maruz Bırakıldım.” Maddesine İlişkin ANOVA Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamlı fark
Özür Türü	a. Zihinsel özürli	57	1.63	1.16	7.29*** sd=5, 1181	c ile a-b-e arasında
	b.Dil/ konuşma bozukluğu olan	12	1.50	1.16		
	c.İşitme özürli	65	2.32	1.44		
	d.Görme özürli	501	1.74	1.17		
	e.Ortopedik özürli	464	1.56	1.14		
	f.Birden çok özür	88	2.18	1.45		

*** $p < .001$

Eğitimin farklı düzeylerinde, çeşitli nedenlerle ortaya çıkan ayrımcı düzenleme ve uygulamalar, özür türü, özür derecesi, ekonomik durum gibi değişkenlere bağlı olarak, eğitim imkânlarına ulaşma, yeterli eğitim alma ve bağımsız bir varoluşu sağlayacak kişisel ve mesleki bilgi ve beceriye ulaşma konusunda özürli bireyi sınırlamaktadır. Dolayısıyla, özürli bireyin eğitimine devam edebilmesi ve daha yüksek düzeyde bir eğitim alabilmesi, eğitim alanında karşılaştığı ayrımcılıkla kişisel ve kurumsal düzeyde başatme başarısına bağlı görünmektedir. Eğitim imkânlarından yeterince faydalanabilmek meslek sahibi olmak ve çalışma hayatına katılmak açısından büyük öneme sahiptir. Ancak gerek örneklem grubunun gerekse Türkiye genelinde özürli bireylerin eğitimin temel düzeyindeki ayrımcılık nedeniyle üniversiteye ulaşmaları büyük oranda mümkün olmamaktadır. Araştırmada örneklem grubunun eğitim durumuna bakıldığında eğitim düzeyinin örneklem nitelikleri nedeniyle görece yüksek olduğu görülmüştür. Araştırmada yüksek okul, üniversite ve yüksek lisans düzeyinde eğitim alanların lise ve dengi okul mezunu olanlara oranı %35,73'tür. Bu oranı kabaca lise eğitimi alan üç özürli bireyden ancak birinin üniversite düzeyinde eğitim alabildiği şeklinde yorumlamak mümkündür. TÜİK'in araştırmasında Türkiye genelinde özürli bireylerin eğitim durumlarına ilişkin veriler yorumlandığında yüksekokul,

üniversite ve lisansüstü düzeyde eğitim alanların lise ve lise dengi meslek okullardan mezun olanlara oranının %27,53 olduğu görülür. Buna göre Türkiye’de lise ve dengi meslek okullarından mezun olan özürlü beş bireyden ancak biri üniversite düzeyinde eğitim imkânına ulaşabilmektedir. Bu durum, özürlü bireylerin eğitim alanındaki ayrımcılığa ilişkin yüksek algı düzeyiyle bir arada değerlendirildiğinde özürlü bireylerin yüksek öğrenime ulaşamadıkları yargısını²⁷³ Türkiye açısından desteklemektedir.

Araştırma bulgularına göre, özürlü bireyler eğitime ilişkin olarak özellikle özürülülerin ihtiyaç duyduğu destek hizmetleri, eğitim kurumlarındaki yönetici ve eğitimcilerin farkındalık düzeyi ve özürülülere yönelik iletişim araç ve teknolojilerinin kullanımı konusunda ayrımcılık yaşamaktadırlar. Ayrımcılığın ortadan kaldırılması amacıyla eğitim alanında farkındalık yaratmak, gerek eğitimcilerin özürülülere yönelik tutum ve yaklaşımlarında değişikliğe yol açması gerekse özürülülerin ihtiyaçlarına duyarlı eğitim ve iletişim araç ve teknolojilerinin kullanılması açısından eğitimde ayrımcılığa karşı mücadelede önemli bir araç olarak algılanmaktadır.²⁷⁴ Araştırma sonuçları da özürülülere yönelik farkındalığın artırılmasının eğitim alanında ayrımcılığı ortadan kaldırmak açısından önemli olduğunu ortaya koymaktadır.

4.6. İSTİHDAM VE ÇALIŞMA YAŞAMINDA AYRIMCILIK

Özürlü bireylerin ayrımcı yaklaşım ve uygulamalarla karşı karşıya kaldığı alanlardan biri istihdam ve çalışma yaşamıdır. Araştırma çerçevesinde örneklem grubuna yöneltilen ve istihdam ve çalışma yaşamı alanında çeşitli düzeylerde karşılaşılan ayrımcılığa yönelik deneyimleri ölçmeyi amaçlayan sorulara verilen yanıtlar bu türden deneyimin varolup olmadığı ve çeşitli değişkenlere göre bu deneyimin gösterdiği değişim bakımından değerlendirilmiştir.

4.6.1. İstihdam Durumuna İlişkin Bulgular:

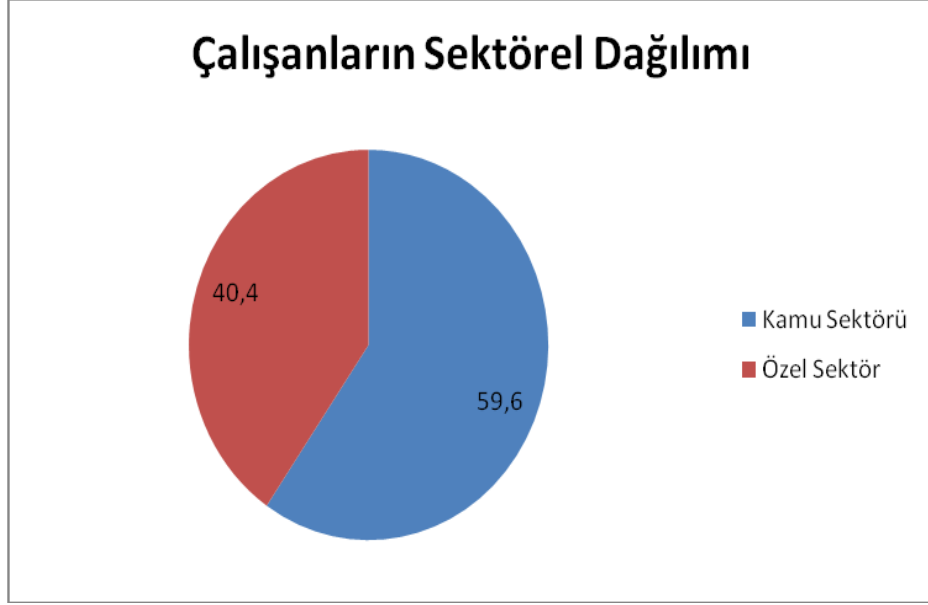

Şekil 27. Son Beş Yılda Çalışıp Çalışmama Durumuna İlişkin Dağılım

Örneklem grubuna dahil özürlü bireylerin istihdam durumlarına bakıldığında özürlü bireylerin %54,8’i halen çalışmaktadır. Çalışmayanların oranı ise %45,2’dir.

²⁷³ Barnes 1991’den aktaran, Tinklin, Hall, 1999.

²⁷⁴ Gözün ve Yıkılmış, 2004; Batu, Kırcaali İftar, Uzuner, 2004.

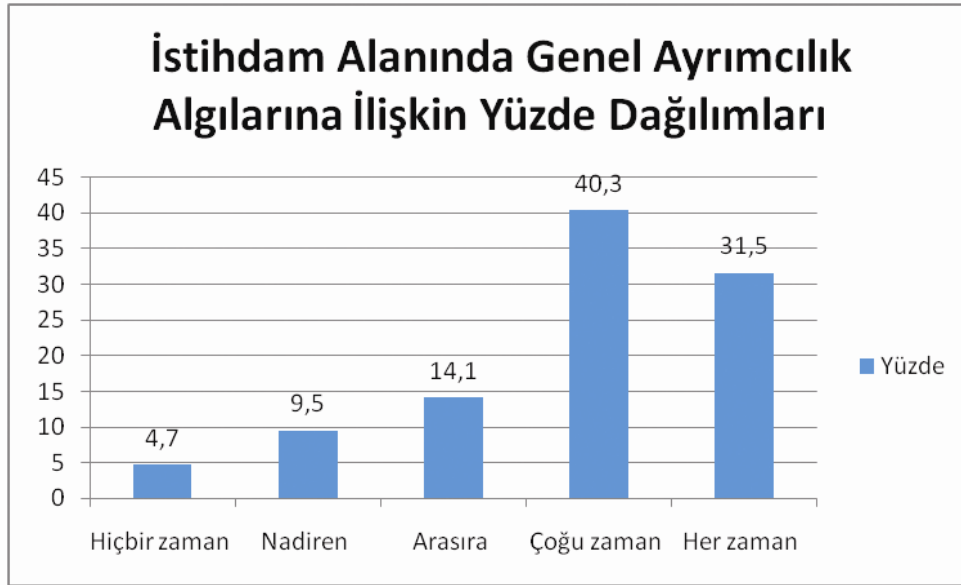
Şekil 28. Çalışılmış Olanların Sektöre Göre Dağılımı

Çalışanların %59,6'sı kamu sektöründe, %40,4'ü özel sektörde istihdam edilmiş durumdadır. Özürllülerin işgücüne katılımları ile ilgili T.C. Başbakanlık Özürllüler İdaresi Başkanlığı'nın yayınladığı verilere bakıldığında Türkiye genelinde özürllülerin yaklaşık %78'nin işgücüne dâhil olmadığı görülmektedir. İşgücüne dâhil olan yaklaşık %22'lik oranın ise yalnız yaklaşık %20'si istihdam edilmektedir.²⁷⁵ Özürllüler İdaresi Başkanlığı verilerinin Türkiye'de yaşayan tüm özürllülerini içeren genel rakamlar sunduğu düşünüldüğünde, araştırma evrenini oluşturan özürllülere yönelik faaliyette bulunan derneklere üye olanlar arasında işgücüne katılım oranlarının yüksek olduğu sonucuna varılabilir. Tersinden bakıldığında işgücüne katılmış olan özürllü bireylerin ilgili derneklere daha fazla üye olma eğilimde olduğunu da söylemek mümkündür. Bu sonuç çalışma yaşamında özürllü bireylerin ihtiyaç duyduğu desteklerin bir kısmının dernekler tarafından sağlanıyor olduğunu düşündürmektedir. Öte yandan işgücüne katılımın, dernek üyeliği açısından özürllülüğe yönelik belli bir düzeyde farkındalığın oluşmasında etkili olmuş olduğu varsayılabilir.

Özürllü bireylerin çalışma hayatında diğer bireylere göre ayrımcılık yaşayıp yaşamadığı konusundaki görüşleri sorulduğunda örneklem grubunun %4,7'si özürllü bireylerin hiçbir zaman ayrımcılık yaşamadığını ifade etmiştir. Özürllülerin bu alanda nadiren ayrımcılık yaşadığını düşünenlerin oranı %9,5'tir. %14,1'lik bir kısım özürllü bireylerin ara sıra ayrımcılık yaşadığını ifade etmiştir. Bu soruya çoğu zaman yanıtını verenlerin oranı %40,3 iken özürllülerin her zaman ayrımcılık yaşadığını düşünenler %31,5'tir. Buna göre örneklem grubunun %85,9 gibi büyük bir kısmının (her zaman, çoğu zaman ve ara sıra yanıtını verenlerin yüzdelik oranları toplandığında) çalışma hayatında özürllü bireylerin ayrımcılık yaşadığına ilişkin güçlü bir algısı olduğundan söz etmek mümkündür (Şekil 29).

²⁷⁵ ÖZİDA, <http://www.ozida.gov.tr>.

4.6.2. İstihdam ve Çalışma Yaşamı Alanında Ayrımcılık Algısına İlişkin Bulgular:

Şekil 29. İstihdam Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin Yüzde Dağılımları

Çalışma hayatında yaşanan ayrımcılık işe alınma, iş yaşamı ve fiziksel çevrenin elverişsizliği gibi farklı düzeylerde ele alınabilecek ayrımcılık durumlarını içermektedir. Yukarıdaki tabloda (Tablo 15) farklı düzeylerdeki ayrımcılık durumlarına ilişkin olarak örneklem grubunun karşılaştığı ayrımcılık durumları gösterilmiştir. Buna göre örneklem grubunun %17,9'u her zaman, %17,3'ü ise çoğu zaman özürlü olmayan bir adayla aynı ya da daha yüksek vasıflara sahip olmasına karşın işe alınmadığını ifade etmiştir. Böyle bir durumla ara sıra karşılaşanların oranı %11,1 iken, nadiren karşılaşanlar %10,5'tir. Bu türden bir ayrımcılıkla hiç karşılaşmadım diyenlerin oranı %43,2'dir. İş yaşamında karşılaşılan ayrımcılığa ilişkin olarak çeşitli sorular yöneltilmiştir. Buna göre iş yaşamında özürlü bireylerin en fazla karşılaştığı ayrımcılık içeren durum özürlü olmayan çalışanlara göre yükselmeye açık bir pozisyonda çalıştırılmamak olarak görülmektedir. Bu durumla her zaman karşılaşanların oranı %22,5 iken çoğu zaman karşılaşanların oranı %14,7'dir. Öte yandan yasal düzenlemelerle yasaklanmış olan doğrudan ayrımcılık uygulamalarından olan kötü muamele ve yıldırıcı davranışlarla karşılaşanların oranının oldukça düşük olduğu görülmektedir. İşverenleri ve/veya diğer çalışanlar tarafından bu türden davranışlara her zaman maruz kalanlar %10,3'lük bir oran oluştururken, çoğu zaman bu türden ayrımcılıkla karşılaştığını ifade edenler %6,4'lük bir oran oluşturmaktadır. Bu türden ayrımcı davranışlarla hiçbir zaman karşılaşmadığını ifade edenlerin oranı %61,6'dır. Görüldüğü üzere, iş yerinde ayrımcılık konusunda yazında dikkat çekilen doğrudan ayrımcılık ve dolaylı başka bir ifadeyle gizli ayrımcılık arasındaki ayrışma araştırmada anlamlı bir analiz noktası olarak ortaya çıkmıştır. Daha önce vurgulandığı gibi hukuk ve uygulama alanında doğrudan ayrımcılık ortadan kalkma eğilimi göstermektedir, ancak gerek tespit edilmesi gerekse mücadele edilmesi daha güç olan dolaylı ayrımcılık çeşitli şekillerde varlığını sürdürmektedir. Çalışma yaşamında özürlü bireylerin daha düşük ücret karşılığı çalışmaları, daha düşük kariyer beklentisi içinde olmaları ve daha az mesleki destekle karşılaşmaları ve kişisel düzeyde beşeri sermayenin yok sayılması ayrımcılığın varlığını ortaya koyan göstergelerdir. Bu çerçevede, araştırma kapsamında özürlü bireylerin %17,2'sinin her zaman, %15,7'sinin ise çoğu zaman kapasitesinin altında işlerde çalıştırıldıklarını ifade etmeleri, %22,5 oranında her zaman ve %14,7 oranında çoğu zaman yükselme olanaklarından uzak işlerde çalıştırılmaları, %17,9 oranında her zaman ve %13,8

oranında çoğu zaman mesleki kariyere yönelik eğitim hizmetlerinden yararlandırılmamaları yukarıda sayılan dolaylı ayrımcılık uygulamalarının örnekleri olarak ortaya çıkmaktadır (Tablo 15).

Tablo 15. İstihdam Alanında Maddelere Göre Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları

	N	\bar{X} +SS	(%)				
			Hiçbir zaman	Nadiren	Arasıra	Çoğu Zaman	Her zaman
1. Özürlü olmayan bir adayla aynı ya da daha yüksek vasıflara sahip olmama rağmen işe alınmadım.	486	2.56±1.59	43.2	10.5	11.1	17.3	17.9
2. Özürlü olduğum için kapasitemin çok altında ya da çok üstünde işlerde çalıştırıldım.	489	2.48±1.59	45.6	11.2	10.2	15.7	17.2
3. Özürlü olduğum için diğer çalışanlara göre yükselmeye açık bir pozisyonda çalıştırılmadım.	484	2.62±1.67	44	10.1	8.7	14.7	22.5
4. Özürlü olduğum için diğer çalışanlara göre mesleki kariyere yönelik eğitim ve hizmetlerden yararlandırılmadım.	485	2.42±1.61	48.9	9.7	9.7	13.8	17.9
5. Özürlü olduğum için diğer çalışanlara göre işveren ya da üstlerim tarafından kötü muameleye ve yıldırıcı davranışlara maruz bırakıldım.	487	1.93±1.38	61.6	10.3	11.5	6.4	10.3
6. İşyerinde özürüme uygun fiziksel düzenlemeler yapılmadı.	488	2.90±1.70	36.9	9.0	11.1	13.5	29.5

Çalışma hayatında özürülülerin karşılaştığı en önemli sorun alanı mevcut yazında işe ulaşma ve iş yerinde gerekli fiziksel düzenlemelerin bulunmaması/yapılmaması olarak ifade edilmektedir. Örneklem grubunun ilgili soruya verdiği yanıtlar bu tespiti desteklemektedir. Buna göre, iş yerinde özürüne uygun fiziksel düzenlemeler yapılmadığı için her zaman ayrımcılık yaşadığını düşünen özürülü bireylerin oranı %29,5'tir. Aynı nedenlerde çoğu zaman ayrımcılık deneyimi olduğunu ifade edenlerin oranı ise %13,5'tir. İş yerinde uygun fiziksel düzenlemelerin yapılmaması özürülü çalışanların iş performanslarını doğrudan etkileyen bir faktördür. Bu sebeple gerek kariyer beklentisi ve ücret beklentisi hedefleri açısından gerekse özürülü bireyin işi sürdürme/sürdürmeme konusunda bir tercih yapmaya mecbur bırakılması açısından belirleyici önemdedir.

Tablo 16. "İşyerinde Özürüne Uygun Fiziksel Düzenlemeler Yapılmadı" Maddesine İlişkin ANOVA Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamlı Fark
Rapor	a. Raporu yok	4	4.00	2.00	3.49** sd = 4, 480	c ile e arasında
	b. %20 - %39	4	3.50	1.73		
	c. %40 - %59	182	2.60	1.66		
	d. %60 - %79	110	2.82	1.69		
	e. 80 ve üzeri	185	2.90	1.69		

** p <.01

Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, özürüllük derecesi arttıkça çalışan özürülü bireyin iş yerinde gerekli fiziksel düzenlemelere olan ihtiyacı artmaktadır. Bununla birlikte, araştırma sonuçlarına göre iş yerindeki fiziksel koşullar özürülü bireyin ihtiyacını karşılamaktan uzaktır. Sağlık kurulu raporuna göre özür derecesi %60-%79 ve %80 üzeri olanlar, özür derecesi %40-%59 olanlara göre iş

yerinde gerekli fiziksel düzenlemelerin yapılmaması nedeniyle daha yüksek düzeyde ayrımcılık deneyimine sahiptirler.

Tablo 17. “İşyerinde Özüme Uygun Fiziksel Düzenlemeler Yapılmadı.” Maddesine İlişkin t- Testi Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Madde 12 (Genel Ayrımcılık Algısı)	Düşük	310	2.69	1.64	-3.42**
	Yüksek	177	3.23	1.73	
	Yüksek	255	2.92	1.71	
	Yüksek	157	2.71	1.84	
Madde 23 (İstihdam Alanında Ayrımcılık)	Düşük	149	2.59	1.60	-2.80*
	Yüksek	337	3.02	1.72	
	Hayır	13	2.69	1.93	
	Özel	192	2.96	1.61	

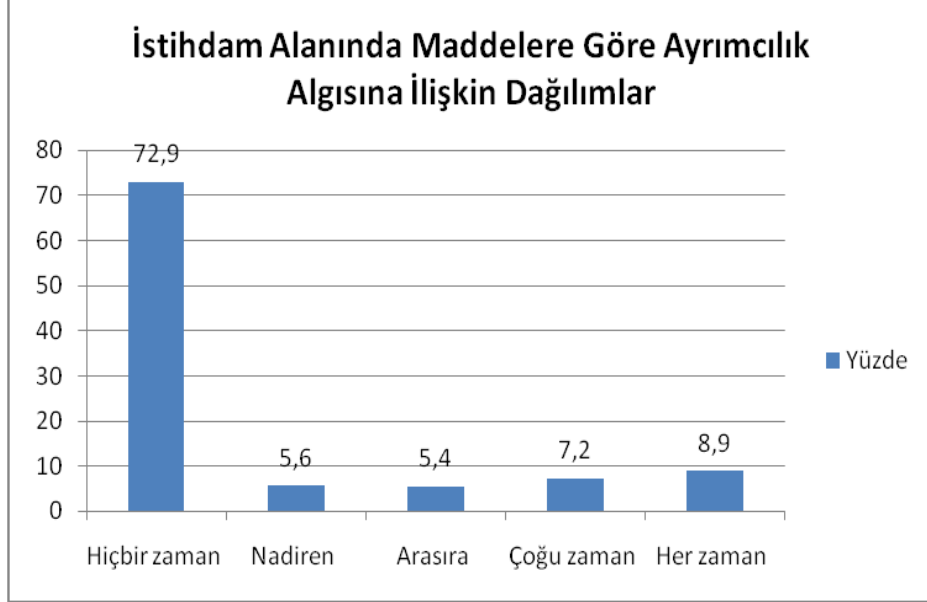
** $p < .01$, * $p < .05$

Araştırma sonuçlarına göre “iş yerinde özüme uygun fiziksel düzenleme yapılmadı” maddesine ilişkin olarak ayrımcılık deneyimine sahip olanların genel ayrımcılık algısını ölçmeyi hedefleyen “Türkiye’de özürli kişiler toplumun diğer üyelerine kıyasla daha fazla ayrımcılığa uğramaktadır” maddesine ve özellikle iş yaşamında ayrımcılık deneyimine ölçmeyi hedefleyen özürli bireylerin iş yaşamında diğer bireylere göre daha fazla ayrımcılık yaşayıp yaşamadığı maddesine daha fazla katıldığı görülmektedir (Tablo 17).

Bu sonucu iki şekilde yorumlamak gerekmektedir. Öncelikle, özürli bireylere yönelik genel anlamda ayrımcılık konusunda daha yüksek bir farkındalığa sahip olmak, istihdam ve çalışma yaşamı gibi toplumsal yaşamın belirli alanlarında yaşanan ayrımcılığa ilişkin olarak daha yüksek bir deneyim düzeyi yaratmaktadır. Gerek genel olarak ayrımcılığa ilişkin, özel olarak da iş yaşamında ayrımcılığa ilişkin deneyimin ağırlıklı olarak iş yerinde fiziksel düzenlemelerin yapılmaması maddesiyle bağlantılı olarak ifade edilmesi, fiziksel çevrenin erişilebilirliğinin özürli bireylerin toplumsal yaşamın her alanına katılımı açısından vazgeçilmez önemde olduğunu göstermektedir. Daha önce vurgulandığı üzere iş yerine ulaşım ve iş yerinde erişilebilir fiziksel düzenlemeler sağlanmadığı sürece işverenleri özürli bireylere işe almaya ikna etmenin gereksiz bir çaba olarak kalacağı söylenebilir. Ancak, burada özürli bireylerin ayrımcılığa ilişkin deneyimleriyle fiziksel düzenlemelerin yapılmamasından kaynaklanan ayrımcılık deneyimleri arasında var olan güçlü ilişkinin, özürli bireyler açısından, iş yaşamında karşılaştıkları doğrudan veya dolaylı başka türden ayrımcı düzenleme ve uygulamaları göz ardı etmeye yol açmaması gerekir. Özürli bireylere yönelik ayrımcılığı önleme hedefi toplumsal yaşamın farklı alanlarında çeşitli düzenleme ve uygulamalara ilişkin bütüncül bir farkındalık düzeyini içeren ve çeşitli sosyal politika hedeflerini uyumlaştırmış bir mücadele alanı olarak anlaşılmalıdır.

Araştırma sonuçlarına göre, istihdam ve çalışma yaşamı alanında karşılaşılan ayrımcılık deneyimi açısından anlamlı bulgulardan biri de özürli çalıştırma zorunluluğu, başka bir ifadeyle kota uygulamasına ilişkin olumlu yaklaşımlardır. “Özürli çalıştırma zorunluluğu nedeniyle işe alındığım halde işyerinde bana iş verilmedi” maddesine verilen yanıtların %72,9’u hiçbir zaman böyle bir durumla karşılaşmadığını ifade edenlerden oluşmaktadır. Bu durumla her zaman karşılaşanların oranı yalnızca %8,9 iken, çoğu zaman karşılaşanların oranının %7,2 olduğu görülmektedir (Şekil 30). Bu bulgu, özürli bireylerin pozitif ayrımcı uygulamalardan fayda sağladıkları ve işverenler açısından da özürli bireylerin diğer bireyler gibi, işin gerektirdiği performansı yerine getiriyor olmalarından hareketle kota uygulamasının olumlu sonuçları olduğu şeklinde yorumlanabilir. Ancak bu yorum, çalışma hayatına kazandırılmaları güç olan, zihinsel özürli bireyler, ağır dereceli özürli bireyler, eğitim seviyesi düşük özürli bireyler ve kadın özürli bireyler düşünülürken sınırlı bir yorum olarak kalacaktır. Söz konusu gruplar için mesleki rehabilitasyon

ve istihdam oluşturmak amacıyla devlet tarafından teknik ve mali yönden desteklenerek çalışma ortamının özel olarak düzenlendiği işyerleri oluşturma yani “korumalı işyerleri” fikri benimsenmektedir.²⁷⁶ Korumalı istihdam ve kota sisteminin birbirini tamamlayıcı bakış açıları ve uygulamalara yol açacağı düşünülmekte ve özürülüler için hedeflenen istihdam koşullarının özürülülerin kendi bireysel durumları da hesaba katılarak daha katılımcı bir yöntemle sağlanacağı öngörülmektedir. Araştırma kapsamında istihdam ve çalışma yaşamında genel ayrımcılık algısının çeşitli değişkenlere göre farklılaşıyor olması bu değerlendirmeyi destekler niteliktedir.

Şekil 30. İstihdam Alanında Maddelere Göre Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Dağılımlar

Tablo 18'e bakıldığında, istihdam ve çalışma yaşamı alanında özürülülerin karşılaştığı ayrımcılığa ilişkin deneyim düzeyinin, özür türlerine, eğitim düzeyine, kişisel ücret düzeylerine ve hane gelirlerine bağlı olarak anlamlı şekilde farklılaştığı görülmektedir. Bu farkların kaynağına ilişkin yapılan analizlerin bulgularına göre, dil/konuşma bozukluğu olan grubun zihinsel, ortopedik ve görme özüne sahip olanlara kıyasla istihdam alanında anlamlı olarak daha fazla ayrımcılık deneyimine sahip oldukları bulunmuştur. Yine, ilkokul mezunu olanlar lise mezunu olanlara kıyasla istihdam alanında anlamlı olarak daha fazla ayrımcılığa uğramaktadırlar. Kişisel ücret düzeyine bakıldığında, kişisel ücret düzeyi 2.001 TL ve üstü olan grubun, kişisel ücreti 500 TL'den az olan ve 500–1000 TL arasında olan gruplara kıyasla istihdam alanında anlamlı olarak daha düşük düzeyde ayrımcılık deneyimine sahip oldukları görülmektedir. Benzer şekilde, hane geliri (ekonomik durum) 3000 TL ve üzeri olan grup, aile geliri 500 TL'den az olan gruba kıyasla istihdam alanında anlamlı olarak daha düşük düzeyde ayrımcılık deneyimine sahiplerdir.

²⁷⁶ ÖZİDA, <http://www.ozida.gov.tr>.

Tablo 18. İstihdam Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamlı Fark
Özür Türü	a. Zihinsel Özürlü	12	2.46	1.05	3.19** sd= 5, 465	b grubu ile d-e-a grupları arasında
	b.Dil/ Konuşma Bozukluğu Olan	5	3.43	.82		
	c.İşitme Özürlü	23	2.84	1.28		
	d.Görme Özürlü	209	2.30	.96		
	e.Ortopedik Özürlü	196	2.22	1.03		
	f.Birden Çok Özür	26	2.59	1.18		
	b.Kasaba	56	2.33	1.23		
	c.Şehir	152	2.31	1.02		
d. Büyükşehir	231	2.36	.99			
Eğitim Düzeyi	a.Okur Yazar Değil	6	1.83	.99	3.50** sd = 6, 465	c ile e arasında
	b. Okur Yazar	12	2.71	1.21		
	c. İlkokul	92	2.60	1.28		
	d. Ortaokul	84	2.47	.96		
	e.Lise	172	2.15	.93		
	f. Y.okul-Üniversite	100	2.18	.88		
	g.Lisans Üstü	6	2.85	1.13		
Kişisel Ücret	a.500'den az	90	2.49	1.16	5.93** sd = 3, 456	d ile a-b arasında
	b.500-1.000	200	2.46	1.05		
	c.1.001-2.000	155	2.12	.86		
	d.2.001ve üstü	15	1.71	.84		
Ekonomik Durum	a.500'den az	52	2.68	1.15	4.16** sd = 4,462	e ile a arasında
	b.500-1.000	190	2.42	1.06		
	c.1.001-2.000	168	2.15	.92		
	d.2.001-3.000	39	2.19	1.03		
	e.3.001ve üstü	18	1.94	.79		
	b. %20 - %39	4	2.31	.80		
	c. %40 - %59	177	2.23	1.06		
	d. %60 - %79	106	2.48	1.08		
	e. 80 ve üzeri	180	2.30	.95		

** $p < .01$

Araştırma bulgularına göre, cinsiyet değişkenine bağlı olarak istihdam ve çalışma yaşamı alanında ayrımcılık deneyimin değişmediği sonucuna ulaşılmıştır. Öte yandan örneklem grubunun cinsiyet dağılımı göz önüne alındığında, %27,2'sinin kadın olduğu görülmektedir. Bu oran TÜİK'in 2002 tarihli Türkiye Özürlüler Araştırması'na göre Türkiye'deki özürlü kadınların özürlü nüfusa oranıyla (%41,3) karşılaştırıldığında kadın özürlülerin oranı Türkiye ortalamasının altında görünmektedir. Ancak özürlü kadınların özürlülere yönelik derneklere üyeliklerine ilişkin veriye sahip olunmadığından bu konuda bir değerlendirme yapmak mümkün görünmemektedir. Bununla birlikte, özürlü kadınların işgücüne katılma oranlarına ilişkin verilere bakıldığında işgücüne katılımın özürlü erkeklere oranla (%32,22) özürlü kadınlar açısından çok düşük (%6,71) bir düzeyde olduğu görülür. Aynı verilere göre özürlü kadınlar (%21,54) özürlü erkeklere göre (%14,54) işsizlik durumuyla daha fazla karşı karşıya bulunmaktadır. Üstelik özürlü kadınların neredeyse tamamı çalışma hayatına dâhil değildir (%93,29) (Özürlü erkeklerin işgücüne dâhil olmama durumu %67,78'dir). Bu durum özürlü kadınların toplumsal cinsiyetlerine yönelik ayrımcı tutumların da etkisiyle eve ve başkalarına bağımlı bir yaşam sürdürdükleri varsayımını desteklemektedir. Ayrıca çalışma hayatına katılmadığı tespit edilen %93,29 oranındaki özürlü kadının halihazırda enformel işlerde, küçük aile işletmelerinde yada çoğunlukla evde ücretsiz emek gücü olarak çalışıyor oldukları da hesaba katılmalıdır. Yine TÜİK'in araştırmasına göre, sosyal güvenlik mekanizmaları içinde bulunan özürlü kadınlardan kendi adına sosyal güvenliği olan kadınların oranının yalnızca %17,04 olması,

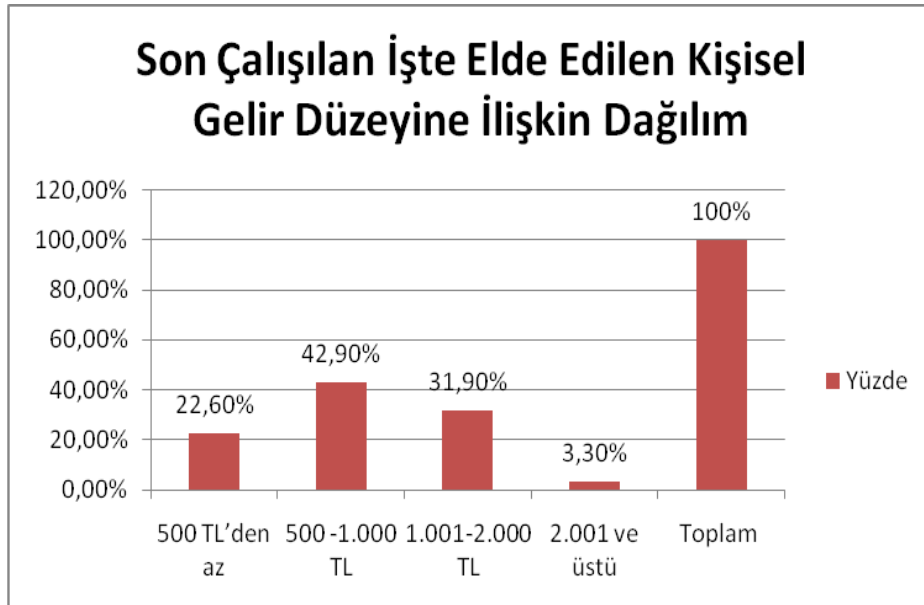
geri kalan %82,96'lık bir oranın bir başkasının sosyal güvenliğine bağımlı olması özürlü kadınların istihdam koşullarından uzak ve bağımlı bir hayat sürdürdüğünü göstermektedir. Dolayısıyla görünür durumda olmayan ve kurumsal destek mekanizmalarından büyük ölçüde uzak olan özürlü kadınların toplumsal yaşama kazandırılması öncelikli sorun alanı olarak ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, bu kadınlara çeşitli sosyal hizmet ve desteklerin ulaştırılması ve güçlendirici düzenlemeler geliştirilmesi özürlü kadınların içinde bulunduğu çifte dezavantajlı toplumsal konumla baş edebilmeleri açısından önemli olacaktır.

Tablo 19. İstihdam Ayrımcılık Deneyimine İlişkin T-testi Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Cinsiyet	Kadın	86	2.22	1.05	1.01
	Erkek	382	2.35	1.02	p=.31

4.6.3. Yoksulluk

Özürü bireylerin istihdam alanında gerek istihdama katılma gerekse iş hayatında yapılan işi sürdürme bakımından diğer bireylere göre ayrımcılıkla daha fazla karşılaştığı yukarıda gösterilmiştir. Daha önce vurgulandığı gibi, eğitim alanındaki ayrımcılık nedeniyle yetersiz düzeyde eğitim alan ve mesleki bilgi ve becerilerden yoksun olması nedeniyle düşük ücretli işlerde istihdam edilen ya da işsiz olan ve diğer bireylere göre kişisel bakım ve sağlık harcamalarının daha yüksek olması beklenen özürü bireyler, toplumda yoksulluk tehdidiyle karşı karşıya bulunan gruplardan biri olarak ortaya çıkmaktadır.²⁷⁷

Şekil 31. Son Çalışılan İşte Elde Edilen Kişisel Gelir Düzeyine İlişkin Dağılım

Araştırma sonuçlarına göre, örneklem grubunun çalışmakta olan %54,8'lik kısmının %22,6'sı çalıştıkları işlerden 2010 Temmuz ayı için belirlenen 599 TL asgari ücret düzeyinin altında, 500 TL'den az kişisel gelir elde etmektedir. Bulgular, örneklem grubundakilerin çoğunun çalıştıkları işlerden 500–1000 TL arası gelir elde ettiğini göstermektedir (Şekil 31).

²⁷⁷ Berthoud vd. 1993'ten aktaran Kitchin, Shirlow ve Shuttleworth, 1998; Smith vd. 2004 ve Thornton 2005'ten aktaran Purdam, vd. 2008.

Özürü bireylerin hane içinde gelir getirici bir işte çalışan tek kişi olmayabileceği ve ücretli emek dışı hane gelirine katkı sağlayan kaynaklar olabileceği varsayımıyla, örneklem grubunun hane başına aylık gelir durumuna bakıldığında, ortalama %64,1'lik bir oranda özürü bireylerin hane başına aylık gelirinin 2010 yılına ait dört kişilik bir ailenin açlık sınırı olan 915,60 TL'nin altında kaldığı görülmektedir. Aynı sonuçlar, 2010 yılı için dört kişilik bir ailenin yoksulluk sınırı olarak belirlenen 2389,573 TL göz önünde tutularak değerlendirildiğinde örneklem grubuna dahil olan bireylerden hane başına aylık geliri 2000 TL ve altında olanlar %91,9'luk çok büyük bir oranı kapsamaktadır (Şekil 32).

Şekil 32. Ailenin Aylık Gelir Durumuna Göre Dağılım

Ücret karşılığı çalışan özürü bireylerin düşük ücretler elde ediyor olması ve çalışmayan özürü bireylerin durumu düşünüldüğünde sosyal güvenlik ödemeleri yaşam masraflarını karşılamak açısından tek kaynak olarak ortaya çıkmaktadır.

Şekil 33. Sosyal Güvence Durumuna Göre Dağılım

Araştırma sonuçlarına bakıldığında araştırma örneklem grubunun %80 gibi yüksek bir oranda sosyal güvenceye sahip olduğu, yalnızca %20'lik bir oranın sosyal güvenceye sahip olmadığı görülmektedir (Şekil 33). TÜİK'in araştırmasıyla karşılaştırıldığında bu oran Türkiye genelinde özürllülerin sosyal güvenceye ilişkin durumunu yansıtmamaktadır. TÜİK araştırmasına göre Türkiye'deki özürllü bireylerin %47,55'i sosyal güvenceye sahipken, %52,45'i bundan yoksundur. Sosyal güvenceye sahip olmayan özürllü nüfusun oranının yüksek olması özürllü bireylerin yoksulluk tehdidiyle karşı karşıya olduğunu göstermektedir. Araştırma kapsamında sosyal güvenceye sahip olma oranının yüksek çıkması, başka bir ifadeyle Türkiye genel rakamlarını yansıtmaması, derneklere üye olan özürllü bireylerin haklarını arama ve sosyal desteklerden yararlanma konusunda daha fazla bilgi sahibi ve aktif oldukları şeklinde yorumlanabilir. Ayrıca örneklem grubunda çalışıyor olanların %59,6 oranında kamu sektöründe istihdam edilmiş olmalarının sosyal güvenceye sahip olma oranını yükseltmiş olduğu söylenebilir.

Tablo 20. İstihdam Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamli Fark
Eğitim Düzeyi	a.Okur Yazar Değil	6	1.83	.99	3.50** sd = 6, 465	c ile e arasında
	b. Okur Yazar	12	2.71	1.21		
	c. İlkokul	92	2.60	1.28		
	d. Ortaokul	84	2.47	.96		
	e.Lise	172	2.15	.93		
	f. Y.okul-Üniversite	100	2.18	.88		
	g. Lisans Üstü	6	2.85	1.13		
Kişisel Ücret	a. 500'den az	90	2.49	1.16	5.93** sd = 3, 456	d ile a-b arasında
	b. 500-1.000	200	2.46	1.05		
	c. 1.001-2.000	155	2.12	.86		
	d. 2.001ve üstü	15	1.71	.84		
Ekonomik Durum	a. 500'den az	52	2.68	1.15	4.16** sd = 4,462	e ile a arasında
	b. 500-1.000	190	2.42	1.06		
	c. 1.001-2.000	168	2.15	.92		
	d. 2.001-3.000	39	2.19	1.03		
	e. 3.001ve üstü	18	1.94	.79		

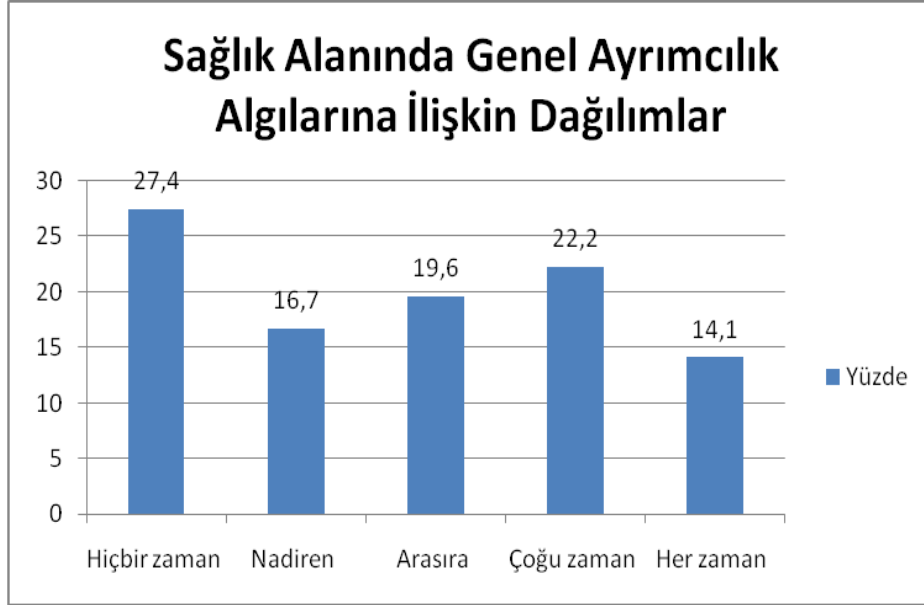
** $p < .01$

Yoksulluğun özürllülüğü, özürllülüğün de yoksulluğu artırdığı düşünülmektedir.²⁷⁸ Araştırma bulguları bu varsayımı destekleyici niteliktedir. Buna göre, istihdam alanında özürllü bireylerin ayrımcılık deneyimi, örneklem grubunun eğitim düzeyi ve ekonomik durumuna göre anlamlı farklılıklar göstermektedir. Araştırma sonuçlarına bakıldığında, ilkokul mezunu olan özürllü bireyler lise mezunu olanlara göre istihdam alanında daha fazla ayrımcılık deneyimine sahiptir. Yine, kişisel geliri 500 TL olan ve 500–1000 TL arasında olanlar, 2001 TL ve üzeri kişisel gelire sahip olanlara göre istihdam alanında daha fazla ayrımcılık deneyimine sahiptir. Son olarak, hane başına aylık geliri, 500 TL'den az olanlar ve 500–1000 TL olanlar, hane başına aylık geliri 1001–2000 TL, 2001–3000 TL ve 3001 TL ve üzeri olanlara göre istihdam alanında daha fazla ayrımcılıkla karşılaştıkları bulunmuştur. Özürllülerin istihdam ve çalışma yaşamı alanında ayrımcılıkla karşılaşmaları, ekonomik ve sosyal sonuçları bakımından onların daha fazla ayrımcılık yaşamalarına neden olmaktadır. Öte yandan gerek yeterli eğitime, mesleki bilgi ve beceriye, gerekse uygun istihdam koşullarına sahip olmayan özürllü bireyler içinde buldukları durumla başa çıkmak için kurumsal ve sosyal desteklere ihtiyaç duymaktadır. Aksi durumda yoksulluk özürllülüğe dayalı ayrımcılığı ağırlaştırıcı bir unsur haline gelmektedir.

²⁷⁸ Kauppinen, 1995'ten aktaran Beresford, 1996.

4.7. SAĞLIK HİZMETLERİNDE AYRIMCILIK

Sağlık hizmetleri alanı, özürlü bireylerin hizmet almak zorunda oldukları, yaşamlarını sürdürmelerini ve yaşam kalitelerini doğrudan belirleyebilen bir alandır. Bu bölümde bu önemli alanda özürlü bireylerin ayrımcılık algılarına ilişkin bulgular ilgili yazınla ilişki içinde tartışılmıştır.

Şekil 34. Sağlık Hizmetleri Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin Dağılımlar

Şekil 34'de görüldüğü gibi, örneklem grubunun %55.9'u arasıra, çoğu zaman ya da her zaman sağlık alanında ayrımcılık olduğunu düşünmektedir. Bu orana nadiren ayrımcılık algıladığını belirtenler de eklendiğinde oran %72.6'ya çıkmaktadır.

İlgili yazında da, özürliülerin sağlık ihtiyaçlarının karşılanmadığı yolundaki bildirimlerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.²⁷⁹ Bu veri, ilgili yazındaki genel bulgularla uyumludur.

Tablo 21. Sağlık Hizmetleri Ayrımcılık Algısına İlişkin T-testi Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Cinsiyet	Kadın	387	2.92	1.39	-2.15*
	Erkek	1047	2.73	1.43	
Sosyal Güvence	Evet	1145	2.73	1.42	-3.16**
	Hayır	285	3.03	1.36	
Genel Ayrımcılık*	Düşük	499	2.31	1.32	-9.54***
	Yüksek	936	3.03	1.40	
Kişisel Ayrımcılık *	Düşük	787	2.45	1.33	-10.34***
	Yüksek	648	3.20	1.41	
	Yüksek	807	3.09	.77	

* $p < .05$; ** $p < .01$; *** $p < .001$

* ilgili maddelerin ortalamalarına göre düşük ayrımcılık algısı ve yüksek ayrımcılık algısı adında gruplar oluşturulmuştur.

²⁷⁹ lezzoni vd. 2002'den; Jha vd. 2002'den; Kroll, Beatty & Bingham 2003'den; Kroll & Neri, 2004'den aktaran Hwang vd. 2009, s. 28.

Farklı özürlü gruplarının bu alandaki algısının nasıl farklılaştığına bakıldığında; kadınların, sosyal güvencesi olmayanların ve genel olarak ayrımcılık algısı yüksek olanların sağlık hizmetlerine erişimde, erkeklere, sosyal güvencesi olanlara, genel ayrımcılık algısı daha düşük olanlara göre daha yüksek düzeyde ayrımcılık algıladığı ortaya çıkmıştır (Tablo 21).

İlgili yazında özürlü kadınların sağlık alanındaki üreme sağlığıyla ilgili ihtiyaçlarının karşılanmasında ve genel önleyici sağlık hizmetlerine erişiminde güçlük çektiklerinin;²⁸⁰ özürlü kadınların sağlıkla ilgili riskler konusunda bilgi düzeyindeki farkın yüksek olduğunun²⁸¹ saptandığı göz önüne alınırsa, bu sorunların ayrımcılık algısına yansıdığı düşünülebilir. Ancak özürlü kadınların kişisel olarak daha yüksek oranda ayrımcılık deneyimlediklerini dikkate alırsak (Tablo 24), bu algının kaynağının kişisel deneyimden değil, gözlemden kaynaklandığını ya da ayrımcılık sorularının kadınların yaşadıkları üreme sağlığıyla ilgili ayrımcılık sorunlarını kapsamadığı için bu farklılığın ortaya çıktığını söyleyebiliriz.

Cinsiyet değişkeninden farklı olarak, sosyal güvence değişkenine bakıldığında, sosyal güvencesi olmayanların sağlık alanında genel ayrımcılık algısı (Tablo 21) ile kişisel deneyimlerinden kaynaklı ayrımcılık algısı (Tablo 24) benzer biçimde yüksek çıkmıştır. Sosyal güvencesi olmayanlar sağlık alanında daha yüksek oranda ayrımcılık algılamaktadırlar.

Tablo 21’de görüldüğü gibi, genel ve kişisel ayrımcılık algısı ile sağlık alanında özürülülerin maruz kaldıkları ayrımcılık algısı arasında bağlantı çıkması da bu alanların birbirini desteklediğini gösterir niteliktedir. Genel olarak ayrımcılık konusunda duyarlı olanların ve kişisel ayrımcılık algısı yüksek olanların sağlık alanında da ayrımcılık algısının yüksek olması beklenen bir bulgudur.

Tablo 22’de görüldüğü gibi, sağlık alanında özürülülerin genel olarak ayrımcılığa uğrama durumlarına ilişkin algısı, özür türüne göre anlamlı olarak farklılaşmış; işitme özürlü grubun, diğer tüm gruplara kıyasla anlamlı olarak daha fazla ayrımcılık algıladığı ortaya çıkmıştır. Bu bulgu, ilginç bir biçimde, ABD’de hizmet sağlayıcılarla yapılan araştırmanın sonuçlarıyla uyumludur. ABD’de hizmet sağlayıcıların, daha çok işitme özürülülerin (%33) sağlığa hizmetine erişmekte zorlanacaklarını düşündüğü saptanmıştır.²⁸² Türkiye’de yapılmış benzer bir araştırma ile karşılaşılmamasına rağmen, sağlık hizmetini sağlayanların bu hizmete erişmekte kimlerin daha çok zorlanacaklarını da tahmin edebildiği görülmektedir. Türkiye’de de fiziksel donanım ve süreçle ilgili pekçok farklılığa rağmen, işitme özürülüler, sağlık hizmetleri alanında genel ayrımcılık algısı açısından en yüksek oranda ayrımcılık algılayan grup olarak ortaya çıkmıştır. Bu bulgu sağlık hizmetleri alanında kişisel ayrımcılık deneyimi sonucuyla da uyumludur (Tablo 25).

Tablo 22. Sağlık Hizmeti Genel Ayrımcılık Algısına İlişkin ANOVA Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamlı fark
Özür türü	a. Zihinsel özürlü	111	2.91	1.50	3.95** sd =5, 1429	c ve diğerleri arasında
	b.Dil/ Konuşma Bozukluğu Olan	14	2.71	1.73		
	c.İşitme Özürlü	69	3.49	1.32		
	d.Görme Özürlü	541	2.75	1.30		
	e.Ortopedik Özürlü	527	2.72	1.46		
	f.Birden Çok Özür	173	2.78	1.50		

** $p < .01$

²⁸⁰ Becker, Stuijbergen & Tinkle 1997’dan; Chan vd. 1999’dan; Iezzoni vd. 2000’dan aktaran Hwang vd. 2009, s. 29.

²⁸¹ Capriotti 2006’dan aktaran Hwang vd. 2009, s. 29.

²⁸² Drainoni, vd. 2006, s. 133.

4.7.1. Sağlık Hizmeti Alanında Ayrımcılık Deneyimi

Tablo 23. Sağlık Hizmeti Alanında Ayrımcılık Deneyimine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişken	N	\bar{X}	SS
Sağlık alanında ayrımcılık (toplu puan)*	1438	1.96	.98

*Sağlık hizmeti alanında ayrımcılık için geliştirilen maddelerin toplu puanlardan sağlık alanında ayrımcılık değişkeni oluşturulmuştur.

Sağlık hizmeti alanında ayrımcılık deneyimi ortalama 1,96 "nadiren" olarak bulunmuştur.

Tablo 24. Sağlık Hizmeti Alanında Ayrımcılık Deneyimi Değişkenine İlişkin t-Testi Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Sosyal Güvence	Evet	280	1.91	.94	-3.21**
	Hayır	1147	2.12	1.10	
Genel Ayrımcılık ¹	Düşük	497	1.69	.83	-7.51***
	Yüksek	933	2.09	1.02	
Kişisel Ayrımcılık ¹	Düşük	789	1.73	.84	-9.96***
	Yüksek	642	2.23	1.06	
Sağlık Alanında Genel Ayrımcılık Algısı ¹	Düşük	627	1.52	.66	-16.40***
	Yüksek	794	2.30	1.04	

** $p < .01$; *** $p < .001$

¹ ilgili maddelerin ortalamalarına göre düşük yüksek gruplar oluşturulmuştur.

Tablo 24'te bu verinin farklı özürlü gruplarına nasıl dağıldığına bakıldığında, sosyal güvencesi olmayanların, genel, kişisel ve alana ilişkin ayrımcılık algısı yüksek olanların daha sık ayrımcılık deneyimledikleri görülür.

Tablo 25. Sağlık Hizmetleri Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamli Fark
Özür Türü	a. Zihinsel Özürlü	10	1.90	.99	4.34** Sd =5, 1424	D ile c-e-f arasında
	b. Dil/Konuşma Bozukluğu Olan	4	1.96	1.19		
	c. İşitme Özürlü	6	2.23	1.02		
	d. Görme Özürlü	36	1.83	.91		
	e. Ortopedik Özürlü	29	2.01	.95		
	f. Birden çok Özür	75	2.11	1.16		
Ekonomik Durum	a. 500'den az	16	2.21	1.10	7.43*** sd =4, 1419	C-b-d ile a ve e arasında;
	b. 500-1.000	96	1.92	.97		
	c. 1.001-2.000	97	1.84	.86		
	d. 2.001-3.000	7	1.88	.88		
	e. 3.001 ve üstü	8	2.37	1.27		

** $p < .01$; *** $p < .001$

Tablo 25'te görüldüğü gibi, örneklem grubunun sağlık hizmetleri alanında ayrımcılığa maruz kalma düzeylerinde, özür türü ve ekonomik durumuna (aile gelir düzeyi) göre anlamlı fark bulunmuştur. Farkın kaynağına ilişkin analizlere göre, işitme, ortopedik ve birden fazla özre sahip grup, görme özürlü gruba kıyasla sağlık hizmetleri alanında anlamlı olarak sık ayrımcılık deneyimlemişlerdir.

Ayrıca, 500 TL'den az geliri olanlar ve 3001 ve üstü geliri olanlar, diğer gruplara kıyasla anlamlı olarak daha sık ayrımcılık deneyimlediklerini bildirmişlerdir.

4.7.2. Sağlık Hizmetleri Alanında Ayrımcılık Deneyiminin Yapısal ve Sosyal Nedenlerden Kaynaklı Olarak Gruplanarak İncelenip, Tartışılması

Bu bölümde; yukarıda, sağlık hizmetleri alanındaki ayrımcılık deneyimi kaynağının, özür grubuna, rapor durumuna ve sosyal güvenceye göre ayrıntılı olarak incelenmesinden sonra, ayrımcılık deneyimi demografik değişkenlerle ve deneyimiyle ilgili değişkenlerle ilişkisi açısından incelenecek ve tartışılacaktır. Bu amaçla sorular ayrımcılık deneyiminin kaynağına göre 'yapısal neden' ve 'sosyal neden' olarak gruplandırılmıştır. Fiziksel çevre, sağlık hizmetinin sunulmasına ilişkin düzenlemeler ve sağlık sigortasının tedaviyi karşılamaması gibi nedenlerden kaynaklı ayrımcılık,²⁸³ 'yapısal nedenlerden kaynaklı ayrımcılık' olarak; doğrudan insan ilişkilerinden ve tutumlarından kaynaklı ayrımcılık, 'kişilerden kaynaklı ayrımcılık'²⁸⁴ olarak ayrı ayrı değerlendirilmiştir.

4.7.3. Sağlık Hizmetleri Alanında Yapısal Nedenlerden Kaynaklı Ayrımcılık Deneyimi Dağılımının Tartışılması ve Yorumlanması

Tablo 26. Sağlık Hizmetleri Alanında Yapısal Nedenlerden² Kaynaklanan Ayrımcılık Deneyimine İlişkin t-Testi Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Genel Ayrımcılık ¹	Düşük	497	1.83	.99	-7.03***
	Yüksek	936	2.25	1.14	
Kişisel Ayrımcılık	Düşük	879	1.87	1.00	-9.01***
	Yüksek	645	2.39	1.17	
Sağlık Hizmetleri Alanında Genel Ayrımcılık Algısı ¹	Düşük	628	1.68	.86	-13.01***
	Yüksek	796	2.44	1.17	

** $p < .01$; *** $p < .001$

¹ ilgili maddelerin ortalamalarına göre düşük yüksek gruplar oluşturulmuştur.

²57, 58 ve 60. soruların toplamında oluşturulmuş değişken

Tablo 26'da görüldüğü gibi, genel ve kişisel ayrımcılık algıları daha yüksek olanlar daha düşük olanlara kıyasla, sağlık hizmetleri alanında yapısal nedenlere bağlı olarak daha sık ayrımcılık deneyimlemişlerdir. Yine, sağlık hizmetleri alanında özürlü bireylerin daha fazla ayrımcılığa uğradığını düşünenler, sağlık hizmetleri alanında yapısal nedenlere bağlı olarak daha sık ayrımcılığa

²⁸³ "Özürlü olduğum için toplumun diğer fertlerine göre daha düşük standart ve kalitede sağlık hizmeti verildi", "Sağlık hizmeti veren kurum özürüm nedeniyle, gereksinim duyduğum sağlık hizmetlerini sağlamadı", "Özürümden dolayı almam gereken sağlık hizmetleri (araç gereç ve cihazlar dahil), sağlık sigortası kapsamına alınmadığı için sağlık hizmetinden yararlandırılmadım" ifadelerine ilişkin deneyim.

²⁸⁴ "Özürlü olduğum için toplumun diğer fertlerine göre daha düşük standart ve kalitede sağlık hizmeti verildi" ve "Sağlık personeli (doktor, hemşire vb.) özürüm nedeniyle bana toplumun diğer bireyelerine kıyasla olumsuz davrandı" ifadelerine ilişkin deneyim.

maruz kaldıklarını bildirmişlerdir. Genel olarak ayrımcılık konusuna duyarlı olan bireylerin sağlık hizmetleri alanındaki ayrımcılık deneyimi daha sıktır.

Tablo 27. Sağlık Hizmetleri Alanında Yapısal Nedenlerden Kaynaklanan Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamlı Fark
Ekonomik Durum	a.500'den az	217	2.41	1.24	7.44*** sd =4, 1422	b-c-d ile a ve e arasında
	b.500-1.000	698	2.04	1.09		
	c.1.001-2.000	397	1.99	1.02		
	d.2.001-3.000	77	2.06	1.02		
	e.3.001 ve üstü	38	2.59	1.41		

*** $p < .001$

Tablo 27'de görüldüğü gibi, 500TL'den daha az aile gelinine sahip olanlar ile 3000TL'den daha fazla gelire sahip olanlar diğer tüm gelir gruplarına kıyasla anlamlı olarak daha sık sağlık hizmetleri alanında yapısal nedenlere bağlı olarak ayrımcılığa maruz kaldıklarını bildirmişlerdir.

4.7.4. Sağlık Hizmetleri Alanında Kişilerden Kaynaklı Ayrımcılık Deneyimi

Tablo 28. Sağlık Hizmetleri Alanında Kişilerden Kaynaklı Ayrımcılık Deneyimine İlişkin

t-Testi Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Genel Ayrımcılık ¹	Düşük	503	1.50	.85	-6.33***
	Yüksek	942	1.86	1.11	
Kişisel Ayrımcılık ¹	Düşük	796	1.53	.88	-8.70***
	Yüksek	650	2.00	1.17	
Sağlık hizmetleri alanında genel ayrımcılık algısı ¹	Düşük	633	1.28	.63	-15.96***
	Yüksek	803	2.10	1.16	

*** $p < .001$

¹ ilgili maddelerin ortalamalarına göre düşük yüksek gruplar oluşturulmuştur.

Tablo 28'de görüldüğü gibi, özürlü olmaya bağlı olarak genel ve kişisel ayrımcılık algıları daha yüksek olanlar daha düşük olanlara kıyasla ve sağlık alanında özürlü bireylerin daha fazla ayrımcılığa uğradığını düşünenler daha düşük düzeyde ayrımcılık algılayanlara kıyasla anlamlı olarak, sağlık hizmetleri alanında kişilerden kaynaklı olarak daha sık ayrımcılığa maruz kaldıklarını bildirmişlerdir.

Tablo 29'da görüldüğü gibi, sağlık alanında kişilerin tutumlarından kaynaklı olarak ayrımcılığa uğramaya ilişkin deneyim; yerleşim yerine ve ekonomik duruma göre farklılaşmaktadır. Şehirde yaşayanlar kasaba ve büyükşehirde yaşayanlara kıyasla anlamlı olarak daha sık ayrımcılığa maruz kaldıklarını bildirmektedir. Ayrıca, 3000TL'den daha fazla gelire sahip olanlar 500-1000, 1001-2000 ve 2001-3000 TL gelire sahip olan gruplara kıyasla anlamlı olarak daha sık sağlık alanında kişilerin tutumlarından kaynaklı olarak ayrımcılığa maruz kaldıklarını bildirmişlerdir.

Tablo 29. Sağlık Alanında Kişilerden Kaynaklanan¹ Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları

Değişken	kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamlı Fark
Yerleşim Yeri	a.Köy	108	1.78	1.11	3.47* sd =3, 1442	c ile b-d arasında
	b.Kasaba	199	1.61	.98		
	c.Şehir	454	1.86	1.12		
	d. Büyükşehir	685	1.69	1.00		
Ekonomik Durum	a.500'den az	219	1.92	1.16	4.95** sd=4, 1433	e ile b-c-d arasında
	b.500-1.000	703	1.74	1.74		
	c.1.001-2.000	399	1.60	1.60		
	d.2.001-3.000	78	1.61	1.62		
	e.3.001 ve üstü	39	2.10	1.33		

*** $p < .001$ ¹ 56. ve 59. maddelerin toplamından oluşan değişken

4.7.5. Sağlık Hizmetleri Alanında Ayrımcılık Deneyiminin Sorulara Göre İncelenmesi

Bu genel tablodaki sorular üzerinden bire bir yorumlanmak istenirse, sorulara göre ayrımcılık deneyimlerine bakıldığında, en sık ayrımcılığın fiziksel düzenlemelerle ilgili deneyimlendiği görülür. Sağlık sigortasının kapsamı en sık ayrımcılık deneyimlenen ikinci alandır. Hizmet kalitesiyle, özür nedeniyle ihtiyaç duyulan sağlık hizmetinin karşılanmamasıyla, sağlık personelinin tutumuyla ilgili daha seyrek ayrımcılık deneyimlendiği ifade edilmiştir.

4.7.5.1. Fiziksel Düzenlemeler

Tablo 30. Sağlık Hizmetleri Alanında Maddelere Göre Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları

	N	$\bar{X} \pm SS$	(%)				
			Hiçbir zaman	Nadiren	Arasına	Çoğu Zaman	Her zaman
Sağlık hizmeti veren kurumda özürllülere uygun fiziksel düzenlemeler bulunmadığı için sağlık hizmetinden yararlanmakta zorluk yaşadım.	1454	2.39±1.51	46.1	10.7	14	16.2	13.1

Sağlık hizmetleriyle ilgili olarak en sık fiziksel çevreden ve düzenlemelerden kaynaklı ayrımcılık deneyimlenmektedir. Fiziksel koşullar ve düzenlemeler açısından bakıldığında, örneklem grubunun yalnızca %46.1'i hiç bir zaman böyle bir zorluk yaşamadığını belirtmiş, %43,3'ü ise, arasıra, çoğu zaman ya da her zaman bu konuda zorluk yaşadığını belirtmiştir. Bodur ve Durduran'ın bir ildeki araştırmasında; engelli çocukların ailelerinin çoğunun ilk tercih ettikleri sağlık kuruluşunun hastaneler olduğu (%53.5), ailelerin %28.3'ünün bu kurumları fiziksel olarak uygun bulmadığı;²⁸⁵ Kilimcioğlu Güler'in çalışmasında, özürllülerin sağlık raporu almak için başvurmak zorunda oldukları tam teşekküllü devlet hastanelerinde hastaların üst kattaki polikliniklere kucakta taşınmak zorunda olduğu;²⁸⁶ Sağlık Bakanlığı'nın bu konudaki genelgesine²⁸⁷ rağmen, fiziksel ulaşılabilirliğin ve hizmet almayı mümkün kılacak düzenlemelerin sağlanmamasının ciddi bir sorun olduğu ortaya çıkmıştır.

²⁸⁵ Bodur ve Durduran, 2009.²⁸⁶ Güler, 2005, s. 137.²⁸⁷ Sağlık Bakanlığının 05.06.2008 tarihli, 2008/43 no'lu genelgesi.

Tablo 31. “Sağlık Hizmeti Veren Kurumda Özürlülere Uygun Fiziksel Düzenlemeler Bulunmadığı İçin Sağlık Hizmetinden Yararlanmakta Zorluk Yaşadım” İfadesine Katılıp Katılmamaya İlişkin Anova Sonuçları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamli Fark
Özür Türü	a. Zihinsel Özürlü	111	2.05	1.38	5.00*** sd= 5, 1440	a-c-d-f ve e arasında
	b.Dil/Konuşma Bozukluğu Olan	16	2.36	1.54		
	c.İşitme Özürlü	68	2.21	1.58		
	d.Görme Özürlü	541	2.27	1.41		
	e.Ortopedik Özürlü	532	2.64	1.55		
	f.Birden çok Özür	178	2.38	1.62		
Rapor	a. Raporu Yok	20	1.70	1.34	5.94*** sd=4, 1444	a ve e arasında
	b. %20 - %39	19	1.84	1.30		
	c. %40 - %59	449	2.20	1.46		
	d. %60 - %79	405	2.41	1.54		
	e. 80 ve üzeri	556	2.59	1.51		

*** $p < .001$

“Sağlık hizmeti veren kurumda özürlülere uygun fiziksel düzenlemeler bulunmadığı için sağlık hizmetinden yararlanmakta zorluk yaşadım” ifadesine katılanlar ve katılmayanlar açısından detaylı bir analiz yapıp, farklı özür türü grupları açısından ayrımcılık sorunu incelendiğinde, Tablo 31’de görüldüğü gibi, ortopedik özürlüler, diğer özür türü gruplarına göre anlamlı olarak daha sık ayrımcılık deneyimlemişlerdir. %80 ve üzeri özür oranı olanlar, raporu olmayanlara göre anlamlı derecede daha sık ayrımcılık deneyimlemişlerdir.

4.7.5.2. Sağlık Sigortasının Kapsamı

Tablo 32. Sağlık Hizmetleri Alanında Sağlık Sigortasının Kapsamıyla İlgili Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları

	N	$\bar{X} \pm SS$	(%)				
			Hiçbir zaman	Nadiren	Arasıra	Çoğu Zaman	Her zaman
1. Özümden dolayı almam gereken sağlık hizmetleri (araç gereç ve cihazlar dahil), sağlık sigortası kapsamına alınmadığı için sağlık hizmetinden yararlandırılmadım.	1448	2.15±1.50	56	9.7	10.4	11	12.9

Sağlık hizmetinin, araç ve gereçlerinin sağlık sigortası kapsamında olup olmasının sağlık hizmetine erişimde ayrımcılık deneyimiyle ilişkisi, örneklem grubunun %34,3’ü tarafından ara sıra, çoğu zaman ya da her zaman yaşanan bir ayrımcılık olarak tanımlanmıştır. Örneklem grubunun, tümünün böyle ihtiyaçları olmayabileceği düşünüldüğünde, bu oran önemlidir. Buna bu durumun nadiren de olsa başına geldiğini söyleyenler de eklediğinde bu oran %44’e ulaşmaktadır (Tablo 32).

Tablo 33. “Özüründen Dolayı Almam Gereken Sağlık Hizmetleri (Araç Gereç ve Cihazlar Dahil), Sağlık Sigortası Kapsamına Alınmadığı İçin Sağlık Hizmetinden Yararlandırılmadım” İfadesine Göre Anova Sonuçları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamli fark
Özür Türü	a. Zihinsel Özür	111	1.92	1.42	5.29*** sd=5, 1434	a-d ile c-e-f arasında
	b.Dil/ Konuşma Bozukluğu Olan	15	1.73	1.33		
	c.İşitme Özür	68	2.41	1.54		
	d.Görme Özür	537	1.95	1.39		
	e.Ortopedik Özür	534	2.29	1.56		
	f.Birden çok Özür	175	2.43	1.59		

*** $p < .001$

Bu alana ilişkin özür grubu ve sosyal güvence değişkenlerine bakıldığında, özür türüne göre anlamlı bir fark ortaya çıktığı görülür. İşitme, ortopedik ve birden fazla özre sahip olanlar, zihinsel ve görme özürülülere göre anlamlı olarak daha sık ayrımcılık deneyimlemişlerdir. En yaygın olarak, pahalı cihazlara ihtiyaç duyan özürülülere oluşturan işitme ve ortopedik özürülülerin ve içinde işitme ve ortopedik özürülülerin de yer aldığı birden fazla özre sahip olanların ayrımcılık deneyimledikleri görülmektedir. Bu durum, rapor oranlarına göre bir farklılık göstermez.

Tablo 34. “Özüründen Dolayı Almam Gereken Sağlık Hizmetleri (Araç Gereç ve Cihazlar Dahil), Sağlık Sigortası Kapsamına Alınmadığı İçin Sağlık Hizmetinden Yararlandırılmadım” İfadesine İlişkin t-Testi

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Sosyal Güvence	Evet	1153	2.07	1.47	-3.97***
	Hayır	284	2.46	1.58	

*** $p < .001$

Bu verinin sosyal güvence açısından değerlendirilmesine bakıldığında, sosyal güvencesi olmayanlar daha yüksek oranda ayrımcılık deneyimlemiştir. Özürülülerin sağlık hizmeti gereksiniminin özürülü olmayan nüfusa göre daha yüksek olduğu, daha fazla harcama gerektirdiği, ilgili yazında sağlık hizmetine erişmekte en çok talep edilenin katkı payı alınmaması ya da sağlık hizmetinin ücretsiz sağlanması olduğu düşünülürse, sosyal güvencenin sağlık harcamalarını karşılamamasının ya da sosyal güvencenin sağladığı olanaktan yoksun olmanın ayrımcılık deneyimini sıklaştırdığı söylenebilir. Bu nedenle, sosyal güvencesi olmayanların daha fazla ayrımcılık deneyimlemesi bulgusu ilgili yazınla da uyumludur.

4.7.5.3. Hizmet Kalitesi

Tablo 35. Sağlık Hizmetleri Alanında Maddelere Göre Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları

	N	$\bar{X} \pm SS$	(%)				
			Hiçbir zaman	Nadiren	Arasıra	Çoğu Zaman	Her zaman
1. Özürülü olduğum için toplumun diğer fertlerine göre daha düşük standart ve kalitede sağlık hizmeti verildi.	1456	1.80±1.27	65.6	19.3	10.1	9.4	5.6

Örneklem grubunun %25,1'i arasına, çoğu zaman ya da her zaman kendilerine, özürli olmayan bireylerle kıyaslandığında daha düşük standart ve kalitede hizmet verildiğini düşünmektedir. İlgili yazında da, bu durumun nedeni olabilecek sağlık hizmetine erişimde iletişim sorunları, uzun bekleme süreleri²⁸⁸ hekimin durumu anlamaması,²⁸⁹ soruları cevaplamaması, gerekli zamanı ayırmaması²⁹⁰ sorunları saptanmıştır (Tablo 35).

Tablo 36. "Özürli Olduğum İçin Toplumun Diğer Fertlerine Göre Daha Düşük Standart ve Kalitede Sağlık Hizmeti Verildi" İfadesine Göre Anova Sonuçları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamli Fark
Özür Türü	a. Zihinsel Özürli	110	2.00	1.34	5.65*** sd=5, 1442	b-c ve d arasında
	b. Dil/ Konuşma Bozukluğu Olan	16	2.31	1.58		
	c. İşitme Özürli	69	2.33	1.36		
	d. Görme Özürli	541	1.64	1.13		
	e. Ortopedik Özürli	534	1.80	1.28		
	f. Birden çok Özür	178	1.93	1.41		

*** $p < .001$

Bu veri, özür grubuna ve rapor durumuna göre incelendiğinde (Tablo 36); dil, konuşma bozukluğu ve işitme özrü olanların, görme özrü olanlara göre anlamlı olacak düzeyde, kendilerine daha düşük kalitede hizmet verildiğini düşündükleri görülür. Bu durum, alana ilişkin genel ayrımcılık algısının işitme özrülilerde daha yüksek çıkmasıyla paraleldir. Öncelikli olarak iletişim sorunu yaşayan özrüli kendilerine daha düşük kalitede hizmet verildiğini düşünmektedir.

Tablo 37. "Özürli Olduğum İçin Toplumun Diğer Fertlerine Göre Daha Düşük Standart ve Kalitede Sağlık Hizmeti Verildi" İfadesine İlişkin t-Testi

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Sosyal Güvence	Evet	1157	1.77	1.24	-2.23*
	Hayır	287	1.95	1.37	

* $p < .05$

Bu soruyla ilgili ikinci ayrıntılı inceleme sosyal güvenceyle ilgili olarak yapılmıştır. Sosyal güvencesi olmayanlar, olanlara göre anlamlı bir fark oluşturacak biçimde daha yüksek oranda ayrımcılık algılamışlardır.

4.7.5.4. Özür Nedeniyle İhtiyaç Duyulan Hizmetin Sağlanmaması

Tablo 38. Sağlık Hizmetleri Alanında Özür Nedeniyle İhtiyaç Duyulan Hizmetin Sağlanmamasından Kaynaklı Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları

	N	\bar{X} +SS	(%)				
			Hiçbir zaman	Nadiren	Arasına	Çoğu Zaman	Her zaman
Sağlık hizmeti veren kurum özürüm nedeniyle, gereksinim duyduğum sağlık hizmetlerini sağlamadı.	1453	1.76±1.25	66.4	10.6	8.7	8.5	5.8

Sağlık hizmeti veren kurumun, özür nedeniyle gereksinim duyulan sağlık hizmetlerini sağlamaması konusunda, örneklem grubunun %23'ü ara sıra, çoğu zaman ya da her zaman özrü

²⁸⁸ Coughlin vd. 2003'den aktaran Hwang vd. 2009, s. 29.

²⁸⁹ Kroll & Neri 2004'den aktaran Hwang vd. 2009, s. 29.

²⁹⁰ Iezzoni vd. 2002'den; Kroll et al 2004'den aktaran Hwang vd. 2009, s. 29.

nedeniyle ihtiyaç duyduğu bazı sağlık hizmetlerinin sağlanmadığını belirtmiştir. Bu durumla nadiren karşılaştığını söyleyenler de eklendiğinde bu oran %33,6'ya çıkmaktadır.

Tablo 39. "Sağlık Hizmeti Veren Kurum Özrüm Nedeniyle, Gereksinim Duyduğum Sağlık Hizmetlerini Sağlamadı" İfadesine İlişkin t-Testi

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Sosyal Güvence	Evet	1153	1.71	1.21	-3.05**
	Hayır	288	1.97	1.38	

** $p < .01$

Temel sağlık hizmetleri dışında, özürlü bireylerin özür durumuna göre ihtiyacı olan bazı özel sağlık hizmetlerinin sağlanmaması, başvuru alan kurumun kapasitesiyle ilgili sorunlardan kaynaklanıyor olabilir. Ancak bu sorunu yaşayanların, sosyal güvencesi olmayanlar arasında anlamlı olarak daha yüksek çıkması, yine sosyal güvencesi olmayanların sağlık hizmetine erişimde ekonomik sorunlar yaşadıklarını düşündürmektedir.

4.7.5.5. Sağlık Personelinin Tutumu

Tablo 40. Sağlık Hizmetleri Alanında Sağlık Personelinin Tutumundan Kaynaklı Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları

	N	$\bar{X} \pm SS$	(%)				
			Hiçbir zaman	Nadiren	Arasına	Çoğu Zaman	Her zaman
Sağlık personeli (doktor, hemşire vb.) özürüm nedeniyle bana toplumun diğer bireyelerine kıyasla olumsuz davrandı.	1454	1.67±1.56	68.2	12	8.9	6.0	4.8

Sağlık personelinin olumsuz tutumundan kaynaklı ayrımcılık deneyiminin arasıra, çoğu zaman ve her zaman seçeneklerinin sonuçları birleştirildiğinde, örneklem grubunun %19,7'sinin sağlık personelinin olumsuz tutumunu deneyimlediği, bu verinin de Bodur ve Durduran'ın bir ildeki özürlü çocukların sağlık hizmetlerinden yararlanması hakkında yaptıkları çalışmanın verisiyle uyumlu olduğu görülmektedir. Bodur ve Durduran'ın çalışmasında da özürlü çocukların ailelerinin %21,3'ünün sağlık personelinin, "engelliye sert davranmak, baştan savmak, rahatsız edici biçimde bakmak" gibi olumsuz tutum aldığını vurgulamaktadır.²⁹¹ Örneklem grubunun %19,7'si, arasıra, çoğu zaman ya da her zaman sağlık personelinin kendilerine olumsuz davrandığını ifade etmiş olsa da, bazı özürlü grupları bu ayrımcılıkla daha sık karşılaşmıştır

Genel olarak sağlık personelinin özürüllere olumsuz davrandığı ifadesine katılanlar, özür gruplarına ve rapor oranlarına göre incelendiğinde, işitme özürlü bireyler ile, dil ve konuşma özürlü bireylerin, diğer özür gruplarına göre anlamlı derecede daha sık bu durumla karşılaştığı görülmektedir. Rapor oranı açısından bakıldığında da, %60-79 oranında rapora sahip olanların; daha düşük rapor oranı olan %40-59 oranında raporu olanlara göre daha sık ayrımcılık deneyimledikleri görülmektedir.

²⁹¹ Bodur ve Durduran, 2009, s. 172.

Tablo.41. "Sağlık Personeli Özürü Nedeniyle Bana Toplumun Diğer Bireylerine Kıyasla Olumsuz Davrandı" İfadesine İlişkin Yanıtların Özür Grubuna ve Rapor Oranına Göre Anova Sonuçları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamli fark
Özür türü	a. Zihinsel özür	111	1.67	1.39	6.08*** sd=5, 1440	c-f ile a-d-e arasında
	b. Dil/konuşma bozukluğu olan	15	2.07	1.33		
	c. İşitme özür	69	2.14	1.46		
	d. Görme özür	540	1.62	1.06		
	e. Ortopedik özür	533	1.56	1.09		
	f. Birden çok özür	178	1.96	1.39		
Rapor	a. Raporu yok	20	1.30	.92	2.42* sd=4, 1444	c ve d arasında
	b. %20 - %39	19	1.42	1.02		
	c. %40 - %59	451	1.59	1.11		
	d. %60 - %79	403	1.79	1.27		
	e. 80 ve üzeri	556	1.67	1.12		

*** $p < .001$, * $p < .05$

4.8. SİYASİ HAYATA KATILIM ALANINDA AYRIMCILIK

Siyasi hayata katılım, özürli bireylerin ülke politikasını, kendileriyle ilgili politikayı da içerecek biçimde etkilemelerinin önemli bir kanalı olduğu için ve eşit vatandaşlar olarak siyasi haklardan yararlanmalarının bir parçası olduğu için önemlidir.

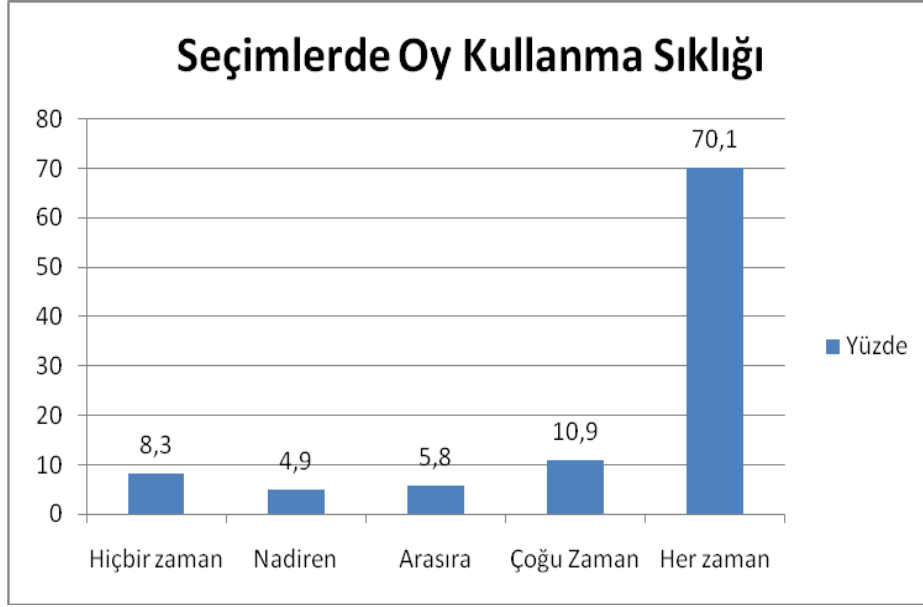
Farklı özürli gruplarının siyasi katılımının önündeki ayrımcılıktan kaynaklı engelleri değerlendirebilmek için öncelikle siyasi davranışları hakkında fikir sahibi olmak gerekir. Bu bölümde farklı özürli gruplarının siyasi davranış biçimleri ve siyasi partilere ilişkin görüşlerine ilişkin bulgular ışığında bu alandaki genel ayrımcılık algısı ve ayrımcılık deneyimine ilişkin sonuçlar tartışılmış ve yorumlanmıştır. Bunun için öncelikle siyasi davranış biçimine ve siyasi partilerin özürli politikalarına ilişkin görüşler yorumlanmış, daha sonra bu bilgiler ışığında ayrımcılık algısı ve deneyimine ilişkin bulgular tartışılmış ve yorumlanmıştır.

4.8.1. Siyasi Hayata Katılım Davranışları ve Siyasi Partilerin Özürli Politikaları Hakkındaki Görüş

Siyasi hayata katılım davranışları alt başlığında oy kullanma davranışları ve siyasi partiye üye olma davranışları farklı özürli grupları açısından değerlendirilmiştir.

4.8.1.1. Özürli Bireylerin Oy Kullanma Davranışı

Zihinsel özürli bireyler de dahil olmak üzere, örneklem grubunun %70,1'i her zaman; %81'i çoğu zaman ya da her zaman oy kullandığını belirtmiştir (Şekil 35).

Şekil 35. "Oy Kullanma Hakkınızın Olduğu Seçimlerde Ne Sıklıkla Oy Kullandınız?" Sorusuna Ait Dağılımlar

Bu sonuç, Bayram Oran'ın, 2007 yılında Ankara'da görme ve ortopedik özürllülerle yaptığı araştırmada saptadığı %99 oranının yüksek gibi görünen sonucuna yakın bir rakamdır. Oran'ın bulgusu oldukça yüksek görünüyorsa da, "Özürllüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Çalışması", kapsamında özürllülere yönelik faaliyette bulunan derneklerdeki kişilerle anket yapıldığı için, bu kesimin oy kullanırken yaşadıkları pek çok zorluğa rağmen seçimlere yüksek oranda katıldıkları söylenebilir.

Örneklem grubunun katılım yüzdesini özürllü olmayan nüfusla karşılaştırmak güçtür. Öncelikle, araştırmada sonuçların karşılaştırılabileceği bir kontrol grubu belirlenmemiştir. Dahası, araştırmada bulunan katılım oranı örneklem grubunun beyanına dayanır, dolayısıyla genel seçimlerin sonuçları gibi kesin bir bilgi değildir. Yine de, bir karşılaştırma yapılmak istenirse, 2002 yılı için %79,1, 2007 yılı için %84,2 olan milletvekili genel seçimlerine katılım oranı ile karşılaştırıldığında, örneklem grubunun genel nüfusa göre, yaklaşık %10 gibi bir farkla daha düşük oranda oy kullandığı söylenebilir.²⁹²

Tablo 42. Oy Kullanma Sıklığına İlişkin t-Testi Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Cinsiyet	Kadın	332	4.19	1.33	1.98*
	Erkek	968	4.35	1.22	
Sosyal Güvence	Evet	1033	4.38	1.19	4.09***
	Hayır	263	4.03	1.44	
Çalışıp Çalışmama Durumu	Evet	793	4.49	1.05	6.56***
	Hayır	513	4.03	1.47	

*p<.05; *** p<.001

²⁹² Seçim yılına göre kayıtlı seçmen ve oy kullanan seçmen sayısı, 1950 – 2007, http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?tb_id=42&ust_id=12 (erişim tarihi: 31.08.2010).

Özürlü bireylerin oy kullanma davranışlarının; cinsiyete, sosyal güvenceye ve çalışıp çalışmama durumuna göre farklılaştığı görülür. Erkekler, sosyal güvencesi olanlar ve çalışanlar; kadınlara, sosyal güvencesi olmayanlara ve çalışmayanlara oranla anlamlı derecede daha sık oy kullandığını belirtmiştir (Tablo 42).²⁹³ Erkeklerin, kadınlara göre daha sık oy kullanması genel olarak kadınların siyasete daha az ilgi gösterdiğinin saptanmasıyla ilgili olabilir.²⁹⁴ Sosyal güvencesi olanların ve çalışanların daha sık oy kullandıklarını belirtmeleri, bu kesimlerin genel olarak toplumsal hayata daha fazla katıldıkları için siyasi hayata ilgilerinin ve katılımlarının yüksek olduğu biçiminde yorumlanabilir.

Tablo 43. Oy Kullanma Sıklığına İlişkin ANOVA Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamlı Fark
Yaş	a.18-25	246	3.68	1.71	26.18*** sd=4, 1260	a ile diğerleri arasında; b ile e arasında
	b.26-35	419	4.34	1.17		
	c.36-45	337	4.54	.99		
	d.46-60	225	4.64	.86		
	e.61 ve üstü	38	4.76	.59		
Özür Türü	a. Zihinsel Özürlü	61	3.82	1.53	4.21** sd= 5, 1297	a ile d-e arasında; d ile f arasında
	b.Dil/ Konuşma Bozukluğu Olan	10	4.00	1.63		
	c. İşitme Özürlü	64	4.18	1.47		
	d. Görme Özürlü	527	4.42	1.14		
	e. Ortopedik Özürlü	524	4.33	1.18		
	f. Birden çok Özür	117	4.03	1.57		
Özrün Doğuştan Olup Olmaması	a. Doğuştan	564	4.17	1.37	6.59** sd=2, 1298	a ile b arasında
	b. Sonradan	722	4.42	1.15		
	c. Bilmiyor	15	4.20	1.32		
Eğitim Düzeyi	a.Okur yazar değil	66	3.31	1.80	10.81*** sd=5, 1299	a ile diğerleri arasında
	b. Okur yazar	56	4.33	1.20		
	c. İlkokul	373	4.43	1.10		
	d. Ortaokul	245	4.16	1.40		
	e. Lise	415	4.40	1.16		
	f. Y.okul-Üniversite	150	4.42	1.13		

*** $p < .001$, ** $p < .01$

²⁹³ Oran, Ankara'da yaptığı araştırmada, özürlü erkeklerin kadınlara göre, çalışanların çalışmayanlara göre, eğitim düzeyi yüksek olanların düşük olanlara göre siyasal haklardan daha fazla yararlandıklarını, ama farkın anlamlı olmadığını saptamıştır. Oran, 2007.

²⁹⁴ Baykal, 1970'den aktaran Oran, 2007, s.9.

Bir diğer farklılaşma yaşa, özür türüne, özrün doğuştan olup olmamasına ve eğitim düzeyine göre ortaya çıkmaktadır (Tablo 43). 18-25 yaş grubundaki özürli kişiler diğer yaş gruplarına göre daha seyrek oy kullandıklarını belirtmişlerdir. Genç özürli kişilerin oy kullanmaya ilgisi düşüktür. Benzer biçimde, 61 yaş ve üstündeki özürli gurubu ile daha genç olan 26-35 yaş grubunun oy kullanma sıklığı da farklılaşmış, 65 yaş üstü daha sık oy kullandığını belirtmiştir. Bu iki veri birlikte değerlendirildiğinde, daha yaşlı özürli bireylerin genç olanlara göre daha sık oy kullandığı görülmektedir (Tablo 43).

Özür türü açısından bakıldığında; zihinsel özürli, görme ve ortopedik özürli bireylere göre daha seyrek oy kullandıklarını belirtmişlerdir. Görme özürli ile birden çok özür olanlar arasında da anlamlı bir fark ortaya çıkmıştır. Görme özürli, birden çok özür olanlara göre daha sık oy kullandıklarını belirtmişlerdir.

Özrün doğuştan olup olmamasıyla oy kullanma davranışı arasındaki ilişkiye bakıldığında, doğuştan özürli olanlar, sonradan özürli olanlara göre daha seyrek oy kullandıklarını belirtmişlerdir (Tablo 43).

Eğitim düzeyinin oy kullanma davranışına etkisine bakıldığında da, okur yazar olmayanların daha seyrek oy kullandıkları görülür (Tablo 43).

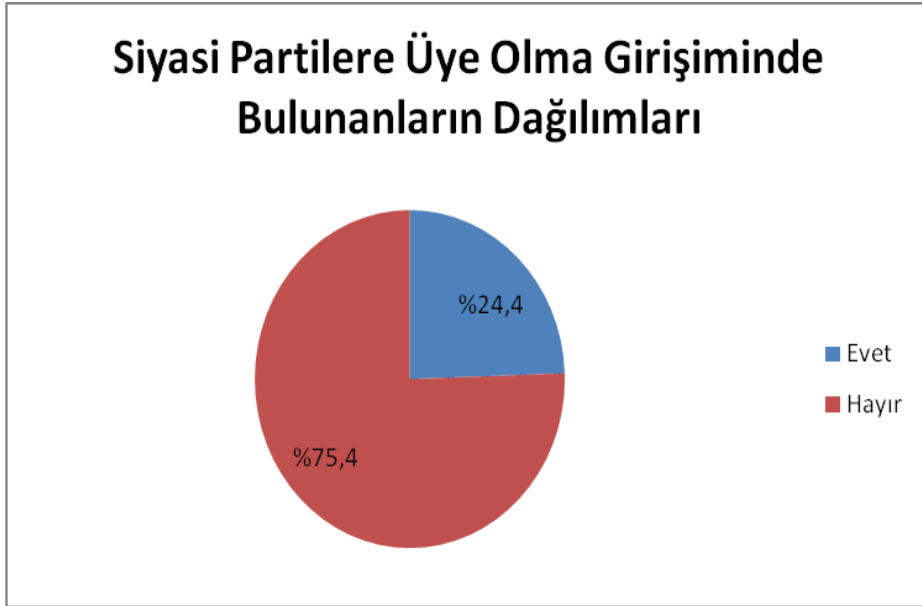
Tablo 44. Oy Kullanma Sıklığının Zihinsel Özürli Olanlara Göre Dağılımı

		Hiçbir zaman	Nadiren	Arasıra	Çoğu zaman	Her zaman	Toplam
Rapor	a. Raporu yok	1 %33,3	0 %0,0	1 %33,3	0 %0,0	1 %33,3	3 %100,0
	b. %20 - %39	2 %40,0	0 %0,0	0 %0,0	2 %40,0	1 %20,0	5 %100,0
	c. %40 - %59	3 %8,8	4 %11,8	2 %5,9	3 %8,8	22 %64,7	34 %100,0
	d. %60 - %79	3 %17,6	2 %11,8	2 %11,8	2 %11,8	8 %47,1	17 %100,0
	e. 80 ve üzeri	9 %14,8	6 %9,8	5 %8,2	8 %13,1	33 %54,1	61 %100,0
	Toplam	18 %15,0	12 %10,0	10 %8,3	15 %12,5	65 %54,2	120 %100,0

Genel olarak özürli bireylerin oy kullanma sıklığıyla ilgili sorunun cevabı, zihinsel özürli bireylerin cevaplarıyla karşılaştırılırsa; zihinsel özürli olduğunu belirtip, oy kullanma sıklığı konusundaki soruyu cevaplayanların %54.2'si her zaman oy kullandığını belirtmiştir (Tablo 44). Bu kişilerin yalnızca zihinsel özürli olmayabileceği, özür oranlarının farklı özürlerinden dolayı da yüksek görünebileceği dikkate alınmalıdır.

Bu oran, yazında saptanmış olan zihinsel özürli bireylerin ayrımcılık nedeniyle siyasi haklardan yararlanmakta güçlük çektikleri saptamasıyla paraleldir. Ancak yine de, arada çok büyük bir farkın çıkmaması zihinsel özürli bireylere karşı keskin bir dışlamanın olmadığı biçiminde yorumlanabilir.

4.8.1.2. Siyasi Partiyeye Üye Olma Davranışı

Şekil 36. “Herhangi Bir Siyasi Partiyeye Üye Olma Girişiminiz Oldu mu?” Sorusuna Ait Dağılımlar

Özürü bireylerin siyasi haklarını kullanmaları siyasi partiye üye olma haklarını kullanırken uğrayabilecekleri ayrımcılık açısından da sorgulanmıştır. Örneklem grubunun %24,4’ü bir siyasi partiye üye olma girişimi olduğunu belirtmiştir (Şekil 36).

Özürü lüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Çalışması’nda ortaya çıkan %24,4 oranı, Oran’ın Eroğul’dan aktardığı Türkiye genelindeki nüfus için siyasi partiye üye olma oranı olan %2-30’un aralığının²⁹⁵ üst sınırına yakındır. Bu oran, Oran’ın araştırmasında bulunduğu özürü bireylerin bir partiye üye olma oranı olan %2 ile karşılaştırılırsa,²⁹⁶ siyasi partiye üye olma girişiminin yüksek çıkması, Özürü lüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Çalışması çerçevesinde örneklem grubunun, özürü bireylerin siyasi ilgisi yüksek örgütlü bölümünü temsil ediyor olmasından kaynaklanıyor olabilir.

Oy kullanma ve siyasi partiye üye olma davranışı birlikte değerlendirildiğinde, anketi cevaplayan özürü bireylerin siyasi hayata katılım eğilimlerinin yüksek olduğu görülmektedir. Bu ilgi toplumsal hayata katılımı daha yüksek olan; erkeklerde, çalışanlarda, sosyal güvencesi olanlarda, sonradan özürü olanlarda, daha yaşlı olanlarda ve okur yazar ve eğitimli özürü lülerde daha yüksektir.

Bu demografik verilerin dışında, siyasi katılım davranışı daha düşük olan grup, zihinsel özürü lü ve birden çok özürü olanlardır.

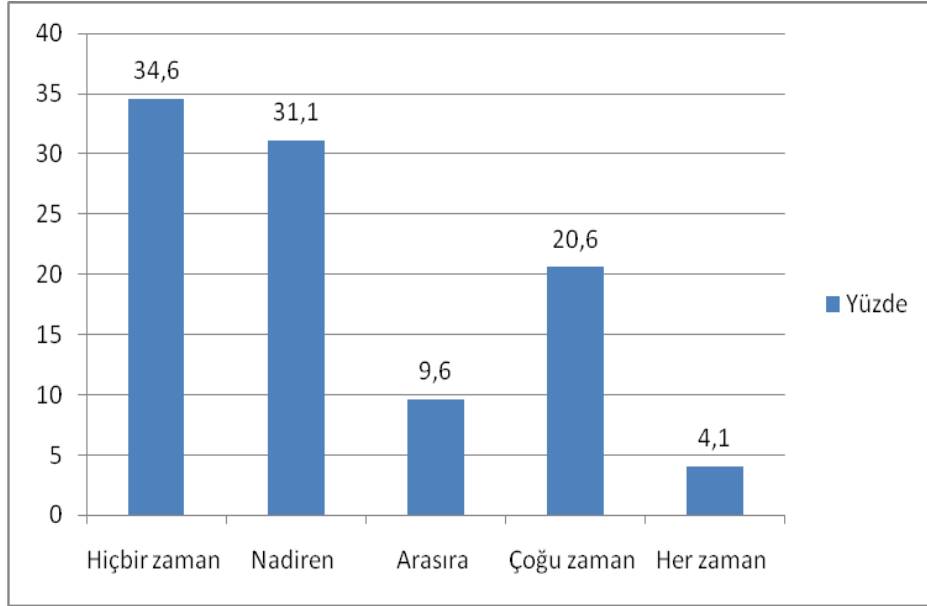
4.8.1.3. Siyasi Partilerin Özürü lülere Yönelik Politikalarına Yönelik Algının Değerlendirilmesi

Yukarıdaki veriler ışığında, özürü lülerin siyasi katılımının önünde engel oluşturabilecek olan siyasi hayata ilişkin görüşleri değerlendirildiğinde, özürü lü bireylerin siyasi katılımlarının yüksek

²⁹⁵ Eroğul, 1999’dan aktaran Oran, 2007, s.83.

²⁹⁶ Oran, 2007.

olmasının, siyasi partilerin özürllülere yönelik politikalarını olumlu yaklaşımlarından kaynaklanmadığını görülür.

Şekil 37. "Türkiye'de Siyasi Partiler Özürllülere Yönelik Etkin Politikalar Üretiyorlar" İfadesine Katılım Derecesine İlişkin Dağılımlar

Örneklem grubunun, siyasi partilerin özürllülerin sorunlarına yönelik etkin politikalar üretip üretmediğine ilişkin görüşüne bakıldığında, %4,1'i bu ifadeye her zaman katıldığını belirtmiştir (Şekil 37). Bu sonuç, ilgili yazında Oran'ın araştırmasında ortaya çıkan, siyasi partilerin ve yöneticilerinin özürllülerin sorunlarına gerekli ilgiyi gösterdiğini düşündüğünü belirtenlerin oranının %2 olmasıyla²⁹⁷ uyumludur.

Tablo 45. "Türkiye'de Siyasi Partiler Özürllülere Yönelik Etkin Politikalar Üretiyorlar" İfadesine Katılmaya İlişkin t-Testi Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Çalışıp Çalışmama Durumu	Evet	794	2.18	1.26	-3.42**
	Hayır	654	2.41	1.22	
Genel Ayrımcılık ¹	Düşük	502	2.39	1.26	2.39*
	Yüksek	943	2.22	1.23	
Kişisel Ayrımcılık ¹	Düşük	794	2.35	1.25	2.36*
	Yüksek	652	2.19	1.23	

* p<.05, ** p<.01.

¹ ilgili maddelerin ortalamalarına göre düşük yüksek gruplar oluşturulmuştur.

Bu ifadeye katıldığını belirten örneklem grubunun dağılımına bakıldığında; çalışanların, genel ayrımcılık ve kişisel ayrımcılık algısı daha yüksek olanların bu ifadeye katılma oranları daha düşüktür. Tablo 45'te görüldüğü gibi, Türkiye'de Siyasi Partiler Özürllülere Yönelik Etkin Politikalar Üretiyorlar" ifadesine; özürllü olmaya bağlı olarak genel ve kişisel ayrımcılık algıları daha düşük olanlar, daha yüksek olanlara kıyasla, daha fazla katılmaktadır. Bu durum, ayrımcılık algısı düşük olanların mevcut politikaları daha fazla benimsediği ya da mevcut politikalara daha olumlu yaklaşanların ayrımcılık algılarının da daha düşük olduğu biçiminde yorumlanabilir. Türkiye'de Siyasi Partiler Özürllülere Yönelik Etkin Politikalar Üretiyorlar" ifadesine bugüne kadar çalışmamış olanlar, çalışmış olanlara kıyasla daha yüksek oranda katılmaktadır (Tablo 45).

²⁹⁷ Oran, 2007, s.66.

Tablo 46. “Türkiye’de Siyasi Partiler Özürülere Yönelik Etkin Politikalar Üretiyorlar” İfadesine Katılmaya İlişkin Anova Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamlı Fark
Yaş	a. 18-25	373	2.47	1.24	3.11* sd=4, 1403	a ile b-c arasında
	b. 26-35	433	2.21	1.19		
	c. 36-45	337	2.19	1.28		
	d. 46-60	227	2.24	1.28		
	e. 61 ve üstü	38	2.18	1.22		
Özür Türü	a. Zihinsel Özürlü	109	2.36	1.31	2.55* sd=5, 1439	e ile f arasında
	b. Dil/ Konuşma Bozukluğu Olan	16	2.31	1.30		
	c. İşitme Özürlü	69	2.04	1.21		
	d. Görme Özürlü	539	2.28	1.24		
	e. Ortopedik Özürlü	534	2.20	1.24		
	f. Birden çok Özür	178	2.53	1.23		
Eğitim Düzeyi	a. Okur Yazar Değil	159	2.67	1.25	6.80*** sd=5, 1442	A-b-c ile f arasında
	b. Okur Yazar	75	2.47	1.26		
	c. İlkokul	386	2.37	1.28		
	d. Ortaokul	256	2.23	1.18		
	e. Lise	421	2.16	1.22		
	f. Y.okul- Üniversite	151	1.97	1.21		

*** $p < .001$, * $p < .05$

Tablo 46’da görüldüğü gibi, Türkiye’de Siyasi Partiler Özürülere Yönelik Etkin Politikalar Üretiyorlar” ifadesine, 18-25 yaş grubundakiler 26-35 ve 36-45 yaş gruplarına kıyasla anlamlı olarak daha fazla katılmışlardır. Bu durum oy kullanma davranışıyla birlikte değerlendirildiğinde, siyasi partilerin özürülere yönelik politikalarını daha olumlu değerlendiren gençlerin, daha seyrek oy kullandıkları söylenebilir.

Özür türü açısından bakıldığında, Türkiye’de Siyasi Partiler Özürülere Yönelik Etkin Politikalar Üretiyorlar” ifadesine, birden fazla özre sahip olanlar, ortopedik özre sahip olanlara kıyasla anlamlı olarak daha fazla katılmışlardır (Tablo 46). Yine oy kullanma davranışıyla birlikte değerlendirdiğimizde, siyasi partilerin özürülere yönelik politikalarını ortopedik özürülere göre daha olumlu değerlendiren birden fazla özrü olanların daha seyrek oy kullanmayı tercih ettikleri görülür.

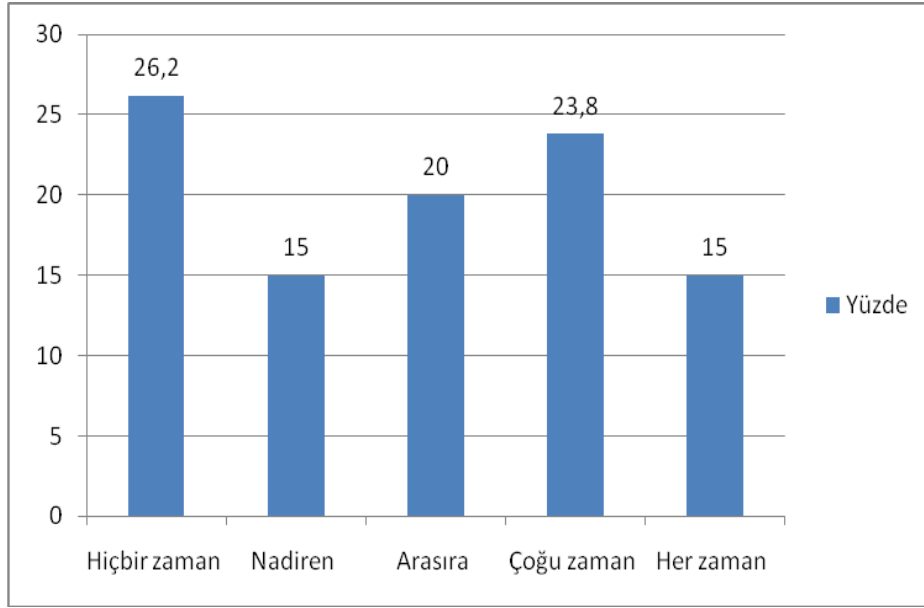
Türkiye’de Siyasi Partiler Özürülere Yönelik Etkin Politikalar Üretiyorlar” ifadesine yüksekokul-üniversite mezunları okuyazar olmayanlara, okuyazar olanlara ve ilkökul mezunlarına kıyasla anlamlı olarak daha az katılmışlardır (Tablo 46). Dolayısıyla, eğitim düzeyi yükseldikçe, özürülere yönelik politikardan tatmin olma düzeyi düşmüştür.

Genel olarak siyasi partilerin ürettiği politikalarla oy kullanma davranışı arasındaki bağlantı, politikalara daha olumlu yaklaşan grupların daha düşük oranda oy kullandığı, daha eleştirel yaklaşan grupların daha sık oy kullandığı biçiminde kurulabilir.

4.8.2. Siyasi Hayata Katılımda Ayrımcılık Algı ve Deneyimlerinin Tartışılması ve Yorumlanması

Örneklem grubunun siyasi davranış biçimleri hakkında bilgi sahibi olduktan sonra, siyasi hayata katılımlarının önündeki ayrımcı durumlarla ilgili algıları ve deneyimleri tartışılıp, yorumlanacaktır. Tartışmadaki temel başlıklar; siyasi hayata katılım hakkındaki genel ayrımcılık algısı, oy kullanma hakkını kullanırken karşılaşılan ayrımcılık deneyimi ve siyasi partiye üye olma hakkını kullanırken karşılaşılan ayrımcılık deneyimidir.

4.8.2.1. Siyasi Hayata Katılım Alanında Genel Ayrımcılık Algısı

Şekil 38. Siyasi Hayata Katılım Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları

Siyasi hayata katılımında, örneklem grubunun yalnızca %26,2'si hiç ayrımcılık olmadığını düşünmekte, %58,8'i arasıra, çoğu zaman ya da her zaman ayrımcılık olduğunu düşünmektedir (Şekil 38).

Tablo 47. Siyasi Hayata Katılım Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin t-Testi

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Cinsiyet	Kadın	383	2.99	1.34	-2.09*
	Erkek	1047	2.82	1.44	
Alandaki Ayrımcılık Deneyimi ¹	Düşük	207	2.73	1.48	-3.50**
	Yüksek	157	3.28	1.47	
Genel Ayrımcılık ¹	Düşük	497	2.45	1.37	-8.14***
	Yüksek	934	3.08	1.39	
Kişisel ayrımcılık ¹	Düşük	788	2.62	1.39	-7.14***
	Yüksek	644	3.16	1.40	

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

¹ ilgili maddelerin ortalamalarına göre düşük ayrımcılık algısı ve yüksek ayrımcılık algısı adında gruplar oluşturulmuştur.

Siyasi yaşamdaki genel ayrımcılık algısının farklı gruplara dağılımına bakıldığında, kadınların, genel ayrımcılık algısı ve ayrımcılık algısı yüksek olanların bu alana ilişkin ayrımcılık algısının daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır (Tablo 47).

Kadınlar açısından duruma bakıldığında, kadınların genel ayrımcılık algısı yüksek olmakla birlikte, kişisel deneyimleri açısından bir farklılık olmaması (Tablo 50), bu görüşlerinin kişisel deneyimlerinden kaynaklanmadığı anlamına gelebilir. Dolayısıyla, kadınlar erkeklere göre bu alanda daha fazla ayrımcılık olduğunu düşünüyor olsalar da, daha fazla ayrımcılık deneyimlememişlerdir.

Türkiye’de genel olarak ayrımcılık yapıldığını ve kişisel olarak da ayrımcılığa uğradıklarını ifade edenlerin daha yüksek oranda siyasi hayata katılım konusunda da özürllüğe yönelik ayrımcılık olduğunu düşündükleri ortaya çıkmıştır (Tablo 47). Bu diğer alanlardaki sonuçlarla da uyumludur.

Genel ve kişisel ayrımcılık algısı yüksek olanların siyasi hayata katılım gibi alanlara ilişkin genel ayrımcılık algısı da yüksektir.

Tablo 48. Siyasi Hayata Katılım Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin ANOVA Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamlı Fark
Özür Türü	a. Zihinsel Özürlü	108	2.77	1.38	3.89** sd =5, 1426	c ve d arasında
	b. Dil/ konuşma Bozukluğu Olan	14	3.00	1.47		
	c. İşitme Özürlü	69	2.31	1.30		
	d. Görme Özürlü	537	3.03	1.36		
	e. Ortopedik Özürlü	532	2.79	1.48		
	f. Birden çok Özür	172	2.83	1.44		
Ekonomik Durum	a.500'den az	217	2.77	1.48	3.27* sd =4, 1421	a-b-c ile d-e arasında
	b.500-1.000	699	2.81	1.42		
	c.1.001-2.000	397	2.87	1.39		
	d.2.001-3.000	76	3.29	1.27		
	e.3.001 ve üstü	37	3.35	1.30		
Rapor	a. Raporu yok	20	2.65	1.50	9.03*** sd =4, 1430	e ile c ve d arasında
	b. %20 - %39	18	3.06	1.43		
	c. %40 - %59	447	2.61	1.41		
	d. %60 - %79	369	2.77	1.44		
	e. 80 ve üzeri	554	3.13	1.37		
Eğitim Düzeyi	a.Okur Yazar Değil	153	2.87	1.36	5.22*** sd =5, 1428	f ile diğerleri arasında
	b.Okur Yazar	75	2.48	1.47		
	c.İlkokul	384	2.74	1.46		
	d. Ortaokul	252	2.79	1.40		
	e. Lise	419	2.95	1.39		
	f. Y.okul-Üniversite	151	3.32	1.39		

* $p < .05$, ** $p < .01$; *** $p < .001$

Tablo 48'de görüldüğü gibi, siyasi hayata katılımında özürlü bireylerin genel olarak ayrımcılığa uğrama düzeylerine ilişkin algılar; özrün türüne, ekonomik duruma (aile gelir düzeyi), özrün derecesi (rapor oranı) ve eğitim düzeyine göre de anlamlı olarak farklılaşmaktadır.

Görme özürlü olanlar, işitme özürlü olanlara göre bu alanda daha yüksek düzeyde ayrımcılık algılamaktadırlar. Bu veri, bu alandaki kişisel deneyimin sonuçlarıyla uyumlu olmasa da, oy kullanmayla ilgili deneyimin sonuçlarıyla uyumlu değildir (Tablo 56). Dolayısıyla, görme özürlülerin siyasi yaşama katılıma ilişkin genel ayrımcılık algısı, genel gözlemlerden kaynaklı olabilir. Bu araştırmada, görme özürlülerin refakatçi yardımıyla oy kullanmak zorunda kalmalarından kaynaklı özel mağduriyetlerini saptayacak sorular yöneltilmemiştir. Bu durumda, görme özürlüler, bu mağduriyet algılarını genel olarak ayrımcılık algılarına yansıtmış olabilirler.

Tablo 48'de açık olarak görüldüğü gibi, ekonomik durumu daha iyi olan, 2001-3000 TL ve 3001TL ve üstü gelir düzeyine sahip olanlar, diğer gelir gruplarındakilere kıyasla siyasi hayata katılım alanında daha fazla ayrımcılık algılamaktadırlar. Ancak bu algının, siyasi hayata katılım alanında kişisel deneyimlerinden kaynaklandığı söylenemez. Alana ilişkin bu görüşü, diğer gelir gruplarının durumunu değerlendirerek oluşturmuş olabilirler.

Özür oranı da siyasi hayata katılım alanında ayrımcılık olduğu kanaatinde etkili bir değişkendir. Özür oranı %80 ve üzeri olan grubun, %40-59 ve %60-79 arası olanlara kıyasla bu alanda genel olarak daha fazla ayrımcılık olduğunu düşündükleri görülmektedir (Tablo 48). Bu durum, oy kullanırken deneyimlenen ayrımcılığa ilişkin bulguyla paraleldir (Tablo 56).

Son olarak, yüksekokul/üniversite mezunları siyasi hayata katılım alanında diğer tüm eğitim düzeyindeki gruplara kıyasla daha fazla ayrımcılık olduğu görüşündedir (Tablo 48). Ancak bu sonuç, kişisel ayrımcılık deneyiminden kaynaklı değildir. Bu durum, ayrımcılık algısının kişisel

deneyimlerinden değil, diğer gelir grubundakilere ilişkin gözlemlerden kaynaklandığı biçiminde yorumlanabilir.

4.8.2.2. Özürllü Bireylerin Siyasi Hayata Katılımda Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Bulguların Tartışılması

Bu alanda, temel olarak oy kullanma ve siyasi partiye üye olma haklarıyla ilgili kişisel deneyim sorgulanmıştır. Bu iki veri birlikte bu alana özgü kişisel deneyim toplu değişkenini oluşturmuştur.

Tablo 49. Siyasi Hayata Katılım Alanında Ayrımcılık Deneyimi Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişken	N	\bar{X}	SS
Siyasi Hayata Katılım alanında ayrımcılık (toplu puan)*	300	1.81	.84

* Siyasi Hayata Katılım alanında ayrımcılık için geliştirilen maddelerin toplu puanlardan Siyasi Yaşama Katılım alanında ayrımcılık alanında ayrımcılık değişkeni oluşturulmuştur.

Not: Oy kullanma hakkı olmayanlar 72 ve 73 numaralı sorulara ve siyasi partiye üye olma girişiminde bulunmayanlar ise 74 ve 75 numaralı sorulara yanıt vermemişlerdir. Dolayısıyla, siyasi hayata katılım toplu puanı sadece hem oy kullanma hakkı olanlar hem de siyasi partiye üye olma girişiminde bulunanlar üzerinden oluşturulmuştur. Ayrıca, bu bölümde sunulan siyasi hayata katılım toplu değişkeni, oy kullanma toplu değişkeni ve siyasi yaşama katılma toplu değişkeni için yukarıda belirtilen nedenler ile N'ler (cevap veren katılımcıların sayıları) farklılık göstermektedir.

Siyasi hayata katılımı ile ilgili ayrımcılık deneyimi; pek çok alanla karşılaştırıldığında bu alanda, görece olarak daha az ayrımcılık deneyimlendiği görülür. Örneğin bilgiye erişim alanındaki ortalama 2,59 (Tablo 91), adalet erişim alanındaki ortalama 1,99 (Tablo 63), sağlığa erişim alanındaki ortalama 1,96 (Tablo 23), siyasi hayata katılım alanındaki ortalama ise 1,81 "hiçbir zaman-nadiren"dir (Tablo 49). Dolayısıyla, bu alanın görece olarak ayrımcılığın daha az deneyimlendiği bir alan olduğu düşünülebilir.

Tablo 50. Siyasi Hayata Katılımda Ayrımcılık Deneyimine İlişkin t- Testi Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Alandaki Genel Ayrımcılık Algısı ¹	Düşük	169	1.20	.28	-25.96***
	Yüksek	161	2.61	.63	
Genel Ayrımcılık ¹	Düşük	102	1.53	.72	-4.26***
	Yüksek	197	1.96	.87	
Kişisel Ayrımcılık ¹	Düşük	155	1.57	.72	-5.53***
	Yüksek	143	2.08	.89	

*** $p < .001$

¹ İlgili maddelerin ortalamalarına göre düşük ayrımcılık algısı ve yüksek ayrımcılık algısı adında gruplar oluşturulmuştur.

Alana ilişkin genel ayrımcılık algısı yüksek olanlar, Türkiye'deki genel ayrımcılık algısı yüksek olanlar ve genel olarak kişisel ayrımcılık algısı yüksek olanlar siyasi yaşama katılım alanında daha sık ayrımcılık deneyimlemişlerdir (Tablo 50).

Tablo 51. Siyasi Hayata Katılımda Ayrımcılık Deneyimi Toplu Değişkenine İlişkin ANOVA Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamlı Fark
Özür Türü	a. Zihinsel Özürlü	10	2.42	.94	2.69* sd =5, 291	c ile a arasında
	b.Dil/ Konuşma Bozukluğu Olan	3	2.08	.38		
	c. İşitme Özürlü	9	1.22	.38		
	d.Görme Özürlü	132	1.78	.81		
	e.Ortopedik Özürlü	120	1.80	.80		
	f.Birden çok Özür	23	2.11	1.12		

* $p < .05$

Bu alandaki kişisel deneyim, özür türüne göre anlamlı olarak farklılaşmıştır (Tablo 51). Zihinsel özre sahip örneklem grubu, işitme özürlülere kıyasla anlamlı olarak daha fazla ayrımcılık deneyimlemiştir. Bu bilgi, alt alanlardaki bilgiyle de paraleldir. Zihinsel özürlü bireylerin yakınları oy kullanma haklarının olmadığını düşünmekte, oy kullanma hakları olduğu düşünülenler de diğer gruplara göre daha düşük oranda oy kullanmakta ve bu alanda daha sık ayrımcılık deneyimlemektedir. Bu bilgi yazındaki zihinsel özürlülerin oy kullanma ve siyasi hayata katılım sorunlarıyla ilgili saptanmış ayrımcılığın²⁹⁸ Türkiye'deki zihinsel özürlülerin ayrımcılık deneyiminde de ortaya çıktığını düşündürmektedir.

Tablo 52. Oy Kullanma Alt Alanında Ayrımcılık Deneyimine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişken	N	\bar{X}	SS
Oy kullanma alt alanında ayrımcılık (toplu puan)*	1251	1.99	1.24

* Oy kullanma alanında ayrımcılık için geliştirilen maddelerin (78-79) toplu puanlardan oy kullanma alanında ayrımcılık alanında ayrımcılık değişkeni oluşturulmuştur. Sadece oy kullanma hakkı olan katılımcıların yanıtları üzerinden oluşturulmuştur.

Oy kullanma hakkının kullanılmasıyla ilgili ayrımcılık deneyimi (1,99), siyasi partiye üye olma hakkıyla ilgili ayrımcılık deneyiminden (1,53) yüksektir (Tablo 52, 53).

Tablo 53. Siyasi Partiye Katılım Alt Alanında Ayrımcılık Deneyimine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişken	N	\bar{X}	SS
Siyasi partiye katılım alt alanında ayrımcılık (toplu puan)*	307	1.53	.89

* Siyasi partiye katılım alanında ayrımcılık için geliştirilen maddelerin (80-81) toplu puanlardan siyasi partiye katılım alanında ayrımcılık alanında ayrımcılık değişkeni oluşturulmuştur. Sadece siyasi partiye üye olma girişimi olan katılımcıların yanıtları üzerinden oluşturulmuştur.

²⁹⁸ Redley, 2008, s. 376.

4.8.2.3. Oy Kullanma Hakkı İle İlgili Ayrımcılık Deneyimi

Tablo 54. Siyasi Hayata Katılım Oy Kullanma Hakkıyla İlgili Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları

	Sayı	$\bar{X} \pm SS$	(%)				
			Hiçbir zaman	Nadiren	Arasına	Çoğu Zaman	Her zaman
Seçmen kütüğüne özürllü olarak yazıldığı halde gerekli düzenlemeler (seçim sandığının giriş katına konması, sıra bekletilmemesi gibi) yapılmamıştı	1263	2.37±1.69	54.9	6.8	7.0	9.0	22.3
Özrüm nedeniyle refakatçi yardımıyla oy kullanmam gerekirken buna izin verilmedi.	1254	1.61±1.25	76.1	6.5	5.8	3.0	8.5

Siyasi hayata katılmakta ve siyasi hakları kullanmakta en yaygın ayrımcılık deneyiminin, oy kullanmayla ilgili olarak, özürllü bireylerin seçmen kütüğüne özürllü olarak yazıldıkları halde seçim sandığının giriş katına konmaması, sıra bekletilmemesi gibi gerekli düzenlemelerin yapılmış olmamasıyla ilgili olduğu ortaya çıkmıştır. Örneklem grubunun %45,1'i; nadiren, arısına, çoğu zaman ya da her zaman bu durumla karşılaştığını belirtmiştir (Tablo 54). Bu sonuç, ABD'de yapılan pek çok araştırmada, oy sandıklarının fiziksel olarak erişilebilir olmamasının yaygın bir durum olduğu saptamasıyla²⁹⁹ benzerdir. Türkiye'de de siyasi hayata katılımın önündeki en sık karşılaşılan engelin, oy sandıklarının ulaşılabilir olmaması ya da özürllü bireylerin bekletilmemesi için gerekli düzenlemenin yapılmamış olması olduğu ortaya çıkmıştır.

Oy kullanmayla ilgili diğer soruya verilen yanıtta, örneklem grubunun %23,8'i, refakatçi yardımıyla oy kullanması gerekirken, buna izin verilmediğini belirtmiştir. Refakatçi yardımıyla oy kullanması gereken özürllü grubunun örneklem grubunun bir bölümünü oluşturması bu oranın düşük çıkmasında etkili olmuş olabilir.

Tablo 55. Oy Kullanma Alt Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin t-testi Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Alandaki Genel Ayrımcılık Algısı ¹	Düşük	205	1.26	.49	-22.49***
	Yüksek	156	2.31	1.11	
Genel Ayrımcılık ¹	düşük	431	1.71	1.11	-5.86***
	yüksek	816	2.14	1.28	
Kişisel Ayrımcılık ¹	düşük	695	1.74	1.11	-8.17***
	yüksek	550	2.31	1.33	

*** $p < .001$

¹ İlgili maddelerin ortalamalarına göre düşük yüksek gruplar oluşturulmuştur.

Tablo 55'te görüldüğü gibi, siyasi hayata katılım alanında özürllerin genelde ayrımcılık yaşadığını daha yüksek oranda algılayan grup, özürllü olmaya bağlı olarak genel ve kişisel ayrımcılık algıları daha yüksek olan grup, oy kullanırken anlamlı olarak daha yüksek düzeyde ayrımcılık deneyimlemiştir.

²⁹⁹ Harrington, 1999, s. 90.

Tablo 56. Oy Kullanma Alt Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamli Fark
Yaş	a.18-25	224	1.69	1.08	5.89*** sd =4, 1206	a ile b-c-d- arasında
	b.26-35	407	2.00	1.22		
	c.36-45	328	2.14	1.31		
	d.46-60	215	2.12	1.28		
	e.61 ve üstü	37	1.59	.94		
Özür Türü	a. Zihinsel Özürlü	61	1.69	1.13	2.31* sd=5, 1239	a ile e arasında, c ile e arasında
	b.Dil/Konuşma Bozukluğu Olan	10	2.30	1.44		
	c.İşitme Özürlü	57	1.68	1.26		
	d.Görme Özürlü	502	1.97	1.16		
	e.Ortopedik Özürlü	507	2.09	1.29		
	f.Birden çok Özür	108	1.94	1.41		
Rapor	a. Raporu Yok	18	1.77	1.17	8.37*** sd =4, 1242	c ile d ve e arasında
	b. %20 - %39	16	1.69	1.12		
	c. %40 - %59	369	1.72	1.14		
	d. %60 - %79	317	2.01	1.26		
	e. 80 ve üzeri	528	2.19	1.27		
Özrün Doğuştan Olup Olmaması	a. Doğuştan	534	1.90	1.17	3.15* sd =2, 1239	a ve b arasında
	b. Sonradan	693	2.07	1.29		
	c. Bilmiyor	15	1.73	1.43		
Eğitim Düzeyi	a.Okur Yazar Değil	59	2.30	1.45	3.75** sd =5, 1241	c ve e arasında
	b. Okur Yazar	53	2.20	1.34		
	c. İlkokul	363	2.15	1.33		
	d. Ortaokul	233	1.89	1.17		
	e. Lise	399	1.84	1.14		
	f. Y.okul-Üniversite	140	1.99	1.22		

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

Tablo 56'da görüldüğü gibi, oy kullanma alt alanında ayrımcılığa maruz kalmaya ilişkin olarak, 18-25 yaş grubu; 26-35, 36-45 ve 46-60 yaş gruplarına kıyasla anlamlı olarak daha az ayrımcılık algılamaktadırlar. Yaşa göre oy verme davranışına bakıldığında, Tablo 43'te görüldüğü gibi, 26-35 ve 61 ve yaş üstü gruplara kıyasla 18-25 yaş grubunun anlamlı olarak daha az sıklıkla oy kullandığı görülmektedir. Dolayısıyla, daha az sıklıkla oy kullanma eğiliminde olan 18-25 yaş grubu daha düşük düzeyde ayrımcılık deneyimlemiştir.

Oy kullanma alanında, ortopedik özre sahip olanlar zihinsel ve işitme özrüne sahip olanlara kıyasla anlamlı olarak daha sık ayrımcılık deneyimlemiştir (Tablo 56). Oy kullanma davranışına bakarak, birlikte yorumlandığında; görme ve ortopedik özre sahip olan grupların zihinsel özürlü gruba kıyasla anlamlı olarak daha sık oy kullandığı görülmektedir (Tablo 43). Bu durumda, zihinsel özürlü grubun oy kullanmayla ilgili olarak daha az ayrımcılık deneyimine sahip olması, zihinsel özürlü grubun daha az sıklıkla oy kullanıyor olmasından ya da oy kullanmaya gitmemeyi tercih etmesinden kaynaklı olabilir. İlgili yazında da, siyasi haklardan yararlanma konusunda en yaygın ve ciddi biçimde ayrımcılıkla karşılaşan grubun zihinsel özürlüler olarak tanımlandığı³⁰⁰ düşünülürse bu durum anlaşılabilir. Oy kullanırken, işitsel özürlü bireyler de daha seyrek, en sık erişim sorunuyla karşılaşan ortopedik özürlüler ise daha sık ayrımcılık deneyimlemiştir.

Oy kullanma hakkını kullanırken ayrımcılık deneyimleyen örneklem grubu özür oranına göre değerlendirildiğinde, %40-59 ve %60-79 arasında özür derecesine sahip olan gruplar %80 ve üzeri özür derecesine sahip olan gruba kıyasla anlamlı olarak daha seyrek ayrımcılık deneyimlemiştir (Tablo 56). Bu durum, özür oranı arttıkça öncelikle fiziksel erişimin ve buna bağlı olarak da sıra

³⁰⁰ Marcus, 2008.

bekletilmeme, refakatçi yardımına izin verme gibi uygulamaya yönelik düzenlemelerin daha büyük bir sorun yarattığını ve ayrımcılık deneyimini artırdığı biçiminde yorumlanabilir.

Oy kullanma hakkını kullanma konusunda, sonradan özür sahibi olanlar doğuştan özürlü bireylere kıyasla anlamlı olarak daha sık ayrımcılık deneyimlemiştir (Tablo 56). Oy kullanma davranışına bakıldığında, sonradan özre sahip olanların doğuştan özre sahip olanlara kıyasla anlamlı olarak daha sık oy kullandıklarını görülür (Tablo 43). Bu durum, daha sık oy kullanan sonradan özürlü olan bireylerin daha yüksek düzeyde ayrımcılık deneyimlediğini gösterir.

Eğitim düzeyi ile oy kullanma sırasındaki ayrımcılık deneyimi arasındaki ilişkiye bakıldığında ilkökul mezunlarının, lise mezunlarına kıyasla anlamlı olarak daha fazla ayrımcılık deneyimlediği görülür (Tablo 56).

4.8.2.4. Siyasi Partiye Üye Olmakla İlgili Ayrımcılık Deneyimi

Tablo 57. Siyasi Hayata Katılım Siyasi Partiye Üye Olmayla İlgili Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları

	sayı	$\bar{X} \pm SS$	(%)				
			Hiçbir zaman	Nadiren	Arasına	Çoğu Zaman	Her zaman
Bir siyasi partiye üye olmak için yaptığım başvuru özürlü olduğum için kabul edilmedi.	312	1.24±.85	91.7	1.6	1.3	2.2	3.2
Bir siyasi partiye üye olmama rağmen özürlü olduğum için aktif olarak çalıştırılmadım.	307	1.84±1.41	68.7	6.5	6.8	7.5	10.4

Siyasi hayata katılımı ile ilgili ikinci en yaygın ayrımcılık, siyasi partiye üye olan özürlü bireylerin aktif olarak çalıştırılmaması olarak ortaya çıkmıştır (Tablo 57). Örneklem grubundan bu soruyu yanıtlayanların %24,7'si, arasıra, çoğu zaman ya da her zaman partide aktif olarak çalıştırılmadıklarını belirtmişlerdir. Bir siyasi partiye üye olmak için başvurduğu halde özürlü olduğu için başvurusunun kabul edilmediğini belirtenlerin de olması dikkat çekicidir. Aktif olarak çalıştırılmama dolaylı olarak ayrımcı davranmak anlamına gelirken, üye olmasını reddederek doğrudan ayrımcılık uygulama örneklerine de az da olsa rastlandığı görülmektedir. Bu soruyu³⁰¹ cevaplayanların %91.7'si hiç bir zaman başlarına böyle bir şey gelmediğini belirtmişken, %8,3'ü nadiren, arasıra, çoğu zaman ya da her zaman böyle bir durumla karşılaştığını belirtmiştir.

Tablo 58. Siyasi Partiye Katılım Alt Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin t-Testi Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Alandaki Genel Ayrımcılık Algısı ¹	Düşük	169	1.13	.34	-10.22***
	Yüksek	131	2.05	1.09	
Genel Ayrımcılık ¹	Düşük	104	1.35	.70	-2.64**
	Yüksek	202	1.63	.96	
Kişisel Ayrımcılık ¹	Düşük	159	1.39	.76	-2.90**
	Yüksek	146	1.68	.99	

** $p < .01$; *** $p < .001$

¹ İlgili maddelerin ortalamalarına göre düşük yüksek gruplar oluşturulmuştur.

³⁰¹ "Bir siyasal partiye üye olmak için yaptığım başvuru özürlü olduğum için kabul edilmedi" ifadesine katılıp katılmama-
nın sorgulandığı soru.

Tablo 58’de görüldüğü gibi siyasi hayata katılımı, genelde özürliülerin maruz kaldıkları ayrımcılığa ilişkin algıları daha yüksek olanlar daha düşük olanlara kıyasla ve özürliü olmaya bağlı olarak genel ve kişisel ayrımcılık algıları daha yüksek olanlar daha düşük olanlara göre anlamlı olarak daha sık ayrımcılık deneyimlemişlerdir.

Tablo 59. Siyasi Partiye Katılım Alt alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamlı Fark
Özür türü	a. Zihinsel Özürliü	10	2.40	1.29	4.51** sd =5, 298	a ile b ve c arasında
	b. Dil/Konuşma Bozukluğu Olan	3	1.33	.58		
	c. İşitme Özürliü	9	1.22	.51		
	d. Görme Özürliü	136	1.48	.81		
	e. Ortopedik Özürliü	123	1.45	.81		
	f. Birden çok Özür	23	2.09	1.28		
Yerleşim Yeri	a. Köy	20	2.00	1.28	2.71* sd =3, 301	a ve diğerleri arasında
	b. Kasaba	36	1.31	.70		
	c. Şehir	84	1.51	.77		
	d. Büyükşehir	165	1.54	.91		

* $p < .05$, ** $p < .01$

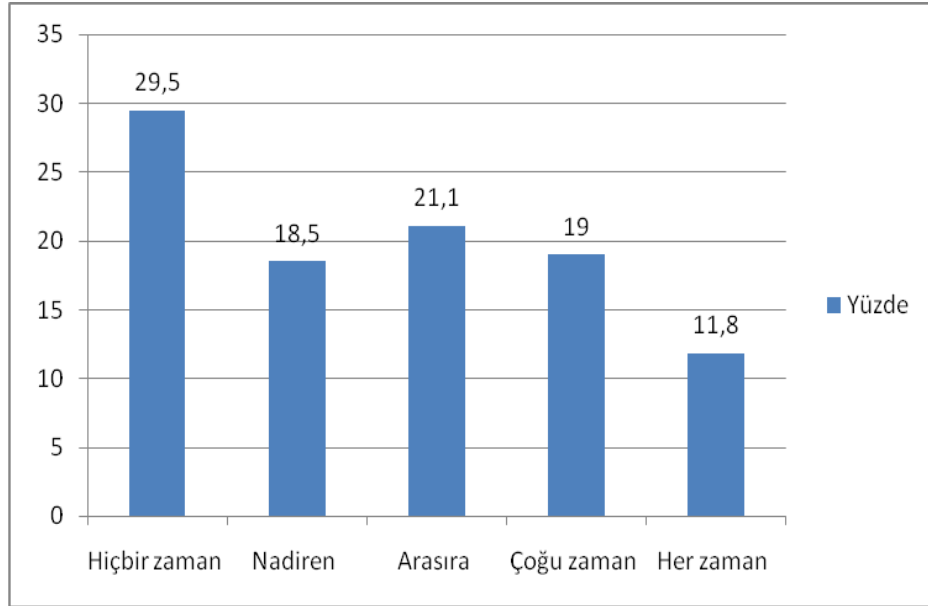
Tablo 59’da görüldüğü gibi, siyasi partiye katılımı ayrımcılığa maruz kalma deneyimi, özür türüne göre farklılaşmaktadır. Zihinsel özürliü olanlar, dil ve konuşma bozukluğu olanlar ve işitme özürliü olanlara kıyasla anlamlı olarak yüksek oranda ayrımcılık deneyimlemişlerdir. Bu durum, bir partiye üye olma ve çalışma açısından da, zihinsel özürliü bireylerin daha sık ayrımcılık deneyimlediğini gösterir.

Siyasi partiye katılımı ayrımcılığa maruz kalmaya ilişkin deneyimin, katılımcıların hayatlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yerleşim yerine göre anlamlı olarak farklı olduğu bulunmuştur. Hayatlarının büyük bölümünü köyde geçirenler daha büyük yerleşim birimlerinde geçirenlere kıyasla anlamlı olarak daha sık ayrımcılık deneyimlemişlerdir (Tablo 59).

4.9. ADALETE ERİŞİM ALANINDA AYRIMCILIK

Adli ve cezai kurumlar; eğitim, sağlık, istihdam gibi, bireylerin toplumsal hayata katılımı için zorunlu olarak gereksinim duyduğu sık sık karşılaştıkları kurumlardan olmasa da, bir biçimde adli ve cezai süreçlerden dolayı karşı karşıya kalındığında zorunlu olarak tabi olunan kurumlar olduğu için, adalete eşit erişim olanaklarının sunulması ve özürliülüğe dayalı ayrımcılık yapılmaması hayati önemdedir.

4.9.1. Adalete Erişimde Genel Ayrımcılık Algısı

Şekil 39. Adalete Erişim Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları

Şekil 39’da görülebileceği gibi, örneklem grubunun %29.5’i, adalete erişim alanında özürlülüğe dayalı ayrımcılığın hiç olmadığını düşünmekte, %51.9’u ise; arasıra, çoğu zaman ya da her zaman bu alanda ayrımcılık olduğunu düşünmektedir.

Tablo 60. Adalete Erişim Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin t-Testi Sonuçları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Cinsiyet	Kadın	385	2.79	1.31	-2.40*
	Erkek	1041	2.60	1.40	
Sosyal Güvence	Evet	1139	2.60	1.37	-2.45*
	Hayır	284	2.83	1.40	
Genel Ayrımcılık Algısı ¹	Düşük	490	2.28	1.33	-7.45***
	Yüksek	938	2.84	1.37	
Kişisel Ayrımcılık Algısı ¹	Düşük	781	2.33	1.29	-9.91***
	Yüksek	648	3.03	1.39	

* $p < .05$, *** $p < .001$

¹ İlgili maddelerin ortalamalarına göre düşük ayrımcılık algısı ve yüksek ayrımcılık algısı adında gruplar oluşturulmuştur.

Adalete erişim alanındaki ayrımcılık algısının özürlü bireyler arasındaki dağılımına bakıldığında; kadınların, sosyal güvencesi olmayanların ve ayrımcılık algısı yüksek olanların bu alandaki ayrımcılık algısının yüksek olduğu görülmektedir (Tablo 60).

Adalete erişim alanında kadınların genel ayrımcılık algısı daha yüksektir. Ancak ayrımcılık algısına neden olan durum, kişisel deneyimle ilgili sorularda içerilmemiştir ya da (Tablo 64, Tablo 70) muhtemelen kişisel deneyimden değil, gözlemlerden kaynaklanmaktadır.

Tablo 60’da sosyal güvencesi olmayanların adalete erişimde daha yüksek ayrımcılık algısı çıkması da benzer biçimde, kişisel deneyimden değil, gözlemden kaynaklı olmalıdır, çünkü bu grupta kişisel deneyimle ilgili bir farklılık ortaya çıkmamıştır.

Tablo 61’de gösterildiği gibi, hayatının büyük bölümünü büyükşehirde geçirmiş olanların adalete erişimde ayrımcılık algısının köy ya da kasabada yaşayanların algısından yüksek çıkmıştır.

Tablo 61. Adalete Erişim Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamlı Fark
Yerleşim Yeri	a. Köy	106	2.43	1.33	3.11* sd =3, 1426	d ile a-b arasında
	b. Kasaba	197	2.45	1.43		
	c. Şehir	452	2.65	1.39		
	d. Büyükşehir	675	2.74	1.36		
Rapor	a. Raporu yok	20	2.65	1.42	5.80*** sd =4, 1426	b ve diğerleri arasında
	b. %20 - %39	19	3.47	1.31		
	c. %40 - %59	445	2.43	1.36		
	d. %60 - %79	398	2.69	1.42		
	e. 80 ve üzeri	549	2.78	1.34		

* $p < .05$, *** $p < .001$

Tablo 61, özür oranının da adalete erişimde ayrımcılık algısını farklılaştırdığını gösterir. Özür oranı %20-39 aralığında olanların adalet alanındaki ayrımcılık algısı daha yüksektir. Bu durum, kişisel ayrımcılık deneyimiyle paralel değildir (Tablo 69).

4.9.2. Adalete Erişim Alanında Ayrımcılık Deneyimi

Adalete erişimle ilgili genel ayrımcılık algısı sorularından sonra, bu alandaki kişisel deneyimle ilgili sorular sorulmuştur. Bunun için öncelikle örneklem grubuna karakola ya da adliyeye gitmelerini gerektiren bir durumla karşılaşmış ve karşılaşmadıkları sorulmuş, bu soruyu olumlu cevaplayanlara bu alanda karşılaşılabilecekleri muhtemel ayrımcılıkla ilgili sorular sorulmuştur.

Tablo 62. Karakol ya da Adliyeye Gitmelerini Gerektiren Bir Durumla Karşılaşanların Dağılımı ve Yüzdeleri

	Sayı	Yüzde
Evet	532	36.8
Hayır	912	63.2
Toplam	1444	100

Örneklem grubunun %36,8’i karakola ya da adliyeye gitmelerini gerektirecek bir durumla karşılaştıklarını belirtmişlerdir. Soruya olumsuz yanıt veren grubun oranı ise %63,2’dir (Tablo 62).

Tablo 63. Adalete Erişim Alanında Ayrımcılık Deneyimine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişken	N	\bar{X}	SS
Adalete Erişim Alanında Ayrımcılık (toplu puan)*	527	1.99	1.04

* Adalete erişim alanında ayrımcılık için geliştirilen maddelerin toplu puanlardan adalete erişim alanında ayrımcılık alanında ayrımcılık değişkeni oluşturulmuştur. Karakol ya da adliyeye gitmelerini gerektiren bir durumla hiç karşılaşmamış olanlar bu maddeleri yanıtlamamışlardır.

Bu alandaki ayrımcılık deneyimi erişimle ilgili, fiziksel düzenlemeler ve iletişim olanaklarının bulunmamasından ve insan davranışlarından kaynaklı olarak, kişilerden kaynaklı ayrımcılık deneyimi başlıklarında incelenmiştir. Bu iki alan bir arada, toplu ayrımcılık deneyimi değişkenini oluşturur. 1,99 “nadiren” olan adalete erişimde ortalama ayrımcılık deneyimi toplu puanı, diğer alanların bazılarıyla karşılaştırıldığında, örneğin siyasi katılım alanındaki 1,81 değerinden ve sağlığa

erişim alanındaki 1,96 değerinden yüksek, bilgiye erişim alanındaki 2,59 değerinden ise düşük olduğu görülür.

Tablo 64. Adalete Erişim Alanında Ayrımcılık Deneyimi Değişkenine İlişkin t-Testi Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Alandaki Genel ayrımcılık algısı ¹	Düşük	153	1.89	1.04	-3.88***
	Yüksek	39	2.61	.99	
Genel ayrımcılık algısı ¹	Düşük	154	1.65	.75	-5.02***
	Yüksek	371	2.14	1.10	
Kişisel ayrımcılık algısı ¹	Düşük	281	1.72	.88	-6.76***
	Yüksek	245	2.31	1.13	

*** $p < .001$

¹ İlgili maddelerin ortalamalarına göre düşük yüksek gruplar oluşturulmuştur.

Adalete erişim alanındaki ayrımcılık deneyimi, alandaki genel ayrımcılık algısıyla, genel ayrımcılık algısıyla ve kişisel ayrımcılık algısıyla bağlantılı bulunmuştur. Bu durum, genel olarak ayrımcılığa duyarlı olan kesimlerin adalete erişim alanında daha sık ayrımcılık deneyimlediğini gösterir (Tablo 64).

Tablo 65. Adalete Erişim Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamli fark
Ekonomik Durum	a.500'den az	69	1.93	.99	2.71* sd =4, 517	e ile diğerleri arasında
	b.500-1.000	262	2.01	1.08		
	c.1.001-2.000	140	1.89	.90		
	d.2.001-3.000	35	1.89	1.07		
	e.3.001 ve üstü	16	2.75	1.34		

* $p < .05$

Adalete erişim alanında, yüksek gelir grubunun ayrımcılık deneyimi, diğer gelir gruplarındakilere göre daha yüksek çıkmıştır. Bu durum, yüksek gelir grubunun adalete erişimde daha sık ayrımcılık deneyimlediğini gösterir (Tablo 65).

Tablo 66. Adalete Erişimde* Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları

	N	$\bar{X} \pm SS$	(%)				
			Hiçbir zaman	Nadiren	Arasıra	Çoğu Zaman	Her zaman
Karakolda ve/veya mahkemede özürlüme uygun fiziksel düzenlemeler ve iletişim olanakları olmadığı için zorluklar yaşadım.	530	2.68±1.64	41.1	9.2	12.6	14.3	22.6
Özürlü olduğum için şikâyetim ya da tanıklığım ya da savunmam önemsenmedi	529	1.75±1.36	72.8	4.9	6.4	6.4	9.5
Özürlü olduğum için kolluk kuvvetleri (polis, jandarma, zabita) bana olumsuz davrandı.	530	1.54±1.12	76.4	8.3	5.8	3.8	5.7

* Karakol ya da adliyeye gitmelerini gerektiren bir durumla hiç karşılaşmamış olanlar bu maddeleri yanıtlamamışlardır.

Bu genel tabloya sorular üzerinden bakıldığında, adalete erişim konusunda en yüksek düzeyde deneyimlenen ayrımcılığın, fiziksel düzenlemeler ve iletişim olanaklarından kaynaklı olduğu görülür. Örneklem grubundan karakola ya da adliyeye gitmesini gerektiren bir durumla karşılaştığını belirtenler, en sık fiziksel düzenlemeler ve iletişim olanaklarından kaynaklı olarak

ayrımcılık deneyimlemişlerdir. Örneklem grubunun %49,5'i arasında, çoğu zaman ya da her zaman fiziksel düzenleme ve iletişimle ilgili sorunlarla karşılaştığını belirtmiştir.

Tablo 67. Adalete Erişim Alanında Fiziksel Düzenlemeler ve İletişim Olanakları Olmamasından Kaynaklı Ayırcılık Deneyimine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişken	N	\bar{X}	SS
Fiziksel düzenlemeler ve iletişimden kaynaklı ayrımcılık	530	2.68	1.64

Tablo 68. Adalete Erişim Alanında "Özrü Olduğum İçin Şikâyetim ya da Tanıklığım ya da Savunmam Önemsenmedi" ve "Özrü Olduğum İçin Kolluk Kuvvetleri Bana Olumsuz Davrandı" İfadelerine Bağlı Ayırcılık Deneyimine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişken	N	\bar{X}	SS
Kişilerden kaynaklı ayrımcılık *	527	1.64	1.05

* 86 ve 87 numaralı sorulardan oluşan toplu puan değişkeni.

Tablo 67 ve 68'de görülebileceği gibi, adalete erişimde fiziksel düzenlemeler ve iletişim olanaklarının uygun olmamasından kaynaklı ayrımcılık, kişilerden kaynaklı ayrımcılıktan daha sık deneyimlenmiştir.

Tablo 69. Adalete Erişim Alanında Fiziksel Düzenlemeler ve İletişim Olanaklarına Bağlı Ayırcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamlı Fark
Özür Türü	a. Zihinsel Özrü	20	2.25	1.44	2.47* sd =5, 523	d ve e arasında
	b. Dil/ Konuşma Bozukluğu Olan	4	1.50	1.00		
	c. İşitme Özrü	19	2.63	1.54		
	d. Görme Özrü	232	2.49	1.51		
	e. Ortopedik Özrü	212	2.92	1.74		
	f. Birden çok Özür	42	2.88	1.84		
Rapor	a. Raporu Yok	5	3.60	1.52	3.83* sd =3, 525	c ile d ve e arasında
	b. %20 - %39	--				
	c. %40 - %59	151	2.32	1.61		
	d. %60 - %79	116	2.86	1.69		
	e. 80 ve üzeri	257	2.79	1.60		

*p < .05

Öncelikle, fiziksel erişim ve iletişim olanaklarından kaynaklı ayrımcılık deneyiminin dağılımına bakıldığında, Tablo 69'da görme özrü sahiplerinin fiziksel düzenlemelerden ya da iletişim sorunundan kaynaklı ayrımcılık deneyimi daha seyrekken, ortopedik özrü sahiplerinin ayrımcılık deneyimi daha siktir.

Özellikle ortopedik özrü sahiplerinin, bu konudaki şikâyetleri davalara konu olmuş, yazında da dile getirilmiştir.³⁰² Ortopedik özrü sahiplerinin hareket zorlukları, cezaevi ve tutukevi koşullarında kişisel ihtiyaçlarını karşılamak için yardım almak zorunda olmaları, fiziksel düzenlemelerin yapılmamış olması bu özrü grubu için bir ayrımcılık nedenidir. Bu konuda %60 üstünde özür oranı olanların ayrımcılık deneyimi, özür oranı %40-59 olanlara göre anlamlı olarak daha siktir.

³⁰² Greifinger, 2006; Çakmak, 2006, s.199.

4.9.3. Adalete Erişimde Kişilerden Kaynaklı Ayrımcılık Deneyimi

Tablo 70. Adalete Erişimde Kişilerden Kaynaklı Ayrımcılık Deneyimine İlişkin

t- Testi Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Alandaki Genel Ayrımcılık Algısı ¹	Düşük	101	1.51	.93	-2.93**
	Yüksek	91	1.96	1.18	
Genel Ayrımcılık Algısı ¹	Düşük	154	1.42	.78	-3.26**
	Yüksek	371	1.74	1.15	
Kişisel Ayrımcılık Algısı ¹	Düşük	281	1.43	.85	-5.03***
	Yüksek	245	1.89	1.22	

** $p < .01$; *** $p < .001$

¹ İlgili maddelerin ortalamalarına göre düşük yüksek gruplar oluşturulmuştur.

Adalete erişim alanında kişilerden kaynaklı ayrımcılık deneyimine bakıldığında (Tablo 70), alandaki genel ayrımcılık algısı, genel ayrımcılık algısı ve kişisel ayrımcılık algısı yüksek olanlarda kişilerden kaynaklı ayrımcılık deneyiminin yüksek olduğunu görülür.

Kişilerden kaynaklı ayrımcılık, fiziksel düzenlemeler ve iletişim olanaklarından kaynaklı ayrımcılık deneyimine göre daha seyrek deneyimlenmiştir. Yine de örneklem grubunun %22.3'ü ara sıra, çoğu zaman ya da her zaman özürlü olduğu için tanıklığının ya da savunmasının önemsenmediğini belirtmiştir (Tablo 66). Bu bulgu, ilgili yazında saptanan, yargıçların ve avukatların özürülere yaklaşırken acıma ve sempatiyle yaklaşım davranışı göstermeleri, hakları olan eşit insanlar olarak görmemeleri sorunuyla³⁰³ paraleldir.

Yine, karakola ya da mahkemeye gidenlerden, %23,6'sı nadiren, ara sıra, çoğu zaman ya da her zaman özürlü olduğu için kolluk kuvvetlerinin olumsuz davranışıyla karşılaştığını söylemiştir. Bu bilgi, düşük oranda da olsa, özürülülerin kolluk kuvvetlerinden kaynaklı olarak doğrudan ayrımcılık deneyimlediğini gösterir.

Tablo 71. Adalete Erişim Alanında Kişilerden Kaynaklı Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamlı Fark
Özür türü	a. Zihinsel özürlü	20	2.15	1.45	3.22** sd =5, 520	a-f ile d-e arasında
	b. Dil/Konuşma Bozukluğu Olan	4	1.63	.95		
	c. İşitme Özürlü	8	1.56	1.04		
	d. Görme Özürlü	230	1.66	1.07		
	e. Ortopedik Özürlü	212	1.50	.93		
	f. Birden çok Özür	42	2.08	1.26		
Ekonomik Durum	a. 500'den az	69	1.56	.98	2.46* sd =4, 517	e ve diğerleri arasında
	b. 500-1.000	262	1.69	1.11		
	c. 1.001-2.000	140	1.51	.88		
	d. 2.001-3.000	35	1.54	1.03		
	e. 3.001 ve üstü	16	2.28	1.43		

* $p < .05$, ** $p < .01$

Tablo 71'de görüldüğü gibi, kişilerden kaynaklı ayrımcılık deneyimi, özür türüne ve ekonomik duruma göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır. Bulgulara göre, birden fazla özürü ve zihinsel özürü olanlar, ortopedik ve görme özürülere kıyasla daha fazla ayrımcılık deneyimlemiştir.

³⁰³ Harlan Hann, 1996.

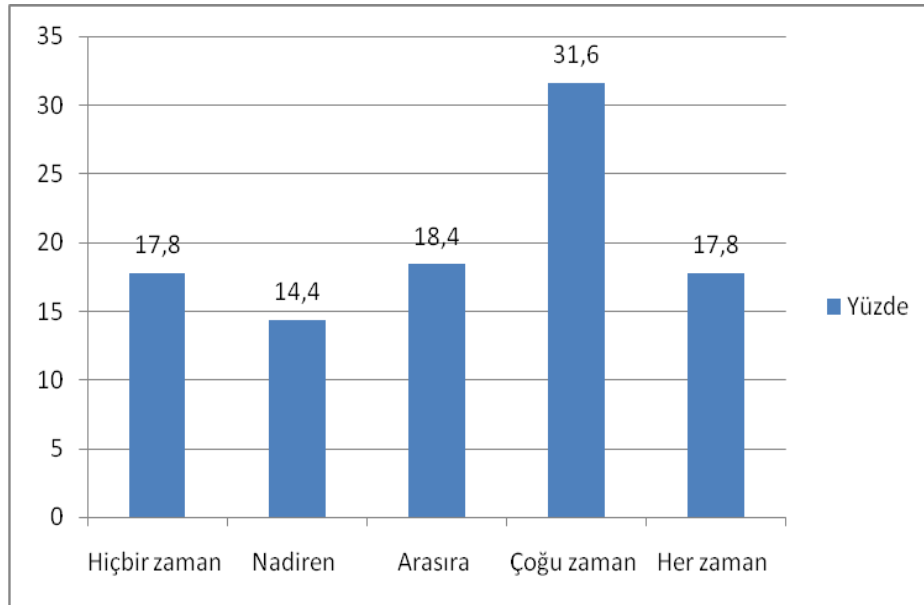
Birleşik Krallık'ta yapılan bir araştırmada, zihinsel özürliülerin gözaltına alınma sürecinde kötü muameleye uğrayabildiği, süreçleri anlamadığından sorgulamada ve cezaevindeki bilgilendirmenin zihinsel özürliüler için yeterli olmadığını, yargılama sürecinde çok hızlı ve karışık konuşulduğu için dinlemeyi bırakabildikleri ve hakketmedikleri cezalara mahkum edilebildiklerini saptamıştır.³⁰⁴ Birleşik Krallık'ta cezaevi reform nedeniyle, cezaevindeki 154 zihinsel özürliüyle görüşülerek yapılan bir araştırmada, cezaevlerinde zihinsel özürliülerin “sistematik ve rutin hak suistimalleriyle ve ayrımcılıkla karşılaştığı” belirtilmiştir.³⁰⁵ Dolayısıyla araştırmanın bulgusu ilgili yazınla paraleldir.

Ayrıca Tablo 71'de görülebileceği gibi, 3000 TL ve üzeri gelire sahip olanlar diğer gelir gruplarına kıyasla anlamlı olarak daha yüksek ayrımcılık deneyimlemiştir.

4.10. BOŞ ZAMAN VE DİNLENME FAALİYETLERİNE KATILIM ALANINDA AYRIMCILIK

Bu bölümde özürliü bireylerin boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanında yaşanan genel ayrımcılığa ilişkin algıları, boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım durumlarına ilişkin dağılımlar ve boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanında katılımcıların yaşadıkları ayrımcılık deneyimlerine ilişkin dağılımlar yer almaktadır. Ayrıca, boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanında ayrımcılık deneyimlerinin diğer bazı değişkenlere göre farklılaşp farklılaşmadığını incelemek üzere yapılan analizlerin bulguları sunulmaktadır.

4.10.1. Boş Zaman ve Dinlenme Faaliyetlerine Katılım Alanında Genel Ayrımcılık Algıları

Şekil 40. Boş Zaman ve Dinlenme Faaliyetlerine Katılım Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları

Şekil 40'ta görüldüğü gibi, örneklem grubunun boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanında özürliü bireylerin genel olarak ayrımcılığa uğramalarına ilişkin algılarının ortalaması 3,17 olarak bulunmuştur. Buna göre, bu alandaki genel ayrımcılık algıları “arasıra - çoğu zaman” sıklık aralığı arasında yer almaktadır. Diğer alanlardaki ilgili ortalama ile karşılaştırıldığında, en yüksek

³⁰⁴ Allen, 2008; Talbot 2008'den aktaran Jones ve Talbot, 2010, s.4.

³⁰⁵ “Discrimination is ‘routine’ in the criminal justice system”, 2008.

ayrımcılık algılanan alanlar içinde istihdam ve eğitimin ardından üçünü sırada geldiği görülmektedir. Bu bağlamda, örneklem grubunun boş zaman faaliyetleri alanında daha fazla ayrımcılık algıladıkları ve dolayısıyla bu alanın öncelikli olarak çözüm beledikleri alanlar arasında yer aldığı söylenebilir.

Örneklem grubunun, %17.8'i özürllü bireylerin genel olarak boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanında hiçbir zaman ayrımcılığa uğramadığını, %14.4'ü nadiren ayrımcılığa uğradığını, %18.4'ü arasıra ayrımcılığa uğradığını, %31.6'sı ise çoğu zaman ayrımcılığa uğradığını ve %17.8'i ise her zaman ayrımcılığa uğradığını belirtmektedirler. Görüldüğü gibi, örneklem grubunun neredeyse yarısı (%49.4) özürllü bireylerin boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanında ya çoğu zaman ya da her zaman ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirtmektedirler. Bu algı genel olarak, yazında belirtilen şekilde özürllülerin bu alanda ayrımcılığa maruz kaldıklarına ilişkin bulgularla örtüşmektedir.³⁰⁶

Tablo 72. Sinema, Tiyatro, Kermes ve Konser Gibi Faaliyetlere Katılım Düzeyine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları

	N	\bar{X}	SS	Hiçbir zaman	Nadiren	Arasıra	Çoğu zaman	Her zaman
Sinema, Tiyatro, Kermes Ve Konser Gibi Faaliyetlere Katılım Düzeyi (Soru 62)	1458	2.55	1.18	23.1	25.8	31.6	12.4	7.1

Özürllü bireylerin özürllü olmayan bireylere kıyasla daha az boş zaman faaliyetlerine katıldıkları değişik çalışmalarda belirtilmektedir.³⁰⁷ Özürllü olmayan bireylerin bu araştırmanın kapsamı dışında kalması nedeniyle özürllü ve özürllü olmayan gruplar arasında bu bağlamda bir karşılaştırma yapılamayacak olsa da, Tablo 72'de görüldüğü gibi örneklem grubunun %23.1'i hiçbir zaman boş zaman faaliyetlerine katılmadıklarını ve %25.8'i ise nadiren bu tür faaliyetlere katılabildiklerini belirtmektedirler. Diğer bir deyişle, boş zaman faaliyetlerine hiçbir zaman katılmayan veya nadiren katılanların oranı örneklem grubunun neredeyse yarısına (%48.9) ulaşmaktadır. İlgili yazında, boş zaman faaliyetlerinin psikolojik olarak stresi azaltabildiği,³⁰⁸ ayrıca da toplumdaki ayrımcılıkla mücadele için destekleyici olarak işlev görebileceği ileri sürülmektedir.³⁰⁹ Bu anlamda, özürllü bireylerin yarısının bu tip olası olumlu etkilerden ya hiç faydalanamadığı ya da nadiren faydalanabildiği görülmektedir. Diğer yandan, örneklem grubunun %31.6'sı arasıra, %12.4'ü çoğu zaman ve %7.1'i her zaman bu tip faaliyetlere katıldıklarını belirtmektedirler. Genel olarak, boş zaman faaliyetlerine katılım ortalamasının 2.55 olduğu görülmektedir ki, bu değer nadiren ile arasıra aralığına denk düşmektedir.

4.10.2. Boş Zaman ve Dinlenme Faaliyetlerine Katılım Alanında Ayrımcılık Deneyimlerine İlişkin Bulgular

Bu kısımda boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanında maddelere göre ayrımcılık deneyimlerine ilişkin dağılımlar, ilgili toplu değişkene ait dağılım ve ileri analiz sonuçları sunulmuştur.

³⁰⁶ Burns ve Graefe, 2007.

³⁰⁷ Harris, 2000.

³⁰⁸ Bedini, 2000 ve Trenberth, 2005.

³⁰⁹ Stodolska, 2005.

4.10.2.1. Boş Zaman ve Dinlenme Faaliyetlerine Katılım Alanında Maddelere Göre Ayrımcılık Deneyimlerine İlişkin Dağılımlar

Tablo 73. Boş Zaman ve Dinlenme Faaliyetlerine Katılım Alanında Maddelere Göre Ayrımcılık Deneyimlerine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları

	N	$\bar{X} \pm SS$	(%)				
			Hiçbir zaman	Nadiren	Arasıra	Çoğu Zaman	Her zaman
1. Sinema, tiyatro gibi kültürel etkinliklerden özürölüler için gerekli düzenleme ve/veya bilgilendirme yapılmadığı için faydalanamadım	1435	2.70±1.53	35.5	11.9	16.7	18.5	17.3
2. Sinema, tiyatro gibi kültürel etkinliklerin yapıldığı bir yerde özürölü olmayan bireylerin tercih etmediği bir yerde oturmam istendi.	1426	1.67±1.19	70.5	9.2	8.3	6.5	5.5
3. Özürölülerin yaşamlarını kolaylaştıracak danışmanlık, hobi faaliyetleri gibi destek hizmetlerinden yararlandırılmadım.	1424	2.36±1.56	48.9	11.2	10.7	12.9	16.3
4. Tiyatro, müzik, resim ve spor gibi alanlara ilgin olmasına rağmen özürölülere yönelik olanaklar (personel yetersizliği, fiziksel düzenlemeler, vb) sağlanmadığı için yararlanamadım.	1430	2.67±1.59	38.5	12	12.9	16.6	19.9

Tablo 73'te görüldüğü gibi, "sinema, tiyatro gibi kültürel etkinliklerden özürölüler için gerekli düzenleme ve/veya bilgilendirme yapılmadığı için faydalanamadım" maddesine örneklem grubunun %35.5'i hiçbir zaman katılmadıklarını, %11.9'u nadiren katıldıklarını, %16.7'si arasıra katıldıklarını, %18.5'i çoğu zaman katıldıklarını ve %17.3'ü ise her zaman katıldıklarını bildirmektedirler. Dolayısıyla, bu madde bağlamında daha yoğun bir sıklıkla (arasıra, çoğu zaman ve her zaman) ayrımcılık deneyimi olan örneklem grubunun oranı %52, yani örneklem grubunun yarısını oluşturmaktadır. İlgili maddeye ilişkin ortalamanın ise 2.70 olduğu yani nadiren ile arasıra aralığı arasında kaldığı görülmektedir. "Sinema, tiyatro gibi kültürel etkinliklerin yapıldığı bir yerde özürölü olmayan bireylerin tercih etmediği bir yerde oturmam istendi" maddesine ise örneklem grubunun %70.5'i hiç karşılaşmadıklarını, %9.2'i nadiren karşılaştıklarını, %8.3'ü ise arasıra karşılaştıklarını, %6.5'i ise çoğu zaman ve %5.5'i ise her zaman karşılaştıklarını belirtmişlerdir. İlgili maddeye ilişkin ortalamanın ise 1.67 olduğu yani hiçbir zaman ile nadiren aralığı arasında kaldığı görülmektedir. Yüzde değerleri ve ortalama değeri incelendiğinde, bu maddeye ilişkin ayrımcılık deneyimlerinin, diğer maddelere kıyasla daha düşük olduğu ortaya çıkmaktadır. "Özürölülerin yaşamlarını kolaylaştıracak danışmanlık, hobi faaliyetleri gibi destek hizmetlerinden yararlandırılmadım" maddesine örneklem grubunun %48.9'ü hiç karşılaşmadıklarını, %11.2'si ise nadiren karşılaştıklarını, %10.7'si ise arasıra karşılaştıklarını, %12.9'u ise çoğu zaman karşılaştıklarını ve %16.3'ü ise her zaman karşılaştıklarını bildirmişlerdir. İlgili maddeye ilişkin ortalamanın ise 2.36 olduğu yani nadiren ile arasıra aralığı arasında kaldığı görülmektedir. "Tiyatro, müzik, resim ve spor gibi alanlara ilgin olmasına rağmen özürölülere yönelik olanaklar (personel yetersizliği, fiziksel düzenlemeler, vb) sağlanmadığı için yararlanamadım" maddesine örneklem grubunun %38.5'i hiçbir zaman karşılaşmadıklarını, %12'si nadiren karşılaştıklarını, %12.9'u arasıra karşılaştıklarını, %16.6'sı çoğu zaman karşılaştıklarını ve %19.9'u ise her zaman karşılaştıklarını belirtmişlerdir. İlgili maddeye ilişkin ortalamanın ise 2.67 olduğu yani nadiren ile arasıra aralığı arasında kaldığı görülmektedir.

“Sinema, tiyatro gibi kültürel etkinliklerin yapıldığı bir yerde özürülü olmayan bireylerin tercih etmediği bir yerde oturmam istendi” maddesi görüldüğü gibi diğer üç maddeye kıyasla daha az ayrımcılık yaşanan bir durumunu ifade etmektedir. Örneklem grubunun yaklaşık %70’i bu durumla hiç karşılaşmadığını belirtmektedir. Bu madde dışında kalan üç madde için herhangi bir sıklıkla (nadiren, arasıra, çoğu zaman, her zaman) ayrımcılığa maruz kalma durumunun %64.5 ile %52.1 arasında değiştiği görülmektedir. Dolayısıyla, madde bazındaki yüzde ve ortalama değerleri incelendiğinde, genel olarak örneklem grubunun boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılımı ilgili olarak gerekli düzenlenme ve/veya bilgilendirme, destek hizmeti ve olanaklar (personel yetersizliği, fiziksel düzenlemeler, vb) sağlanmadığı için nadiren ve arasıra aralığında ayrımcılık yaşadıkları görülmektedir. Benzer nedenlerin özürülü bireylerin dinlenme ve boş zaman faaliyetlerine tam katılımı önündeki engeller arasında olduğu daha önceki çalışmalar da bildirilmiştir.³¹⁰

4.10.2.2. Boş Zaman ve Dinlenme Faaliyetlerine Katılım Alanında Ayrımcılık Deneyimlerine İlişkin Bulgular

Tablo 74’te görüldüğü gibi, boş zaman ve dinlenme faaliyetleri alanında örneklem grubunun kişisel olarak yaşadıkları ayrımcılık düzeyinin ortalaması 2.27 olarak bulunmuştur. Bu ortalama değerinin nadiren ile arasıra aralığında yer aldığı görülmektedir. Ayrıca, alanlara ait genel ayrımcılık ortalamaları incelendiğinde, boş zaman ve dinlenme alanı en fazla ayrımcılık algılanan alanlar arasında beşinci sırada bulunmaktadır.

Tablo 74. Boş Zaman ve Dinlenme Faaliyetlerine Alanında Ayrımcılık Deneyimlerine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişken	N	\bar{X}	SS
Boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanında deneyime ilişkin ayrımcılık deneyimi*(toplu puan)	1416	2.27	1.18

*Boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanında deneyimine dayalı ayrımcılık deneyimi için geliştirilen maddelerin toplu puanlardan boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanında ayrımcılık deneyimi değişkeni oluşturulmuştur.

Diğer taraftan, hatırlanacağı gibi, örneklem grubunun boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanında özürülü bireylerin genel olarak ayrımcılığa uğramalarına ilişkin algılarının ortalaması 3.17 olarak bulunmuştu ve bu değer “arasıra - çoğu zaman” sıklık aralığı arasında yer almaktaydı. Dolayısıyla, örneklem grubunun genel ayrımcılık algılarının kişisel olarak maruz kaldıklarını düşündükleri ayrımcılık oranından daha yüksek olduğu düşünülebilir.³¹¹

Tablo 75. Boş Zaman ve Dinlenme Faaliyetlerine Katılım Alanında Ayrımcılık Deneyimlerine İlişkin t-Testi Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Cinsiyet	Kadın	380	2.26	1.18	.34 p=.73
	Erkek	1026	2.28	1.18	
Boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanında genel ayrımcılık algısı (madde 55) ¹	Düşük	706	1.93	1.07	-11.53***
	Yüksek	694	2.63	1.18	
İstihdam durumu (Son beş yıl)	Evet	500	2.18	1.17	-2.42*
	Hayır	462	2.37	1.18	

* p<.05; *** p<.001

¹ İlgili maddelerin ortalamalarına göre düşük yüksek gruplar oluşturulmuştur.

³¹⁰ Darcy ve Daruwalla, 1999; Bedini, 2000.

³¹¹ Ancak, kişisel olarak ölçülen ayrımcılık belli maddeler çerçevesinde ve genel ayrımcılık ise daha genel biçimde ölçüldüğü için bu anlamda bir karşılaştırmanın uygun olmayabileceği de dikkate alınmalıdır.

Tablo 75'te görüldüğü gibi, boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanında ayrımcılığa uğramaya ilişkin deneyimleri cinsiyet durumuna göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır. Diğer bir deyişle, kadın ve erkek katılımcıların ayrımcılık deneyimleri arasında anlamlı bir fark bulunmamaktadır. Ancak, boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanında genel ayrımcılık algısı daha yüksek olanların düşük olanlara kıyasla, bu alanda kişisel düzeydeki ayrımcılık deneyimleri anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu beklenen bir bulgu olarak değerlendirilebilir, genel olarak özürülülerin daha fazla ayrımcılığa uğradığını düşünenler bununla paralel şekilde kendilerinin uğradığı ayrımcılığı diğer gruba göre anlamlı olarak daha yüksek olarak algılamaktadır. Ayrıca, son beş yıldır herhangi bir işte çalışmış olanların çalışmamış olanlara kıyasla boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanında anlamlı olarak daha düşük düzeyde ayrımcılık deneyimine sahip oldukları bulunmuştur. Herhangi bir işte çalışmayan grubun daha çok boş zamanı olacağı düşünülürse, bu bağlamda daha sıklıkla ayrımcılık deneyimine sahip olmaları bu bireylerin yaşam kaliteleri açısından daha olumsuz bir etkiye sahip olabilir. Bu durumda, bu kişiler çalışan bireylere göre daha fazla boş zamana sahip olmalarına karşın, bu tip faaliyetlerden daha fazla uzak durma eğilimi içine girebilirler.

Tablo 76'da görüldüğü gibi, boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanında ayrımcılığa maruz kalmaya ilişkin deneyimler örneklem grubunun yaşına, medeni durumuna, özür türüne, yaşamlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yerleşim yerine, ekonomik duruma ve özrün derecesine göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır. İlgili yazında ise, boş zaman faaliyetlerine katılmada sorun yaşayan grubun daha çok kadın olduğu, görece olarak daha yaşlı olduğu ve daha az eğitim ve gelire sahip olduğu bulunmuştur.³¹² Ayrıca, önceki çalışmalarda, en genç ve en yaşlı özürülü grupların en genç ve en yaşlı özürülü olmayan gruplara kıyasla boş zaman faaliyetine daha fazla katıldığı bulunurken, orta yaş kategorilerinde özürülü grubun ise özürülü olmayan gruba kıyasla boş zaman faaliyetlerine daha az katıldıkları bulunmuştur.³¹³ Yine, yazında farklı özür gruplarına ait bireylerin boş zaman faaliyetlerine tam katılım düzeylerinin değişkenlik gösterebileceği ancak ilgili çalışmaların sınırlı olduğu belirtilmektedir.³¹⁴ Bu araştırmada özür grupları arasında anlamlı fark bulunmamıştır. Harris'in yürüttüğü araştırmada, orta düzeyde özre sahip olan bireylerin yüksek düzeyde özre sahip olan bireylere kıyasla boş zaman faaliyetlerinin de dâhil olduğu birçok alanda daha az engel ile karşılaştığı bulunmuştur.³¹⁵ Bu araştırmada ise özürün derecesine göre ayrımcılık deneyimine ilişkin algılarının farklılaşmadığı görülmektedir. Örneklem grubunun, boş zaman ve dinlenme faaliyetleri alanında ayrımcılığa maruz kalma durumlarına ilişkin algılar eğitim düzeyine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Yapılan analizlere göre, ilkökul mezunlarının üniversite mezunlarına kıyasla boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanında anlamlı olarak daha yüksek düzeyde ayrımcılık deneyimine sahip oldukları bulunmuştur. Bu bulgu ise, yukarıda da belirtildiği gibi, önceki çalışmalarla tutarlı olarak ayrımcılığa maruz kalan ve bu tip faaliyetlere katılım konusunda sıkıntı yaşayan grubun genellikle düşük eğitime sahip olduğu bulgusuyla örtüşmektedir.

³¹² McCormick, 2000.

³¹³ McCormick, 2000.

³¹⁴ Williams vd. 2004'den aktaran Burns ve Graefe, 2007 içinde.

³¹⁵ N.O.D. Harris, 2000.

Tablo 76. Boş Zaman ve Dinlenme Faaliyetlerine Katılım Alanında Ayrımcılık Deneyimlerine İlişkin ANOVA Bulguları

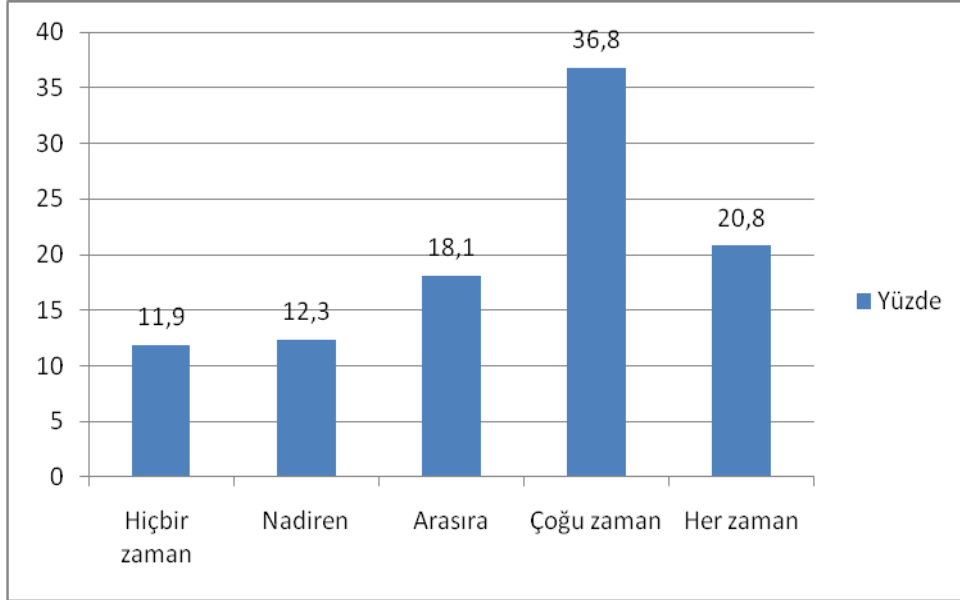
Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamlı Fark
Yaş	a.18-25	366	2.17	1.12	1.70 p=.15 sd =4, 1366	
	b.26-35	427	2.29	1.15		
	c.36-45	325	2.40	1.24		
	d.46-60	220	2.25	1.20		
	e.61 ve üstü	33	2.28	1.19		
Medeni durum	a. Evli	758			1.73 p=.29 sd =2, 1407	
	b. Bekar	602				
	c. Diğer	50				
Özür türü	a. Zihinsel Özürlü	109	2.12	1.49	.79 df= .60 sd =5,1407	
	b.Dil/ Konuşma Bozukluğu Olan	16	2.29	1.20		
	c.İşitme Özürlü	66	2.50	1.10		
	d.Görme Özürlü	518	2.25	1.15		
	e.Ortopedik Özürlü	524	2.31	1.21		
	f. Birden çok Özür	175	2.28	1.23		
Yerleşim Yeri	a. Köy	105	2.13	1.24	.62 p=.60 sd =3, 1405	
	b. Kasaba	195	2.25	1.21		
	c. Şehir	451	2.29	1.16		
	d. Büyükşehir	658	2.29	1.18		
Ekonomik Durum	a. 500'den az	211	2.31	1.27	.13 p=.97 sd =4, 1396	
	b. 500-1.000	684	2.29	1.19		
	c. 1.001-2.000	396	2.25	1.13		
	d. 2.001-3.000	72	2.24	1.01		
	e. 3.001 ve üstü	38	2.32	1.27		
Rapor	a. Raporu yok	20	1.96	1.43	2.34 p=.053 sd =4, 1406	
	b. %20 - %39	19	2.32	1.21		
	c. %40 - %59	442	2.15	1.16		
	d. %60 - %79	391	2.34	1.18		
	e. 80 ve üzeri	539	2.34	1.19		
	b. Sonradan	741	2.28	1.21		
	c. Bilmiyor	16	2.60	1.17		
Eğitim düzeyi	a. Okur Yazar Değil	153	2.19	1.17	2.57* sd =5,1410	c ve e arasında
	b. Okur Yazar	69	2.21	1.22		
	c. İlkokul	379	2.44	1.26		
	d. Ortaokul	254	2.31	1.16		
	e. Lise	415	2.19	1.11		
	f. Üniversite	145	2.14	1.12		

*p < .05

4.11 TOPLUMA DAHİL OLMA ALANINDA AYRIMCILIK

Topluma dahil olma alanında, alana ilişkin ayrımcılık algısı, fiziksel çevrenin ulaşılabilir nitelikte olmamasından kaynaklanan ayrımcılık deneyimleri ve kişilerin ayrımcı davranışlarından kaynaklanan ayrımcılık deneyimleri ölçülmüştür.

4.11.1 Ayrımcılık Algısı

Şekil 41. Topluma Dahil Olma Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları

Şekil 41’de görüldüğü gibi, bu alandaki genel ayrımcılık algısına ilişkin bulgular, oldukça yüksek bir algılanan ayrımcılık düzeyine işaret etmektedir ($\bar{X} = 3.42$). Örneklem grubunun yalnızca %11.9’u “hiçbir zaman” ayrımcılıkla karşılaşmadığını belirtmektedir. Bu soruya en sık verilen yanıt “çoğu zaman” olurken (%36.8); “çoğu zaman” ve “her zaman” ayrımcılıkla karşılaştığını belirtenlerin toplamı %57.6’dır. Bu durum, uluslararası ve ulusal yazında görülen sonuçlarla örtüşmektedir; ancak ayrımcılık algısının yaygınlığı ve yüksekliği dikkat çekicidir. Örneklem grubunun %92.1’inin ayrımcılık algıladığı topluma dahil olma alanı, 3.42 ortalama ile istihdam (3.81) ve eğitimden (3.47) sonra ayrımcılık algısı ortalamasının en yüksek olduğu alandır.

Tablo 77’de görülen araştırma bulguları alana ilişkin yazında bulunan sonuçlarla örtüşmektedir. Örneklem grubunun bu alanda özürliülerin ayrımcılığa maruz kalmalarına ilişkin genel algılarının yaşa, yerleşim yerine, ekonomik duruma, özrün derecesine (rapor) ve eğitim düzeyine göre anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. 61 yaş ve üstü grubun diğer yaş gruplarına kıyasla ve hayatının büyük bölümünü köyde geçirmiş olanların diğer gruplara kıyasla ayrımcılık algılarının anlamlı olarak daha düşük olduğu bulunmuştur. %80 ve üzeri düzeyde özre sahip olanların %40 ve %59 arası özre sahip olanlara kıyasla; aylık geliri 3001 TL ve üzeri olanların aylık geliri 1500 TL veya daha az olanlara kıyasla; üniversite ve yüksek okul mezunu olanların yalnızca okuyazar olanlara ve ilkökul mezunlarına kıyasla anlamlı olarak daha fazla ayrımcılık algıladıkları bulunmuştur. Bu bulgular beklendiği gibi, daha genç, daha eğitilmiş, geliri daha yüksek, daha yüksek özür derecesine sahip ve kentli bireylerin topluma dahil olma alanındaki ayrımcılık algısının daha yüksek düzeyde olduğunu göstermektedir.

Tablo 77. Topluma Dahil Olma Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin ANOVA Sonuçları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamli Fark
Yaş	a.18-25	374	3.43	.124	2.74* sd =4, 1401	e ile diğer gruplar arasında
	b.26-35	433	3.55	1.20		
	c.36-45	336	3.39	1.32		
	d.46-60	225	3.34	1.33		
	e.61 ve üstü	38	2.94	1.29		
Yerleşim Yeri	a.Köy	109	3.03	1.42	4.56** sd =3, 1441	a ile diğerleri arasında
	b.Kasaba	200	3.33	1.41		
	c.Şehir	451	3.45	1.23		
	d. Büyükşehir	685	3.50	1.22		
Ekonomik Durum	a.500'den az	219	3.31	1.39	3.41** sd =4, 1432	e ile a-b-c arasında
	b.500-1.000	702	3.38	1.28		
	c.1.001-2.000	400	3.48	1.22		
	d.2.001-3.000	77	3.67	1.09		
	e.3.001 ve üstü	39	3.97	1.04		
Rapor	a. Raporu Yok	20	3.70	1.17	2.06* sd =4, 1442	c ve e arasında
	b. %20 - %39	19	3.52	1.31		
	c. %40 - %59	448	3.28	1.28		
	d. %60 - %79	405	3.42	1.31		
	e. 80 ve üzeri	555	3.53	1.23		
Eğitim Düzeyi	a.Okur Yazar Değil	158	3.46	1.30	2.98* sd =5, 1440	b-c ve f arasında
	b. Okur Yazar	75	3.20	1.41		
	c. İlkokul	384	3.31	1.38		
	d. Ortaokul	257	3.38	1.27		
	e. Lise	421	3.47	1.19		
	f. Üniversite	151	3.71	1.04		

$p < .05$, ** $p < .01$

Tablo 78'de görülen sonuçlar ise, cinsiyet değişkeni dışında, alana ilişkin yazında karşılaşılan sonuçlarla örtüşmektedir. Tabloda, erkeklerin kadınlara göre, bugüne kadar çalışmış olanların hiç çalışmamış olanlara göre, görünür özre sahip olanların olmayanlara göre ve genel ve kişisel ayrımcılık algıları daha yüksek olanların daha düşük olanlara göre anlamlı olarak daha yüksek düzeyde ayrımcılık algıladıkları görülmektedir.

Tablo 78. Topluma Dahil Olma Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin t-Testi Sonuçları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Genel Ayrımcılık (soru 10) ¹	Düşük	494	2.29	.92	-10.54***
	Yüksek	932	2.86	.96	
Kişisel Ayrımcılık (Soru 11) ¹	Düşük	786	2.39	.92	-12.02***
	Yüksek	641	2.99	.95	
Cinsiyet	Kadın	387	2.58	.98	2.13*
	Erkek	1036	2.70	.99	
Çalışma Durumu	Evet	787	2.71	.98	1.99*
	Hayır	641	2.61	.99	
Görünür Özür	Evet	915	2.75	.95	4.33***
	Hayır	498	2.51	1.01	

* $p < .05$, *** $p < .001$

¹ ilgili maddelerin ortalamalarına göre düşük ayrımcılık algısı ve yüksek ayrımcılık algısı adında gruplar oluşturulmuştur.

Tablo 79. Topluma Dahil Olma Alanında Ayrımcılık Deneyimine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişken	N	\bar{X}	SS
Topluma Dahil Olma Alanında Ayrımcılık * (toplu puan)	1433	2.67	.98

Topluma Dahil Olma alanında ayrımcılık için geliştirilen maddelerin toplu puanlarından Topluma Dahil Olma Alanında Ayrımcılık değişkeni oluşturulmuştur.

Tablo 79'da görüldüğü gibi, topluma dahil olma alanında ayrımcılığa maruz kalma deneyimi, 2.67 ortalama ile yukarıda Tablo 47'de görülen ayrımcılık deneyimi düzeyinden (\bar{X} =3.42) daha düşük düzeydedir. Bu durum, topluma dahil olma alanında ayrımcılığa ilişkin genel algının, bu başlık altında yer alan sorularla ölçülen ayrımcılığa maruz kalma deneyiminden bir hayli yüksek olduğunu göstermektedir. Bu fark, genel algı ile belirli türden olaylarla ilgili somut deneyim arasında bir fark olarak yorumlanabilir.

Tablo 80. Topluma Dahil Olma Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin**t- Tesli Bulguları**

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Genel Ayrımcılık (soru 10) ¹	Düşük	500	2.89	1.28	-12.00***
	Yüksek	943	3.69	1.18	
Kişisel Ayrımcılık (Soru 11) ¹	Düşük	793	3.07	1.29	-12.30***
	Yüksek	651	3.86	1.10	
Cinsiyet	Kadın	389	3.63	1.13	-3.70***
	Erkek	1053	3.35	1.31	

*** $p < .001$

¹ İlgili maddelerin ortalamalarına göre düşük ayrımcılık deneyimi ve yüksek ayrımcılık deneyimi adında gruplar oluşturulmuştur.

Tablo 80'de görüldüğü gibi, özürlü bireylerin topluma dahil olma alanında ayrımcılığa maruz kalma deneyimleri cinsiyete ve özürlülere karşı ayrımcılığa ilişkin genel algı düzeyine göre anlamlı ölçüde farklılaşmaktadır. Kadınların erkeklere kıyasla ve özürlülere karşı ayrımcılığa ilişkin genel algı düzeyi daha yüksek olanların daha düşük olanlara kıyasla, topluma dahil olma alanında ayrımcılığa maruz kalma deneyimlerinin anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 81'de, topluma dahil olma alanında ayrımcılığa maruz kalma deneyiminin yaşa, özürün türüne, yerleşim yerine, özürün derecesine ve eğitim düzeyine göre anlamlı ölçüde farklılaştığı görülmektedir. 18-25 yaş arası grubun 26-35, 36-45 ve 45-60 arası yaş gruplarına kıyasla; dil/konuşma bozukluğu olan grubun işitme, görme, ortopedik ve birden fazla özre sahip olanlara kıyasla; okuyazar olmayanların ilkökul ve üniversite mezunlarına kıyasla ayrımcılığa maruz kalma deneyimlerinin anlamlı olarak daha düşük olduğu bulunmuştur. Hayatının büyük bölümünü şehirde geçirenlerin diğer gruplara kıyasla; özürünün derecesi %80 ve üzeri olanların raporu

olmayanlara, %20 ile 39 ve %40 ile 59 arası özür derecesine sahip olanlara kıyasla ayrımcılığa maruz kalma deneyimlerinin anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Tablo 81. Toplama Dahil Olma Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamlı fark
Yaş	a.18-25	364	2.44	.96	6.55*** sd =4, 1387	a ile b-c-d arasında
	b.26-35	433	2.76	.94		
	c.36-45	331	2.75	.96		
	d.46-60	226	2.67	1.02		
	e.61 ve üstü	38	2.62	1.00		
Özür Türü	a. Zihinsel özürlü	110	2.13	.93	13.90*** sd =5, 1419	b ve d-e-c-f arasında
	b.Dil/konuşma bozukluğu	15	2.02	1.02		
	c.İşitme özürlü	68	2.46	.94		
	d.Görme özürlü	535	2.86	.92		
	e.Ortopedik özürlü	528	2.68	.94		
	f. Birden çok	169	2.52	1.13		
Yerleşim Yeri	a. Köy	109	2.55	1.10	8.51*** Sd =3, 1422	c ve diğerleri arasında
	b. Kasaba	199	2.47	1.10		
	c. Şehir	445	2.84	.91		
	d. Büyükşehir	673	2.62	.99		
Rapor	a. Raporu yok	20	2.41	.95	36.41*** sd =4, 1423	e ve a-b-c arasında
	b. %20 - %39	19	2.36	1.08		
	c. %40 - %59	445	2.29	.97		
	d. %60 - %79	397	2.65	.98		
	e. 80 ve üzeri	547	3.00	.88		
Eğitim Düzeyi	a. Okur yazar değil	150	2.38	1.03	3.66** sd =5, 1423	a ve c-f arasında
	b. Okur yazar	72	2.65	.97		
	c. İlkokul	384	2.72	1.02		
	d. Ortaokul	256	2.66	.97		
	e.Lise	419	2.66	.96		
	f. Üniversite	148	2.84	.88		

** $p < .01$; *** $p < .001$

4.11.2. Fiziksel Çevrenin Ulaşılabilirliği

Tablo 82’de görüldüğü gibi, örneklem grubunun %70.1’i kamuya yönelik hizmetlerin sunulduğu binalarda özürülülere yönelik gerekli düzenlemelerin olmaması nedeniyle ulaşım zorlukları yaşamış olduğunu belirtmektedir; %44’ü ise çoğu zaman ya da her zaman bu zorlukları yaşadığını belirtmiştir. Bu oranlar, yollar, kaldırımlar ve parklar gibi kamuya açık yerlerde ulaşılabilirlik söz konusu olduğunda daha da yükselmektedir. Örneklem grubunun %77.3’ü söz konusu alanlarda özürülülere yönelik gerekli düzenlemelerin yokluğu nedeniyle ulaşım zorlukları yaşamış olduğunu ifade etmektedir; %59.1’i ise çoğu zaman ya da her zaman bu zorlukları yaşamıştır. Örneklem grubunun %72.1’i şehir içi toplu taşıma araçlarını özürülülere uygun

düzenlemeler yapılmadığı için kullanamamış olduğunu belirtmektedir; %50.6'sı ise çoğu zaman ya da her zaman bu zorlukları yaşamıştır. Bu oranlar, otobüs ve uçak gibi şehirlerarası toplu taşıma araçlarında ulaşılabilirlik söz konusu olduğunda daha düşük düzeydedir: Örneklem grubunun %59'u söz konusu alanlarda özürllülere yönelik gerekli düzenlemelerin yokluğu nedeniyle ulaşım zorlukları yaşamış olduğunu ifade etmektedir; %36.9'u ise çoğu zaman ya da her zaman bu zorlukları yaşamıştır.

Tablo 82. Fiziksel Çevrenin Ulaşılabilir Olmamasından Kaynaklanan Ayrımcılık deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları

	N	$\bar{X} \pm SS$	[%]				
			Hiçbir zaman	Nadiren	Arasıra	Çoğu Zaman	Her zaman
1. Kamu kurumu, market, mağaza ve lokanta gibi yerlerde özürllülere yönelik gerekli düzenleme ve bilgilendirme olmadığı için zorluk yaşadım.	1455	2.98±1.55	29.8	9.1	17	21.4	22.6
2. Kamuya açık yerlerde (yollar, kaldırım, parklar gibi) özürllülere yönelik gerekli düzenleme ve bilgilendirme olmadığı için zorluk yaşadım.	1454	3.40 ±1.55	22.7	7.1	11.1	25.2	33.9
3.. Şehir içi toplu taşıma araçlarını (otobüs, metro, vapur, dolmuş,vb) özürllülere uygun düzenlemeler yapılmadığı için kullanamadım.	1456	3.17 ±1.62	27.9	9.3	12.1	19.6	31
4.. Şehirlerarası toplu taşıma araçlarını (otobüs, uçak) özürllülere uygun düzenlemeler yapılmadığı için kullanamadım.	1455	2.47 ±1.62	41	11.6	10.5	15.6	21.3

Fiziksel çevrenin ulaşılabilir nitelikte olmamasından kaynaklanan ayrımcılık deneyimi, kamuya açık alanlarda en yüksek olarak bulunmuştur; ardından sırasıyla şehir içi toplu taşıma, kamuya açık binalar ve şehirlerarası toplu taşıma gelmektedir.

Tablo 83. Fiziksel Çevrenin Ulaşılabilir Olmamasından Kaynaklanan Ayrımcılığa² İlişkin t- Testi Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Genel ayrımcılık (soru 10) ¹	Düşük	499	2.70	1.29	-7.41***
	Yüksek	941	3.22	1.25	
Kişisel ayrımcılık (Soru 11) ¹	Düşük	791	2.81	1.27	-7.66***
	Yüksek	650	3.33	1.25	

*** $p < .001$

¹ İlgili maddelerin ortalamalarına göre düşük deneyim ve yüksek deneyim grupları oluşturulmuştur.

² 64, 65, 66,67 numaralı soruların toplu puanlarından oluşturulmuş değişken

Tablo 83'te görüldüğü gibi, özürllülük nedeniyle genel ve kişisel ayrımcılık algıları daha yüksek olanların daha düşük olanlara kıyasla söz konusu alt alanda ayrımcılığa maruz kalma deneyimlerinin sıklığının anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur. Bu durum, fiziksel çevrenin ulaşılabilirliği konusunda yaşanan sorunların kişilerin genel olarak özürllülere yönelik ayrımcılık hakkındaki kanaatlerinin oluşumunda belirleyici etkide olduğunu düşündürmektedir.

Tablo 84. Fiziksel Çevrenin Ulaşılabilir Olmamasından Kaynaklanan Ayrımcılık deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamli Fark
Yaş	a. 18-25	371	2.72	1.27	9.12*** sd =4, 1399	a ile b ve c arasında
	b. 26-35	435	3.19	1.27		
	c. 36-45	333	3.22	1.25		
	d. 46-60	227	3.01	1.28		
	e. 61 ve üstü	38	2.97	1.29		
Özür Türü	a. Zihinsel Özürü	111	2.20	1.16	21.77*** sd =5, 1433	a-b ve d-e arasında f ile a-b arasında
	b. Dil/Konuşma Bozukluğu Olan	15	2.02	1.23		
	c. İşitme Özürü	68	2.49	1.04		
	d. Görme Özürü	537	3.18	1.18		
	e. Ortopedik Özürü	530	3.28	1.28		
	f. Birden Çok	178	2.79	1.42		
Yerleşim Yeri	a. Köy	109	2.91	1.39	7.92*** sd =3, 1436	c ve diğerleri arasında
	b. Kasaba	199	2.95	1.43		
	c. Şehir	449	3.29	1.22		
	d. Büyükşehir	683	2.93	1.25		
Rapor	a. Raporu yok	20	2.90	1.32	29.06*** sd =4, 1437	b-c ve e arasında
	b. %20 - %39	19	2.66	1.39		
	c. %40 - %59	448	2.58	1.31		
	d. %60 - %79	402	3.08	1.30		
	e. 80 ve üzeri	553	3.42	1.22		
Özrün Doğuştan Olup Olmaması	a. Doğuştan	661	2.94	1.25	3.34* sd =2, 1435	a ve b arasında
	b. Sonradan	761	3.12	1.31		
	c. Bilmiyor	16	3.17	1.25		
Eğitim Düzeyi	a. Okur Yazar Değil	157	2.71	1.31	3.33** sd =5, 1436	a ile e-f arasında
	b. Okur Yazar	72	3.06	1.25		
	c. İlkokul	385	3.06	1.28		
	d. Ortaokul	258	2.99	1.26		
	e. Lise	422	3.10	1.31		
	f. Üniversite	148	3.27	1.20		

* $p < .05$, ** $p < .01$; *** $p < .001$

Tablo 84'te görüldüğü gibi, fiziksel çevrenin ulaşılabilir olmamasından kaynaklanan ayrımcılığa uğrama sıklığı yaşa, özür türüne, yerleşim yerine, özrün derecesine, özürün doğuştan olup olmamasına ve eğitim düzeyine göre anlamlı olarak farklılaşmaktadır. 18-25 yaş grubunun, 26-35 ve 36-45 yaş gruplarına kıyasla; zihinsel özürü ve dil/konuşma bozukluğuna sahip olan grupların, görme ve ortopedik özre sahip olanlara ve ayrıca birden fazla özre sahip olanlara kıyasla; doğuştan özre sahip olanların sonradan özürü olanlara kıyasla anlamlı olarak daha düşük sıklıkta ayrımcılık yaşadıkları bulunmuştur. Yaşamının büyük bölümünü şehirde geçirenlerin diğer gruplara kıyasla; %80 ve üzeri özür derecesine sahip olanların %20-39 ve %40-59 düzeyinde özre sahip olanlara kıyasla; lise ve üniversite mezunu olanların okur yazar olmayanlara kıyasla daha yüksek sıklıkta ayrımcılık yaşadıkları bulunmuştur.

4.11.3. Kişilerin Ayrımcı Davranışları

Tablo 85. Kişilerin Ayrımcı Davranışlarından Kaynaklanan Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları

	N	\bar{X} +SS	(%)				
			Hiçbir zaman	Nadiren	Arasıra	Çoğu Zaman	Her zaman
1. Tanımadığım kişiler özürsüz olmam nedeniyle bana olumsuz (aşağılama, umursamama, dalga geçme vb.) davrandı.	1456	2.47±1.33	35	16	25,2	14,6	9,1
2. Kamu kuruluşlarındaki görevliler tarafından özürsüz olmam nedeniyle kötü muameleye (aşağılama, umursamama, dalga geçme vb.) maruz kaldım.	1453	1.89±1.23	57.3	14.9	15.6	6.1	6.1
3. Yasada öngörülmediği halde resmi kurum ve/veya bankalarda imza gerektiren işlemlerde diğer bireylerden farklı davranıldı (şahit isteme, talebi reddetme gibi).	1447	2.15±1.54	58.2	8.2	8.5	10.6	14.6

Tablo 85'te görüldüğü gibi, anonim üçüncü şahısların antisosyal davranışlarına maruz kalma deneyimi oldukça yaygındır. Örneklem grubunun %65'i bu tür olumsuz davranışlarla karşılaşmıştır; yaklaşık olarak her dört kişiden biri sık sık bu tür durumlarla karşılaştığını belirtmiştir. Kamu görevlilerinin ayrımcı davranışlarına maruz kalma deneyimi ise görece daha düşük düzeydedir. Örneklem grubunun %42.7'si kamu görevlisi tarafından kötü muameleye uğradığını; %12.2'si ise bu tür durumları oldukça sık yaşadığını belirtmektedir. Örneklem grubunun %41.8'i resmi kurumlarda veya bankalarda işlem yaparken görevlilerin ayrımcı davranışlarıyla karşılaşmış olduğunu belirtmektedir; %25.2'si ise oldukça sık karşılaşmaktadır.

Tablo 86. Kişilerin Ayrımcı Davranışlarından Kaynaklı Ayrımcılık ² Deneyimine İlişkin t- Testi Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Düşük Yüksek	495	1.77	.83		-11.11***
	938	2.36	1.01		
Düşük Yüksek	790	1.85	.86		-14.12***
	644	2.54	1.01		
Kadın Erkek	389	2.19	1.01		2.15*
	1042	2.07	.96		
Evet Hayır	790	2.21	1.04		1.79 p=.07
	646	2.11	.94		
Evet Hayır	921	2.14	.97		-1.37 p=.17
	500	2.21	1.04		

*** $p < .001$

¹ ilgili maddelerin ortalamalarına göre düşük yüksek gruplar oluşturulmuştur.

² 62, 63, 68 sorularının toplu puanlarından oluşturulmuş değişken

Tablo 86'da görüldüğü gibi, kişilerin ayrımcı davranışlarından kaynaklanan ayrımcılık deneyimi sıklığının, alana ilişkin yazında yaygın olan sonuçla aksi yönde olmak üzere, görünür öze sahip olma-olmama durumuna göre anlamlı olarak farklılaşmadığı bulunmuştur. Tabloda, kadınların erkeklere kıyasla ve özürsüzlük nedeniyle ayrımcılık deneyimleri daha yüksek olanların daha düşük

olanlara kıyasla daha yüksek sıklıkta bu alt alanda ayrımcılıkla karşılaştıkları görülmektedir. Cinsiyetle ilgili fark, ayrımcı fiillere karşı daha savunmasız olmakla ve dolayısıyla çoklu ayrımcılıkla ilgili olabilir. Şahısların ayrımcı fiillerine maruz kalma sıklığı yükseldikçe, özürülere karşı (genel ve kişisel) ayrımcılıkla ilgili kanaatlerin de pekiştiği düşünülmektedir.

Tablo 87. Kişilerin Ayrımcı Davranışlarından Kaynaklı Ayrımcılık Deneyimlerine İlişkin ANOVA Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamlı Fark
Özür Türü	a. Zihinsel Özürlü	110	2.04	.94	19.67*** sd =5, 1427	e ile c-d arasında
	b.Dil/konuşma Bozukluğu	16	2.08	1.00		
	c.İşitme Özürlü	69	2.43	1.21		
	d.Görme Özürlü	538	2.44	.97		
	e.Ortopedik Özürlü	531	1.87	.87		
	f.Birden Çok	169	2.19	1.12		
Yerleşim Yeri	a.Köy	109	2.08	1.04	9.89*** sd =3, 1430	b ile diğerleri arasında
	b.Kasaba	199	1.82	.87		
	c.Şehir	449	2.25	1.00		
	d. Büyükşehir	677	2.21	1.00		
Rapor	a. Raporu Yok	20	1.76	1.00	22.91*** sd =4, 1431	a-c ve e arasında
	b. %20 - %39	19	1.98	1.00		
	c. %40 - %59	447	1.89	.89		
	d. %60 - %79	399	2.09	1.00		
	e. 80 ve üzeri	551	2.45	1.00		
Eğitim Düzeyi	a.Okur Yazar Değil	151	1.97	.98	3.33** sd =5, 1431	a ve c-d-f arasında
	b. Okur Yazar	75	2.09	.97		
	c. İlkokul	385	2.26	1.11		
	d. Ortaokul	256	2.24	.99		
	e. Lise	420	2.07	.90		
	f. Üniversite	150	2.28	.94		

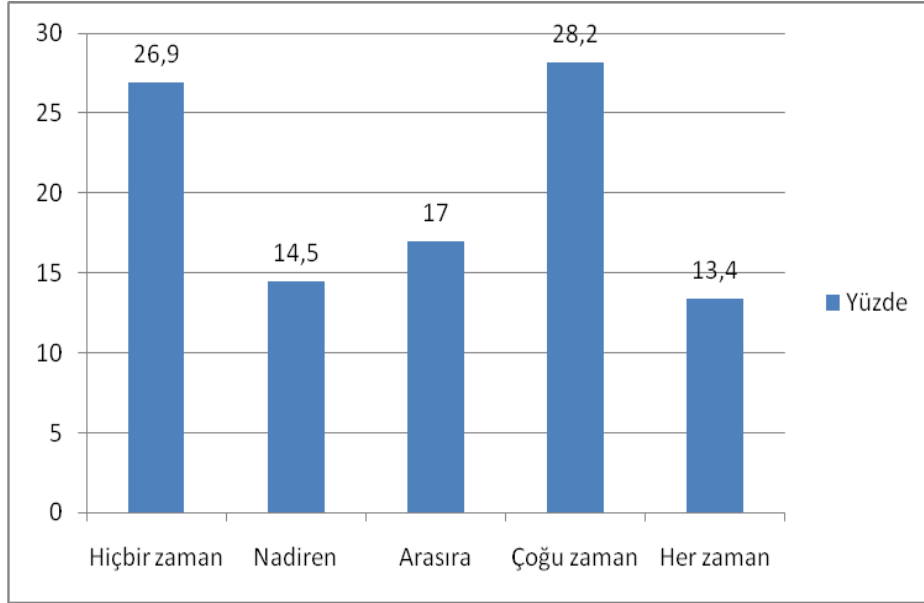
** $p < .01$; *** $p < .001$

Tablo 87'de görüldüğü gibi kişilerin ayrımcı davranışlarından kaynaklanan ayrımcılığa uğrama sıklığı özürün türüne, yerleşim yerine, özürün derecesine ve eğitim düzeyine göre farklılaşmaktadır. Ortopedik özre sahip olanlar işitme ve görme özürlü gruplara kıyasla; %80 ve üzeri özre sahip olanlar raporu olmayanlara ve %40 ve üzeri özür derecesine sahip olanlara kıyasla anlamlı olarak daha yüksek sıklıkta kişilerin ayrımcı davranışlarıyla karşılaşmıştır. Yaşamının büyük kısmını kasabada geçirmiş olanlar diğer gruplara kıyasla anlamlı olarak daha düşük sıklıkta kişilerin ayrımcı davranışlarıyla karşılaşmıştır. Bu durum İskoçya araştırmasında³¹⁶ görülen kalıba uymaktadır. Okuryazar olmayanlar, ilkökul, ortaokul ve üniversite mezunlarına kıyasla daha düşük sıklıkta kişilerin ayrımcı davranışlarıyla karşılaşmıştır.

³¹⁶ Disability Rights Commission for Scotland ve Capability Scotland, 2004.

4.12. Bilgiye Erişim Alanında Ayrımcılık

Bilgiye erişim alanında, alanın genelinde özürllülere karşı ayrımcılık algısı ile iletişim sistemlerinin, kamuya yönelik duyuruların, kamu kurumlarının yurttaşlarla iletişiminin ve kamu kurumlarının web sitelerinin erişilebilir nitelikte olmamasından kaynaklanan ayrımcılık deneyimleri ölçülmüştür.

Şekil 42. Bilgiye Erişim Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları

Tablo 42’de görüldüğü gibi, örneklem grubunun %73.1’i genel olarak bilgiye erişim alanında özürllülerin ayrımcılığa uğradığı düşüncesindedir. Örneklem grubunun %41.6’sı ise, özürllülerin bu alanda “çoğu zaman” veya “her zaman” ayrımcılığa uğradığını düşünmektedir. Alana ilişkin genel ayrımcılık algısının 2.87 ortalama ile Türkiye’de genel olarak özürllülere yönelik ayrımcılık hakkındaki algı ortalama düzeyinden (3.75) ve kişisel olarak özürllülüğü nedeniyle ayrımcılığa uğrama algısı ortalama düzeyinden (3.15) anlamlı ölçüde düşük olduğu görülmektedir. Bu durum, doğrudan doğruya bu alanda görece daha az ayrımcılık yaşandığı yolunda yorumlanabileceği gibi; Birleşik Krallık’ta yapılan araştırmada³¹⁷ bulunan sonuçları doğrular nitelikte, bilgiye erişimin özürllüler tarafından görece daha az acil hissedilen bir ihtiyaç alanı olduğu yolunda da yorumlanabilir.

Tablo 88. Bilgiye Erişim Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin t-Testi

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Cinsiyet	Kadın	388	3.12	1.35	-4.09***
	Erkek	1048	2.77	1.44	
Genel Ayrımcılık Algısı (Madde 10) ¹	Düşük	495	2.36	1.33	-10.07***
	Yüksek	942	3.13	1.39	
Kişisel Ayrımcılık Algısı (Madde 11) ¹	Düşük	789	2.58	1.40	-8.52***
	Yüksek	649	3.21	1.38	

*** $p < .001$

¹ ilgili maddelerin ortalamalarına göre düşük ayrımcılık algısı ve yüksek ayrımcılık algısı adında gruplar oluşturulmuştur.

³¹⁷ Sheldon, 2001.

Tablo 89. Bilgiye Erişim Katılım Alanında Genel Ayrımcılık Algılarına İlişkin ANOVA Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamlı Fark
Özür Türü	a. Zihinsel Özürlü	110	3.20	1.39	12.24*** sd =5, 1433	c ve e arasında
	b. Dil/ Konuşma Bozukluğu	16	2.88	1.36		
	c. İşitme Özürlü	69	3.55	1.40		
	d. Görme Özürlü	539	3.03	1.38		
	e. Ortopedik Özürlü	532	2.53	1.39		
	f. Birden çok Özür	173	2.96	1.46		
Yerleşim Yeri	a. Köy	106	2.79	1.49	3.13* Sd =3, 1434	c ve d arasında
	b. Kasaba	198	2.75	1.47		
	c. Şehir	451	3.03	1.40		
	d. Büyükşehir	683	2.80	1.40		
Ekonomik Durum	a. 500'den az	219	2.74	1.49	2.43* sd =4, 1425	e ve a arasında
	b. 500-1.000	698	2.85	1.43		
	c. 1.001-2.000	399	2.88	1.37		
	d. 2.001-3.000	77	3.17	1.38		
	e.3.001 ve üstü	37	3.35	1.38		
Rapor	a. Raporu Yok	20	3.56	1.36	9.60*** sd =4, 1435	a-b ve c arasında
	b. %20 - %39	18	3.33	1.41		
	c. %40 - %59	448	2.55	1.41		
	d. %60 - %79	398	2.97	1.46		
	e. 80 ve üzeri	556	3.01	1.36		
Özrün Doğuştan Olup Olmaması	a. Doğuştan	663	2.94	1.37	5.33** sd =2, 1434	c ve a-b arasında
	b. Sonradan	759	2.79	1.46		
	c. Bilmiyor	15	3.80	1.47		
Eğitim Düzeyi	a. Okuryazar Değil	154	3.03	1.41	1.58 p=.16 sd= 5, 1436	
	a. Okur Yazar	74	2.69	1.35		
	b. İlkokul	387	2.80	1.50		
	c. Ortaokul	257	3.02	1.37		
	d. Lise	419	2.81	1.40		
e. Y.okul-Üniversite	151	2.88	1.39			

* $p < .05$, ** $p < .01$; *** $p < .001$

Bilgiye erişim alanında ayrımcılık algısının cinsiyete, özürllere yönelik genel ayrımcılık algısına (Tablo 88); özür türüne, yerleşim yerine, ekonomik duruma ve özürün derecesine (Tablo 89) göre farklılaştığı bulunmuştur. Buna göre, özürllere yönelik genel ve kişisel ayrımcılık algıları yüksek olanlar, kadınlar, işitme özürllüleri, hayatının büyük çoğunluğunu şehirde geçirmiş olanlar, gelir düzeyi 3000TL ve üstü olanlar ve düşük dereceli özürllüleri bilgiye erişim alanında özürllüleri daha fazla ayrımcılığa maruz kaldıklarını algılamaktadır. Bilgiye erişim bakımından özellikle önemli olması beklenen eğitim düzeyi değişkeni bakımından ise, alana ilişkin genel ayrımcılık algısı bakımından anlamlı bir ortaya çıkmadığı bulunmuştur (Tablo 89).

Bu kısımda, olası ayrımcı durumlar örneklenerek görüşülen kişilerin bu tür durumlarla karşılaşma sıklığının araştırıldığı dört soruya yer verilmiştir (Sorular 83 ila 86). Bu sorularda sırasıyla, iletişim ve bilişim erişilebilirliği, kamusal bilgilendirmelerin erişilebilirliği, kamu kurumlarından erişilebilir formatta bilgi edinebilme ve kamu kurumlarının web erişilebilirliği konu edilmektedir.

Tablo 90. Bilgiye Erişim Maddelere Göre Ayrımcılık Deneyimine İlişkin Ortalama ve Yüzde Dağılımları

	N	\bar{X} +SS	(%)				
			Hiçbir zaman	Nadiren	Arasıra	Çoğu Zaman	Her zaman
1..İletişim araçlarına ulaşma, kullanma ve gerekli bilgiye (ankesörlü telefon, telefon rehberi, acil hizmetler ve internet hizmetleri) ulaşma konusunda özürülülere yönelik düzenlemeler yetersiz olduğu için zorluk yaşadım.	1444	2.70±1.49	34.8	10.9	19.1	19.7	15.5
2.. Tüm toplumu ilgilendiren konulardaki açıklamalar, özürülülere uygun bir şekilde yapılmadığı için haberdar olamadım.	1440	2.71±1.51	33.8	13	18.2	17.8	17.2
3..Kamu kurumlarına başvurduğumda özürüme uygun iletişim araçlarıyla (Braille alfabesi, işaret dilleri, vb.) ilgili düzenlemeler olmadığı için ihtiyaç duyduğum bilgiye erişemedim.	1430	2.46±1.58	46.8	9.6	10.7	16.3	16.6
4. Kamu kurumlarının web sitelerinde özürülülere uygun iletişim biçimlerini içeren yönlendirmeler olmadığı için istediğim bilgiye erişemedim.	1419	2.49±1.57	45.6	8.9	12.5	16.6	16.4

Tablo 90'da görüldüğü gibi, örneklem grubunun %65.2'si iletişim ve bilişim araçlarının ve hizmetlerinin erişilebilirliğine yönelik makul düzenlemelerin yetersizliği nedeniyle zorluk yaşamıştır. İlgili deneyimin sıklığını "çoğu zaman" olarak bildirenler ile "her zaman" olarak bildirenlerin toplamı %35.2'sidir. Örneklem grubunun %66.2'si kamusal bilgilendirmelerden özürülülere uygun bir şekilde yapılmadığı için haberdar olmadığını belirtmektedir. İlgili deneyimin sıklığını "çoğu zaman" olarak bildirenler ile "her zaman" olarak bildirenlerin toplamı ise %35'idir. Örneklem grubunun %53.2'si kamu kurumlarına başvurduğunda özürüne uygun iletişim araçlarıyla ilgili düzenlemeler olmadığı için ihtiyaç duyduğu bilgiye erişemediğini belirtmektedir. İlgili deneyimin sıklığını "çoğu zaman" olarak bildirenler ile "her zaman" olarak bildirenlerin toplamı ise %35'dir. Örneklem grubunun %54.4'ü kamu kurumlarının web sitelerinde özürülülere uygun iletişim biçimlerini içeren yönlendirmeler olmadığı için istediği bilgiye erişemediğini belirtmektedir. İlgili deneyimin sıklığını "çoğu zaman" olarak bildirenler ile "her zaman" olarak bildirenlerin toplamı ise %33'dür.

Tablo 91. Bilgiye Erişim Alanında Ayrımcılık Deneyimine Ait Ortalama ve Standart Sapma Değerleri

Değişken	N	\bar{X}	SS
Bilgiye Erişim Alanında ayrımcılık (toplu puan)	1412	2.59	1.25

* Bilgiye erişim alanında ayrımcılık için geliştirilen maddelerin toplu puanlardan bilgiye erişim alanında ayrımcılık alanında ayrımcılık değişkeni oluşturulmuştur.

Tablo 90’da değerlendirilen dört sorudan hareketle, bilgiye erişim alanında ayrımcılık yaşama sıklığı ortalaması, 2.59 olarak bulunmuştur (Tablo 91). Bu değer, alandaki ayrımcılığa ilişkin genel algı ortalaması olan 2.87’den (Şekil 42) daha düşüktür. Bu fark, alandaki ayrımcılığa ilişkin genel algının, sorularda yer verilen somut durumlarla ilgili deneyimin ötesindeki durumları da içeren genişlikte oluştuğunu dikkate alarak açıklanabilir.

Tablo 92. Bilgiye Erişim Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin t-Testi Sonuçları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	t
Alandaki Genel Ayrımcılık Algısı ¹	Düşük	587	2.05	1.11	-14.86***
	Yüksek	815	2.98	1.20	
Genel Ayrımcılık Algısı (Madde 10) ¹	Düşük	484	2.25	1.16	-7.34***
	Yüksek	920	2.76	1.26	
Kişisel Ayrımcılık Algısı (madde 11) ¹	Düşük	776	2.32	1.17	-8.92***
	Yüksek	629	2.91	1.28	

* $p < .05$, ** $p < .01$, *** $p < .001$

¹ ilgili maddelerin ortalamalarına göre düşük yüksek gruplar oluşturulmuştur.

Tablo 92’de görüldüğü gibi, ayrımcılığa ilişkin algı düzeyleri ile bilgiye erişim alanında ayrımcılığa uğrama deneyimi sıklığı arasında pozitif ilişki bulunmuştur. Buna göre, özürülere yönelik genel ayrımcılık algısı, kişisel ayrımcılık algısı ve bilgiye erişim alanında özürülere yönelik ayrımcılık algısı yüksek olanlarda, bilgiye erişim alanında ayrımcılık deneyimi sıklığı da yüksek olarak bulunmuştur.

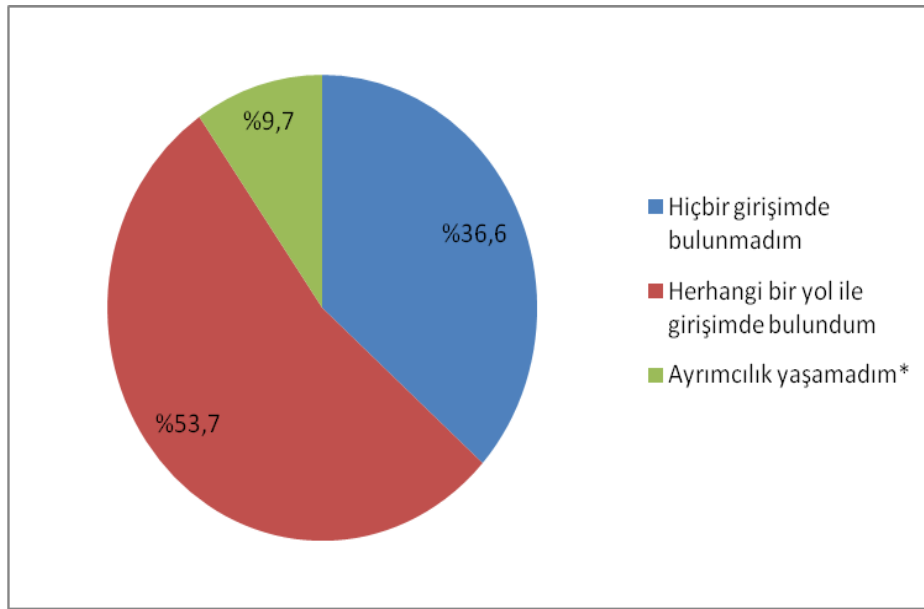
Tablo 93. Bilgiye Erişim Alanında Ayrımcılık Deneyimine İlişkin ANOVA Bulguları

Değişken	Kategori	N	\bar{X}	SS	F	Anlamli Fark
Özür Türü	a. Zihinsel Özürlü	108	2.25	1.16	22.94*** sd =5, 1399	c ile diğerleri ve d ile b-e-a arasında
	b. Dil/ Konuşma Bozukluğu	15	2.28	1.28		
	c. İşitme Özürlü	68	3.43	1.06		
	d. Görme Özürlü	527	2.88	1.13		
	e. Ortopedik Özürlü	524	2.25	1.21		
	f. Birden çok Özür	162	2.65	1.48		
Yerleşim Yeri	a. Köy	106	2.37	1.37	7.49*** sd =3, 1402	b ve c arasında, b ve d arasında,
	b. Kasaba	198	2.30	1.19		
	c. Şehir	443	2.76	1.25		
	d. Büyükşehir	659	2.59	1.24		
Ekonomik Durum	a. 500’den az	214	2.69	1.40	1.16 p=.33 sd =4, 1393	
	b. 500-1.000	681	2.58	1.26		
	c. 1.001-2.000	397	2.51	1.20		
	d. 2.001-3.000	71	2.60	1.17		
	e. 3.001 ve üstü	35	2.84	1.45		
Rapor	a. Raporu yok	20	2.27	1.46	16.29*** sd =4, 1402	c ve d-e arasında
	b. %20 - %39	19	2.30	1.29		
	c. %40 - %59	443	2.24	1.18		
	d. %60 - %79	387	2.63	1.31		
	e. 80 ve üzeri	538	2.85	1.19		
Eğitim Düzeyi	a. Okur Yazar Değil	147	2.37	1.42	1.91 p=.09 sd= 5, 1401	
	b. Okur Yazar	71	2.45	1.25		
	c. İlkokul	382	2.70	1.24		
	d. Ortaokul	244	2.66	1.28		
	e. Lise	417	2.55	1.19		
	f. Üniversite	146	2.53	1.20		

*** $p < .001$

Tablo 93'te görüldüğü gibi, bilgiye erişim alanında ayrımcılığa uğrama deneyiminin, özüne türüne, yerleşim yerine ve özüne derecesine göre anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. Beklendiği gibi, işitme özürlü bireyler diğer tüm gruplara kıyasla ve görme özürlüler, dil/konuşma özürlülere, ortopedik özürlülere ve zihinsel özürlülere kıyasla daha yüksek sıklıkta erişimsizlik yaşamaktadır. Ayrıca, yine beklediği gibi, yaşamının büyük kısmını şehirde geçirmiş olanlar ve %60 ve üzeri özüne derecesine sahip olanların görece daha yüksek sıklıkta erişimsizlik yaşadığı bulunmuştur. Ekonomik durum ve eğitim düzeyi ise, alana ilişkin genel algıda olduğu gibi, 83. ila 86. sorularda ölçülen somut ayrımcılığa uğrama deneyimi bakımından da anlamlı bir fark yaratmamaktadır.

4.13. Ayrımcılıkla Başetme Yolları

Şekil 43. Analizler İçin Oluşturulan Hak Arama Durumuna Göre Dağılım

* Bu kategori 87. soruya verilen diğer kategorisinde "ayrımcılık yaşamadım" şeklinde verilen yanıtlar üzerinden oluşturulmuştur.

Şekil 43'te görüldüğü gibi, hiç ayrımcılık yaşamadığını belirtenlerin oranı %9,7'dir. Bu durumda, örneklem grubunun %90,3'ü bir biçimde ayrımcılık yaşadığını düşünmektedir. Ayrımcılık yaşayanlar arasında hiçbir girişimde bulunmadığını belirtenler, %36,6, bir girişimde bulunduğunu belirtenler %53,7'dir. Ayrımcılık yaşadığını belirtenlerin yarısından çoğu bir girişimde bulunmuştur.

4.13.1. Ayrımcılıkla Başetme Yollarını Kullananlar

Ayrımcılıkla başetmeye ilişkin verilerin, demografik bilgilere göre değişip değişmediğine bakıldığında, bu verilerin yaşa, ekonomik duruma, eğitim düzeyine göre değiştiği görülmektedir. Tablo 94'de görüldüğü gibi, 18-25 yaş arasındaki grupta ayrımcılıkla başetmek için girişimde bulunanların oranı, bulunmayanların oranından azken; daha üst yaş gruplarında girişimde bulunanların oranı, girişimde bulunmayanların oranından daha fazladır. Bu veriyi göz önünde bulundurarak, ayrımcılıkla mücadele etmek için çaba göstermenin yaşla ve deneyimle geliştiğini düşünebiliriz.

Ekonomik durumla ilgili olarak, aylık gelir düzeyi 1000-2000 TL'ye kadar olanlarda ayrımcılıkla mücadele için girişimde bulunmayanların oranı girişimde bulunanların oranından daha düşükken, 1000-2000 TL aylık geliri olanlardan itibaren gelir düzeyi yükseldikçe ayrımcılıkla mücadelede

başetme yollarını kullananların oranı artmaktadır. Gelir düzeyi yüksek olanlar ayrımcılıkla mücadele etmeye daha yatkındır.

Tablo 94. Ayrımcılıkla Başetme Durumunun Bazı Değişkenlere Göre Olan Dağılımları Ait Çapraz Yüzde Sonuçları

Değişken	Kategori	Başa Çıkma Yollarını Kullananlar	Başa Çıkma Yollarını Kullananlar	Başa Çıkma Yollarını Kullanmayanlar	Başa Çıkma Yollarını Kullanmayanlar	Toplam
		(Sayı)	(Yüzde)	(Sayı)	(Yüzde)	
Yaş	a. 18-25	170	49,0	177	51,0	347
	b. 26-35	248	61,2	157	38,8	405
	c. 36-45	181	60,3	119	39,7	300
	d. 46-60	145	73,6	52	26,4	197
	e. 61 ve üstü	22	66,7	11	33,3	33
	Toplam	766	59,8	516	40,2	1282
Ekonomik Durum	a. 500'den az	109	53,7	94	46,3	203
	b. 500-1.000	362	56,4	280	43,6	642
	c. 1.001-2.000	228	64,2	127	35,8	355
	d. 2.001-3.000	53	72,6	20	27,4	73
	e. 3.001 ve üstü	26	81,3	6	18,8	32
	Toplam	778	59,6	527	40,4	1305
Eğitim Düzeyi	a. Okur Yazar Değil	68	48,6	72	51,4	140
	b. Okur Yazar	36	50,0	36	50,0	72
	c. İlkokul	188	54,0	160	46,0	348
	d. Ortaokul	145	60,9	93	39,1	238
	e. Lise	239	62,1	146	37,9	385
	f. Y.okul-Üniversite	108	81,2	25	18,8	133
	Toplam	784	59,6	532	40,4	1316

***p<.001

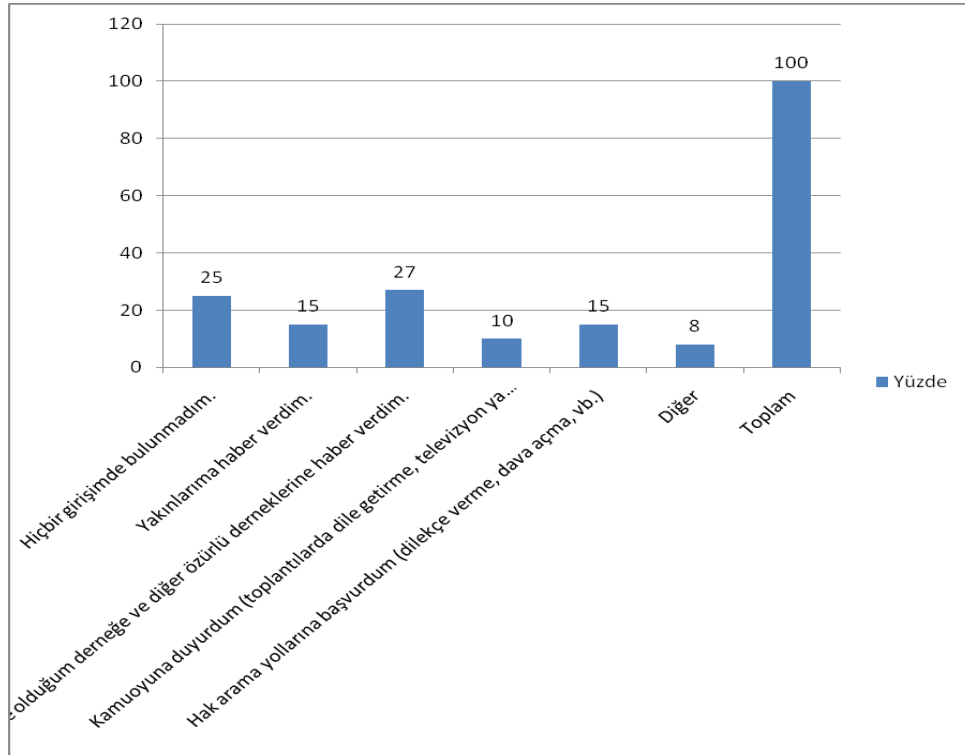
Eğitim düzeyi açısından bakıldığında, eğitim düzeyi yükseldikçe ayrımcılıkla mücadele etme eğiliminin arttığı görülmektedir. İlkokul düzeyinde eğitim alanlardan itibaren daha yüksek düzeyde eğitim almış olanların ayrımcılıkla başetme yollarına başvurma oranı artmaktadır.

Diğer veriler açısından bakıldığında, çalışıp çalışmamanın, özür tipinin ve özür oranının da ayrımcılıkla başetme yollarına başvurup başvurmayla ilişkili olduğu görülmektedir. Buna göre, çalışanlar arasında ayrımcılıkla başetme yollarına başvuranların oranı %66, çalışmayanlar arasında ise %52'dir. Çalışanlar ayrımcılıkla başetme yollarına daha fazla başvurma eğilimindedirler. Özür türü açısından, bütün özür türlerinde ayrımcılıkla mücadele edenlerin sayısı etmeyenlerin sayısından fazlayken, özellikle görme özürülülerde ve dil konuşma bozukluğu olanlarda bu oran daha yüksektir. Özür oranı açısından bakıldığında, %60 ve üzeri oranda özürülü olanların daha düşük özür oranına sahip olanlara göre, daha fazla ayrımcılıkla mücadele ettikleri görülmektedir. %80 ve üzeri raporu olanlarda mücadele eğilimi daha da yüksektir (Tablo 95).

Tablo 95. Ayrımcılıkla Başetme Durumunun Bazı Değişkenlere Göre Olan Dağılımları-Ek Ait Çapraz Yüzde Sonuçları

Değişken	Kategori	Baş Çıkma Yollarını Kullanmayanlar (Sayı)	Baş Çıkma Yollarını Kullanmayanlar (Yüzde)	Baş Çıkma Yollarını Kullananlar (Sayı)	Baş Çıkma Yollarını Kullananlar (Yüzde)	Toplam
Çalışıp-Çalışmama	a. Evet	242	51,7	468	65,9	710
	b. Hayır	290	91,8	316	52,1	606
Özür Tipi	a. Zihinsel Özürlü	46	82,1	56	54,9	102
	b.Dil/Konuşma Bozukluğu Olan	4	40,0	10	71,4	14
	c.İşitme Özürlü	29	82,9	35	54,7	64
	d.Görme Özürlü	167	48,8	342	67,2	509
	e.Ortopedik Özürlü	208	80,6	258	55,4	466
	f.Birden çok Özür	77	96,3	80	51,0	157
Özür Oranı (Rapor)	a. Raporu Yok	12	240,0	5	29,4	17
	b. %20-%39	13	260,0	5	27,8	18
	c. %40-%59	184	88,0	209	53,2	393
	d. %60-%79	158	73,5	215	57,6	373
	e. 80 ve üzeri	165	47,3	349	67,9	514

4.13.2. Ayrımcılık Sonrasında Hak Arama Yollarına Başvurmayanlar

Şekil 44. Ayrımcılıkla Başetme Yollarına İlişkin Dağılımlar

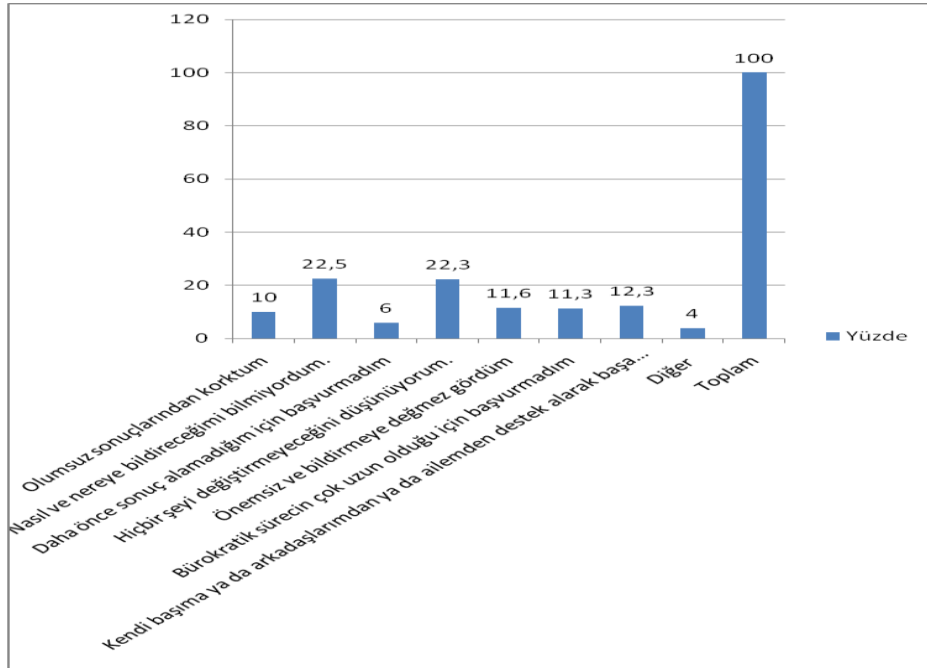
Şekil 44'te görüldüğü gibi, hak arama yolları dışındaki girişimler arasında en sık başvurulana, özürlülere yönelik faaliyette bulunan derneklere bildirmektir. Örneklem grubunun %27'si yaşadığı ayrımcılığı özürlülere yönelik faaliyette bulunan derneklere bildirdiğini, %25'i de hiçbir girişimde bulunmadığını belirtmiştir. Hak arama yollarına başvurduklarını belirtenlerin oranı %15'tir.

Avrupa Birliği Azınlıklar ve Ayrımcılık Araştırması (EU-MIDIS) Araştırması kapsamında farklı Avrupa ülkelerinde özürllülüğe dayalı ayrımcılığı da kapsayan bir araştırmada, son bir yıl içinde ayrımcılıkla karşılaşan kişilerin yalnızca %18'inin en son karşılaştıkları ayrımcılık deneyimini olayın olduğu yerde ya da başka bir yerdeki yetkili makama bildirdikleri tespit edilmiştir.³¹⁸ Bu iki sonuç birbirine oldukça yakındır ve ayrımcılık karşısında hak arama yollarına başvurulmasının genellikle tercih edilmediğini göstermektedir.

Hak arama yolları da dahil olmak üzere herhangi bir biçimde girişimde bulunanlara bakıldığında, özürllülere yönelik faaliyette bulunan derneklere duyurmanın en sık başvuru yolu olduğu görülmektedir. Yukarıda sıralanan, "yakınlarıma haber verdim", "hak arama yollarına başvurdum" gibi şıklardan birinde kapsanamayan, "diğer" başlığı altında toplanan cevaplara bakıldığında ise, bireysel tepki gösterdiğini, bağırıp çağırdığını, bir ilden başka bir ile tek başına yürüyüş yaptığını ya da siyasi partilere ilettiğini belirtenler olduğu görülmektedir.

EU-MIDIS Araştırması'nda, ayrımcılıkla karşılaştığında yetkili bir makama bildirmeyenlerin oranlarının, ülkelere ve ülkelerdeki farklı nüfus gruplarına göre farklılaştığı ortaya çıkmıştır. Bu durum, kendini ülkede güvensiz hisseden farklı göçmen gruplarının bu durumu şikayet etmekten çekindiklerini göstermektedir. Özürllülüğe dayalı ayrımcılığa uğrayanlara bu bakış açısıyla bakıldığında, kendini farklı nedenlerle güvensiz hisseden grupların hak arama yollarına başvurma oranının düşük olması beklenebilir. 11. soruda örneklem grubuna cinsiyete, cinsel tercihe, etnisiteye, dine dayalı olarak ayrımcılığa uğrayıp uğramadıkları sorulmuştur. Bu nedenlerden biri ya da birkaçından dolayı ayrımcılığa uğradıklarını söyleyenlerin ayrımcılıkla başa çıkma yollarına daha az başvurup başvurmadığına bakıldığında ise, anlamlı bir sonuçla karşılaşılmamaktadır.

4.13.3. Hak Arama Yollarına Başvurmama Nedenleri

Şekil 45. "Hiçbir Girişimde Bulunmayanların" Nedenlerine İlişkin Dağılım

³¹⁸ European Union Agency for Fundamental Rights, 2009, *EU-MIDIS European Union Minorities and Discrimination Survey Main Results Report*, http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/eumidis_mainreport_conference-edition_en_.pdf, (erişim tarihi: 06.09.2010), s. 13.

Ayrımcılığa uğradığı halde herhangi bir girişimde bulunmayanların çoğunluğu nereye başvuracaklarını bilmemelerini en önemli neden olarak sunmaktadırlar.

Ayrımcılığı bildirmeme gerekçeleri arasında, bürokratik sürecin uzunluğu, bildirmenin olumsuz sonuçları olabileceği algısı, sorunun önemsiz olduğu düşüncesi, aile ve kendi kendine başa çıkmayı tercih etmesi yaklaşık aynı oranda yer almaktadır. Ayrımcılığı bildirmeyenlerin “diğer” başlığı altında verdikleri cevaplar arasında, şikayette bulunmak istediği kamu kurumunda işaret dili bilen personel olmaması, tekerlekli sandalyesi olmadığı için ikamet ettiği yerden dışarı çıkamamış yetkili mercie ulaşamamış olması, karakolda umursamaz tavırlarla karşılaşması, şikayette bulunulan kişiler hakkında maddi bir yaptırım olmaması gibi nedenleri belirtenler de olmuştur.

Özürüllüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması'nın verilerinde, ayrımcılığı bildirmeme nedeni olarak, bir sonuç çıkmayacağını düşündükleri için bildirmediğini belirtenlerin oranı bu durumu nereye bildireceğini bilmediğini söyleyenlerin oranıyla hemen hemen aynıdır. EU-MIDIS Araştırması'nda ayrımcılığı bildirmeme gerekçesi olarak en sık sunulan neden, hiç bir şeyin değişmeyeceğinin düşünülmesiyken, üçüncü sırada sunulan neden, nereye başvurulacağını bilinmemesidir. Bu durumla karşılaşanların nereye başvuracaklarını bilmemeleri önemli bir nedendir. Pekçok ülkede üç kişiden biri nereye başvuracağını bilmemesini gerekçe olarak göstermiştir.³¹⁹ EU-MIDIS Araştırması'nda, buldukları ülkelerdeki ayrımcılıkla mücadele konusunda faaliyet gösteren örgütlerin isimleri belirtilerek bu örgütlerden haberdar olup olmadıkları sorulduğunda %63'ü bu örgütlerden haberdar olmadıklarını belirtmiştir.³²⁰

Tablo 96. Ayrımcılıkla Başetme Durumunun Bazı Değişkenlere Göre Olan Dağılımlarına Ait Çapraz Yüzde Sonuçları

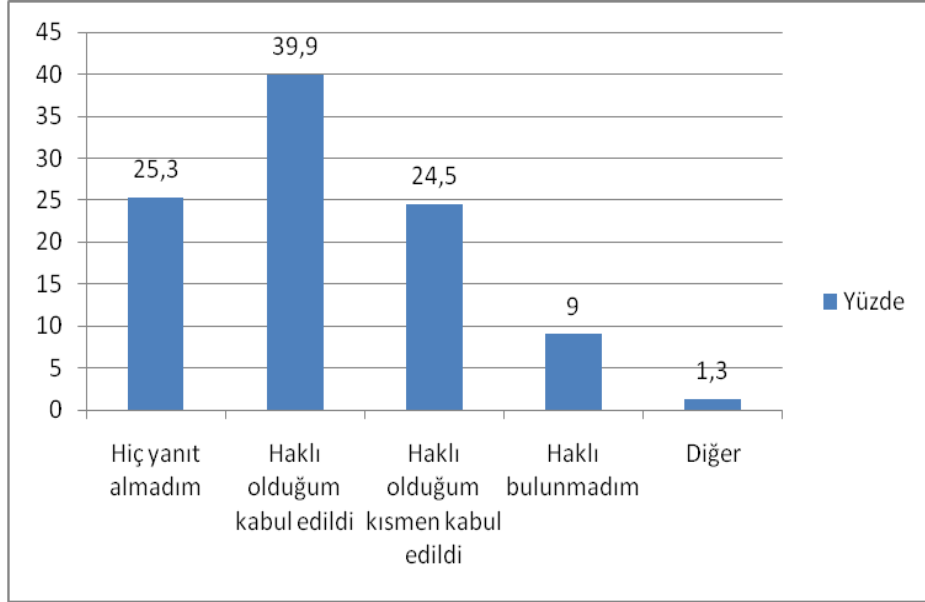
Değişken	Kategori	Yok	Var	Toplam
Başvuru Yerini Bilme	Evet	153 (%27,1)	411 (%72,9)	564
	Hayır	380 (%50,7)	369 (49,3)	749

Bu bilgi hak arama yollarını bilip bilmeme durumuyla ilişkilendirildiğinde, ayrımcılıkla karşılaştığında başvuracağı yeri bildiğini söyleyenlerde bir biçimde ayrımcılıkla başetme yollarına başvurma oranı %72,9'a çıkarken, bilmediğini belirtenlerde bu oran %49,3'dür. Bu iki grubun ayrımcılıkla başa çıkma yollarına başvurma açısından anlamlı biçimde farklılaştığı saptanmıştır. Bu durumun, ayrımcılıkla başa çıkmaya çalışmanın hak arama yollarıyla ilgili bilgiyi geliştirdiği, bu bilginin de ayrımcılıkla başa çıkma yollarına başvurmayı kolaylaştırdığını gösterdiği düşünülmektedir.

Hak arama yollarına başvuranların nasıl süreçler yaşadığına bakıldığında (Şekil 46), başvuranların dörtte birinin hiç yanıt alamadığını belirttiği görülmektedir. Diğer cevabını verenler arasında, hak arama yolları masraflı olduğu için vazgeçtiğini, haklı olduğu kabul edildiği halde bunun bir değişiklik yaratmadığını belirtenler olmuştur.

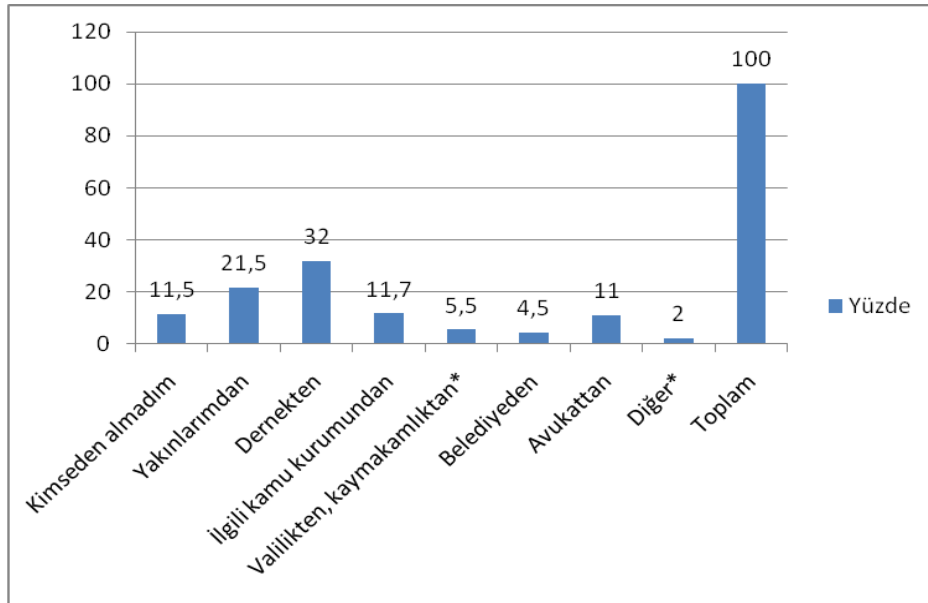
³¹⁹ European Union Agency for Fundamental Rights, 2009, s.13.

³²⁰ European Union Agency for Fundamental Rights, 2009, s.13.

Şekil 46. Hak Arama Sonucuna İlişkin Dağılımlar

Hak arama konusunda destek alma durumuna bakıldığında (Şekil 47), %32 oranıyla, özürllüğe yönelik faaliyette bulunan derneklerin en sık destek alınan yer olduğu görülmektedir. Ayrımcılığa uğradığını düşünen özürllü kişiler, sırasıyla dernekten, yakınlarından, ilgili kamu kurumundan, avukattan, valilikten, kaymakamlıktan ve belediyeden yardım aldıklarını belirtmişlerdir. Özürllülerin hukuki danışmanlık alabileceği kurumsal yapılar olan il ve ilçe insan hakları kurulları ile büyükşehir belediyelerinin özürllü hizmet birimlerinin ‘valilik’, ‘kaymakamlık’ ve ‘belediye’ başlığı altında ifade edildiğini dikkate alarak, destek alan özürllü kişilerin yalnızca %10’unun yasal düzenlemelerle destek vermekle görevlendirilmiş olan kamu kurumlarına başvurduğu söylenebilir.

Şekil 47. Hak Arama Sırasında Destek Alma Durumuna İlişkin Dağılımlar

* ‘Diğer’ başlığında belirtilen gruplanabilecek cevaplar dağıtılmıştır.

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu bölümde araştırmanın sonuçları, çalışmanın girişinde yer alan araştırma problemleri esas alınarak yanıtlanmış ve sorun alanlarıyla ilgili öneriler sunulmuştur.

5.1. MEVZUAT BİLGİ DÜZEYİ

5.1.1. Mevzuat Bilgi Düzeyine İlişkin Sonuçlar

Genel olarak örneklem grubunun, ayrımcılıkla karşılaştıklarında hak arayacakları, yasal destek alacakları yerler konusunda bilgi düzeyi düşüktür.

Örneklem grubunun yarısından fazlası, hak arayacağı yerleri bilmediğini belirtmiştir. Bildiğini söyleyenlerin belirttikleri yerler dikkate alındığında, örneklem grubunun ancak üçte birinin bu konuda bir fikri olduğu görülmektedir. Örneklem grubunun, özürülülerin örgütlü kesiminden olduğu dikkate alındığında, bu oranların düşüklüğü daha da çarpıcıdır.

Destek almak için en yaygın olarak belirtilen adres özürülülerle yönelik faaliyette bulunan derneklerdir. Bu amaçla merkezler kurmakla görevli büyükşehir belediyelerini, 'yerel yönetimler' başlığı altında belirtenlerin oranı çok düşüktür. Ayrımcılıkla ilgili yasal destekler arasındaki en önemli metin olan Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme'den haberdar olanların oranı, örneklem grubunun beşte biridir. Sözleşmenin yaygın olarak bilinmediğini, ancak sözleşmeden haberdar olan az sayıda özürülü bireyin Sözleşmeyi iyi bildiği söylenebilir.

Özürülülüğe dayalı ayrımcılıkla ilgili mevzuat, 46 yaş üstündekileri özürülüler, gelir düzeyi daha yüksek olanlar, eğitim düzeyi daha yüksek olanlar, büyükşehirlerde yaşayanlar, özür oranı %59'un üstünde olanlar, erkekler ve çalışanlar tarafından daha fazla bilinmektedir.

Ayrımcılık algısı ve başetme pratiğiyle mevzuat bilgi düzeyi arasında da doğrudan bir ilişki vardır. Genel ve kişisel ayrımcılık algısı yüksek olanlar ile hak arama yollarına daha fazla başvuranların mevzuat bilgi düzeyleri de daha yüksektir. Bu veri, başetme sürecinin mevzuatı öğrenmek açısından kritik önemde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla, mevzuattan yararlanma ve mevzuatı bilme süreçlerinin birbirlerini destekledikleri düşünülebilir. Ayrımcılık algısının hak arama bilgisiyle ilişkisine bakıldığında, ayrımcılık karşısında hakkını nasıl arayacağını bildiğini söyleyen grubun genel ayrımcılık algısının da yüksek olduğu görülmektedir.

5.1.2. Mevzuat Bilgi Düzeyine İlişkin Öneriler

1. Özürülülerin ayrımcılık karşısında başvurabilecekleri il ve ilçe insan hakları kurulları ile danışmanlık alabilecekleri büyükşehir belediyelerinin oluşturduğu özürülü hizmet birimlerinin tanıtımı yapılmalıdır.
2. Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı ve Özürülüler İdaresi Başkanlığı'nın öncülüğünde ve özürülülerle yönelik faaliyette bulunan derneklerle işbirliği içinde, özürülüler arasında, özürülü hakları bilincinin yükseltilmesi ve özellikle mevzuata ilişkin temel bilgi düzeyinin yükseltilmesi çalışmaları yapılmalıdır.
3. Televizyon başta olmak üzere kitle iletişim araçlarından mevzuata ilişkin temel bilgiler spot programlar halinde yaygın olarak duyurulabilir.

5.2. İSTİHDAM VE ÇALIŞMA HAYATI

5.2.1. İstihdam ve Çalışma Hayatına İlişkin Sonuçlar

Özürllülere yönelik faaliyette bulunan derneklere üye olan özürllü bireylerin istihdam düzeyi, Türkiye genelinde özürllü bireylerin istihdam düzeyi ile karşılaştırıldığında görece yüksek bir orandadır. Öte yandan derneklere üye özürllülerin tam istihdam koşullarından uzak bir durum sergilediği ortadadır. Araştırmaya katılan özürllü bireylerin yarısına yakın bir bölümü son beş yıldır çalışmamış ve halen çalışmıyor bulunmaktadır.

Araştırmaya katılan özürllü bireyler istihdam ve çalışma yaşamında genel olarak özürllülere yönelik güçlü bir ayrımcılık algısına sahiptir. Ayrımcılık yaşanan durumlar işe alınma, iş yaşamında ve iş yerindeki fiziksel çevrenin elverişsizliğinden kaynaklanan nedenler olarak gruplandırılabilir. Bunlardan işe girme aşamasında özürllü bireylerin görece yüksek düzeyde ayrımcılık algısına sahip olması, ayrımcılığın çalışma yaşamına girmek isteyen özürllü bireylerin karşısına daha baştan çıktığını göstermektedir. İş yaşamında özürllü bireyler daha fazla yükselmeye imkân veren bir pozisyonda çalıştırılmamaları nedeniyle ayrımcılık deneyimine sahiptirler. Bunun yanı sıra kariyere yönelik mesleki eğitim imkânlarından uzak kalma da önemli bir ayrımcılık konusudur. Sonuç olarak, özürllü bireylere yeterli düzeyde eğitim imkanları sağlanmaması, çalışma yaşamına katılma aşamasında karşılaşılan engeller ve istihdamın yükselme imkanının sınırlı olduğu işlerde yoğunlaşması, özürllü olmayan bireylerle karşılaştırıldığında özürllü bireylerin ekonomik ve sosyal açıdan bağımsız bireysel varoluş olanaklarını büyük ölçüde sınırlandıran koşullar ortaya çıkarmaktadır. Benzer şekilde sıklıkla ayrımcılık deneyimine yol açan bir durum da özürllü bireylerin kapasitelerinin altında işlerde çalıştırılıyor olmasıdır. Bu durum, özürllü bireylerin sahip olduğu beşeri sermayenin yok sayılması anlamına gelmekte ve onların diğer bireylere ve çalışanlara göre yetersiz ve eksik olarak görülmesine yol açmaktadır. Özürllü bireyler istihdam ve çalışma yaşamına ilişkin olarak en fazla sorunla fiziksel çevrenin elverişli olmaması nedeniyle karşılaşmaktadırlar. İş yerinde gerekli fiziksel düzenlemelerin yapılmamış olması çalışan özürllü bireyin iş performansını olumsuz etkileyen bir unsur olarak ortaya çıkmakta ve yapılan işi sürdürme açısından belirleyici olmaktadır.

Araştırma sonuçları mevcut yazının aksine, çoklu ayrımcılık durumları arasında en belirgin olarak özürllü kadınlar açısından bir değerlendirme yapmayı mümkün kılacak, toplumsal cinsiyete göre ayrımcılık deneyiminde bir farklılık göstermemektedir. Oysa Türkiye genelinde özürllü kadınların gerek istihdam koşullarından uzak, gerekse sosyal güvencesiz olarak eve bağlı ve bağımlı bir yaşam sürdürdükleri göz önüne alındığında, bu sonuçlar genel durumu yansıtmamaktadır. Bu durumu araştırma evreninin görece eğitilmiş ve meslek sahibi olan bireylerden oluşmasıyla ilişkilendirmek gerekir. Araştırma için seçilen örnekleme dâhil olan özürllü kadınların Türkiye genelinde özürllü kadınlara oranla bireysel varoluşunu gerçekleştirecek bağımsız ekonomik ve sosyal koşulları sağlamak açısından daha donanımlı bir toplumsal konumda bulunmaları nedeniyle, daha olumlu bir bireysel kimlik geliştirdikleri ve ayrımcılık karşısında sorunla ilişkili bir kimlikle özdeşleşmekten kaçındıkları sonucunu çıkarmak mümkün olabilir. Öte yandan özürllü kadınların, özürllü erkelere göre ayrımcılıkla daha sık karşılaştıkları ve bunun kadınların toplumsal cinsiyetine ilişkin önyargılardan kaynaklandığına ilişkin olarak farkındalık düzeyinin hem özürllü kadınlar hem de özürllü erkekler açısından düşük olduğu tespitini yapmak gerekir.

Araştırma sonuçları özürllü bireylerin istihdam ve çalışma yaşamına ilişkin olarak yaşadıkları ayrımcılığın yoksullaşma eğilimini artırdığını düşündürecek bulgular sunmaktadır. Yeterli eğitim imkanlarından yararlanamamış, kişisel geliri ve hane geliri düşük düzeyde olan özürllü bireylerin daha yüksek bir sıklıkta ayrımcılık deneyimine sahip olması, bu toplumsal grupları oluşturan özürllü bireylerin ekonomik ve sosyal koşullarını değiştirmek açısından ihtiyaç duydukları araçlardan büyük ölçüde yoksun bırakıldıklarını düşündürmektedir.

5.2.2. İstihdam ve Çalışma Hayatına İlişkin Öneriler

1. İşe alım aşamasında özürlü bireylerin diğer bireylerle eşit imkânlardan faydalanmalarını sağlayacak düzenlemeler yapılmalıdır. İşe alım prosedürleri nesnel ve denetlenmeye açık olarak düzenlenerek adaletli bir rekabet ortamı yaratılmalıdır.
2. Gerek kota, gerek korumalı işyeri konusunda farklı özür tipleri ve dereceleri göz önünde bulundurularak yapılacak düzenlemelerle, çalışabilir durumda olan özürlü bireylerin tamamının istihdama kazandırılması teşvik edilmelidir.
3. Özürlü bireylerin kariyer hedefine yönelik meslek içi eğitim imkânlarından yararlanmaları konusunda gerekli düzenlemeler yapılmalı ve denetleme mekanizmaları kurulmalıdır.
4. Kurum içi düzenleme ve denetleme koşulları sağlanarak, farkındalık artırıcı önlemler alınmalı, özürlü bireylerin sahip olduğu beşeri sermayeyi tam ve doğru şekilde kullanabilecekleri pozisyonlarda çalışmalarını sağlanmalıdır.
5. İş yerlerinin fiziksel şartlarının elverişli hale getirilmesi için gereken önlemler alınmalıdır.
6. Özürlü kadınların çalışma hayatına ve sosyal güvenlik sistemlerine kendi adlarına girmelerini sağlayacak gerekli düzenlemeler yapılmalı teşvik edici programlar ve kampanyalar yürütülmelidir.
7. Düşük eğitim düzeyi ve düşük gelir nedeniyle ayrımcı yaklaşım ve tutumlar karşısında daha korunmasız durumda bulunan özürlü bireylerin iş yaşamında ve gelir düzeyinde olumlu fark yaratacağı düşünülen eğitim, kurs ve programlardan yararlanmaları sağlanarak, bu bireylerin eğitim ve istihdama katılımı çeşitli önlemlerle teşvik edilmelidir.

5.3. EĞİTİM

5.3.1. Eğitime İlişkin Sonuçlar

Araştırmaya katılan özürlülere yönelik faaliyette bulunan derneklere üye özürlü bireylerin eğitim düzeyi, Türkiye genelinde özürlü bireylerin eğitim düzeyinden oldukça yüksek bulunmuştur. Bu durumda, araştırmada eğitim düzeyine ilişkin bulguların Türkiye genelini yansıtmadığı açıktır. Eğitim düzeyine ilişkin olarak araştırma bulgularından çıkarılması gereken bir sonuç da, eğitim düzeyi yüksek olan özürlü bireylerin özürlülüğü sosyal olarak algılama eğilimlerinin daha yüksek olduğu ve dernek üyeliklerinin sosyal bir olgu olarak özürlülük konusunda dernekler yoluyla çalışmalar yapmak amacını taşıdığı şeklinde belirlenebilir. Ayrıca kişisel düzeyde, özürlü bireylerin eğitim alanında karşılaştıkları ayrımcılık karşısında ihtiyaç duydukları destek ve hizmetlerin sağlanmasında derneklerin olumlu rollerinin, yüksek eğitimi teşvik edici bir sonucu olduğunu da düşünmek gerekir.

Araştırmaya katılan örneklem grubunun, eğitim alanında karşılaştıkları ayrımcılığa ilişkin deneyim düzeylerinin oldukça yüksek olduğu görülmektedir. Gruptakiler en fazla eğitimde gerekli iletişim araç ve teknolojilerinin kullanılmaması nedeniyle ayrımcılık yaşadıklarını ifade etmişlerdir. Bu durum, özellikle, işitme, dil ve konuşma ile görme özürlü bireyler için eğitim başarısını ve eğitim kurumlarında sosyal uyumu etkileyen bir unsurdur. Araştırma kapsamında görüşülen özürlü bireylerin eğitim alanında ayrımcı yaklaşım ve uygulamalar arasında dikkat çektikleri bir başka unsur da eğitimcilerin özürlülük konusunda eğitilmiş olmamasıdır. Ayrımcılığa karşı herhangi bir yasal ve kurumsal düzenlemenin eğitim kurumlarındaki yöneticiler ve eğitimcilerin özürlülük konusunda eğitilmiş olmaması durumunda başarılı olması mümkün görünmemektedir. Gerek özürlü bireylerin öğretim başarısının sağlanması, gerekse eğitimcilerin yaklaşım ve tutumlarından kaynaklanan ayrımcılığın ortadan kaldırılması için eğitim kurumlarında çalışan yönetici ve öğretmenlere farkındalık eğitimi verilmesi gereği araştırmadan çıkan sonuçlar arasındadır.

Yetişkin eğitimine yönelik kurs ve programlardan ve meslek eğitimine yönelik imkanlardan yararlanamamak araştırmaya katılan örneklem grubu tarafından vurgulanan diğer ayrımcılık içeren

durumlardır. Açıktır ki, hem yetenek ve becerilerini geliştirmek, hem de mesleğe yönelik bilgi ve becerileri kazanmak amacıyla gerekli imkânlardan yoksun olmak, özürlü bireylerin istihdama katılımını engelleyen en önemli unsurdur. Bu durum yalnızca meslek eğitimi ya da yetişkin eğitime yönelik eğitime özgü bir durum olarak algılanmamalıdır; eğitimin temel alanlarını da içerecek şekilde genel olarak eğitim alanında yaşanan ayrımcılık çalışma hayatından uzak kalmaya yol açmaktadır.

Araştırma sonuçları göstermiştir ki, özür grupları arasında işitme özürlü bireyler eğitim alanında en fazla ayrımcılık yaşayan grubu oluşturmaktadır. İşitme özürlü bireylerin eğitimciler tarafından haksız muamele ve olumsuz davranışa maruz kaldığını vurgulaması dikkat çekici bir durumdur. Bu durumun, eğitim alanında özellikle işitme özürlü bireylerin ihtiyaç duyacağı eğitim araç ve teknolojilerinin yetersiz olması ve daha da önemlisi eğitimcilerin bu özür grubuna dâhil bireylerle çalışma konusunda gerekli eğitimden yoksun olmasıyla ilişkili olduğunu düşünmek mümkündür. Yanı sıra, birden fazla özrü olanlar ve özür derecesi yüksek olanlar da eğitim alanında yüksek düzeyde ayrımcılık deneyimine sahiptir. Özür grupları arasında ortopedik özürülülerin de eğitim alanında ayrımcılık deneyiminin oldukça yüksek olduğu görülmektedir, ancak ortopedik özürülüler açısından ayrımcılık en fazla fiziksel çevrenin elverişsizliğinden kaynaklanmaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre, özürlü bireyler istedikleri düzeyde eğitim alma imkânlarından faydalanmak konusunda da ayrımcılıkla karşı karşıyadır. Araştırma bulgularına göre örneklem grubundaki her üç özürlü bireyden, yalnızca biri yükseköğrenim düzeyinde eğitim imkânlarına ulaşabilmiştir.

5.3.2. Eğitime İlişkin Öneriler

1. Özürlü bireylerin eğitim imkânlarından eşit şekilde yararlanmaları için gerekli düzenlemeler yapılmalıdır. Bu çerçevede eğitimin iki amacından biri olan bireyin ihtiyaç duyduğu bilgi ve beceriyi sağlamaya yönelik amacın, sosyal etkileşimi sağlamak amacıyla birlikte değerlendirilmesi düşünülebilir.
2. Eğitim kurumlarında ve eğitimin farklı düzeylerinde özürlü bireylerin farklı özür türleri ve derecelerine bağlı olarak ihtiyaç duyacakları iletişim ve eğitim araç ve teknolojilerin kullanımı yaygınlaştırılmalıdır.
3. Özürlü bireylerin kişisel ilgi ve becerilerini geliştirebilecekleri yetişkin eğitimi kurs ve programları oluşturulmalı ve özürlü bireylerin bu kurs ve programlardan yararlanmaları sağlanmalıdır.
4. Mesleki bilgi ve beceriye yönelik meslek eğitim ve programlarından özürlü bireylerin yararlanmasını sağlayacak önlemler alınmalıdır.
5. Mesleki eğitim ve iş piyasası etkinlik alanları özürülülerin eğitim ve istihdamı çerçevesinde yakınlaştırılmalıdır.
6. Eğitim kurumlarının fiziksel yapısından kaynaklanan engeller ortadan kaldırılmalıdır.
7. Özürlü bireylerin yüksek öğrenime girmesi için teşvik edici ve kolaylaştırıcı önlemler alınmalıdır.
8. Eğitim kurumlarında çalışan yönetici ve eğitimcilere eğitim verilerek, gerek özürülülerle çalışma konusunda gerekse özürüllük konusunda farkındalık düzeyleri yükseltilmelidir.

5.4. SAĞLIK HİZMETLERİ

5.4.1. Sağlığa Hizmetleri İlişkin Sonuçlar

Örneklem grubunun yarısından fazlası arasına, çoğu zaman ya da her zaman sağlık alanında ayrımcılık olduğunu düşünmektedir.

Sağlık hizmetleri alanında ayrımcılığı etkileyen en önemli değişkenler; gelir durumu, sosyal güvence ve özür türüdür.

Kadınların, sosyal güvencesi olmayanların ve genel ve kişisel ayrımcılık algısı yüksek olanların sağlık hizmetlerine erişimde, erkeklere, sosyal güvencesi olanlara ve genel ayrımcılık algısı daha düşük olanlara göre daha yüksek düzeyde ayrımcılık algıladığı ortaya çıkmıştır. İşitme özürülü grubun, diğer tüm gruplara kıyasla anlamlı olarak daha fazla ayrımcılık algıladığı ortaya çıkmıştır.

Sosyal güvencenin olmaması, hemen her alt başlıkta ayrımcılık algısını artıran bir etken olarak ortaya çıkmıştır. Sosyal güvencesi olmayanların, genel olarak sağlık alanında ayrımcılık algılarının yüksek olmasının yanında, ayrımcılıkla daha sık karşılaştıkları da ortaya çıkmıştır. Sağlık alanında kişisel ayrımcılık deneyimine bakıldığında; sosyal güvencesi olmayanların, hizmet kalitesiyle, sağlık sigortasının kapsamıyla, özür nedeniyle ihtiyaç duyulan hizmetin sağlanmaması nedeniyle daha sık ayrımcılık deneyimledikleri ortaya çıkmıştır.

Örneklem grubunun sağlık hizmetleri alanındaki yapısal nedenlerden kaynaklı ayrımcılık deneyimi, genel ve kişisel ayrımcılık algıları daha yüksek olanlarda, daha düşük olanlara kıyasla daha sıktır. 500TL'den daha az aile gelirine sahip olanlar ile 3000TL'den daha fazla gelire sahip olanlar diğer tüm gelir gruplarına kıyasla anlamlı olarak daha sık olarak sağlık alanında yapısal nedenlere bağlı olarak ayrımcılığa uğradıklarını bildirmişlerdir. Bu iki grup; fiziksel çevre ve düzenlemeler, sigortanın kapsamı gibi yapısal nedenlerle daha sık ayrımcılık deneyimlemişlerdir. Düşük gelir grubunun, kişisel harcama yapamıyor olmasından ve bazı durumlarda sağlık hizmetinden mahrum kalıyor olmasından kaynaklı olarak daha sık ayrımcılıkla karşılaştığı; yüksek gelir grubunun da beklentisi yüksek olduğu için daha sık ayrımcılıkla karşılaştığı düşünülebilir. 3001TL'nin üzerinde aile geliri olanların sağlık personelinin tutumu, hizmetin kalitesi gibi kişilerden kaynaklı nedenlerle daha yüksek düzeyde ayrımcılık deneyimlemiş olması da, bu grubun daha yüksek olan beklentisinin karşılanmadığı yorumunu güçlendirmektedir.

Bu konuyla bağlantılı olarak, pahalı araç gereç ve cihazlara ihtiyaç duyan işitme özürülüler, ortopedik özürülüler ve birden çok özürülüler sağlık sigortasının kapsamıyla ilgili daha sık ayrımcılık deneyimlemektedir.

Özür türü açısından incelendiğinde, sözlü iletişimle ilgili özürleri olanlar ve ortopedik özürü olanlar ve bu gruplamayla ilgili olarak da, birden fazla özürü olanlar (muhtemelen işitme, duyma ya da ortopedik özürü olanlar) öncelikli olarak daha sık ayrımcılık deneyimleyen gruplardır. İşitme özürülülerin sağlığa erişimde genel ayrımcılık deneyimi diğer gruplara göre daha sıktır. Alanlara göre bakıldığında, dil, konuşma bozukluğu olan ve işitme özürü olanlar hizmet kalitesi ve standardının düşük olmasıyla, işitme bozukluğu ve birden çok özürü olanlar sağlık personelinin olumsuz tutumuyla daha sık karşılaşmışlardır. Bu durum, özellikle duyma güçlüğü çekenlerin ve sözlü iletişim kuramayanların sağlık kurumlarında ciddi iletişim sorunundan kaynaklı ayrımcılıkla karşılaştığını gösterir.

Daha sık ayrımcılıkla karşılaşan bir diğer grup da ortopedik özürülülerdir. Ortopedik özürülülerin fiziksel erişim ve düzenlemelerle ilgili ayrımcılık deneyimi, rapor oranı daha yüksek olanlarda daha

sıktır. Özürllü raporu vermekle görevli devlet hastanelerinin bile tekerlekli sandalye ile erişilebilir olmaması durumun ciddiyetini göstermektedir.

Sağlık hizmetinin, araç ve gereçlerinin sağlık sigortası kapsamında olup olmasını örneklem grubunun üçte biri ara sıra, çoğu zaman ya da her zaman yaşanan bir ayrımcılık olarak tanımlanmıştır. Örneklem grubunun sağlık sigortasının kapsamından kaynaklı ayrımcılık deneyimi, işitme, ortopedik ve birden fazla özre sahip olanlarda, zihinsel ve görme özürllülere göre anlamlı olarak daha sıktır. Sosyal güvencesi olmayanlar bu nedenle daha sık ayrımcılık deneyimlenmiştir.

Örneklem grubunun yaklaşık beşte biri ara sıra, çoğu zaman ya da her zaman özrü nedeniyle ihtiyaç duyduğu bazı sağlık hizmetlerinin sağlanmadığını belirtmiştir. Özür nedeniyle ihtiyaç duyulan hizmetin sağlanmamasından kaynaklı ayrımcılık sosyal güvencesi olmayanlar tarafından olanlara göre daha sık deneyimlenmiştir.

Örneklem grubunun yaklaşık beşte biri arasına, çoğu zaman ve her zaman sağlık personelinin olumsuz tutumundan kaynaklı ayrımcılık deneyimlediğini belirtmiştir. Örneklem grubunun sağlık personelinin olumsuz tutumundan kaynaklı ayrımcılık deneyimi, işitme özürllü bireyler ile, dil ve konuşma özürllü bireylerde diğer özür gruplarına göre anlamlı derecede daha sıktır.

Kadınların sağlık hizmetleri alanında genel ayrımcılık algısı yüksek çıktığı halde, kişisel ayrımcılık deneyimleri farklılaşmamıştır. Bu durum, ayrımcılıkla ilgili soruların kadınların ayrımcılık yaşayabileceği üreme sağlığıyla ilgili ayrıntılı sorgulama³²¹ içermiyor olmasından kaynaklı olabilir.

5.4.2. Sağlığa İlişkin Öneriler

1. Özürllü bireylerin sosyal güvencesinin olmamasının hayatlarına son vermekle aynı anlama gelebileceği, sağlık hizmetine daha yüksek oranda gereksinim duyan bu kesimin yaşam kalitesini doğrudan etkileyeceği göz önünde bulundurularak, bütün özürllülerin prim ödeme durumundan bağımsız olarak sosyal güvence altına alınması düşünülmelidir.
2. Yeşil kart sahibi özürllülerin muayenede, araç gereç alırken katkı payı ödemek zorunda kalmalarının çoğu zaman sağlık hizmetine erişememeleri anlamına geleceği göz önünde bulundurularak, özürllü bireylerden katkı payı tahsil edilmesinden vazgeçilmelidir.
3. Sağlık kurumlarının fiziksel erişilebilirliğinin sağlanması, aynı zamanda muayene odalarının, tanı cihazlarının, tuvaletlerin, kantinlerin de özürllüler açısından erişilebilir olmasının sağlanması zorunludur.
4. Sağlık kurumlarında yaygın olarak sözlü iletişim kurmakta zorluk çeken özürllü bireyler olduğunu göz önüne alarak, sağlık personelinin işaret dili öğrenmesi desteklenmelidir. İşaret dili öğrenen sağlık personeline anlamlı bir miktarda dil tazminatı ödenmesi özendirici bir yöntem olarak düşünülebilir. Hekimlerin işaret dili öğrenmemiş olması durumunda hastayla iletişim kurarken bu dili bilen hemşirelerden yardım istemeye yönlendirilmesi gereklidir.
5. Sağlık kurumlarındaki randevu sisteminin görsel olarak da erişilebilir olması da zorunludur. Bunun için telefonla randevuya alternatif olarak, internet üzerinden randevu verilmesi, kurumda randevu verme bölümünde çalışan personelin işaret dilini bilen personelden seçilmesi ya da bu konuda zorunlu eğitime tabi tutulması düşünülebilir.
6. Bunun dışında, ekranda işaret diliyle duyuru yapılması gibi yöntemler benimsenerek sağlık kurumlarında görsel iletişimin yaygın olarak kullanılması politika olarak benimsenmelidir. Bu amaçla, sağlık kurumlarının belirli oranda işaret dili bilen personel istihdam etmesi zorunlu kılınabilir.
7. Sağlık personelinde, özürllü bireylerin sağaltımdan yararlanma haklarının önünde engel oluşturabilecek önyargıların açığa çıkartılması ve ortadan kaldırılması için bu amaca

³²¹ Becker, Stuifbergen & Tinkle 1997'den; Chan vd. 1999'dan; Iezzoni vd. 2000'den aktaran Hwang vd. 2009, s. 29.

hizmet edecek olumsuz ve olumlu örnek olayların ortaya çıkarılması ve sergilenmesi biçiminde örgütlenmiş bir kampanya planlanabilir.

5.5. SİYASİ HAYATA KATILIM

5.5.1. Siyasi Hayata Katılıma İlişkin Sonuçlar

Örneklem grubunun kurumsal siyasete ilgisi yüksektir. Oy kullanma ve siyasi partiye üye olma davranışını birlikte değerlendirdiğimiz örneklem grubunun siyasi hayata ilgisi yüksektir. Örneklem grubunun oy kullanma sıklığı, erkekler, sosyal güvencesi olanlar ve çalışanlarda; kadınlara, sosyal güvencesi olmayanlara ve çalışmayanlara oranla daha yüksektir. 18-25 yaş grubundaki özürlü kişiler diğer yaş gruplarına göre daha seyrek oy kullandıklarını belirtmiştir. 61 yaş ve üstündekiler, 26-35 yaş grubuna kıyasla daha sık oy kullandığını belirtmiştir. Okur yazar olmayanlar, diğer eğitim düzeylerindekiyle göre daha seyrek oy kullandıklarını belirtmişlerdir.

Siyasi hayata katılım davranışı daha düşük olan özürlü grubu; zihinsel özürsümler ve birden çok özürlü olanlardır. Bu durumun, toplumda zihinsel özürsümlerle ilgili önyargıların bu grubun kendine ilişkin algısını da etkilemiş olmasından ve ve yasal açıdan da 'kısıtlıların' siyasi haklardan mahrum bırakılmış olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Ayrıca, doğuştan özürlü olanlar, sonradan özürlü olanlara göre daha seyrek oy kullandıklarını belirtmişlerdir.

Kurumsal siyasete katılmada en yaygın ayrımcılık oy kullanırken deneyimlenmiş, siyasal partiye katılma alanında görece olarak daha düşük oranda ayrımcılık deneyimlenmiştir. Yine de, siyasal partiye kayıt olmak istediğinde özürlü olduğu için reddedildiğini belirtenler olmuştur.

Oy kullanırken en sık karşılaşılan ayrımcılık, oy sandıklarının fiziksel olarak erişilebilir olmaması ya da sıra bekletilmemesi gibi düzenlemelerin yapılmamış olmasıdır. Daha yaşlı özürlü grubunun genç özürlü grubuna göre daha sık oy kullandığı ve daha yüksek düzeyde ayrımcılık algıladığı ortaya çıkmıştır. Benzer biçimde, sonradan özürlü olanlar, doğuştan özürlü olanlara göre daha sık oy kullanmakta ve daha yüksek düzeyde ayrımcılık algılamaktadır. Genel olarak, oy kullanma oranı yüksek olan grupların oy kullanırken ayrımcılık algılama düzeyi de yüksektir.

Oy kullanmayla ilgili en yüksek oranda ayrımcılık algılayan grup, çeşitli fiziksel erişim sorunlarıyla karşılaşan ortopedik özürsümlerdir. Özür oranı yüksek olanlar, düşük olanlara göre daha yüksek oranda ayrımcılık algılamaktadırlar.

Siyasi partiye katılmada, zihinsel özürlü olanlar, dil ve konuşma bozukluğu olanlar ve işitme özürlü olanlara kıyasla daha sık ayrımcılık deneyimlemiştir. Hayatlarının büyük bölümünü köyde geçirenler daha büyük yerleşim birimlerinde geçirenlere kıyasla bu alanda daha yüksek düzeyde ayrımcılık deneyimlemiştir.

5.5.2. Siyasi Hayata Katılıma İlişkin Öneriler

1. Ayrımcılıkla mücadele amaçlı kampanyaların, zihinsel özürlü bireylerin siyasi katılımını kamuoyu önünde tartışmaya açacak ve destekleyecek biçimde yürütülmesi gereklidir. Zihinsel özürlü bireylerin siyasi hayata katılmaları, siyasi partilerde çalışma haklarını da içerecek biçimde, kamuoyunun olumsuz bakış açısını görünür hale getirmek ve değiştirmek amacıyla tartışmaya açılmalıdır.

2. Görme özürlü olanlar ve okur yazar olmayan diğer engelli grupları için oy verme süreçleri, oy pusulaları ve yönlendirmelerin yeniden düzenlenmesi gerekir. Görme özürsümler için refakatçi yardımına ihtiyacı gerektirmeyecek düzenlemeler yapmak oldukça kolaydır. Yazında böyle bir oy pusulası geliştirmek için bir volkmen ve bir kurşun kalemin yeterli olacağı belirtilmiştir. Diğer ülkelerin deneyimlerinden yararlanılarak bu grup için farklı oy verme prosedürü geliştirilebilir.

Okuryazar olmayanlar için de, oy pusulalarının ve yönlendirmelerinin görsellik ağırlıklı olarak tasarlanması, basitleştirilmesi ve yaygın olarak tanıtılmasıyla sorun çözülebilir.

3. Oy sandıklarının fiziksel olarak erişilebilir olması için, özürllü bireylerin oy kullanabileceği, erişilebilir sandıkların ve sıra bekletmeme gibi düzenlemelerin zorunlu olduğunun seçimlerde görev alacak olanlara duyurulması gereklidir. Seçim günleri, seçim sandıklarının özürllü örgütlerinin fiziksel ulaşılabilirlik denetimine açık olması, özürllü seçmenin oy kullanacağı bilindiği halde, fiziksel olarak ulaşılabilir olmayan seçim sandıklarının sorumlularının bu durumdan kişisel olarak sorumlu tutulacağı ve bir yaptırım geliştirilmesi düşünülebilir. Bu kısmi çözümlerin ötesinde, kısa vadede genel olarak kamu binalarının ve açık alanların fiziksel erişim sorununun çözülmesi zorunludur.

5.6. ADALETE ERİŞİM

5.6.1. Adalete Erişime İlişkin Sonuçlar

Örneklem grubunun yaklaşık yarısı arasına, çoğu zaman ya da her zaman adalete erişimde ayrımcılık olduğunu düşünmektedir.

Adalete erişim alanında kadınların, sosyal güvencesi olmayanların ve özür oranı %20-39 aralığında çıkanların, hayatının büyük bölümünü büyükşehirde geçirmiş olanların genel ayrımcılık algısı yüksek çıkmış, ancak bu grupların kişisel ayrımcılık deneyimlerinin anlamlı derecede daha sık olmadığı görülmüştür.

Örneklem grubundan bir nedenle karakola ya da mahkemeye gitmiş olanların adalete erişim alanında kişisel deneyimden kaynaklı genel ayrımcılık algısı, alandaki genel ayrımcılık algısı, genel ayrımcılık algısı ve kişisel ayrımcılık algısı yüksek olanlarda daha yüksektir. 3001TL ve üstü gelir grubunun bu alandaki ayrımcılık algısı, diğer gelir gruplarındakilere göre daha yüksektir.

Özürllü bireylerden karakola ya da adliyeye gitmesini gerektiren bir durumla karşılaştığını belirtenler, en yaygın olarak fiziksel düzenlemeler ve iletişim olanaklarının sağlanmamasından kaynaklı olarak ayrımcılık deneyimlemiştir. Özür grubu açısından bakıldığında, ortopedik özürllülerin ve rapor oranı yüksek olanların, fiziksel düzenlemeler ve iletişim olanaklarından kaynaklı ayrımcılık deneyimi daha siktir. Bu konuda özür oranı %60'ın üstünde olanların ayrımcılık deneyimi özür oranı %40-59 olanlara göre anlamlı olarak daha siktir.

Adalete erişim alanında, yüksek gelir grubunun ayrımcılık deneyimi, diğer gelir gruplarındakilere göre daha siktir.

Örneklem grubundan bir nedenle karakola ya da mahkemeye gitmiş olanların yaklaşık beşte biri ara sıra, çoğu zaman ya da her zaman özürllü olduğu için tanıklığının ya da savunmasının önemsenmediğini ifade etmiştir

Örneklem grubundan bir nedenle karakola ya da mahkemeye gitmiş olanların yaklaşık beşte biri nadiren ara sıra, çoğu zaman ya da her zaman özürllü olduğu için kolluk kuvvetlerinin olumsuz davranışıyla karşılaştığını söylemiştir.

Birden fazla özre sahip olanlar ve zihinsel özre sahip olanlar, ortopedik ve görme özürllülere kıyasla, özürllü olduğu için tanıklığının ya da savunmasının önemsenmemesi ve özürllü olduğu için kolluk kuvvetlerinin olumsuz davranışıyla daha sık karşılaşmıştır. Ayrıca 3000TL ve üzeri gelire sahip olanlar diğer gelir gruplarına kıyasla anlamlı olarak daha sık bu durumla karşılaşmıştır.

5.6.2. Adalete Erişime İlişkin Öneriler

Adalet sisteminin özürllülere eşit erişimi sağlayacak biçimde yeniden düzenlenmesi gerekir. Bunun için;

1. Adliyelerin, karakolların, ceza ve tutukevlerinin, kişileri gözaltına almakta kullanılan araçların, fiziksel açıdan özürlü bireylerin özürlü oldukları için eziyet çekmelerine yol açmayacak biçimde düzenlenmiş tasarlanmış ve düzenlenmiş olması gerekir.

Fiziksel koşullar ve kişisel bakımın sağlanması gibi durumların dava konusu yapıldığında Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi'nde 'işkence ve kötü muamele' olarak değerlendirildiğinin göz önünde tutulması gerekir. Gözaltına alma, tutuklama, ceza infaz süreçlerinde, kişisel bakımı için başkalarına ihtiyacı olan özürlü bireylerin kişisel bakımının sağlanmasının üçüncü kişilerin insafına bırakılmayacağı, güvenlik güçlerinin sorumluluğu olduğu güvenlik güçlerine öğretilmeli, ilgili kurumlar bu ilke çerçevesinde düzenlenmelidir.

2. Özürlü bireylerin sağlık ihtiyaçlarının diğer bireylere göre daha acil ve yaygın olduğu göz önünde tutularak, cezaevlerinde sağlık hizmetlerini talep etmeleri durumunda rutin kontroller biçiminde yararlanmalarının sağlanması gerekir.

3. Yalnızca mevzuatın değiştirilmesi ayrımcılığı önlemekte yetersiz kalabilmektedir. Bu nedenle, adaletle ilgili personelin zihniyetinin değişmesi için de gerekli bilgilendirme ve eğitimin sağlanması gerekmektedir.

5.7. BOŞ ZAMAN VE DİNLENME FAALİYETLERİNE KATILIM

5.7.1. Boş Zaman ve Dinlenme Faaliyetlerine Katılıma İlişkin Sonuçlar

Yazında, boş zaman faaliyetlerinin psikolojik süreçler açısından tüm bireyler için olumlu etkileri olduğu³²², ayrıca da kaynaşmalı olan ve resmi olmayan bu tip ortamların etkileşim fırsatı doğurması açısından toplumdaki ayrımcılıkla mücadele için destekleyici bir işlev görebileceği ileri sürülmektedir³²³. Ancak, araştırma bulgularına göre örneklem grubunun yarıya yakınının boş zaman faaliyetlerine ya hiçbir zaman katılmadığı veya nadiren katıldığı görülmektedir. Bu durum özürlü bireylerin yarısının belirtilen olası olumlu etkilerden ya hiç faydalanmadığı ya da nadiren faydalanabildiği anlamına gelmektedir.

Örneklem grubundakiler, özürlü bireylerin boş zaman ve dinlenme faaliyetlerinde "arasıra - çoğu zaman" aralığı içinde ayrımcılığa maruz kaldığını düşünmektedir. Daha ötesi örneklem grubunun yarısı özürlü bireylerin bu alanda sıklıkla -çoğu zaman ya da her zaman- ayrımcılığa maruz kaldığını düşünmektedir. Alanlar arasında, boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanı en yüksek ayrımcılık algısı içeren üçüncü alan durumundadır.

Boş zaman ve dinlenme faaliyetleri alanında örneklem grubunun kişisel olarak yaşadıkları ayrımcılık deneyimlerine ilişkin sıklığının, nadiren ile arasıra aralığında yer aldığı görülmektedir. Bir madde dışında kalan diğer üç madde için örneklem grubunun neredeyse yarısının değişik sıklık düzeyinde (nadiren ve her zaman arası) ayrımcılığa maruz kaldıklarını belirttikleri görülmektedir. Bu bağlamda, bu bireyler boş zaman faaliyetlerinin olası olumlu etkilerinden yeterince faydalanamamış veya tersine algıladıkları ayrımcılık nedeniyle bu faaliyetleri stres yaratıcı deneyimler olarak algılıyor olabilirler.

Boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılımı ilgili olarak, gerekli düzenlenme ve/veya bilgilendirme, destek hizmeti ve olanaklar (personel yetersizliği, fiziksel düzenlemeler, vb) sağlanmaması gibi nedenlere bağlı olarak katılımcıların nadiren ve arasıra aralığında ayrımcılık yaşadıkları görülmektedir. Benzer nedenlerin özürlü bireylerin dinlenme ve boş zaman

³²² Bedini, 2000; Trenberth, 2005.

³²³ Stodolska, 2005.

faaliyetlerine tam katılımı önündeki engeller arasında olduğu daha önceki çalışmalar da bildirilmiştir³²⁴.

Boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanında genel ayrımcılık algısı daha yüksek olanların düşük olanlara kıyasla, bu alanda ayrımcılık deneyimlerinin de anlamlı olarak daha yüksek olduğu bulunmuştur.

Son beş yıldır herhangi bir işte çalışmış olanların çalışmamış olanlara kıyasla boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanında anlamlı olarak daha düşük ayrımcılık deneyimine sahip oldukları bulunmuştur. Çalışmayan bireylerin çalışan bireylere kıyasla daha fazla boş zamanı olması nedeniyle, daha fazla ayrımcılık deneyimlamaları, özellikle çalışmayan özürllü bireylerin yaşam kaliteleri açısından önemli bir sorun olabilir.

Boş zaman ve dinlenme faaliyetleri alanında ayrımcılığa maruz kalma durumlarına ilişkin deneyimleri eğitim düzeyine göre anlamlı şekilde farklılaşmaktadır. Yapılan analizlere göre, ilkökul mezunlarının üniversite mezunlarına kıyasla boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılım alanında anlamlı olarak daha yüksek düzeyde ayrımcılık deneyimine sahip oldukları bulunmuştur. Daha düşük eğitime sahip grubun daha yüksek eğitime sahip olanlara kıyasla daha fazla ayrımcılık deneyimine sahip olması daha önceki çalışmaların bulgularıyla da tutarlıdır.

Diğer taraftan, örneklem grubundakilerin ayrımcılık deneyimleri sıklığı yaşa, medeni duruma, özür türüne, yaşamlarının büyük çoğunluğunu geçirdikleri yerleşim yerine, ekonomik duruma, özürün derecesine ve özürün doğuştan olup olmamasına göre anlamlı olarak farklılaşmamaktadır.

5.7.2. Boş Zaman Ve Dinlenme Faaliyetlerine Katılıma İlişkin Öneriler

1. Özürllü bireylerin boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılımlarının artırılmasının gerekliliği, hem ayrımcılıkla mücadele açısından, hem de psikolojik sağlığa olumlu etkileri açısından önemsenmelidir.
2. Ayrımcılık yaratan durumların ortadan kaldırılması adına, boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılımı ilgili olarak, gerekli düzenleme ve/veya bilgilendirme, destek hizmeti ve olanakların (personel, fiziksel düzenlemeler, vb) artırılması gerekmektedir.
3. Herhangi bir işte çalışmayan özürllü bireylerin çalışanlara kıyasla daha fazla ayrımcılık deneyimine sahip olmaları nedeniyle, özellikle bu kesim için boş zaman ve dinlenme faaliyetlerine katılımın artırılması yolunda gerekli düzenleme, bilgilendirme ve destek faaliyetlerinin yapılmasının özellikle gerektiği görülmektedir.
4. Daha az eğitime sahip olan bireylerin anlamlı olarak daha yüksek eğitime sahip bireylere kıyasla daha yüksek ayrımcılık deneyimine sahip olmaları nedeniyle, yukarıda da belirtilen önlemlerin daha düşük eğitime sahip bireylerin ihtiyaçlarını da gözetecek biçimde yeniden organize edilmesi önemlidir.
5. Yazınla da bağlantı olarak özürllüğe bağlı belirtilen engeller nedeniyle ayrımcılığa maruz kalma dışında, başka engellerin (ulaşım, maliyet, refakatçi ihtiyacı, personelin tavırları vb.) de araştırılarak özürllü bireylerin bu alandaki katılımların artırılması sağlanmalıdır.

³²⁴ Darcy ve Daruwalla, 1999; Bedini, 2000.

5.8. TOPLUMA DAHİL OLMA

5.8.1. Topluma Dahil Olma Alanına İlişkin Sonuçlar

Örneklem grubunun topluma dahil olma alanında genel olarak özürllülere yönelik ayrımcılık algısı oldukça yüksek düzeydedir: Örneklem grubunun tamamına yakını bu alanda özürllülere yönelik ayrımcılık olduğu görüşündedir. Ayrımcılığa ilişkin algı düzeyi, alandaki yazından hareketle beklendiği gibi, yaşamının büyük kısmını köyde geçirenler ile 61 ve üzeri yaştakilerde anlamlı ölçüde görece düşük; yaşamının büyük kısmını kentte geçirenlerde, yüksek eğitimlilerde, yüksek gelirlielerde ve özür dereceleri yüksek olanlarda anlamlı ölçüde görece yüksek bulunmuştur. Sıradışı olan, alanın genelindeki ayrımcılığa ilişkin algının kadınlara kıyasla erkeklerde anlamlı ölçüde yüksek bulunmasıdır. Bu durumun, çoklu ayrımcılık tezi doğrultusunda, cinsiyet nedeniyle dezavantajlı durumda olan özürllü kadınlara kıyasla erkeklik gibi genelde avantajlı bir konuma rağmen özürllülük nedeniyle ortaya çıkan dezavantajın daha vurgulu olarak algılanması ile ilgili olabileceği düşünülmektedir. Alanın genelindeki ayrımcılığa ilişkin deneyimin sıklığı bakımından ise, yine çoklu ayrımcılık tezini doğrular yönde, kadınlarda erkeklere kıyasla daha yüksek değerler bulunmuştur.

Fiziksel çevrenin ulaşılabilir nitelikte olmamasından kaynaklanan ayrımcılık deneyimi, kamuya açık alanlarda en yüksek olarak bulunmuştur; örneklem grubunun dörtte üçü kamuya açık alanlara uygun düzenlemelerin yokluğu nedeniyle ulaşamadığını belirtmiştir. Ardından sırasıyla şehir içi toplu taşıma, kamuya açık binalar ve şehirlerarası toplu taşıma gelmektedir.

Fiziksel çevrenin ulaşılabilir nitelikte olmamasından kaynaklanan ayrımcılığa maruz kalma deneyimi sıklığının, alandaki yazından hareketle beklendiği gibi, özür türüne, yerleşim yerine, özürün derecesine, özürün doğuştan olup olmamasına ve eğitim düzeyine göre anlamlı olarak farklılaştığı bulunmuştur. Ortopedik özürllülerin, yüksek dereceli özürllülerin, yüksek eğitimlilerin, sonradan özürllü olanların, yaşamının büyük bölümünü kentte geçirenlerin bu alt-alanda görece daha yüksek sıklıkta ayrımcılığa maruz kaldıkları bulunmuştur.

Topluma dahil olma alanında, kişilerin özürllülere yönelik ayrımcı davranışlarının önemli bir ayrımcılık kaynağı olduğu görülmektedir. Örneklem grubunun üçte ikisi en az bir kez tanımadığı kişilerin antisosyal davranışlarına (alay, aşağılama vb.) maruz kalmış; yaklaşık yarısı en az bir kez kamu görevlisi tarafından kötü muameleye (alay, aşağılama vb.) uğramış ve en az bir kez resmi kurum veya banka görevlilerinin ayrımcı davranışlarıyla (şahit isteme, vb) karşılaşmıştır. Örneklem grubunun yaklaşık dörtte biri ise, bu türden durumlarla her zaman ya da çoğu zaman karşılaştığını belirtmiştir.

Kişilerin ayrımcı davranışlarından kaynaklanan ayrımcılığa maruz kalma deneyimi sıklığı, alandaki yazından hareketle beklendiği gibi, özür türüne ve derecesine, cinsiyete ve yerleşim yerine göre anlamlı düzeyde farklılaşmaktadır. Kişilerin ayrımcı davranışlarından kaynaklanan ayrımcılığa, kadınlar, ortopedik özürllüler ile yüksek dereceli özürllüler görece daha yüksek sıklıkta maruz kalırken; yaşamının büyük kısmını kasabada geçirenlerin görece daha düşük sıklıkta maruz kaldıkları bulunmuştur. Alandaki yazın göz önüne alındığında sıradışı olan bulgu, görünür özürün kişilerin ayrımcı davranışlarına maruz kalma bakımından anlamlı düzeyde bir farklılaşmaya neden olmamasıdır.

5.8.2. Topluma Dahil Olma Alanına İlişkin Öneriler

Yukarıda yeralan sonuçlardan hareketle topluma dahil olma alanında ayrımcılıkla mücadele amacıyla şu adımların atılması önerilebilir:

1. Fiziksel çevrenin ulaşılabilir nitelikte olmamasından kaynaklanan ayrımcılıkla mücadele

amacıyla, makul düzenlemelere ilişkin uygulama standartları ve rehberleri işlevsel olarak kullanıma sokulmalıdır. Daha genel olarak, II. Özürlüler Şurası'nda ortaya konan fiziksel çevre ile ilgili karar ve tavsiyelerin uygulamaya geçirilmesi sağlanmalıdır.

2. Kişilerin ayrımcı davranışlarından kaynaklanan ayrımcılıkla mücadele amacıyla, eğitim, farkındalığın artırılması ve cezai düzenlemelerin birlikte değerlendirilmesi düşünülmelidir. Özellikle kamu görevlileri arasında konuya ilişkin eğitim ve disiplin yaptırımları vasıtasıyla, ayrımcı davranışların önüne geçilmesi sağlanmalıdır.

5.9. BİLGİYE ERİŞİM

5.9.1. Bilgiye Erişim Alanına İlişkin Sonuçlar

Örneklem grubunun dörtte üçü bilgiye erişim alanında genel olarak özürlülere karşı ayrımcılık olduğu düşüncesindedir. Örneklem grubunun üçte ikisi kamusal bilgilendirmelerden özürlülere uygun bir şekilde yapılmadığı için haberdar olamadığını ve iletişim ve bilişim araç ve hizmetlerinin erişilebilirliğine yönelik makul düzenlemelerin yetersizliği nedeniyle zorluk yaşadığını belirtmektedir. Örneklem grubunun yarısı ise kamu kurumlarının web sitelerinde özürlülere uygun iletişim biçimlerini içeren yönlendirmeler olmadığı için istediği bilgiye erişemediğini ve kamu kurumlarına başvurduğunda özürüne uygun iletişim araçlarıyla ilgili düzenlemeler olmadığından ötürü ihtiyaç duyduğu bilgiye erişemediğini vurgulamaktadır.

Bilgiye erişimde ayrımcılık algısı ve deneyimi bakımından özür türü ve derecesi özellikle öne çıkmaktadır. %60 ve üzeri özürlülük derecesine sahip olanların ve sırasıyla işitme özürlülerin ve görme özürlülerin bilgiye erişimde daha fazla sorun yaşadıkları görülmektedir. Gelir düzeyi ve eğitim düzeyi değişkenlerinin ise, beklenilen aksine, bilgiye erişim alanında ayrımcılık algısında ya da deneyiminde anlamlı bir farka yol açmadığı görülmektedir.

5.9.2. Bilgiye Erişim Alanına İlişkin Öneriler

Yukarıdaki sonuçlardan hareketle, bilgiye erişim alanında ayrımcılıkla mücadele amacıyla şu adımların atılması önerilebilir:

1. İşitme özürlüler bu alanda ayrımcılık algısı ve deneyimi en yüksek bulunan gruptur. Bu nedenlerle özellikle televizyon yayınlarının işitme özürlülerce erişilebilirliği üzerinde daha çok durulması önerilebilir.³²⁵
2. Kamu kurumları başta olmak üzere kamuya hizmet veren binalarda tabelalar vb. işaretleme sistemlerinin görme özürlüler için uyumlaştırılması; işitme özürlüler için, görsel, yazılı ya da tercüman vb. alternatif iletişim biçimlerinin sağlanması önerilebilir.

5.10. AYRIMCILIKLA BAŞETME YOLLARINA BAŞVURMA

5.10.1. Ayrımcılıkla Başetme Yollarına Başvurmaya İlişkin Sonuçlar

Örneklem grubunun hemen hemen tamamı bir biçimde ayrımcılık yaşamıştır ve ayrımcılık yaşadığını belirtenlerin yarısı ayrımcılıkla mücadele etmek için bir girişimde bulunduğunu belirtmiştir. Bu girişimler arasında en sık rastlanan; özürlülere yönelik faaliyette bulunan derneklere ayrımcılığa uğrandığının bildirilmesidir. Ayrımcılık karşısında hak arama yollarına

³²⁵ Örneğin Avusturya'da kamu TV yayıncısının (ORF) 1985'te ana haber bültenlerinde alt yazı ile başladığı ve 2004 itibarıyla toplam yayın çıktısının %12.5'ini işitme özürlüler için erişilebilir hale getirdiği gelişme süreci hakkında bkz. Ingrid Kurz ve Brigitta Mikulasek, "Television as a Source of Information for the Deaf and Hearing Impaired: Captions and Sign Language on Austrian TV", *Meta: journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal*, vol. 49, n° 1, 2004, s. 81-88.

başvurmamanın EU-MIDIS Araştırması kapsamında farklı Avrupa ülkelerinde de yaygın olduğu saptanmıştır. Ancak Özürlülüğe Dayalı Ayrımcılığın Ölçülmesi Araştırması'nda EU-MIDIS Araştırmasından farklı olarak yalnızca örgütlü olanlarla görüşüldüğü dikkate alındığında, hak arama yollarına daha sık başvurulmuş olması beklenebilirdi. Ayrımcılıkla mücadele etmek için çaba gösterip, biletme yollarını kullananlar daha yaşlı, gelir düzeyi daha yüksek ve daha eğitimli olanlardır. Çalışanlar ve özür oranı yüksek olanlar da daha sık biletme yollarına başvurmuşlardır. Özür türü açısından da, görme özürlüler ile dil ve konuşma özürlüler daha sık biletme yollarını kullanmışlardır.

Hak arama yollarına başvurmak yerine genellikle tercih edilen, bu durumu özürlülere yönelik faaliyette bulunan derneklere ya da yakınlarla duyurmaktır. Bu durumun nedenleri olarak en sık belirtilen, ayrımcılığa uğrayan kişilerin nereye başvuracaklarını bilmemeleri olmuştur. Araştırmada, ayrımcılıkla başa çıkmaya çalışmanın hak arama yollarıyla ilgili bilgiyi geliştirdiği, bu bilginin de ayrımcılıkla başa çıkma yollarına başvurmayı kolaylaştırdığı görülmektedir. Ayrımcılığı bildirmeyenlerin, neden bildirmedikleri hakkındaki cevapları arasında, bu durumu önemsiz görenlerin de yüksek oranda olması, özürlü kişilerin bir bölümünün ayrımcılıkla yaşamaya bir biçimde alıştığını göstermektedir. Bu tür durumları bildirmenin bir değişiklik yaratmayacağını düşünenlerin oranı da nereye başvuracağını bilmeyenlerin oranı ile hemen hemen aynıdır. Bürokratik sürecin uzun olmasının ve olumsuz sonuçlardan korkulmasının da önemli bildirmeme nedenleri arasında olduğu görülmüştür. Ayrımcılığı bildirmeme nedeni olarak, 'diğer' seçeneği içinde; iletişim sorunu, erişimi sağlayacak gerekli araç gerece sahip olmama, kamu makamlarının erişilebilir olmaması, kolluk güçlerinin umursamaz tavırlarını gösterenler de olmuştur. Bu durumda, özürlü kişilerin sorunlarıyla arkadaşları, yakınları ve derneklerden yardım alarak başa çıkmaya çalıştıkları anlaşılmaktadır.

Hak arama yollarına başvuranların nasıl süreçler yaşadığına bakıldığında başvuranların dörtte birinin hiç yanıt alamadığını belirttiği görülmektedir. Diğer cevapları işaretleyenler arasında, hak arama yolları masraflı olduğu için vazgeçtiğini, haklı olduğu kabul edildiği halde bunun bir değişiklik yaratmadığını belirten olmuştur.

Hak arama konusunda destek alma durumuna bakıldığında, özürlülere yönelik faaliyette bulunan derneklerin en sık destek alınan yer olduğu görülmektedir. Özürlülerin hukuki danışmanlık alabileceği kurumsal yapılar olan il ve ilçe insan hakları kurulları ile büyükşehir belediyelerinin özürlü hizmet birimlerinin 'valilik', 'kaymakamlık' ve 'belediye' başlığı altında ifade edildiğini dikkate alarak, destek alan özürlü kişilerin yalnızca %10'unun yasal düzenlemelerle destek vermekle görevlendirilmiş olan kamu kurumlarına başvurduğu söylenebilir.

5.10.2. Ayrımcılıkla Biletmeye İlişkin Öneriler

Yukarıda sıralanan sonuçlardan hareketle, ayrımcılıkla mücadele alanında şu adımların atılması önerilebilir:

1. Özürlü kişilerin hak arama yollarının önündeki engeller açısından bakıldığında, aslında doğrudan yargı yoluna gitmeyenler açısından bürokratik sürecin zaten basitleştirilmiş olduğunu, il ve ilçe insan hakları kurullarının telefonla, e-posta ile başvuruları kabul ettiği, bu başvuruların Başbakanlık İletişim Merkezi'nde (BİMER) kaydının tutulduğu ve başvuru numarasıyla internet üzerinden sorgulamasının yapılabildiği dikkate alınarak, burada da nasıl nereye başvuracağını bilmemenin bürokratik süreci sorun olarak görmeye yol açtığı düşünülebilir.

BİMER'in tuttuğu başvuru kayıtlarının kişi ismi saklı tutulacak biçimde, vatandaşlar tarafından sorgulanabilir, rapor alınabilir hale getirilmesi, özürlü kişilerin ve örgütlerinin

de ayrımcılıkla ilgili sorunlar ve çözüm yolları konusunda farkındalığını artıracak, bu süreçleri takip etmelerini kolaylaştıracaktır.

2. Derneklerin en sık başvuru adres olması, başvuru yapacağı yeri ve kurumsal işleyişi bilmeme sorununun, ancak özürllü kişilerin ilişki içinde oldukları dernekler ile ilgili kamu kurumlarının işbirliği yapmasıyla çözülebileceğini düşündürmektedir. Özürllü kişilere destek sağlayabilmek üzere dernek elemanlarına ayrımcılığa karşı hak arama yolları eğitimi verilmesi, bu eğitimin il ve ilçe insan hakları kurulları ile ilişki içinde örgütlenmesi, böylece bu örgütler arasındaki iletişimin güçlendirilmesi uygun bir çözüm olarak görülmektedir.
3. Ayrıca, kolluk gücüne ve yargı çalışanlarına buna mukabil farkındalık eğitimi verilmesi gereklidir.
4. Ayrıca, birçok özürllü derneğin üye olabildiği bir portal üzerinden erişime açılacak bir ayrımcılıkla mücadele veritabanı oluşturularak, tek tek ayrımcılık vakalarına karşı başvuru yolları ve alınan sonuçlarla ilgili tecrübelerin ortak kullanıma açılmasının sağlanması, ayrımcılıkla mücadele bilgisinin yaygınlaşmasında etkili olabilecek bir yol olarak değerlendirilmelidir. Böyle bir veritabanında, derneklere gelen her bir vaka için, vakanın gerçekleştiği yer, kurum, konu vb detayları ile iletildiği dernek, yapılan başvurular ve alınan sonuçlar gerekli yerlerde tarih de belirtilerek işlenebilir. Bu yapının etkililiğini daha geliştirecek bir ileri adım, özürllülere yönelik faaliyette bulunan derneklerin katıldığı bir Özürllülere Karşı Ayrımcılıkla Mücadele Grubunun veya platformunun kurulması olabilir; insan haklarının korunması alanında görevli kamu makamları (özellikle Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı) ve Özürllüler İdaresi Başkanlığı bu konuda teşvik edici, yordam bilgisi sağlayıcı ve eğitici roller üstlenebilir. Bu yapı, ayrımcılıkla mücadele veritabanında toplanan verileri yorumlayarak, hem kamuoyunun, hem de başta TBMM olmak üzere insan haklarının korunması ve ayrımcılıkla mücadele ile görevli kamu makamlarının bilgisine periyodik raporlar halinde sunabilir. Bu tür raporlama, farkındalığın yükseltilmesi bakımından olduğu kadar, sorunların çözümünde başvurulabilecek somut ve güncel verilerin, ilgililerin kullanımına sunulması bakımından da işlevsel olabilir.

KAYNAKÇA

- Abu Habib, Lina (1995), "Women and Disability, Don't Mix!: Double Discrimination and Disabled Women's Rights", *Gender and Development*, 3(2): 49-53.
- Allen, Daniel (2008), "Criminal injustice", *Learning Disability Practice*, vol.11, no.10. 2008.
- Antonak, R. F. ve Livneh, H. (2000). "Measurement of attitudes towards persons with disabilities". *Disability & Rehabilitation*, 22 (5), 211-224.
- Ataman, Hakan ve Vural, Hasan Sayim (2007), *Ayrımcılığa Karşı Uluslararası İnsan Hakları Mevzuatı*, İnsan Hakları Gündemi Derneği Yayını, Ankara.
- Bachman, Sara S.; Vedrani, Drainoni; Mari-Lynn, Mark; Tobias, Carol ve Maisels, Lisa (2006), "Provider Perceptions of Their Capacity to Offer Accessible Health Care for People With Disabilities", *Journal of Disability Policy Studies*, 2006; 17; 133.
- Barış, Mehmet Emin ve Aysel Uslu (2009), "Accessibility for the disabled people to the built environment in Ankara, Turkey" *African Journal of Agricultural Research* 4 (9), s. 801-814.
- Barnartt, Sharon N.; Katherine D. Seelman; Gracer, Bonnie (1990). "Policy Issues in Communications Accessibility", *Journal of Disability Policy Studies*, (1) s.47-63.
- Barnes, Colin (1998), "The Social Model of Disability: A Sociological Phenomenon Ignored by Sociologists?", *The Disability Reader: Social Science Perspectives*, Tom Shakspeare (der.), Continuum International Publishing Group, London.
- Barnes, Colin; Mercer, Geof; Shakespeare, Tom (1999), *Exploring Disability: A Sociological Introduction*, Polity Press, Cambridge.
- Baron, R. A. & Byrne, D. (2000), *Social Psychology*, 9th baskı, Allyn & Bacon, Boston.
- Basow, S. A. (1992), *Gender stereotypes and roles*, Pacific Groves CA: Brooks/Cole.
- Başbakanlık İnsan Hakları Başkanlığı, *İnsan Hakları Bülteni: İnsan Hakları İhlal İddiası Başvurularına İlişkin Sayısal Veriler*, Ağustos 2010, Sayı: 2010/3 , <http://www.ihb.gov.tr/dosyagoster.ashx?id=142> (erişim tarihi: 07.09.2009).
- Batu, Sema; Kırcaali İftar, Gönül; Uzuner, Yıldız (2004), "Özel Gereksinimli Öğrencilerin Kaynaştırıldığı bir Kız Meslek Lisesindeki Öğretmenlerin Kaynaştırmaya İlişkin Görüş ve Önerileri", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5(2): 33-50.
- Baybora, Dilek (2006), "Çalışma Hayatında Özürllülere Karşı Ayrımcılık", *Sosyal Siyaset Konferansları*, 51. Kitap, İstanbul.
- Bedini, L. A. (2000), "Just sit down so we can talk: Perceived stigma and community recreation pursuits of people with disabilities", *Therapeutic Recreation Journal*, First Quarter.
- Beresford, Peter (1996), "Poverty and Disabled People: Challenging Dominant Debates and Policies", *Disability and Society*, 11(4): 553-567.
- Bodur, Said ve Duduran, Yasemin (2009), "Konya'da engelli çocukların sağlık hizmetlerinden yararlanma ve beklenti durumu", *Genel Tıp Dergisi*, 19(4): 169-175.
- Bowman, J. T. (1987). "Attitudes toward disabled persons: Social distance and work competence", *Journal of Rehabilitation*, January/February/March, 41-44.
- Brody, Simeon (2006), "Legal threat to government over discrimination by health services" *Community Care*; 9.14, no. 1640, s.6.
- Bunch, G. ; Valeo, A. (2004), "Student Attitudes Toward Pers with Disabilities in Inclusive and Special Education Schools", *Disability and Society*, 19 (1): 61-76.
- Burcu, Esra (2002), "Üniversitede Okuyan Özürllü Öğrencilerin Sorunları: Hacettepe Beytepe Kampusü Öğrencileri Örneği", *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 19(1): 83-103.

- Burcu, Esra (2007), *Türkiye’de Özürllü Birey Olma, Temel Sosyolojik Özellikleri ve Sorunları Üzerine Bir Araştırma*, Hacettepe Üniversitesi Yayınları, Ankara.
- Burns, R. C. ve Graefe, A. R. (2007), “Constraints to outdoor recreation: Exploring the effects of disabilities on perception and participation”, *Journal of Leisure Research*, 39, 1, 156-181.
- Coco-Ripp, J. A. (2005), “Including people who are deaf in recreation”, *Parks & Recreation*, February, 26-31.
- Colella, Adrienne; Varma, Arup (1999), “Disability-Job Fit Stereotypes and the Evolution of Persons with Disabilities at Work”, *Journal of Occupational Rehabilitation*, 9(2): 79–95.
- Crudden, A; Sansing, W; Butler, S. (2005), “Overcoming Barriers to Employment: Strategies of Rehabilitation Providers”, *Journal of Visual Impairment and Blindness*, Vol. 99, No. 6.
- Çakmak, Naci Münci (2006), *Türk Kamu Hukuku Açısından Engellilerin Hukuki Statüsü*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku (İdare Hukuku) Anabilim Dalı *Doktora Tezi* Ankara.
- Dalbay, R. Saim, (2009), *Özürllü Yakınlarının Özürllülere Yönelik Sosyal Politikalara İlişkin Bilgi, Beklenti ve Memnuniyet Dereceleri (Isparta Örneği)*, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyoloji Anabilim Dalı, Isparta.
- Darcy, S. ve Daruwalla, P. S. (1999), “The trouble with travel: People with disabilities and tourism”, *Social Alternatives*, 18, 1, 41-46.
- Deal, Mark (2007), “Aversive Disabilism: Subtle Prejudice toward Disabled People”, *Disability & Society*, Vol. 22, No. 1.
- Deaux, K.; Dane, F. C. & Wrightsman, L. S. (1993), *Social psychology in the '90s*. 6. Baskı, Brooks/ Cole Publishing Company, California.
- Demir, Ahmet (2007), *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesinde ve Türk Hukukunda Ayrımcılık Yasağı*, *Yüksek Lisans Tezi*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, Konya.
- Devine, M. A. (2004). “Being a doer instead of a viewer: The role of inclusive contexts in determining social acceptance for people with disabilities”, *Journal of Leisure Research*, 36, 2, 137-159.
- Disability Rights Commission for Scotland ve Capability Scotland (2004), *Hate Crime Against Disabled People in Scotland: A Survey Report*. Url: <http://www.leeds.ac.uk/disability-studies/archiveuk/DRC/Hate%20Crime%20report.pdf> (erişim tarihi: 3.9.2010).
- Discrimination is ‘routine’ in the criminal justice system, *Community Care*, 11.20.2008, Issue: 1748, s.9.
- Dobransky, Kerry ve Hargittai, Eszter (yayımlanıyor). "The Disability Divide in Internet Access and Use", *Communication, Information and Society* dergisinde yayınlanacak makale. Url: http://digitalinclusion.typepad.com/digital_inclusion/Documentos/dobransky-hargittai-disabilitydivide.pdf (erişim tarihi: 3.9.2010).
- Dökmen, Zehra Y.; Kışlak, Şennur T. (2004), “Engelli Olan ve Olmayan Üniversite Öğrencilerinin Demografik ve Psikolojik Özellikleri ile Sorunlarının Karşılaştırılması”, *Kriz Dergisi*, 12(2): 33–47.
- Drainoni vd. (2006), “Cross-Disability Experiences of Barriers to Health-Care Access” *Journal of Disability Policy Studies*, Vol. 17, no. 2, s. 101-115.
- Ellis, Kathryn (2005), “Disability rights in practice: the relationship between human rights and social rights in contemporary social care”, *Disability & Society*, 20 (7), s.691–704.
- Eng, Thomas R. vd. (1998), "Access to Health Information and Support: A Public Highway or a Private Road?", *The Journal of the American Medical Association*, 280 (15), 1371-1375.
- Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme*.
- Ericson, Kristine I. ve Perlman, Nitza B. (2001), “Knowledge of Terminology and Court Proceedings in Adults with Developmental Disabilities”, *Law and Human Behaviour*, vol.25, no.5 October.

- European Union Agency for Fundamental Rights, 2009, *EU-MIDIS European Union Minorities and Discrimination Survey Main Results Report*, http://fra.europa.eu/fraWebsite/attachments/eumidis_mainreport_conference-edition_en_.pdf , (erişim tarihi: 06.09.2010).
- Fink, Josef; Alfred Kobsa ve Andreas Nill (1998), "Adaptable and Adaptive Information Provision for All Users, Including Disabled and Elderly People", *New Review of Hypermedia and Multimedia*, (4) s.163-188.
- Foster, Deborah (2007), "Legal obligation or personal lottery?: Employee experiences of disability and the negotiation of adjustments in the public sector workplace", *Work Employment Society*; 21; 67.
- Fowles, Tony ve Wilson, David (2009), "Penal Policy File No.121 April-May 2009", *The Howard Journal*, vol. 48, no.4, September, s.414.
- Glyn Jones ve Talbot, Jenny (2010), "Editorial No One Knows: The bewildering passage of offenders with learning disability and learning difficulty through the criminal justice system", *Criminal Behaviour and Mental Health*, 20: 1-7.
- Goode, Jackie (2007), " 'Managing' Disability: Early Experiences of University Students with Disabilities", *Disability and Society*, 22(1): 35-48.
- Phyllis A., Gordon, P. A., Chiriboga Tantillo, J., Feldman, D. & Kristin Perrone, K. (2004). "Attitudes regarding interpersonal relationships with persons with mental illness and mental retardation" *Journal of Rehabilitation*, 70 (1), 50-56.
- Gözün, Özlem; Yıkılmış, Ahmet (2004), "Öğretmen Adaylarının Kaynaştırma Konusunda Bilgilendirilmelerinin Kaynaştırmaya Yönelik Tutumların Değişimindeki Etkililiği", *Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi Özel Eğitim Dergisi*, 5 (2): 65-77.
- Greater needs, limited Access, *Bull World Health Organ*, (2009); 87: 252-253.
- Greifinger, Robert B. (2006), "Disabled Prisoners and 'Reasonable Accomodation'", *Criminal Justice Ethics*, Jan 1.
- Gül, İdil Işıl (2006), *Fiziksel Engellilerin Uluslararası Hukukta Korunması ve Uluslararası Standartların İç Hukuka Yansımaları*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü *Yayınlanmamış Doktora Tezi*, İstanbul.
- Gül, İdil Işıl (2008a), "Bir Hak Mücadelesi Alanı Olarak Engellilik ve Engellilerin Haklarına İlişkin Birleşmiş Milletler Sözleşmesi", *Öz-Veri* 5(2).
- Gül, İdil Işıl (2008b), "Engelliliğe Dayalı Ayrımcılık", *Birikim*, 229, s.45-52.
- Güler, Esmâ Kilimcioğlu (2005), *Tıbbi Ortamların ve İlişkilerin Engelli Kişilere Uygunluğunun Etik Yönden Değerlendirilmesi*, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Çukurova Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Deontoloji ve Tıp Tarihi Anabilim Dalı, Adana.
- Hana, William John; Rogovsky, Betsy (1991), "Women with Disabilities: Two Handicaps Plus", *Disability, Handicap and Society*, 6(1): 49-63.
- Harlan Hann (1996), "Antidiscrimination Laws and Social Research on Disability: The Minority Group Perspective", *Behavioral Science and the Law*, vol.14, 41-59.
- Harrington, James C. (1999), "Pencils Within Reach and a Walkman or Two : Making a Secret Ballot Available to Voters Who Are Blind or Have Other Disabilities", *Texas Forum on Civil Liberties & Civil Rights*, vol.4:87-104.
- Hendriks, Aart (2007), "UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities", *European Journal of Health Law*, Nov, Vol. 14 Issue 3, s. 273-298.
- Hogg, M. A. ve Vaughan, G. M. (2007), *Sosyal psikoloji*, (çev. İ. Yıldız ve A. Gelmez), Ütopya, Ankara.
- Holland, M. K. (1974), *Psychology: An introduction to human behavior*, D. L. Heath Company, Los Angeles.

- Holloway, Susan (2001), "The Experience of Higher Education from the Perspective of Disabled Students", *Disability and Society*, 16(4): 597–615.
- Hunt, Paul ve Mesquita, Judith, (2006), Mental Disabilities and the Human Right to the Highest Attainable Standard of Health¹", *Human Rights Quarterly*, 28.2, s. 332-356.
- Hunter, Caroline vd. (2007), *Disabled people's experiences of antisocial behaviour and harassment in social housing: a critical review*, Centre for Education Research and Social Inclusion. Url: <http://www.leeds.ac.uk/disability-studies/archiveuk/hodge/ASBO%20Final%20Report.pdf> (Erişim tarihi: 3.9.2010).
- Hwang, Karen; Johnston, Mark; Tulsy, David; Dyson-Hudson, Trevor ve Komaroff, Eugene (2009), *Journal of Disability Policy Studies*, 20; 28.
- Illingworth, Paul (2009), "A model for prison change: combating discrimination", *Ethnicity and Inequalities in Health and Social Care*, vol.2, Issue 3 October.
- Imrie, Rob ve Kumar, Marion (1998). "Focusing on Disability and Access in the Built Environment" *Disability & Society*, 13(3), s. 357 – 374.
- International Disability Rights Monitor (2007), *IDRM Regional Report of Europe*.
- İlter, Erem (2007), "İnsan Hakları Açısından Özürlü Kişilerin Hakları Sözleşmesine Genel Bir Bakış", *Öz-Veri* 4(1): 965-978.
- Jusuf, Sibel (2007), Özel Gereksinimli Bireye Sahip Ailelerin Yasalarla Belirlenen Haklara Yönelik Bilgi ve Önem Düzeyine İlişkin Görüşlerinin İncelenmesi, *Yüksek Lisans Tezi*, Ankara Üniversitesi.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (2008), *Günümüzde insan ve insanlar: Sosyal psikolojiye giriş*, 11. basım. Evrim Yayınevi, İstanbul.
- Kanter, Arlene S. (2007), "The Promise and Challenge of the United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities", *Syracuse Journal of International Law and Commerce* (34) s.287.
- Karasar, N. (1984), *Bilimsel Araştırma Yöntemi-Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, Hacettepe-Taş Kitapçılık Ltd.Şti., Ankara.
- Kayess, Rosemary and Phillip French (2008), "Out of Darkness into Light? Introducing the Convention on the rights of Persons with Disabilities", *Human Rights Law Review*, (8)1.
- Kayess, Rosemary ve Phillip, French (2007), "The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: New Era or False Dawn?", *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, (34), s.563.
- Kessell, John; Wingenbach, Gary J. ve Lawyer, David "Relationships between Special Education Confidence, Knowledge, and Selected Demographics for Agricultural Education Student Teachers", *Journal of Agricultural Education*, 2009, v50, n2 s.53-63.
- Kilbury, R. F.; Benschoff, J. J. & Rubin, S. E. (1992), "The interaction of legislation, public attitudes and Access to opportunities for persons with disabilities", *Journal of Rehabilitation*, Oct/Nov/Dec, 6-9.
- Kitchin, Rob; Shirlow, Peter; Shuttleworth, Ian (1998), "On the Margins: Disabled People' s Experience of Employment in Donegal, West Ireland", *Disability & Society*, Vol. 13, No. 5.
- Kurt, Mehmet (2006), Türkiye'de Ceza İnfaz Kurumlarının Sorunları, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Kamu Hukuku Anabilim Dalı, *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Ankara.
- Kurz, Ingrid ve Mikulasek, Brigitta (2004), "Television as a Source of Information for the Deaf and Hearing Impaired: Captions and Sign Language on Austrian TV", *Meta : journal des traducteurs / Meta: Translators' Journal*, 49 (1), s. 81-88.
- Lawson, Anna (2007), "The United Nations Convention on the Rights of Persons with Disabilities: New Era or False Dawn?", *Syracuse Journal of International Law and Commerce*, (34).
- Lawson, Anna (2008), "People with Disabilities Impairments or Conditions, Reasonable Accommodation and the Convention on the Rights of Persons with Disabilities", *Law in Context* (26).

- Lieberman, L. ve Stuart, M. (2002), Self-determined recreational and leisure choices of individuals with deaf-blindness. *Journal of Visual Impairment & Blindness*, October, 724-735.
- Marks the Spot, *Learning Disability Today*, July 2009.
- McCormick, B. (2000), People with disabilities: National survey of recreation and the environment. Bloomington, IN: National Center on Accessibility, Indiana University-Bloomington. www.ncaonline.org (erişim tarihi: 29.06.2010).
- Mégret, Frédéric (2008), "The Disabilities Convention: Towards a Holistic Concept of Rights", *The International Journal of Human Rights*, 12(2), s. 261-278.
- Moore, Nick (2000), *The Information Needs of Visually Impaired People: A review of research for the RNIB*, 2000, Acumen. Url: <http://www.leeds.ac.uk/disability-studies/archiveuk/moore%20nick/rnib%20report.pdf> (erişim tarihi: 3.9.2010).
- N.O.D./Harris Survey (2000). Key findings: 2000 N.O.D./Harris Survey of American with disabilities. <http://www.nod.org/index.cfm?fuseaction=Feature.showFeature&FeatureID=862>
- New Zealand Office for Disability Issues (2006), *Going Beyond Compliance: Survey Report*. Url: <http://www.odi.govt.nz/resources/publications/going-beyond-compliance/index.html> (erişim tarihi: 3.9.2010).
- O'Connor, Neil (2004), "Down with discrimination", *Nursing Older People*, October vol.16, no.7.
- O'Hara, Brett (2004), "Twice Penalized: Employment Discrimination against Women with Disabilities", *Journal of Disability Policy Studies*, vol. 15, No. 1.
- Oliver, Michael (1999), *The Politics of Disablement: A Sociological Approach*, St. Martin's Press, New York.
- Oliver, Mike (1983), "The politics of disability", Disability Alliance yıllık genel toplantısında sunulmuş tebliğ, 15 Nisan 1983. <http://www.leeds.ac.uk/disability-studies/archiveuk/Oliver/dis%20alliance.pdf> (erişim tarihi:3.9.2010).
- Oran, Bayram (2007), Engellilerin Siyasi Yaşama Katılımı: Ankara Örneği, *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Hizmet Anabilim Dalı.
- Oyez, Oyez; Koenig, Heidi "The Americans with Disabilities Act: Who Isn't Covered?" *Public Administration Review*, vol. 58, No.6, s. 471-473.
- ÖSYM, www.osym.gov.tr.
- Parker, Camilla ve Clements, Luke (2008), "The UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities: a New Right to Independent Living", *European Human Rights Law Review*, s.508.
- Perlin, Michael L. ve Dlugacz, Henry A. (2009), "'It's Doom Alone That Counts': Can International Human Rights Law Be An Effective Source of Rights in Correctional Conditions Litigation?" *Behavioral Sciences and the Law*, 27: 675-694 Published online in Wiley InterScience (www.interscience.wiley.com) DOI: 10.1002/bsl.895
- Posalie, Boone ve Smith, Patricia (1981), "How Much Do Black Parents with Exceptional Children Really Know About P.L. 94-142 and It's Significance for Them: A Survey".
- Purdam, Kingsley; Afkhami, Reza; Olsen, Wendy; Thornton, Patricia (2008), "Disability in the UK: Measuring Equality", *Disability & Society*, Vol. 23, No. 1.
- Quinn, Gerard; Degener, Theresia vd. (2002), *Human Rights and Disability: The current use and future potential of United Nations human rights instruments in the context of disability*, OHCHR, Birleşmiş Milletler Yayını, New York ve Cenevre.
- Read, Jim ve Baker, Sue (1996), *Not Just Sticks & Stones: A Survey of the Stigma, Taboos and Discrimination Experienced by People with Mental Health Problems*, 1996, Mental Health Charity. Url: <http://www.leeds.ac.uk/disability-studies/archiveuk/MIND/MIND.pdf> (erişim tarihi: 3.9.2010).

- Redley, Marcus, (2008), "Citizens with learning disability and the right to vote" *Disability & Society*, vol. 23, no.4, June, 375-384.
- Sayce, Liz (2003), "Beyond Good Intentions: Making Anti-discrimination Strategies Work", *Disability & Society*, 18(5).
- Schrinder, Kay; Ochs, Lisa A.; Shields, Todd G. (1997), "The Last Suffrage Movement: Voting Rights for Persons with Cognitive and Emotional Disabilities", *The Journal of Federalism* 27:3 (Summer)75-96.
- Shakespeare, Tom (2010), "The Cruel Toll of Disability Hate Crime", *The Guardian*, 12.3.2010. Url: <http://www.guardian.co.uk/commentisfree/2010/mar/12/disability-hate-crime-david-askew> (erişim tarihi: 3.9.2010).
- Sheldon, Alison (2001), *Disabled people and communication systems in the twenty first century*, Leeds.
- Shier, Michael; Graham, John R.; Marion E. Jones, (2009), "Barriers to Employment as Experienced by Disabled People: A Qualitative Analysis in Calgary and Regina, Canada", *Disability & Society*, Vol. 24, No. 1.
- Snow, Tamsin (2006), "Damning report shows unequal care for people with disabilities", *Nursing Standard*, September 20, vol.21. no.2.
- Sowney, Margaret ve Barr, Owen (2004), "Equity of Acces to Health Care for People with Learning Disabilities: A concept analysis", *Journal of Learning Disabilities*, 8; 247-265.
- Stanley, Paul (2000), "Student with Disabilities in Higher Education: A Review of the Literature", *Collage Student Journal*, 34 (2).
- Stodolska, M. (2005), "Implications of conditioned attitude model of individual discriminatory behavior for discriminatory behavior for discrimination in leisure settings", *Leisure Sciences*, 27, 59-74.
- Sütlaş, Mustafa (2008), "Engelsiz bir Medya için Medya Engellilere Açılmalı", *Bianet Bağımsız Haber Portalı*, 14.10.2008. Url: <http://bianet.org/bianet/toplum/110192-engelsiz-bir-medya-icin-medya-engellilere-acilmali> (erişim tarihi: 3.9.2010).
- Swain John; French, Sally (2000), "Towards an Affirmation Model of Disability", *Disability & Society*, 15(4),. 569–582.
- T.C. Başbakanlık Özürllü İdaresi Başkanlığı (2005), *II. Özürllü Şurası: Yerel Yönetimler ve Özürllü*, Ankara.
- T.C. Başbakanlık Özürllü İdaresi Başkanlığı, (2005) *II. Özürllü Şurası, Yerel Yönetimler ve Özürllü, Komisyon Raporları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, 26–28 Eylül 2005, Ankara.
- Taub, Diane E.; McLorg, Penelope A.; Bartnick, April K. (2009), "Physical and Social Barriers to Social Relationships: Voices of Rural Disabled Women in the USA", *Disability & Society*, vol. 24, no. 2.
- Tilley, Christine M. (1998), "Health Care for Women with Physical Disabilities: Literature Review and Theory" *Sexuality and Disability*, vol. 16, no.2, 87-102.
- Tinklin, T. ; Hall, J. (1999), "Getting Round Obstacles: Disabled Students' Experiences in Higher Education in Scotland", *Studies in Higher Education*, vol. 24.
- Treloar, Linda L. (1999), "People with Disabilities – the Same, but Different: Impliactions for Health Care Practice", *J. Transcult Nurs*, 10; 358-364.
- Trenberth, L. (2005), "The role, nature and purpose of leisure and its contribution to individual development and well-being" *British Journal of Guidance & Counselling*, 33, 1, 1-6.
- Tufan, İsmail ve Arun, Özgür (2006), *Türkiye Özürllü Araştırması İkincil Analizi*, Ankara.
- Tufan, İsmail; Arun, Özgüt (2006), *Türkiye Özürllü Araştırması2002 İleri Analizi*, <http://www.ozida.org>.
- Turgut, Mehmet, "Sultanbeyli Ölçeğinde Özürllü ve Yoksulluk", http://www.ibb.gov.tr/sites/sdb/Documents/isom/ayin_makalesi.pdf (İstanbul Büyükşehir Belediyesi).

Türkiye Sakatlar Derneği, "Ayrımcılığın İzahı Olmaz", <http://www.tsd.org.tr/ayrimciligin-izahi-olmaz-6007>.

Valk, Lantman-de vd. (2007), "Developing health indicators for people with intellectual disabilities. The method of Pomona project", *Journal of Intellectual Disability Research*, vol. 51, part 6, s.427-434.

Wamala, S., Boström, G. & Nyqvist, K. (2007), "Perceived discrimination and psychological distress in Sweeden", *The British Journal of Psychiatry*, 190, 75-76.

Ward, Andrew; Baker, Paul M.A. ve Moon, Nathan W. (2009), "Ensuring the Enfranchisement of People With Disabilites", *Journal of Disability Policy Studies*; 20; 79-92.

Weber, Mark C. (2007), *Disability Harassment*, NYU Press, New York.

Wehbi, Samantha; El-Lahib, Y. (2007), "The Employment Situation of People with Disabilities in Lebanon: Challenges and Opportunities", *Disability & Society*, Vol. 22, No. 4.

Welham, Jason (2005), "The Impact of Information Technology on People with Disabilities", New Zealand Ministry of Economic Development Web Archive. Url: http://www.med.govt.nz/templates/MultipageDocumentTOC_16733.aspx# (erişim tarihi: 3.9.2010).

EK 1- FAKTÖR ANALİZİ SONUÇLARI

Tablo 1. İstihdam Ölçeğine Ait Faktör Analizi Sonuçları

Madde no	Faktör 1
32	.74
31	.69
34	.63
30	.62
33	.60
36	.58
29	.53
35	.49
Eigen değeri	3.04
Açıklanan varyans (%)	37.95

Tablo 2. Eğitim Ölçeğine Ait Faktör Analizi Sonuçları

Madde no	Faktör 1
43	.76
46	.72
45	.68
44	.66
42	.65
47	.59
48	.51
41	.48
40	.34
Eigen değeri	3.37
Açıklanan varyans (%)	37.38

Tablo 3. Sağlık Ölçeğine Ait Faktör Analizi Sonuçları

Madde no	Faktör 1
51	.80
50	.71
53	.64
52	.61
54	.50
Eigen değeri	2.19
Açıklanan varyans (%)	43.72

Tablo 4. Boş Zaman ve Dinlenme Faaliyetlerine Katılım Ölçeğine Ait Faktör Analizi Sonuçları

Madde no	Faktör 1
59	.77
60	.68
57	.66
58	.48
Eigen değeri	1.72
Açıklanan varyans (%)	42.96

Tablo 5. Bağımsız Yaşama ve Topluma Tam Katılım Ölçeğine Ait Faktör Analizi Sonuçları

Madde no	Faktör 1	Faktör 2
66	.86	
67	.74	
65	.63	.34
64	.52	.49
63		.63
62		.54
68		.41
Eigen değeri	2.02	1.25
Açıklanan varyans (%)	28.8	17.89

Tablo 6. Adalete Katılım Ölçeğine Ait Faktör Analizi Sonuçları

Madde no	Faktör 1
80	.76
81	.60
79	.47
Eigen değeri	1.15
Açıklanan varyans (%)	38.44

Tablo 7. Siyasete Katılım Ölçeğine Ait Faktör Analizi Sonuçları

Madde no	Faktör 1
73	.68
72	.48
74	.48
75	.37
Eigen değeri	1.04
Açıklanan varyans (%)	26.01

Tablo 8. Bilgiye Erişim Ölçeğine Ait Faktör Analizi Sonuçları

Madde no	Faktör 1
85	.83
84	.76
86	.75
83	.64
Eigen değeri	2.23
Açıklanan varyans (%)	55.70

Ek-2 ARAŞTIRMADA ANKETÖR OLARAK GÖREV YAPANLAR

1	ÖZDEN SÖNMEZ	34	GÖKSUN BAYRAKTAR
2	AYŞE MEMİŞ	35	EBRU DALGAKIRAN
3	BİLGE SÜRÜN	36	SEMA DEDE
4	CEREN SEDEF	37	LEVENT SAYIN
5	CEYDA ERDEN	38	ADİL ÇAMUR
6	DENİZ ALİOĞLU	39	MEHMET FİKRET DÖNMEZ
7	EZGİ AYYILDIZ	40	ERHAN ÇETİN
8	LEVENT COŞKUN	41	FERHAT İSPİROĞLU
9	ÖZDEN SÖNMEZ	42	GÜLFERAH BOZKAYA
10	SEDA ÖZCAN	43	SEVİM GÖK
11	ÖZGÜR YILDIZ	44	SEYHAN BOYNUEĞRİ
12	EBRU SAADET ERTEM	45	SİBEL GÖK
13	SERPİL GÜNGÖRMEZ	46	NUR AYŞE BAYKAN
14	MEHMET ALİ BAŞ	47	MURAT COŞKUNER
15	ONUR DURUKAL	48	MAKBULE ŞİRİNER ÖNVER
16	EZGİ ÖZTÜRK	49	SERKAN CURA
17	SERHAT ÖZGÖKÇELER	50	TARIK CAN
18	BERNA AYDIN	51	GONCA GÜNGÖR
19	A.YILMAZ AKBULUT	52	ELİF KARATEPE
20	HİLAL YILDIRIR KESER	53	OSMAN GEYİK
21	TANJU ÇOLAKOĞLU	54	EFE YAMAKOĞLU
22	EBRU KANYILMAZ POLAT	55	İLKNUR UNCUOĞLU
23	MURAT ŞAHİN	56	ARDA YÜCEYILMAZ
24	MEHMET SİNAY	57	FATMA YONCA
25	SAVAŞ AKTUR	58	BENAZİR SIRMASAÇ
26	ZÜBEYİR YILDIRIM	59	NURSEL AKSU
27	AYŞENUR MERCAN	60	TEKİN AVANER
28	FERDA NAKİBOĞLU	61	MEHMET MATARACI
29	GÜLDEM KERİMOĞLU	62	YUSUF ÇUHACI
30	ÖMER YILMAZ	63	CEREN BARAN
31	ÖZGE ARPACIOĞLU	64	BESTE BAL
32	SEVİL DURUGÖL	65	FATİH YÜKSEL
33	HÜLYA ŞAHİN		COMMUNICATION WITH THE POLLSTERS: ZÜLFÜYE GÜRÜNLÜ

EK-3 ANKETLERİN GERÇEKLEŞTİRİLDİĞİ İL, İLÇE VE DERNEKLERİN LİSTESİ

İL	İLÇE	DERNEK ADI
Aydın	Nazilli	NAZİLLİ ORTOPEDİK VE SPASTİK ENGELLİLER DERNEĞİ
Aydın	Didim	DİDİM VE YÖRESİ ENGELLİLER DERNEĞİ
Aydın	Kuşadası	KUŞADASI ÖZÜRLÜLER KORUMA DERNEĞİ
Aydın	Umurlu	UMURLU ENGELLİLER VE REHABİLİTASYON DERNEĞİ
Aydın	Çine	ÇİNE ENGELLİLER KÜLTÜR VE DAYANIŞMA DERNEĞİ
Aydın	Koçarlı	KOÇARLI ÖZÜRLÜ HAKLARI VE ÖZÜRLÜLERİ DESTEKLEME DERNEĞİ
Zonguldak	Gökçebey	GÖKÇEBEY BEDENSEL ÖZÜRLÜLER YARDIMLAŞMA VE KORUMA DERNEĞİ
Zonguldak	Ereğli	KARADENİZ EREĞLİ FİZİKSEL ENGELLİLER DERNEĞİ
Sakarya	Hendek	HENDEK TÜM ENGELLİLER DERNEĞİ
Sakarya	Geyve	GEYVE ENGELLİLER KÜLTÜR DAYANIŞMA VE YARDIMLAŞMA DERNEĞİ
Sakarya	Adapazarı	ALTI NOKTA KÖRLER DERNEĞİ
Sakarya	Serdivan	SERDİVAN ENGELLİLER DERNEĞİ
Sakarya	Arifiye	ARİFİYE ENGELLİLERİ VE AİLELERİ YARDIMLAŞMA DERNEĞİ
Muğla	Merkez	MUĞLA ENGELLİLER DERNEĞİ MİLAS ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUKLARI KORUMA OKULLARI YAPTIRMA VE YAŞATMA DERNEĞİ
Muğla	Milas	
Muğla	Ortaca	ORTACA ZİHİNSEL ÖZÜRLÜ ÇOCUKLARI KORUMA VE YAŞATMA DERNEĞİ ZİHİNSEL ÖZÜRLÜ EĞİTİLEBİLİR VE ÖĞRETİLEBİLİR ÇOCUKLARI KORUMA VE EĞİTİMLERİNİ SAĞLAMA DERNEĞİ
Muğla	Marmaris	
Muğla	Bodrum	BODRUM ENGELLİLER DERNEĞİ
Muğla	Fethiye	FETHİYE ZİHİNSEL ÖZÜRLÜLER DERNEĞİ
Manisa	Alaşehir	ALAŞEHİR ÖZÜRLÜLER DERNEĞİ
Manisa	Turgutlu	TURGUTLU BEDENSEL ENGELLİLER DERNEĞİ
Manisa	Kula	ORTAPETİK SPASTİK VE ÖZÜRLÜ ÇOCUKLARI KORUMA VE YARDIM DERNEĞİ
Manisa	Salihli	ENGELLİ AİLELERİ EĞİTİM, KÜLTÜR VE DAYANIŞMA DERNEĞİ (ENAD)SALİHLİ ŞUBESİ
Manisa	Merkez	MANİSA BEDENSEL ENGELLİLER DERNEĞİ
Manisa	Merkez	MANİSA ZİHİNSEL ENGELLİLERİ KORUMA DERNEĞİ
Manisa	Soma	SOMA SPASTİK ÇOCUKLAR DERNEĞİ
Adana	Tufanbeyli	TUFANBEYLİ İLÇESİ ENGELLİLER VE ÖZÜRLÜLER DERNEĞİ
Adana	Yüreğir	ÇUKUROVA İŞİTME VE KONUŞMA ENGELLİLER DERNEĞİ
Adana	Seyhan	ENGELLİ BİREYLERE İŞ VE MESLEK EDİNDİRME DERNEĞİ
Adana	Seyhan	KAMUDA ÇALIŞAN ENGELLİLER DAYANIŞMA VE YARDIMLAŞMA DERNEĞİ
Adana	Seyhan	GÖRMEYENLER KÜLTÜR VE BİRLEŞME DERNEĞİ
Adana	Seyhan	KULAĞIM OLUR MUSUN İŞİTME ENGELLİLER VE AİLELERİ DERNEĞİ
Adana	Seyhan	GÖRME ÖZÜRLÜLERİ KALKINDIRMA DERNEĞİ
Adana	Seyhan	ÇUKUROVA ÖZÜRLÜLER DERNEĞİ
Adana	Seyhan	ALTI NOKTA KÖRLER DERNEĞİ
Ankara	Çankaya	GÖRMEYENLER KÜLTÜR VE BİRLEŞME DERNEĞİ
Ankara	Ulus	KAMU YARARINA ÇALIŞAN GÖRMEYENLERİ KORUMA DERNEĞİ
Ankara	Ulus	TÜRKİYE KÖRLER TOPLUM DERNEĞİ
Ankara	Çankaya	KAMUDA ÇALIŞAN ENGELLİLER DAYANIŞMA VE YARDIMLAŞMA DERNEĞİ GENEL MERKEZİ
Ankara	Etimesgut	TÜM ENGELLİLER VE AİLELERİ YARDIMLAŞMA DERNEĞİ
Ankara	Sincan	SİNCAN ÖZÜRLÜ VE AİLELERİ DAYANIŞMA DERNEĞİ

Ankara	Sincan	GÖRMEYENLER KÜLTÜR VE BİRLEŞME DERNEĞİ
Ankara	Sincan	ÖZÜRLÜLER VE AİLELERİ SOSYAL YARDIMLAŞMA DAYANIŞMA EĞİTİM VE REHABİLİTASYON DERNEĞİ
Ankara	Kızılay	UYGAR GÖRME ENGELLİLERİ KORUMA DERNEĞİ
Ankara	Altındağ	ANADOLU TÜM ENGELLİLER KÜLTÜR VE DAYANIŞMA DERNEĞİ
Ankara	Elmadağ	ELMADAĞ ÖZÜRLÜLER DERNEĞİ
Ankara	Kızılcahamam	ENGELLİ AİLELERİ EĞİTİM KÜLTÜR VE DAYANIŞMA DERNEĞİ
Ankara	Şerefli köçhisar	ÖZBİR ÖZÜRLÜLER KÜLTÜR VE DAYANIŞMA DERNEĞİ
Ankara	Çankaya	ENAD-ENGELLİ AİLLERİ EĞİTİM KÜLTÜR VE DAYANIŞMA DERNEĞİ
Ankara	Çankaya	EVRENSEL GÖRME ÖZÜRLÜLER DERNEĞİ
Ankara	Çankaya	ÖZÜRLÜLER KÜLTÜR VE DAYANIŞMA DERNEĞİ
Ankara	Çankaya	AKİF GÖRME ENGELLİLER DERNEĞİ
Ankara	Çankaya	ANADOLU ENGELLİLER BİRLİĞİ DERNEĞİ
Ankara	Çankaya	ANKARA İŞİTME ENGELLİLER DERNEĞİ
Ankara	Çankaya	ANKARA OTİSTİK BİREYLER DERNEĞİ
Ankara	Çankaya	ORTADOĞU İŞİTME ENGELLİLER EĞİTİM DERNEĞİ
Ankara	Çankaya	BAŞKENT İŞİTME ENGELLİLER GENÇLİK VE SPOR EĞİTİM DERNEĞİ
Ankara	Keçiören	ALTINPARK ENGELLİ EĞİTİM VE AİLELERİ DAYANIŞMA DERNEĞİ
Ankara	Yenimahalle	GÖRME ÖZÜRLÜLER EVRENSEL HUKUKÇULAR DERNEĞİ
Ankara	Çankaya	ALTI NOKTA KÖRLER DERNEĞİ GENEL MERKEZİ
Kahramanmaraş	Merkez	ENGELLİLER DERNEĞİ GENEL MERKEZİ
Kahramanmaraş	Pazarcık	PAZARCIK ENGELLİLER KÜLTÜR VE DAYANIŞMA DERNEĞİ
Şanlıurfa	Merkez	ŞANLI URFA BEDENSEL ENGELLİLER DERNEĞİ
Şanlıurfa	Siverek	BEDENSEL ENGELLİLER DERNEĞİ SİVEREK ŞUBESİ
Şanlıurfa	Ceylanpınar	BEDENSEL ENGELLİLER DERNEĞİ CEYLANPINAR ŞUBESİ
Şanlıurfa	Merkez	ŞANLIURFA ORTOPEDİK ENGELLİLER DERNEĞİ
Ankara	Çankaya	GÖRMEYENLER KÜLTÜR VE DAYANIŞMA DERNEĞİ
Balıkesir	Ayvalık/Altınova	BİRLİK ORTOPEDİK ENGELLİLER DERNEĞİ
Balıkesir	Edremit	EDREMIT KÖRFEZİ BEDENSEL ENGELLİLER EĞİTİM VE REHABİLİTASYON DERNEĞİ
Balıkesir	Ayvalık	ZİHİNSEL ÖZÜRLÜLERİ KORUMA VE EĞİTİM DERNEĞİ
Balıkesir	Merkez	ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUKLARI KORUMA DERNEĞİ
Balıkesir	Ayvalık	AYVALIK İŞİTME ENGELLİLER DERNEĞİ
Gaziantep	Şahinbey	ALTI NOKTA KÖRLER DERNEĞİ
Gaziantep	Şahinbey	GAZİANTEP BEDENSEL ENGELLİLER SPOR KULÜBÜ DERNEĞİ
Gaziantep	Şahinbey	TÜRKİYE GÖRME ENGELLİLER DERNEĞİ
Gaziantep	Şahinbey	BEYAZ BASTON GÖRMEYENLER DERNEĞİ
Kocaeli	İzmit	ALTI NOKTA KÖRLER DERNEĞİ
Kocaeli	İzmit	GÖRSEM (GÖRME ENGELLİLER DAYANIŞMA DERNEĞİ) KOCAELİ ŞUBESİ
Kocaeli	İzmit	İZMİT ZİHİNSEL ENGELLİLER BECERİ GELİŞTİRME DERNEĞİ
Kocaeli	Gebze	GEBZE ENGELLİLER DERNEĞİ
Kocaeli	Gölcük	GÖLCÜK ENGELLİLERLE DAYANIŞMA VE YARDIMLAŞMA DERNEĞİ
Kocaeli	İzmit	KOCAELİ SPASTİK ÇOCUKLAR DERNEĞİ
Kocaeli	Merkez	ALTI NOKTA KÖRLER DERNEĞİ
Kocaeli	Merkez	ÇAĞDAŞ ENGELLİLER DERNEĞİ
Eskişehir	Merkez	GÖRSEM (GÖRME ENGELLİLER DAYANIŞMA DERNEĞİ) ESKİŞEHİR ŞUBESİ
Diyarbakır	Merkez	SURKENT İŞİTME ENGELLİLER DERNEĞİ

Diyarbakır	Bismil	BİSMİL BEDENSEL ENGELLİLER DERNEĞİ
Diyarbakır	Yenişehir	BEDENSEL ENGELLİLER DERNEĞİ-DİYARBAKIR ŞUBESİ
Diyarbakır	Yenişehir	DİYARBAKIR BEDENSEL ENGELLİLER DERNEĞİ
Diyarbakır	Merkez	DİYARBAKIR BEDENSEL ENGELLİLER DERNEĞİ
Bursa	Osmangazi	SPASTİK ENGELLİ REHABİLİTASYON DERNEĞİ
Bursa	Gemlik	BURSA ZİHİNSEL ENGELLİ ÇOCUKLARI KORUMA DERNEĞİ
Bursa	Osmangazi	BURSA OTİSTİK ÇOCUKLAR EĞİTİM VE DAYANIŞMA DERNEĞİ
Bursa	Osmangazi	DUYUM İŞİTME ENGELLİLER EĞİTİM VE KÜLTÜR DERNEĞİ
Bursa	Osmangazi	ZİHİNSEL VE RUHSAL ENGELLİLER EĞİTİM KÜLTÜR YARDIMLAŞMA VE D
Bursa	Osmangazi	DR. AYTEN BOZKAYA SPASTİK ÇOCUKLAR DERNEĞİ
Bursa	İnegöl	İNEGÖL ENGELLİLER DERNEĞİ
Bursa	Kestel	KESTEL ENGELLİLER DERNEĞİ
Bursa	Yenişehir	YENİŞEHİR ZİHİNSEL VE BEDENSEL ENGELLİLER DERNEĞİ
Bursa	Mustafa Kemal Paşa	ENGELLİLER DERNEĞİ
Bursa	Karacabey	FİZİKSEL ENGELLİLER EĞİTİM VE DAYANIŞMA DERNEĞİ
Samsun	Merkez	TÜRKİYE SAKATLAR DERNEĞİ SAMSUN ŞUBESİ
Samsun	Çarşamba	ÇARŞAMBA BEDENSEL ENGELLİLER DERNEĞİ
Samsun	Bafra	BAFRA ORTOPEDİK ÖZÜRLÜLER DERNEĞİ GENEL MERKEZİ
Kayseri	Melikgazi	ENGELLİLER VE AİLELERİ DERNEĞİ GENEL MERKEZİ
Kayseri	Kocasinan	ZİHİNSEL ENGELLİLERİN EĞİTİMİ REHABİLİTASYONU VE İSTİHDAMI DERNEĞİ
Kayseri	Develi	DEVELİ ENGELLİLER DERNEĞİ
Kayseri	Yahyalı	BEDENSEL VE ZİHİNSEL ENGELLİLER DERNEĞİ
Çanakkale	Merkez	BEDENSEL ENGELLİLER DERNEĞİ
Çanakkale	Merkez	TÜRKİYE GÖRME ENGELLİLER DERNEĞİ
Çanakkale	Gelibolu	GELİBOLU TÜM ÖZÜRLÜLER YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA DERNEĞİ
Çanakkale	Biga	BİGA ENGELLİLER DERNEĞİ
İstanbul	Mecidiyeköy	İŞİTME ENGELLİLER DERNEĞİ FEDERASYONU
İstanbul	Bakırköy	GÖRME ÖZÜRLÜLER DERNEĞİ
İstanbul	Bakırköy	BAKIRKÖY ZİHİNSEL ENGELLİLER DERNEĞİ
İstanbul	Bakırköy-Ataköy	İŞİTME ENGELLİLER VE AİLELERİ DERNEĞİ
İstanbul	Gaziosmanpaşa	GAZİOSMANPAŞA TÜM ENGELLİLER DERNEĞİ
İstanbul	Kasımpaşa	SEV-SAY ENGELLİLER DERNEĞİ
İstanbul	Şişli	PARILTI GÖRMEYEN ÇOCUKLARA DESTEK DERNEĞİ
İstanbul	Şişli	ALTI NOKTA KÖRLER DERNEĞİ İSTANBUL ŞUBASI
İstanbul	Şişli	BEDENSEL ENGELLİLER DERNEĞİ ŞİŞLİ ŞUBESİ
İstanbul	Şişli	ŞİŞLİ CAN ZİHİNSEL ÖZÜRLÜLER DERNEĞİ
İstanbul	Şişli	POZİTİF ÖZÜRLÜLER EĞİTİM DERNEĞİ
İstanbul	Esenler	ESENLER ORTOPEDİK ENGELLİLER DERNEĞİ
İstanbul	Ataşehir	GÖRMEZLERİ TOPLUMA KAZANDIRMA VE MÜZİSYENLER DERNEĞİ
İstanbul	Ataşehir	SEVGİ SELİ ENGELLİLER DERNEĞİ
İstanbul	Kadıköy	TÜRKİYE GÖRME ENGELLİLER DERNEĞİ
İstanbul	Pendik	PENDİK FİZİKSEL VE ZİHİNSEL ENGELLİLER YARDIMLAŞMA VE DAYANIŞMA DERNEĞİ
İstanbul	Kartal	GÖRME ÖZÜRLÜLER DERNEĞİ (GÖZDER)
İstanbul	Maltepe	BAHADIR ERDOĞDU ENGELLİLER REHABİLİTASYON MERKEZİ
İstanbul	Maltepe	MALTEPE BEDENSEL ENGELLİLERLE DAYANIŞMA DERNEĞİ

İstanbul	Mecidiyeköy	İSTANBUL TÜM ENGELLİLER DERNEĞİ
İstanbul	Ümraniye	ÜMRANIYE GÖRME ENGELLİLER EĞİTİM VE DESTEKLEME DERNEĞİ
İstanbul	Sancaktepe	SANCAKTEPE ENGELLİLER DERNEĞİ
Mersin	Tarsus	GÖRME ÖZÜRLÜLER BİRLEŞTİRME VE KALKINDIRMA DERNEĞİ TARSUS ŞUBESİ
Mersin	Akdeniz	TÜRKİYE GÖRME ENGELLİLER DERNEĞİ MERSİN ŞUBESİ
Mersin	Akdeniz	ENAD ENGELLİ AİLELERİ EĞİTİM KÜLTÜR VE DAYANIŞMA DERNEĞİ-MERSİN ŞUBESİ
Mersin	Akdeniz	GÖRME ÖZÜRLÜLERİ BİRLEŞTİRME VE KALKINDIRMA DERNEĞİ GENEL MERKEZİ
Mersin	Akdeniz	TÜM ENGELLİLER SPOR KLÜBÜ DERNEĞİ
Mersin	Erdemli	ERDEMLİ ENGELLİLER DERNEĞİ
İzmir	Konak	KAMU YARARINA ÇALIŞAN GÖRMEYENLERİ KORUMA DERNEĞİ GENEL MERKEZİ
İzmir	Konak	ANADOLU ENGELLİLER BİRLİĞİ DERNEĞİ
İzmir	Konak	BEDENSEL ENGELLİLER YAŞAM DERNEĞİ
İzmir	Konak	OTİSTİK ÇOCUKLARI KORUMA VE YÖNLENDİRME DERNEĞİ
İzmir	Konak	TÜRKİYE GÖRME ÖZÜRLÜLER KİTAPLIĞI DERNEĞİ
İzmir	Konak	ENGELLİ GENÇ VE KADINLARI DESTEKLEME VE EĞİTİM DERNEĞİ
İzmir	Konak	GÖRMEYENLER KÜLTÜR VE BİRLEŞME DERNEĞİ
İzmir	Konak	BEYAZ BASTON GÖRMEYENLER DERNEĞİ
İzmir	Konak	KAMU YARARINA ÇALIŞAN ÇAĞDAŞ GÖRMEYENLER DERNEĞİ
İzmir	Konak	ZİHİNSEL ENGELLİLERİ GELİŞTİRME VE KORUMA DERNEĞİ
İzmir	Konak	İZMİR GÖRMEYENLERİ KORUMA EĞİTİM VE YARDIMLAŞMA DERNEĞİ
İzmir	Ödemiş	ÖDEMiŞ ZİHİNSEL VE BEDENSEL ENGELLİLER YARDIM DERNEĞİ
İzmir	Narlidere	NARLİDERE ZİHİNSEL ÖZÜRLÜLERİ KORUMA VE DESTEKLEME DERNEĞİ
İzmir	Aliağa	ALİAĞA ENGELLİLER VE RAHABİLİTASYON DERNEĞİ
İzmir	Gaziemir	DÜNYA ENGELLİLER DERNEĞİ
İzmir	Bornova	ÇAĞDAŞ ÖZÜRLÜLER YAŞAM DERNEĞİ
İzmir	Kemalpaşa	ÇAĞDAŞ ÖZÜRLÜLER YAŞAM DERNEĞİ / KEMALPAŞA ŞUBESİ
İzmir	Dikili	DİKİLİ ENGELLİLER DAYANIŞMA DERNEĞİ
İzmir	Bergama	BERGAMA SPASTİK ENGELLİ ÇOCUKLAR VE ERİŞKİNLER DERNEĞİ
İzmir	Çiğli	TÜM ENGELLİLER İÇİN ENGELSİZ BİR DÜNYA DERNEĞİ
İzmir	Buca	BUCA ENGELLİLER DERNEĞİ
İzmir	Bornova	İLERİ OTİZM VE ENGELLİLER ARAŞTIRMALARI DERNEĞİ
İzmir	Tire	KÜÇÜK MENDERES ÖZÜRLÜLERİ GÜÇLENDİRME VE KORUMA DERNEĞİ
Antalya	Muratpaşa	BEDENSEL ENGELLİLER VE DAYANIŞMA DERNEĞİ
Antalya	Muratpaşa	ANTALYA İŞİTME ENGELLİLER DERNEĞİ
Antalya	Kepez	AKDENİZ İŞİTME ENGELLİLER DERNEĞİ
Van	Merkez	ZİHİNSEL ENGELLİLER YEŞEREN UMUTLAR DERNEĞİ
Van	Merkez	VAN İŞİTME ENGELLİLER VE AİLELERİ DERNEĞİ
Van	Merkez	ALTI NOKTA KÖRLER DERNEĞİ
Van	Merkez	BEDENSEL ENGELLİLER DERNEĞİ
Malatya	Merkez	TÜRKİYE BEYAZAY DERNEĞİ MALATYA ŞUBESİ
Malatya	Merkez	TÜRKİYE SAKATLAR DERNEĞİ MALATYA ŞUBESİ
Denizli	Merkez	DENİZLİ İŞİTME ENGELLİLER DERNEĞİ
Denizli	Merkez	İŞİTME ENGELLİ ÇOCUKLARI KORUMA EĞİTİM-ÖĞRETİM DESTEKLEME VE GELİŞTİRME DERNEĞİ
Denizli	Merkez	ÖZÜRLÜLERİ DESTEKLEME GELİŞTİRME VE KORUMA DERNEĞİ
Denizli	Merkez	BEDENSEL ENGELLİLER DERNEĞİ

Denizli	Çivril	ÇIVRİL ÖZÜRLÜLERİ YARDIMLAŞMA DAYANIŞMA DERNEĞİ
Kırıkkale	Merkez	KIRIKKALE GÖRME ENGELLİLER DERNEĞİ
Kırıkkale	Merkez	ALTI NOKTA KÖRLER DERNEĞİ KIRIKKALE ŞUBESİ
Konya	Meram	KONYA İŞİTME ENGELLİLER DERNEĞİ
Konya	Karatay	KAMU YARARINA GÖRMEYENLERİ KORUMA DERNEĞİ
Konya	Karatay	SPASTİK ENGELLİLER ARAŞTIRMA VE GELİŞTİRME DERNEĞİ
Konya	Selçuklu	ORTOPEDİK ÖZÜRLÜLER FEDERASYONU TÜRKİYE SAKATLAR DERNEĞİ KONYA ŞUBESİ

EK-4 ANKET FORMU

ÖZÜRLÜLÜĞE DAYALI AYRIMCILIĞIN ÖLÇÜLMESİ ARAŞTIRMASI ANKET FORMU

-A-

(ÖZÜRLÜNÜN KENDİSİNE UYGULANACAK)

İDARİ BÖLÜM

ANKET NE ZAMAN BAŞLADI

____:____
saat dakika

ANKET NE ZAMAN BİTTİ

____:____
saat dakika

ANKET GERÇEKLEŞTİRME TARİHİ

____/____
gün ay

DERNEKLE İLGİLİ BİLGİLER

(BU BİLGİLER GÖRÜŞME YAPILANLARDAN DEĞİL, DERNEK YETKİLİLERİNDEN ALINACAKTIR. BU KISIM, ANKETÖR TARAFINDAN DOLDURULACAKTIR)

1. Derneğin ismi :

2. Derneğin bulunduğu il :

3. Derneğin bulunduğu ilçe :

4. Hedef özürllü grubu (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

1. Zihinsel özürllü

2. Dil ve konuşma bozuklukları olan

3. İşitme özürllü

4. Görme özürllü

5. Ortopedik özürllü

6. Genel

7. Diğer (belirtiniz): _____

5. Dernekte sorumlu kişi :

6. Dernek iletişim bilgisi :
(telefon, e-mail)

7. Derneğin kuruluş yılı :

8. Derneğin üye sayısı :

A. KİŞİSEL-DEMOGRAFİK BİLGİLER

Aşağıda sizinle ilgili kişisel-demografik bilgilere ilişkin sorulara yer verilmiştir. Lütfen tüm soruları yanıtlayınız.

2. Cinsiyetiniz:

1. Erkek 2. Kadın

3. Yaşınız: _____ (DİKKAT! Anketi uygulayacağınız kişinin yaşı 18'in altında ise ankete devam etmeyiniz.)

4. Medeni durumunuz:

1. Bekar 3. Boşanmış
2. Evli 4. Eşi vefat etmiş

5. Yaşamınızın büyük bölümünü aşağıdaki yerleşim birimlerinin hangisinde geçirdiniz?

1. Köy 3. Şehir
2. Kasaba (Belde) 4. Büyükşehir

6. Ailenizin aylık toplam geliri ne kadardır?

1. 500 TL. den az 4. 2.001-3.000 TL
2. 500-1.000 TL. 5. 3.001-4.000 TL
3. 1.001-2.000 TL. 6. 4.001 TL ve üstü

7. Özürlüler için Sağlık Kurulu raporunuz varsa oranı ne kadardır?

1. Raporu yok. 4. %60 ile %79 arası
2. %20 ile %39 arası 5. %80 ve üzeri
3. %40 ile %59 arası

8. Sosyal güvenceniz var mı?

1. Evet 2. Hayır

9. Özürlünüzü nasıl tanımlarsınız? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

1. Zihinsel özürlü 4. Görme özürlü
2. Dil ve konuşma bozuklukları olan 5. Ortopedik özürlü
3. İşitme özürlü

10. Özürlünüz ne zaman ortaya çıktı?

1. Doğuştan 2. Sonradan (Yaş belirtiniz): _____ 3. Bilinmiyor

Aşağıdaki sorular, ayrımcılıkla ilgili görüşlerinizi ifade etmeniz için hazırlanmıştır. Doğru ya da yanlış cevap yoktur. Bu nedenle, herkes farklı cevaplar verebilir. Önemli olan sizin kendi görüşlerinizi samimi bir şekilde ifade etmenizdir.

Gerçekten nasıl hissediyorsanız onu en iyi tanımlayan yanıt seçeneğine (✓) işareti koyunuz.

Lütfen bütün ifadeleri cevaplayınız. İfadelere yanıt verirken lütfen başkalarına danışmayınız.

Bize ayırdığınız zaman ve katkılarınız için teşekkür ederiz.

B. AYRIMCILIK

Size ayrımcılıkla ilgili bazı sorular sormak istiyoruz. Ayrımcılık, bir grup insanın dil, din, cinsiyet ya da bedensel farklılıklarından dolayı diğer insanlarla eşit koşullar altında temel hak ve özgürlüklerini kullanmasını veya bunlardan yararlanmasını engelleyen her türlü ayırım, dışlama veya kısıtlama olarak tanımlanmaktadır.

Aşağıdaki iki soruda özürllülere yönelik ayrımcılıkla ilgili Türkiye'deki genel duruma ilişkin görüşünüz ve sizin kişisel deneyiminiz ayrı ayrı sorulmaktadır. Lütfen bu ayırımı dikkate alarak cevaplayınız.

11. Aşağıdaki nedenlere bağlı olarak GENELDE TÜRKİYE'DE ayrımcılık yaşanıp yaşanmadığını, eğer yaşandığını düşünüyorsanız, hangi sıklıkla ayrımcılık yaşandığını belirtiniz:

	Hiçbir zaman	Nadiren	Arasıra	Çoğu Zaman	Her zaman
1. Cinsiyete dayalı ayrımcılık	1	2	3	4	5
2. Cinsel yönelime dayalı ayrımcılık	1	2	3	4	5
3. Etnik kökene dayalı ayrımcılık	1	2	3	4	5
4. Dini inanca dayalı ayrımcılık	1	2	3	4	5
5. Özürllülüğe dayalı ayrımcılık	1	2	3	4	5

12. Aşağıdaki nedenlere bağlı olarak son bir yılda SİZİN ayrımcılığa uğrayıp uğramadığınızı, eğer uğradığınızı düşünüyorsanız, hangi sıklıkta ayrımcılığa uğradığınızı belirtiniz:

	Hiçbir zaman	Nadiren	Arasır a	Çoğu Zaman	Her zaman
1. Cinsiyete dayalı ayrımcılık	1	2	3	4	5
2. Cinsel yönelime dayalı ayrımcılık	1	2	3	4	5
3. Etnik kökene dayalı ayrımcılık	1	2	3	4	5
4. Dini inanca dayalı ayrımcılık	1	2	3	4	5
5. Özürlülüğe dayalı ayrımcılık	1	2	3	4	5

13. “Türkiye’de özürlü kişiler toplumun diğer üyeleri ile kıyaslandığında daha fazla ayrımcılığa uğramaktadır” ifadesine katılıp katılmadığınızı belirtiniz.

1. ☐ Hiç katılmıyorum	4. ☐ Katılıyorum
2. ☐ Katılmıyorum	5. ☐ Tamamen katılıyorum
3. ☐ Nötr	

14. On sene öncesiyle karşılaştırdığınızda Türkiye’de özürlülere yönelik ayrımcılığın değişip değişmediğini, eğer değiştiyse hangi yönde değiştiğini belirtiniz.

1. Çok arttı 2. Arttı 3. Değişmedi 4. Azaldı 5. Çok Azaldı

15. En fazla ayrımcılığa uğradığını düşündüğünüz üç özür grubunu seçiniz.

1. ☐ Zihinsel özürlü	5. ☐ Ortopedik özürlü
2. ☐ Dil ve konuşma bozuklukları olan	6. ☐ Süreğen hastalık
3. ☐ İşitme özürlü	7. ☐ Ruhsal ve duygusal hastalık
4. ☐ Görme özürlü	

C. MEVZUAT

16. Özürlülüğe dayalı ayrımcılığa ilişkin mevzuatı biliyor musunuz?

1. Evet 2. Hayır

17. Özürlülere yönelik ayrımcılık yapmanın Türk Ceza Kanunu kapsamında bir suç olduğunu biliyor musunuz?

1. Evet 2. Hayır

18. Özürlülerin ayrımcılığa uğradıklarında haklarını aramak için nereye başvurabileceğini biliyor musunuz?

1. Evet (Yanıtınız “evet” ise “Başvurabileceğiniz yerin ismini söyler misiniz?)

1. _____

2. _____

3. İsmi bilmiyor

2. Hayır

19. Özünlüden dolayı ayrımcılığa uğradığınızda destek ve danışmanlık alabileceğimiz yerleri biliyor musunuz?

1. Evet (Yanıtınız “evet” ise “Başvurabileceğiniz yerin ismini söyler misiniz?)

1. _____

2. _____

3. İsmi bilmiyor

2. Hayır

20. Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme hakkında bilginiz var mı?

1. Evet

2. Hayır (Cevabınız “hayır” ise 23. soruya geçiniz)

2008 yılında 5825 sayılı Kanun’la kabul edilmiş olan Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’ye göre ülkemizin aşağıdakileri taahhüt ettiğini biliyor musunuz?

21. Tüm özürllülerin diğer bireylerle eşit koşullar altında eğitim, sağlık, istihdam gibi alanlarda topluma tam katılımlarının sağlanması için gerekli tedbirleri etkin bir şekilde almayı

1. Evet

2. Hayır

22. Özürllüler aleyhinde ayrımcılık teşkil eden yasalar, düzenlemeler, gelenekler ve uygulamaları değiştirmeyi veya ortadan kaldırmayı

1. Evet

2. Hayır

23. Birleşmiş Milletler Engellilerin Haklarına İlişkin Sözleşme’nin Türkiye’de uygulanması sürecinin denetiminde başta özürllüler ve onları temsil eden kuruluşlar olmak üzere sivil toplumun denetim sürecine tam katılımını sağlamayı

1. Evet

2. Hayır

D. İSTİHDAM

24. Özürllü bireylerin çalışma hayatında diğer bireylere göre ayrımcılık yaşayıp yaşamadığı konusundaki görüşünüz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

1. Hiçbir zaman yaşamıyorlar

4. Çoğu zaman yaşıyorlar

2. Nadiren yaşıyorlar

5. Her zaman yaşıyorlar

3. Arasıra yaşıyorlar

25. Bugüne kadar gelir getirici herhangi bir işte çalıştınız mı?

1. Evet 2. Hayır (Cevabınız “**hayır**” ise 28. soruya geçiniz)

Yanıtınız “Evet” ise, yaptığınız iş(ler)i belirtiniz _____

26. Son beş yılda gelir getirici herhangi bir işte çalıştınız mı?

1. Evet 2. Hayır (Cevabınız “**hayır**” ise 28. soruya geçiniz)

Yanıtınız “Evet” ise, yaptığınız iş(ler)i belirtiniz _____

27. Son yaptığınız işte aylık ne kadar gelir elde ediyordunuz/ediyorsunuz?

1. 500 TL. den az 4. 2.001-3.000 TL
2. 500-1.000 TL. 5. 3.001-4.000 TL
3. 1.001-2.000 TL. 6. 4.001 TL ve üstü

28. Hangi sektördeki bir işte çalıştınız ya da çalışıyorsunuz?

1. Özel 2. Kamu

29. Son bir yılda iş aradınız mı ya da kendi işinizi kurmak için çaba harcadınız mı?

1. Evet 2. Hayır

(37. soruya kadar olan sorular yalnızca 25. soruya “evet” yanıtını verenlere sorulacak)

Aşağıdaki ifadeler çalışma hayatında özürllülerin karşılaştıkları ayrımcılığı tanımlamaktadır. Bu türden ayrımcı durumlarla son beş yılda karşılaşmış ve karşılaşmadığınızı, karşılaştıysanız hangi sıklıkta karşılaştığınızı belirtiniz.

	Hiçbir zaman	Nadiren	Arasına	Çoğu Zaman	Her zaman
30. Özürllü olmayan bir adayla aynı ya da daha yüksek vasıflara sahip olmama rağmen işe alınmadım.	1	2	3	4	5
31. Özürllü olduğum için kapasitemin çok altında ya da çok üstünde işlerde çalıştırıldım.	1	2	3	4	5
32. Özürllü olduğum için diğer çalışanlara göre yükselmeye açık bir pozisyonda çalıştırılmadım.	1	2	3	4	5
33. Özürllü olduğum için diğer çalışanlara göre mesleki kariyere yönelik eğitim ve hizmetlerden yararlandırılmadım.	1	2	3	4	5
34. Aynı işi yapan özürllü olmayan kişilere göre daha düşük ücretle çalıştırıldım	1	2	3	4	5

	Hiçbir zaman	Nadiren	Arasıra	Çoğu Zaman	Her zaman
35. Özürlü olduğum için diğer çalışanlara göre işveren ya da üstlerim tarafından kötü muameleye ve yıldırıcı davranışlara maruz bırakıldım.	1	2	3	4	5
36. İşyerinde özüme uygun fiziksel düzenlemeler yapılmadı.	1	2	3	4	5
37. Özürlü çalıştırma zorunluluğu nedeniyle işe alındığım halde işyerinde bana iş verilmedi.	1	2	3	4	5

E. EĞİTİM

38. Özürlü bireylerin eğitim hayatında diğer bireylere göre ayrımcılık yaşayıp yaşamadığı konusundaki görüşünüz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

1. Hiçbir zaman yaşamıyorlar
2. Nadiren yaşıyorlar
3. Arasıra yaşıyorlar
4. Çoğu zaman yaşıyorlar
5. Her zaman yaşıyorlar

39. Eğitim durumunuz:

1. Okur yazar değil
2. Okur yazar
3. İlkokul mezunu (40. Soruya geçiniz)
4. Ortaokul mezunu (40. Soruya geçiniz)
5. Lise veya dengi okul mezunu (40. Soruya geçiniz)
6. Yüksek Okul / Üniversite (40. Soruya geçiniz)
7. Lisans üstü (40. Soruya geçiniz)

40. Hiç okula gitmediyseniz, nedenini belirtiniz:

(Bu soru yanıtlandığı takdirde sağlıkla ilgili sorulara (49.soru) geçiniz).

Aşağıdaki ifadeler, eğitim alanında özürllülerin karşılaştıkları ayrımcılığı tanımlamaktadır. Bu türden ayrımcı durumlarla eğitim hayatınızda karşılaşp karşılaşmadığınızı, karşılaştıysanız hangi sıklıkta karşılaştığınızı belirtiniz.

	Hiçbir zaman	Nadiren	Arasıra	Çoğu zaman	Her zaman
41. Özümlü nedeniyle okula kayıt başvuru reddedildi.	1	2	3	4	5
42. Eğitim kurumlarında binaları kullanmakta (binaya girme, üst katlara çıkma, tuvaletleri kullanma) özümlü uygun fiziksel düzenlemeler yapılmadığı için zorluk yaşadım.	1	2	3	4	5
43. Özümlü olmayan öğrencilere kıyasla istediğim düzeyde eğitim (lise, lisans, yüksek lisans, vb.) verilmedi.	1	2	3	4	5
44. Eğitim sistemi içinde özürllülere yönelik ihtiyaç duyduğum destek hizmetleri (etüt, kişisel yardım, teknik yardım, vb.) sağlanmadı.	1	2	3	4	5
45. Eğitim aldığım yerdeki eğitimciler özürllülük konusunda eğitimli değildi.	1	2	3	4	5
46. Özümlülere uygun iletişim araç ve teknolojileri kullanılmadı.	1	2	3	4	5
47. Özümlülere yönelik düzenlemeler yapılmadığı için erişkin (yetişkin) eğitime yönelik kurslar ve/veya programlardan (resim, müzik, dil gibi) yararlanamadım.	1	2	3	4	5
48. Özümlülere yönelik düzenlemeler yapılmadığı için meslek edindirmeye yönelik eğitim imkânlarından (İşkur, Belediye, Halk Eğitim kursları gibi) yararlanamadım.	1	2	3	4	5
49. Özümlü nedeniyle eğitim kurumundaki görevliler (öğretmenler, yöneticiler) tarafından haksız muameleye ya da olumsuz davranışlara maruz bırakıldım.	1	2	3	4	5

F. SAĞLIK

50. Özürlü bireylerin sağlık alanında diğer bireylere göre ayrımcılık yaşayıp yaşamadığı konusundaki görüşünüz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

1. Hiçbir zaman yaşamıyorlar
2. Nadiren yaşıyorlar
3. Arasına yaşıyorlar
4. Çoğu zaman yaşıyorlar
5. Her zaman yaşıyorlar

Aşağıdaki ifadeler sağlık alanında özürülülerin karşılaştıkları ayrımcılığı tanımlamaktadır. Bu türden ayrımcı durumlarla son beş yılda karşılaşp karşılaşmadığınızı, karşılaştıysanız hangi sıklıkta karşılaştığınızı belirtiniz.

	Hiçbir zaman	Nadiren	Arasına	Çoğu zaman	Her zaman
51. Özürlü olduğum için toplumun diğer fertlerine göre daha düşük standart ve kalitede sağlık hizmeti verildi.	1	2	3	4	5
52. Sağlık hizmeti veren kurum özrüm nedeniyle, gereksinim duyduğum sağlık hizmetlerini sağlamadı.	1	2	3	4	5
53. Sağlık hizmeti veren kurumda özürülülere uygun fiziksel düzenlemeler bulunmadığı için sağlık hizmetinden yararlanmakta zorluk yaşadım.	1	2	3	4	5
54. Sağlık personeli (hekim, hemşire vb.) özrüm nedeniyle bana toplumun diğer bireyelerine kıyasla olumsuz davrandı.	1	2	3	4	5
55. Özrümünden dolayı almam gereken sağlık hizmetleri (araç gereç ve cihazlar dahil), sağlık sigortası kapsamına alınmadığı için sağlık hizmetinden yararlandırılmadım.	1	2	3	4	5

G. DİNLENME, BOŞ ZAMAN AKTİVİTELERİ, KÜLTÜREL YAŞAMA VE SPOR FAALİYETLERİNE KATILIM

56. Özürlü bireylerin kültürel yaşamda diğer bireylere göre ayrımcılık yaşayıp yaşamadığı konusundaki görüşünüz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

1. Hiçbir zaman yaşamıyorlar
2. Nadiren yaşıyorlar
3. Arasına yaşıyorlar
4. Çoğu zaman yaşıyorlar
5. Her zaman yaşıyorlar

57. Sinema, tiyatro, kermes, konser gibi faaliyetlere ne sıklıkla katılıyorsunuz?

1. Hiçbir zaman
 2. Nadiren
 3. Arasına
 4. Çoğu zaman
 5. Her zaman

Aşağıdaki ifadeler dinlenme, kültürel yaşam ve spor faaliyetlerine katılım alanlarında özürllülerin karşılaştıkları ayrımcılığı tanımlamaktadır. Bu türden ayrımcı durumlarla son beş yılda karşılaşmış ve karşılaşmadığınızı, karşılaştıysanız hangi sıklıkta karşılaştığınızı belirtiniz.

	Hiçbir zaman	Nadiren	Arasına	Çoğu zaman	Her zaman
58. Sinema, tiyatro gibi kültürel etkinliklerden özürllüler için gerekli düzenleme ve/veya bilgilendirme yapılmadığı için faydalanamadım	1	2	3	4	5
59. Sinema, tiyatro gibi kültürel etkinliklerin yapıldığı bir yerde özürllü olmayan bireylerin tercih etmediği bir yerde oturmam istendi.	1	2	3	4	5
60. Özürllülerin yaşamlarını kolaylaştıracak danışmanlık, hobi faaliyetleri gibi destek hizmetlerinden yararlandırılmadım.	1	2	3	4	5
61. Tiyatro, müzik, resim ve spor gibi alanlara ilgim olmasına rağmen özürllülere yönelik olanaklar (personel yetersizliği, fiziksel düzenlemeler, vb) sağlanmadığı için yararlanamadım.	1	2	3	4	5

H. BAĞIMSIZ YAŞAMA, TOPLUMA VE TOPLUMSAL YAŞAMA KATILIM

62. Özürllü bireylerin toplumsal yaşama katılımlarında diğer bireylere göre ayrımcılık yaşayıp yaşamadığı konusundaki görüşünüz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

1. Hiçbir zaman yaşamıyorlar
 2. Nadiren yaşıyorlar
 3. Arasına yaşıyorlar
 4. Çoğu zaman yaşıyorlar
 5. Her zaman yaşıyorlar

Aşağıdaki ifadeler bağımsız yaşama ve topluma katılım alanlarında özürhüleri karşılaştıkları ayrımcılığı tanımlamaktadır. Bu türden ayrımcı durumlarla son beş yılda karşılaşıp karşılaşmadığınızı, karşılaştıysanız hangi sıklıkta karşılaştığınızı belirtiniz.

	Hiçbir zaman	Nadiren	Arasına	Çoğu zaman	Her zaman
63. Tanımadığım kişiler özürhü olmam nedeniyle bana olumsuz (aşağılama, umursamama, dalga geçme vb.) davrandı.	1	2	3	4	5
64. Kamu kuruluşlarındaki görevliler tarafından özürhü olmam nedeniyle kötü muameleye (aşağılama, umursamama, dalga geçme vb.) maruz kaldım.	1	2	3	4	5
65. Kamu kurumu, market, mağaza ve lokanta gibi yerlerde özürhülere yönelik gerekli düzenleme ve bilgilendirme olmadığı için zorluk yaşadım.	1	2	3	4	5
66. Kamuya açık yerlerde (yollar, kaldırım, parklar gibi) özürhülere yönelik gerekli düzenleme ve bilgilendirme olmadığı için zorluk yaşadım.	1	2	3	4	5
67. Şehir içi toplu taşıma araçlarını (otobüs, metro, vapur, dolmuş, vb) özürhülere uygun düzenlemeler yapılmadığı için kullanamadım.	1	2	3	4	5
68. Şehirlerarası toplu taşıma araçlarını (otobüs, uçak) özürhülere uygun düzenlemeler yapılmadığı için kullanamadım.	1	2	3	4	5
69. Yasada öngörülmediği halde resmi kurum ve/veya bankalarda imza gerektiren işlemlerde diğer bireylerden farklı davranıldı (şahit isteme, talebi reddetme gibi)	1	2	3	4	5

I. SİYASAL YAŞAMA KATILIM

70. Özürllü bireylerin siyasi yaşama katılımlarında diğer bireylere göre ayrımcılık yaşayıp yaşamadığı konusundaki görüşünüz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

1. Hiçbir zaman yaşamıyorlar
2. Nadiren yaşıyorlar
3. Arasına yaşıyorlar
4. Çoğu zaman yaşıyorlar
5. Her zaman yaşıyorlar

71. Oy kullanma hakkınızın olduğu seçimlerde ne sıklıkla oy kullandınız?

1. Hiçbir zaman
2. Nadiren
3. Arasına
4. Çoğu zaman
5. Her zaman

72. Herhangi bir siyasi partiye üye olma girişiminde buldunuz mu? (Hayır cevabı verenler 74. ve 75. soruları yanıtlamayacak)

1. Evet
4. Hayır

Aşağıdaki ifadeler siyasi yaşama katılım alanında özürllülerin karşılaştıkları ayrımcılığı tanımlamaktadır. Bu türden ayrımcı durumlarla son beş yılda karşılaşp karşılaşmadığınızı, karşılaştıysanız hangi sıklıkta karşılaştığınızı belirtiniz.

	Hiçbir zaman	Nadiren	Arasına	Çoğu Zaman	Her zaman
73. Seçmen kütüğüne özürllü olarak yazıldığım halde gerekli düzenlemeler (seçim sandığının giriş katına konması, sıra bekletilmemesi gibi) yapılmamıştı	1	2	3	4	5
74. Özürlüm nedeniyle refakatçi yardımıyla oy kullanmam gerekirken buna izin verilmedi.	1	2	3	4	5
75. Bir siyasi partiye üye olmak için yaptığım başvuru özürllü olduğum için kabul edilmedi.	1	2	3	4	5
76. Bir siyasi partiye üye olmama rağmen özürllü olduğum için aktif olarak çalıştırılmadım.	1	2	3	4	5

77. “Türkiye’deki siyasi partiler özörlönlere yönelik etkili politikalar üretiyorlar” ifadesine katılıp katılmadığınızı belirtiniz.

1. Hiç katılmıyorum 4 Katılıyorum
2. Katılmıyorum 5. Tamamen katılıyorum
3. Nötr

J. ADALETE ERİŞİM

78. Özürlü bireylerin adalete erişiminde diğer bireylere göre ayrımcılık yaşayıp yaşamadığı konusundaki görüşünüz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

1. Hiçbir zaman yaşamıyorlar 4. Çoğu zaman yaşıyorlar
2. Nadiren yaşıyorlar 5. Her zaman yaşıyorlar
3. Arasına yaşıyorlar

79. Karakol ve/veya adliyeye gitmenizi gerektirecek bir durumla karşılaştınız mı?
(Hayır yanıtı verenler 79. ve 80. soruları yanıtlamayacak)

1. Evet 2. Hayır

Aşağıdaki ifadeler adalete erişim alanında özörlönlere karşılaştıkları ayrımcılığı tanımlamaktadır. Bu türden ayrımcı durumlarla son beş yılda karşılaşıp karşılaşmadığınızı, karşılaştıysanız hangi sıklıkta karşılaştığınızı belirtiniz.

	Hiçbir zaman	Nadiren	Arasına	Çoğu zaman	Her zaman
80. Karakolda ve/veya mahkemede özürüme uygun fiziksel düzenlemeler ve iletişim olanakları olmadığı için zorluklar yaşadım.	1	2	3	4	5
81. Özürlü olduğum için şikayetimi ya da tanıklığımı ya da savunmam önemsenmedi	1	2	3	4	5
82. Özürlü olduğum için kolluk kuvvetleri (polis, jandarma, zabıta) bana olumsuz davrandı.	1	2	3	4	5

K. BİLGİYE ERİŞİM

83. Özürlü bireylerin bilgiye erişiminde diğer bireylere göre ayrımcılık yaşayıp yaşamadığı konusundaki görüşünüz aşağıdakilerden hangisine uygundur?

1. Hiçbir zaman yaşamıyorlar 4. Çoğu zaman yaşıyorlar
2. Nadiren yaşıyorlar 5. Her zaman yaşıyorlar
3. Arasına yaşıyorlar

Aşağıdaki ifadeler bilgiye erişim alanında özürülülerin karşılaştıkları ayrımcılığı tanımlamaktadır. Bu türden ayrımcılık durumlarıyla son beş yılda hangi sıklıkla karşılaştınız?

	Hiçbir zaman	Nadiren	Arasına	Çoğu zaman	Her zaman
84. İletişim araçlarına ulaşma, kullanma ve gerekli bilgiye (ankesörlü telefon, telefon rehberi, acil hizmetler ve internet hizmetleri) ulaşma konusunda özürülülere yönelik düzenlemeler yetersiz olduğu için zorluk yaşadım.	1	2	3	4	5
85. Tüm toplumu ilgilendiren konulardaki açıklamalar, özürülülere uygun bir şekilde yapılmadığı için haberdar olamadım.	1	2	3	4	5
86. Kamu kurumlarına başvurduğumda özürüme uygun iletişim araçlarıyla (Braille alfabesi, işaret dilleri, vb.) ilgili düzenlemeler olmadığı için ihtiyaç duyduğum bilgiye erişemedim.	1	2	3	4	5
87. Kamu kurumlarının web sitelerinde özürülülere uygun iletişim biçimlerini içeren yönlendirmeler olmadığı için istediğim bilgiye erişemedim.	1	2	3	4	5

L. AYRIMCILIKLA BAŞETME YOLLARI

Aşağıdaki sorular sizin ayrımcılıkla karşılaştıktan sonra başvurduğunuz yolları anlamaya yöneliktir.

88. Anket boyunca bahsedilen istihdam, eğitim, sağlık, sosyal faaliyetler, toplumsal yaşama tam katılım, siyasi yaşama katılım, adalete erişim, bilgiye erişim alanlarında eğer ayrımcılığa uğradıysanız, yaşadığınız ayrımcılık sonrasında GENELLİKLE ne yaptınız? (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

1. Hiçbir girişimde bulunmadım. (Bu seçenek işaretlendiğinde 88. Soruya geçiniz)
2. Yakınlarıma haber verdim.
3. Üye olduğum derneğe ve diğer özürülü derneklerine haber verdim.
4. Kamuoyuna duyurdum (toplantılarda dile getirme, televizyon ya da gazetelere bildirme)
5. Hak arama yollarına başvurdum (dilekçe verme, dava açma, vb.) (Bu seçenek işaretlendiğinde 89. Soruya geçiniz).
6. Diğer (belirtiniz) _____

89. Ayrımcılığa uğradığınızı yetkili makamlara neden bildirmediniz?

(Bu soru yanıtlanırsa 91. Soruya geçiniz) (Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

1. Olumsuz sonuçlarından korktum (gelecekte iyi bir hizmet alamayacağım gibi)
2. Bu durumu nasıl ve nereye bildireceğimi bilmiyordum.
3. Daha önceden benzer bir durumu bildirmeme rağmen sonuç alamadığım için başvurmadım
4. Bu tür durumları bildirmenin hiçbir şeyi değiştirmeyeceğini düşünüyorum.
5. Önemsiz ve bildirmeye değmez gördüm, bu tür şeylerin her zaman olduğunu düşünüyorum.
6. Bürokratik sürecin çok uzun olduğunu düşündüğüm için başvurmadım
7. Sorunla kendi başıma ya da arkadaşlarımdan ya da ailemden destek alarak başa çıktım.
8. Diğer (belirtiniz) _____

90. Hak aradığınız yerden GENELLİKLE nasıl bir sonuç elde ettiniz?

1. Hiç yanıt almadım
2. Haklı olduğum kabul edildi
3. Haklı olduğum kısmen kabul edildi
4. Haklı bulunmadım
5. Diğer (belirtiniz) _____

91. Haklarınızı savunurken GENELLİKLE kimlerden yardım aldınız?

(Birden fazla seçenek işaretlenebilir)

1. Kimseden almadım
2. Yakınlarımdan
3. Dernekten
4. İlgili kamu kurumundan
5. Valilikten
6. Belediyeden
7. Avukattan
8. Diğer (Belirtiniz) _____

92. Anket boyunca belirtilen durumlar dışında özürlü bireylere yönelik bir ayrımcılığa tanık oldunuz mu ya da yaşadınız mı? Kısaca belirtiniz:

.....

.....

.....

.....

.....

93. Çeşitli çalışmalarda dıştan görünür bir özre sahip olmanın ayrımcılıkla ilişkisi araştırılmıştır. Bu bağlamda dıştan görünür bir özürünüz olup olmadığını soruyoruz.

1. Var
2. Yok

GÖRÜŞME SONRASI ANKETÖR TARAFINDAN DOLDURULACAK BÖLÜM

1. Görüşme yapılan kişinin varsa anlamakta zorlandığı soru numaralarını yazınız:
2. Görüşme yapılan kişinin varsa yanıtlamayı reddettiği soru numaralarını yazınız:
3. Görüşme yapılan kişinin varsa anketle ilgili önerilerini (anket süresi, soru önerisi, vb.) kısaca belirtiniz:
4. Anketi kim doldurdu
 1. Anketör
 2. Görüşme yapılan kişi
 3. Diğer (belirtiniz): _____
5. Anket sırasında görüşme yapılan kişiye müdahale ya da yönlendirmede bulunuldu mu?
 1. Evet
 2. Hayır
6. Ankette yazan soru ifadelerinin dışına çıkarak açıklama yapmak zorunda kaldınız mı?
 1. Evet (soru numaralarını belirtiniz):
 2. Hayır

Anketörün adı ve soyadı:.....İmza:.....